

กระบวนการประกอบสร้างความจนในสังคมเสรีนิยมใหม่

กรณีศึกษา: บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ

โดย

ยุวดี วงศ์วีระประเสริฐ

คู่มือฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาสหวิทยาการ

วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ปีการศึกษา 2566

THE PROCESS OF CREATING POVERTY IN A NEOLIBERAL SOCIETY
CASE STUDY: WELFARE CARD POLICY

BY

YUWADEE WONGWEERAPRASERT

A DISSERTATION SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF
THE REQUIREMENTS FOR THE DEGREE OF
THE DOCTOR OF PHILOSOPHY IN INTEGRATED SCIENCE
COLLEGE OF INTERDISCIPLINARY STUDIES
THAMMASAT UNIVERSITY
ACADEMIC YEAR 2023

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

วิทยาลัยสหวิทยาการ

ดุชนิพนธ์

ของ

ยุวดี วงศ์วีระประเสริฐ

เรื่อง

กระบวนการประกอบสร้างความจนในสังคมเสรีนิยมใหม่ กรณีศึกษา: บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ

ได้รับการตรวจสอบและอนุมัติ ให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสหวิทยาการ

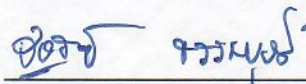
เมื่อ วันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ. 2567

ประธานกรรมการสอบดุชนิพนธ์

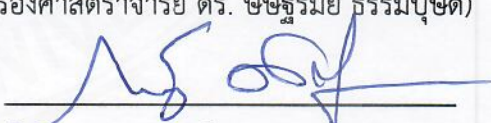
(ศาสตราจารย์ ดร. สุภางค์ จันทวานิช)

กรรมการและอาจารย์ที่ปรึกษาดุชนิพนธ์

(รองศาสตราจารย์ ดร. ชัยธรรมย์ ธรรมบุษดี)

กรรมการสอบดุชนิพนธ์

(รองศาสตราจารย์ ดร. ปากรณ์ ทิพคุณ)

กรรมการสอบดุชนิพนธ์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. นลินี ตันฐานิตย์)

กรรมการสอบดุชนิพนธ์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ธร ปีติลล)

คณบดี

(รองศาสตราจารย์ ดร. สายฝน สุเอียนทรเมธี)

หัวข้อดัชนีพนธ์	กระบวนการประกอบสร้างความจนในสังคมเสรีนิยมใหม่
ชื่อผู้เขียน	กรณีศึกษา: บัณฑิตวิทยาลัยแห่งรัฐ
ชื่อปริญญา	ยูวดี วงศ์วีระประเสริฐ
สาขาวิชา/คณะ/มหาวิทยาลัย	ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (สหวิทยาการ)
	สาขาวิชาสหวิทยาการ
	วิทยาลัยสหวิทยาการ
	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
อาจารย์ที่ปรึกษาดัชนีพนธ์	รองศาสตราจารย์ ดร. ชัยธรรมย์ ธรรมบุษดี
ปีการศึกษา	2566

บทคัดย่อ

ความยากจน ยังคงเป็นเรื่องทางสังคมที่ยังรากลึกลงสู่โครงสร้างทางสังคมอย่างไม่อาจปฏิเสธได้ นโยบายบัณฑิตวิทยาลัยแห่งรัฐภายใต้การนำของพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา จึงเกิดขึ้นเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชากรและมุ่งหวังให้ความยากจนหมดสิ้นลงโดยมาตรการต่าง ๆ ที่นำมาใช้ทั้งการช่วยเหลือค่าครองชีพ การสร้างโอกาสในการเข้าถึงบริการสาธารณะ และการพัฒนาฝึกอบรมอาชีพเป็นภารกิจหลักที่ถูกดำเนินไป

ดัชนีพนธ์ฉบับนี้ เก็บข้อมูลในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2559-2562 (ก่อนสถานการณ์โควิด) มีเป้าหมายเพื่อสะท้อนให้เห็นว่า นอกเหนือจากหลักการพื้นฐานของนโยบายเราจะสามารถอธิบายปรากฏการณ์นี้ผ่านแนวคิดแบบเสรีนิยมใหม่ได้อย่างไรบ้าง ซึ่งงานศึกษานี้ พยายามแสดงให้เห็นกลไกต่าง ๆ การดำเนินการต่าง ๆ และอธิบายคู่ขนานกับหลักการเสรีนิยมใหม่ วิเคราะห์ความสอดคล้องและความไม่ลงรอย พร้อมกับแสดงรูปธรรมของการอธิบายด้วยการให้พื้นที่ศึกษา คือ เสียงสะท้อนของตัวแทนผู้คนในจังหวัดแม่ฮ่องสอน พื้นที่ยากจนซ้ำซ้อนและหลายมิติ เพื่อช่วยสนับสนุนว่าบัณฑิตวิทยาลัยแห่งรัฐ มีส่วนในการประกอบสร้างความยากจนอย่างไร

การลดทอนความหมาย และการตั้งค่าความยากจนเพื่อสร้างการรับรู้ใหม่ เป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของกระบวนการที่ถูกกล่าวถึง รัฐอาศัยความเฉพาะในการแสดงของตัวตนในโลกเสรีนิยมใหม่ที่ถูกแสดงออกอย่างไม่มีความหมายเชิงประจักษ์เพื่อสนับสนุนตัวตนที่แท้จริงได้ ความคลุมเครือต่อการรับรู้ ยิ่งนำไปสู่ความพยายามที่จะสร้างขอบเขตความหมายให้หนึ่ง สถิติ เป็นจำนวนและนับได้จนกลายเป็นคุณลักษณะเฉพาะที่รัฐสามารถควบคุมและคาดการณ์ได้ เอื้อต่อการเติบโตของกลุ่มทุนและเครือข่ายทางการเมือง ยิ่งนำมาผนวกกับกลไกการพิสูจน์ ยิ่งทำให้ความยากจนในโลกปัจจุบัน

ถูกกดทับด้วยการควบคุมซ้ำแล้วซ้ำเล่า คำถามสำคัญที่เกิดขึ้นคือ ผู้ที่ไม่ถูกนับ หรือผู้ที่ไม่เอนอ่อนต่อระบบ จะสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างไร และหากต่อต้านชัดเจน พวกเขาเหล่านั้นถูกอนุญาตให้กระทำการผ่านสิ่งใด ทั้งนี้ ข้อค้นพบในงานที่สำคัญ คือ บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ คือ ตัวแทนของชุดความคิดหนึ่งที่รัฐมีเป้าหมายเพื่อการควบคุมและกำหนดที่ชัดเจน ความยากจนและการเมืองยังคงมีความสัมพันธ์ต่อกัน และดูเหมือนจะมีส่วนในการสร้างการปรับตัวครั้งใหญ่ให้กับผู้คนในสังคมที่ต้องเรียนรู้กับการพิสูจน์ความยากจนของตนเอง และต้องรับรู้ในกติกาใหม่ที่มีความจนถูกลดทอนให้เหลือตามกรอบการรับรู้ของรัฐ ด้วยเหตุนี้ บัตรสวัสดิการแห่งรัฐจึงมีรากฐานของการสร้างความยากจนให้เพิ่มขึ้นภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวทางเสรีนิยมใหม่

คำสำคัญ: บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ, ความยากจน, เสรีนิยมใหม่

Dissertation Title	THE PROCESS OF CREATING POVERTY IN A NEOLIBERAL SOCIETY CASE STUDY: WELFARE CARD POLICY
Author	Yuwadee Wongweerasert
Degree	Doctor of Philosophy (Integrated Science)
Major Field/Faculty/University	Integrated Science College of Interdisciplinary Studies Thammasat University
Dissertation Advisor	Associate Professor Sustarum Thammaboosadee, Ph.D.
Academic Year	2023

ABSTRACT

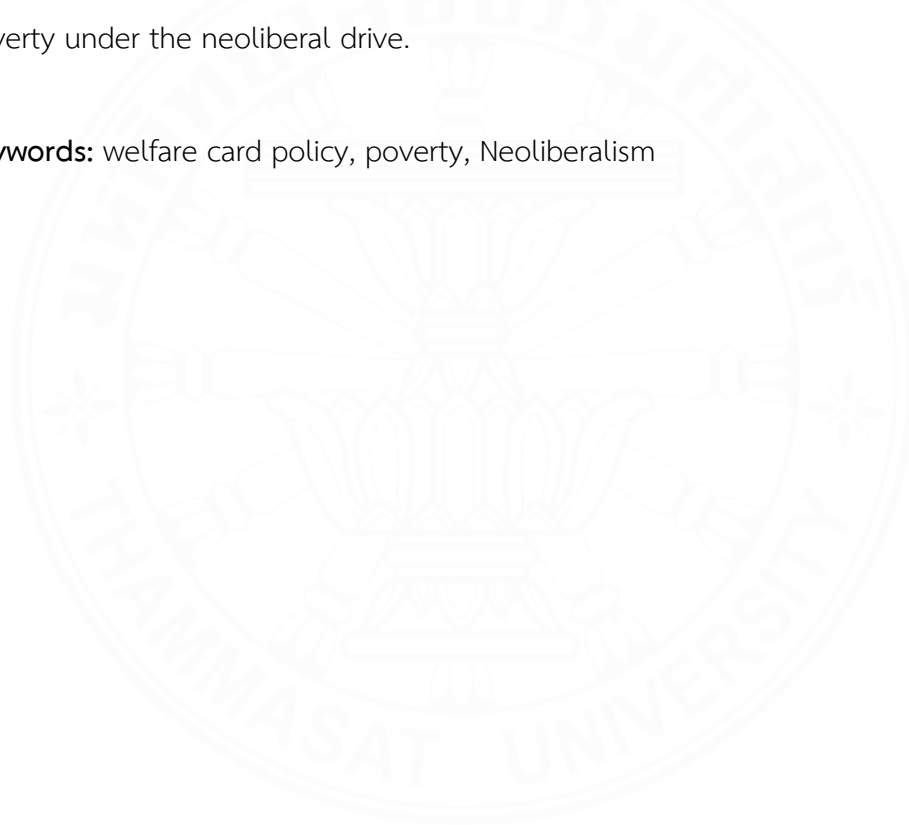
Poverty remains an undeniable social issue that is deeply rooted in the social fabric. The state welfare card policy under the leadership of General Prayut Chan-o-cha was created as guidelines for improving life quality and ending poverty by helping with living expenses, finding opportunities to access public services, and developing vocational training.

This research examines collected data from 2016-2019 (Pre-Pandemic Situation). how, beyond basic policy principles, this phenomenon may be explained from the perspective of neoliberal thinking. Different mechanisms, operations, and parallels with neoliberal principles are investigated to analyze congruence and inconsistency. Concrete explanations are provided by samples, Mae Hong Son Province residents. Multidimensional impoverished areas imply that the state welfare card plays a role in creating poverty through reduction of meaning to create new awareness.

The state relies on specific identity representations in the neoliberal world in the absence of authentic empirical evidence. Perceptive ambiguities lead to an attempt to create a field of meaning that is static and numerable until it becomes a characteristic that the state can control and predict. The more it is combined with the

proof mechanism, the more it is conducive to the growth of capital groups and political networks aggravating international poverty despite repeated suppression. Those uncounted or overlooked by the system are challenged for survival and activities that they are allowed to do. Results are that the state welfare card represents a set of governmental ideas with clear control and determination goals. Poverty and politics remain intertwined, as the card helps societal denizens learn to prove their own poverty and be aware of new rules by which poverty is reduced according to the state perception framework. As a result, the state welfare card is a basis for creating more poverty under the neoliberal drive.

Keywords: welfare card policy, poverty, Neoliberalism

กิตติกรรมประกาศ

การเรียนรู้จนถึงขั้นสูงสุดของระดับการศึกษา ถือเป็นความตั้งใจอย่างแน่วแน่มั่นตั้งแต่เริ่มเรียนต่อในระดับปริญญาโท ความสนใจต่อเรื่องรอบข้างและคำถามที่เกิดขึ้นเมื่อเห็นเหตุการณ์รอบตัวและคิดว่าการศึกษาค้นคว้าจะนำไปสู่การคลายคำตอบในหลาย ๆ เรื่องได้ และโอกาสในการสานต่อความตั้งใจนี้ หากจะไล่เรียงขอบคุณ ก็คงไม่หมด เพราะได้รับการสนับสนุนและได้รับกำลังใจจากครอบครัวอาจารย์ พี่ ๆ เพื่อน ๆ น้อง ๆ มากมายจริง ๆ จนไม่รู้จะเริ่มที่ใคร และงานครั้งนี้ได้รับความกรุณาจากศาสตราจารย์ ดร. สุภาวศ์ จันทวานิช ที่กรุณาและเมตตาต่อการทำงานคอยสนับสนุน ชี้แนะแนวทาง และให้เกียรติมาเป็นประธานกรรมการดุษฎีนิพนธ์ในครั้งนี้

ขอเริ่มต้นจากการขอบคุณครอบครัว ทั้งป้า แม่ น้องชาย เป็นกำลังใจและเป็นแรงสนับสนุนที่สำคัญที่สุดและที่สุดของชีวิต ขอขอบคุณอาจารย์ที่ปรึกษา รองศาสตราจารย์ ดร. ษัษฐรัมย์ ธรรมบุษดี ที่มอบโอกาสและให้คำปรึกษา คอยให้กำลังใจตลอดเวลาว่าสิ่งที่กำลังทำอยู่จะเป็นงานส่วนหนึ่งที่ทำให้คนในสังคมมีโอกาสจะมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นได้ บรรยากาศให้การพูดคุยกับอาจารย์ไม่เคยสร้างความกดดันว่าการศึกษาค้นคว้าต้องดีที่สุด การทำงานให้เต็มที่และเชื่อมั่นในประเด็นที่เรา กำลังจะสื่อสารออกไป คือ สิ่งที่สำคัญกว่า

ขอบคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ นลินี ต้นธูนิธย์ ที่เคารพรักเสมอมา อาจารย์ คือ ครูในความหมาย ความไม่อ้อมค้อม ตรงไปตรงมา ชี้แนะอย่างไม่ต้องกลัวเสียใจ ยิ่งทำให้รู้ว่า การศึกษามีความหมายอย่างไร แม้งานครั้งนี้ อาจจะไม่ได้ดีที่สุดแต่อาจารย์ก็นำพาให้จบการศึกษาในอีกขั้นหนึ่งจนได้ หลังจากที่เราในฐานะอาจารย์ที่ปรึกษาในระดับปริญญาโทมาแล้ว

ขอบคุณรองศาสตราจารย์ภาควิชา ทิพคุณ ที่คอยให้คำปรึกษาระหว่างทาง ให้ข้อคิดเห็นที่มีประโยชน์ คอยไล่ถามตลอดเวลา เป็นกำลังใจที่สำคัญตลอดการศึกษาในระดับปริญญาเอก และขอบคุณอาจารย์ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ธร ปิตติล อาจารย์คนสำคัญอีกท่านที่ทำให้งานครั้งนี้มีกลิ่นไอในทางเศรษฐศาสตร์ เพิ่มมิติและมุมมอง ให้กำลังใจและชี้แนะเพื่อให้งานครั้งนี้มีเนื้อหาที่เหมาะสมและสมบูรณ์ขึ้น

ขอบคุณวิทยาลัยสหวิทยาการและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องที่เปิดโอกาสและสนับสนุนกระบวนการทำงานและมีแนวทางที่ทำให้ผู้วิจัยผลิตผลงานที่สนใจตามแนวทางของตัวเองจนกลายเป็นดุษฎีนิพนธ์เล่มนี้

ท้ายที่สุด ขอขอบคุณแอนด์ เดอะ แก๊งค์ ของเราที่ติดใจกับทุก ๆ ขั้นตอนของการเดินทางครั้งนี้ ลุ้นทุกขั้น เชียร์ทุกสเตป ขอขอบคุณเพื่อนร่วมรุ่นทุกคน ไล่ถามกันจนนิ่งนอนใจไม่ได้ ต้องเซ็นให้จบพร้อมกันให้หมดและมันได้ผลมาก

ยุวดี วงศ์วีระประเสริฐ

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(1)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(3)
กิตติกรรมประกาศ	(5)
สารบัญตาราง	(10)
สารบัญภาพ	(12)
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาของการวิจัย	1
1.2 วัตถุประสงค์การศึกษา	5
1.3 ระเบียบวิธีวิจัย	5
1.4 ระยะเวลาที่ใช้ศึกษา	6
1.5 การเลือกพื้นที่ศึกษา	6
1.6 กลุ่มตัวอย่างกรณีศึกษา	7
1.6.1 การสัมภาษณ์คร่ำเรื้อน	7
1.6.2 การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลในระดับเจ้าหน้าที่	10
1.7 การนิยามศัพท์	10
1.8 การสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากผู้ให้ข้อมูล	11
1.9 การวิเคราะห์ข้อมูล	11
1.10 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	12

บทที่ 2 ทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	13
2.1 เสรีนิยมใหม่กับการสลายคุณค่าหลักการประชาธิปไตย	14
2.2 เสรีนิยมใหม่ในฐานะกลไกการปกครอง	23
2.3 เสรีนิยมใหม่และการสลายเส้นแบ่งเชิงภูมิศาสตร์และการผลิตพิเศษใหม่	27
2.3 การควบคุมด้วยระบบการปฏิบัติการแบบดิจิทัล	35
2.4 ทบทวนวรรณกรรมปริทัศน์	42
บทที่ 3 สถานการณ์ว่าด้วยความจนในสังคมและนโยบายบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ	55
3.1 สถานการณ์ว่าด้วย “ความจน” ในระหว่างปี 2559-2562	55
3.2 นโยบายการจัดการความยากจนภายใต้รัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา	63
3.2.1 ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ภายใต้รัฐบาลของพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา	64
3.2.2 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564)	68
3.2.3 พระราชบัญญัติการจัดทำประชารัฐสวัสดิการเพื่อเศรษฐกิจฐานรากและสังคม พ.ศ. 2562	70
3.3 หลักการบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ	73
3.3.1 การนิยามความยากจน	74
3.3.2 คณะทำงานภายใต้บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ	78
3.3.3 รูปแบบของบัตรสวัสดิการ	80
3.3.4 การตรวจสอบข้อมูลและการจัดทำบัตรสวัสดิการ	81
3.3.5 รูปแบบความช่วยเหลือ	82
3.3.6 มาตรการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ	86
3.3.7 ร้านธงฟ้าประชารัฐ	87
บทที่ 4 ความยากจนในพื้นที่กรณีศึกษา	91
4.1 สถานการณ์และข้อมูลทั่วไปในจังหวัดแม่ฮ่องสอน	91
4.2 ความยากจนในพื้นที่ศึกษา	96
4.3 ผลการศึกษา: กรณีศึกษาครัวเรือนยากจนในพื้นที่	100

4.4 การปรับตัวและวิธีการบริโภคที่ปรับเปลี่ยน	120
บทที่ 5 กระบวนการสร้าง “ความยากจน” ภายใต้สังคมเสรีนิยมใหม่ ผ่านบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ	133
5.1 ระบบพิสูจน์และแบบฟอร์ม	135
5.2 ควบคุมชีวิตประจำวันและสร้างพื้นที่เฉพาะ	143
5.3 การสร้างผู้ประกอบการ	147
5.4 เทคโนโลยีและความสัมพันธ์ของผู้คน	156
บทที่ 6 บทวิเคราะห์การจัดสวัสดิการคนจนกับ “บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ”	166
6.1 บัตรสวัสดิการแห่งรัฐในฐานะของเครือข่ายทุน-รัฐ	166
6.2 บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ: ค่าเริ่มต้นเพื่อการควบคุมประชากรไทยในยุคดิจิทัล	178
6.3 การสร้างเงื่อนไขต่อเนื่อง	188
บทที่ 7 บทสรุปและข้อเสนอแนะ	193
7.1 บทสรุปทางวิชาการ	194
7.1.1 บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ มีลักษณะให้เห็นถึงกลไกการปกครองในโลกเสรีนิยมใหม่	194
7.1.2 บัตรสวัสดิการ คือ ธุรกรรมที่สนับสนุนหลักการเสรีนิยมใหม่ที่ประกอบสร้างความยากจน	200
7.2 ข้อเสนอเพื่องานวิชาการในอนาคต	207
7.2.1 พื้นที่ศึกษา กลุ่มเป้าหมายและแนวทางการศึกษากับกลุ่มชาติพันธุ์	207
7.2.2 หน่วยงานท้องถิ่นในฐานะกลไกคัดกรอง	207
7.2.3 กลยุทธ์ของคนจนในพื้นที่ราบ	208
รายการอ้างอิง	209

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก ภาพการลงนามในชุมชนที่ศึกษา	219
ภาคผนวก ข แบบฟอร์มสวัสดิการแห่งรัฐ	227

ประวัติผู้เขียน	231
-----------------	-----

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
2.1 พัฒนาการของเทคโนโลยีและลักษณะปรากฏการณ์	38
2.2 จำนวนผู้มาลงทะเบียน ผู้ผ่านคุณสมบัติและผู้ที่ไม่ผ่านคุณสมบัติในโครงการฯ ปี 2559	48
2.3 จำนวนผู้มาลงทะเบียน ผู้ผ่านคุณสมบัติและผู้ที่ไม่ผ่านคุณสมบัติในโครงการฯ ปี 2560 และ 2561	48
3.1 งบประมาณในสวัสดิการที่ไม่ได้กำหนดระยะเวลา	71
3.2 งบประมาณในสวัสดิการที่กำหนดระยะเวลา	72
3.3 แสดงเฟสการดำเนินการในโครงการบัตรสวัสดิการ (บัตรคนจน) จำแนกตามสิทธิ และการช่วยเหลือ	76
3.3 แสดงเฟสการดำเนินการในโครงการบัตรสวัสดิการ (บัตรคนจน) จำแนกตามสิทธิ และการช่วยเหลือ (ต่อ)	77
3.4 วิวัฒนาการของโครงการลงทะเบียนเพื่อสวัสดิการแห่งรัฐภายใต้รัฐบาลพลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา (ภายใต้กรอบเวลาการศึกษา)	83
3.5 มาตรการเสริมในปีงบประมาณ พ.ศ. 2561 และ ปีพ.ศ. 2562 (ภายใต้กรอบเวลา การศึกษา)	84
4.1 แสดงเส้นความยากจน (ด้านรายจ่าย) จำแนกเป็นรายภาค และจังหวัด พ.ศ. 2555 - 2564	95
4.2 จำนวนคนจน (ด้านรายจ่าย) จำแนกเป็นรายภาค และจังหวัด พ.ศ. 2555 - 2564	95
4.3 แสดงจำนวนประชากรในตำบลปลอด อำเภอบางมะผ้า ปี 2564	96
4.4 แสดงช่วงอายุของประชากรในตำบลปลอด อำเภอบางมะผ้า ปี 2564	97
4.5 รายชื่ออาสาสมัครสาธารณสุขในตำบลปลอด อำเภอบางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน	100
4.6 ข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึกกับครัวเรือนตัวอย่างทั้ง 10 ครัวเรือน ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน	108
4.7 สถานการณ์ต่าง ๆ ของบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ	117
4.8 รายการสินค้าที่ซื้อเมื่อได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐจากครอบครัวที่ 1	120
4.9 รายการสินค้าที่ซื้อเมื่อได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐจากครอบครัวที่ 3	121
4.10 รายการสินค้าที่ซื้อเมื่อได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐจากครอบครัวที่ 4	122
4.11 รายการสินค้าที่ซื้อเมื่อได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐจากครอบครัวที่ 5	123
4.12 รายการสินค้าที่ซื้อเมื่อได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐจากครอบครัวที่ 6	123

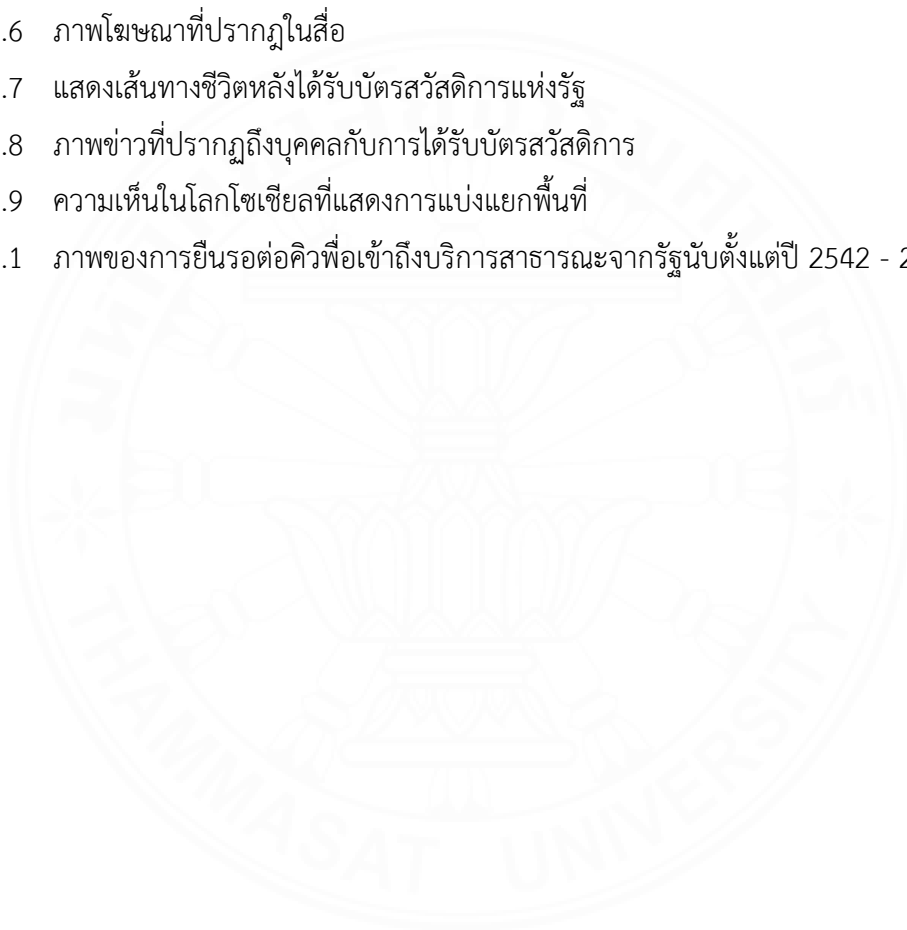
4.13 รายการสินค้าที่ซื้อเมื่อได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐจากครอบครัวที่ 7	124
4.14 รายการสินค้าที่ซื้อเมื่อได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐจากครอบครัวที่ 8	124
4.15 รายการสินค้าที่ซื้อเมื่อได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐจากครอบครัวที่ 9	125
4.16 รายการสินค้าที่ซื้อเมื่อได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐจากครอบครัวที่ 10	126
4.17 รายละเอียดความคิดเห็นต่อโครงการบัตรสวัสดิการแห่งรัฐในมุมมองของกรณีศึกษา	127
4.18 ความคิดเห็นต่อเกณฑ์ต่าง ๆ ที่ใช้วัดความยากจนในมุมมองของกรณีศึกษา	130
5.1 จำนวนอุปกรณ์/เครื่องมือเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารที่มีในครัวเรือน พ.ศ. 2556-2563 จังหวัดแม่ฮ่องสอน	162
6.1 กลุ่มสินค้าอุปโภคบริโภคที่เข้าร่วมขายในร้านธงฟ้า	174

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1.1 บรรยายภาพการสัมภาษณ์กรณีศึกษาที่มีอาสาสมัครชุมชนร่วมด้วย	7
2.1 เนื้อหาข่าวจากกระทรวงการคลัง ฉบับที่ 3/1561 ลงวันที่ 9 มกราคม 2561	47
3.1 สัดส่วนคนจนปี 2559 และจำนวนคนจนปี 2559 (พันคน)	60
3.2 รายชื่อจังหวัดที่ติดลำดับ 10 จังหวัดที่มีสัดส่วนคนจนที่สูงที่สุดหรือความยากจนหนาแน่นสูงที่สุดในปี 2550-2559	60
3.3 เส้นความยากจน สัดส่วนคนจน จำนวนคนจน (วัดจากรายจ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภค) ทั่วประเทศ	61
3.4 รูปแบบบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ	81
3.5 กระบวนการจัดการและตรวจสอบข้อมูลลงทะเบียนและการจัดทำบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ	82
3.6 จำนวนผู้มาลงทะเบียนรับสิทธิบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ	88
3.7 ตัวอย่างการปิดป้ายสัญลักษณ์ “ธงฟ้าประชารัฐ” หน้าร้าน	89
4.1 แสดงการประเมินสถานการณ์การพัฒนาคนในภาพรวมระดับจังหวัด โดยสะท้อนจากดัชนีความก้าวหน้าของคน (Human Achievement Index - HAI)	94
4.2 แสดงพื้นที่ขอบเขตชุมชนที่ทำการศึกษา	101
4.3 เขตภูมิศาสตร์ชุมชนบ้านถ้ำลอด, บ้านนาหลวงและบ้านผามอน	101
4.4 ลักษณะกายภาพภายในชุมชนที่ทำการสำรวจ	102
4.5 ลักษณะการตั้งบ้านเรือนในลักษณะที่ 1	103
4.6 ลักษณะการตั้งบ้านเรือนในลักษณะที่ 2	103
4.7 การทำงานของบัตรคนจนที่นำไปสู่การรับรู้ความยากจนตามการศึกษา	132
5.1 แบบฟอร์มลงทะเบียนในโครงการบัตรสวัสดิการแห่งรัฐครั้งที่ 1 (ปี 2559)	137
5.2 แบบฟอร์มลงทะเบียนในโครงการบัตรสวัสดิการแห่งรัฐครั้งที่ 2 (ปี 2560)	138
5.3 สินค้าที่จำหน่ายในร้านธงฟ้าประชารัฐและสามารถใช้สิทธิบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ	143
5.4 ตัวอย่างการวางป้ายสินค้าในร้านค้าต่าง ๆ	145
5.5 รายการสินค้าที่ผู้ให้สัมภาษณ์ซื้อเมื่อได้รับเงินสวัสดิการ	147
5.6 โครงสร้างการทำงานโดยทีมหมอประชารัฐสุขใจเพื่อขับเคลื่อนงาน	148
5.7 บทสัมภาษณ์เกี่ยวกับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ	149
5.8 รูปแบบการจัดการสวัสดิการ	155

5.9	ผลการสำรวจกิจกรรมการใช้อินเทอร์เน็ตในประเทศไทย ในปี 2565	162
6.1	ตัวอย่างวาทกรรมการหาเสียงต่อการจัดการคนจนของพรรคการเมือง	167
6.2	บรรยากาศการหาเสียงปราศรัยของพรรคพลังประชาชน	169
6.3	บรรยากาศการหาเสียงปราศรัยของพรรคการเมืองต่าง ๆ เรื่องบัตรคนจน	170
6.4	การนำเสนอข่าวของภาครัฐเมื่อวันที่ 5 ก.พ.256 จาก Voice TV	171
6.5	ภาพรวมการใช้จ่ายผ่านบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ (1 ต.ค. 60 - 11 มิ.ย. 61)	176
6.6	ภาพโฆษณาที่ปรากฏในสื่อ	177
6.7	แสดงเส้นทางชีวิตหลังได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ	181
6.8	ภาพข่าวที่ปรากฏถึงบุคคลกับการได้รับบัตรสวัสดิการ	183
6.9	ความเห็นในโลกโซเชียลที่แสดงการแบ่งแยกพื้นที่	183
7.1	ภาพของการยื่นรอตคิวเพื่อเข้าถึงบริการสาธารณะจากรัฐนับตั้งแต่ปี 2542 - 2562	203

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาของการวิจัย

ความเป็นมาของการศึกษาครั้งนี้ มาจากแนวทางการพัฒนาตามหลักการเสริมนิยมใหม่ที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย โดยเฉพาะจากปรากฏการณ์ทางสังคมด้านสวัสดิการที่กำลังทำให้คนที่อ่อนแอจากการถูกปฏิบัติและวัดค่าผ่านมูลค่าทางเศรษฐกิจและเป็นเครื่องมือในการบรรลุเป้าหมายทางเศรษฐกิจและการเมือง บัณฑิตสวัสดิการแห่งรัฐ อยู่ในฐานะของวัตถุที่อัดแน่นไปด้วยการตีความหมายและการนิยามความยากจนที่ถูกลดรูปลงให้เหลือเพียงเกณฑ์ประเมินตามการรับรู้และการตีความของรัฐ ความยากจน ยังคงถูกมองในฐานะของความเจ็บป่วยที่ต้องรักษา กลไก และคณะทำงานเพื่อกำกับและดูแลถูกตั้งขึ้นมาเทียบเคียงกับเป็นผู้รักษาอาการเจ็บป่วยของโรคต่าง ๆ และต้องทำหน้าที่วินิจฉัยส่งต่อไปยังแผนกที่ดูแล การบริหารจัดการดังกล่าวได้รับอิทธิพลมาจากเสริมนิยมใหม่อย่างชัดเจน สวัสดิการทางสังคมของประชาชนจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อประชาชนมีเสรีภาพ และมีกลไกตลาดเข้ามาสนับสนุนโดยมีรัฐเข้ามาแทรกแซงเพียงการอำนวยความสะดวกและรักษาการดำเนินงานของกิจกรรมโครงสร้างทางการเมืองและเศรษฐกิจ ถูกออกแบบให้รองรับกับกิจกรรมของมนุษย์และยิ่งไปกว่านั้นกลไกต่าง ๆ ยังคงอาศัยแนวทางในการแทรกซึมเข้าสู่พื้นที่การบริโภคของประชาชนได้อย่างแนบเนียน ความยากจน และคนจน ถูกจัดระเบียบครั้งใหญ่อีกครั้งตามแนวทางนี้ โดยเริ่มต้นจากการตั้งค่า (Setting) ให้ความยากจนที่มีความเป็นพลวัตมีสถานะที่นิ่ง สถิติ จำต้องได้ด้วยการนิยามความหมายและสร้างองค์ประกอบต่าง ๆ เข้ามาบริหารจัดการเพื่อสนับสนุนการตั้งค่าเหล่านั้น ไม่ว่าจะเป็นการจัดระเบียบสินค้า การสร้างพื้นที่เฉพาะ มาตรฐานการแรงงานเข้าสู่ระบบทุน การประกอบสร้างองค์ประกอบทางเทคโนโลยี สิ่งเหล่านี้ ล้วนแต่แสดงให้เห็นถึงการนำระบบทรัพยากรครั้งใหญ่เพื่อทำให้มนุษย์ที่ถูกนิยามว่าเป็นคนจนตามเงื่อนไขอยู่ภายใต้การกำกับดูแลและควบคุมของรัฐ

ในบริบทโลก เสรีนิยมใหม่ เป็นแนวคิดทางการเมืองเศรษฐกิจที่เริ่มขึ้นอย่างชัดเจนประมาณ 25-30 ปีมานี้ ลัทธิเสรีนิยมใหม่เป็นพัฒนาการอีกขั้นหนึ่งของระบบทุนนิยมที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับกระบวนการโลกาภิวัตน์ เน้นการลดขนาดและลดบทบาทของรัฐ ส่งเสริม “ตลาดเสรี” ซึ่งหมายถึงการปล่อยให้กลไกตลาดกำกับดูแลตัวเอง ลดระเบียบข้อบังคับในการทำธุรกิจ โดยเฉพาะธุรกิจและการลงทุนข้ามชาติ ส่วนในสังคมไทย การพัฒนาตามแนวทางเสรีนิยมใหม่ของประเทศปรากฏชัดในปี พ.ศ. 2540 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ประเทศไทยกำลังเผชิญกับวิกฤตเศรษฐกิจ และต้องได้รับการเยียวยาช่วยเหลือจากกองทุนทางการเงินระหว่างประเทศ ทำให้ประเทศไทยหันเข้าสู่แนวทาง

การพัฒนาเสรีนิยมใหม่และตามมาด้วยข้อผูกมัดที่ประเทศไทยต้องดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจและการเมืองให้สอดคล้องกับนโยบายเสรีนิยมใหม่ของ IMF (ซัชพันซ์ ยัมอ่อน และคณะ, 2559) นับตั้งแต่นั้นมา การพัฒนาของประเทศไทยก็ดำเนินนโยบายตามแนวทางเสรีนิยมใหม่ กิจกรรมแทบจะทุกประเภทตกอยู่ภายใต้เงื่อนไขของกลไกตลาดและแพร่ขยายมาสู่พื้นที่ของสวัสดิการทางสังคม จึงเป็นที่มาว่า บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ เป็นหนึ่งในผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นตามแนวทางนี้ด้วยหรือไม่และหากพิจารณาตามแนวทางการศึกษาที่ผ่านมาจะพบว่า เสรีนิยมใหม่มักจะมี 2 ขั้วหลัก คือ ด้านหนึ่งเป็นงานที่ถ่ายทอดในภาคการแสดงของรัฐ ชนชั้นและเน้นว่ากลุ่มชนชั้นนำเหล่านี้ มีการปรับตัวหรือออกแบบแนวทางการบริหารตามอุดมการณ์เสรีนิยมใหม่อย่างไร ในขณะที่งานอีกด้านหนึ่ง ก็พยายามจะฉายภาพให้เห็นกลุ่มคนผู้ตกเป็นผู้เปราะบางทางสังคมจากแนวทางเสรีนิยมใหม่ ซึ่งงานในกลุ่มนี้ มักจะแสดงให้เห็นว่ากลุ่มคนต่าง ๆ ต้องดิ้นรนขับเคลื่อนชีวิตอย่างไรท่ามกลางการลดทอนคุณค่าต่าง ๆ และต้องอยู่ภายใต้บริบทการแย่งชิงทรัพยากรจากกลุ่มชนชั้นนำ แต่กระนั้นก็ตามแนวคิดนี้ก็ยังคงถูกเถียงอย่างต่อเนื่องว่าการมองว่ามนุษย์เป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบจากแนวทางเสรีนิยมใหม่ อาจไม่เป็นเช่นนั้นเสมอไป การมองว่า มนุษย์ เป็นผู้ที่ไม่มีทางเลือกและต้องยอมจำนนในที่สุดดูเป็นความคิดสุดโต่ง เพราะในความเป็นจริง เรายังคงเห็นมนุษย์สามารถเป็นผู้ที่ปรับตัวกับกลไกของแนวทางเสรีนิยมใหม่ที่เข้ามากำกับชีวิตได้ ฉะนั้น สิ่งที่น่าสนใจไปมากกว่านั้น คือ การหันมาสนใจอุดมการณ์ที่สร้างความเป็นเหตุเป็นผลสนับสนุนให้ความเชื่อเหล่านั้นยังคงอยู่ และพิจารณาว่า มันดำรงอยู่ได้อย่างไร อาศัยกระบวนการใด เพราะอุดมการณ์ของเสรีนิยมใหม่ยังคงดำรงอยู่และมีส่วนในการตีกรอบความคิดของคน อันถือเป็นส่วนหนึ่งของการปิดกั้นจินตนาการหลักการพื้นฐานทางประชาธิปไตย โดยนักคิดที่สนับสนุนการอธิบายนี้อย่างเอนดี บราวน์ (Wendy Brown) ที่ได้ชี้ให้เห็นผ่านผลงานชิ้นสำคัญอย่าง *Undoing Democracy: Neoliberalism's Remaking of State and Subject* ที่ระบุว่าเสรีนิยมใหม่ เป็นแนวคิดที่เข้ามาพร้อมกับกำหนดค่าการดำรงชีวิตในแง่มุมต่าง ๆ จนทำให้เหตุผลในแนวทางแบบเสรีนิยมใหม่ แผ่กระจายไปสู่พื้นที่ทางสังคมต่าง ๆ และกิจกรรมในชีวิตประจำวันของมนุษย์ (นับตั้งแต่การศึกษา วัฒนธรรม การประกอบอาชีพ และอีกมากมาย) และตัวตนของมนุษย์ทุกคน ได้ถูกทำให้มีภาพลักษณ์แบบเดียวกับระบบเศรษฐกิจตลาดเสรีไปจนหมดสิ้น จนกลายเป็นการเผชิญหน้าระหว่างข้อของหลักการประชาธิปไตยกับข้อจำกัดเสรีนิยมใหม่ ด้วยเหตุนี้ตัวตนของมนุษย์ถูกลดทอนความหลากหลายและซับซ้อนลงให้กลายเป็นเพียงตัวแสดงของระบบตลาด กลายเป็นมนุษย์ที่มองตัวเองเสมือนกับบริษัทหรือพูดอย่างเฉพาะเจาะจงก็คือกลายเป็น “ทุนมนุษย์” (Human Capital) ที่เลือกทำกิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิต โดยใช้วิธีคิดคำนวณอย่างเป็นเหตุเป็นผลตามการแข่งขันในตลาดและใช้ตัวชี้วัดแบบตลาดในการตัดสินคุณค่าของการกระทำต่าง ๆ ในชีวิต (Brown, 2011)

งานศึกษานี้ จึงมีความพยายามที่จะฉายภาพให้เห็นถึงกระบวนการทำงานของแนวคิดเสรีนิยมใหม่ ผ่านวัตถุในการศึกษา คือ บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ซึ่งในด้านหนึ่งได้แสดงให้เห็นกลไกของเครือข่ายรัฐ-ทุน ที่เข้ามามีส่วนในการกำกับและขับเคลื่อนอย่างชัดเจน ในขณะที่กลุ่มประชาชนผู้รับสิทธิได้กลายเป็นผู้ที่อยู่ภายใต้เงื่อนไขและต้องปรับตัวภายใต้กลไกที่รัฐวางไว้ ซึ่งแนวคิดสำคัญในการนำมาเป็นฐานคิด ผู้วิจัยได้หยิบยกคำอธิบายของเดวิด ฮาร์วีย์, เวนดี้ บราวน์, และ ไอวา ออง และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อทำให้เห็นว่า แนวทางของเสรีนิยมใหม่ ได้เข้ามาสร้างและจัดองค์ประกอบในทางสังคมใหม่ที่สัมพันธ์ต่อการปรับเปลี่ยนรูปแบบการดำเนินชีวิตของผู้คน โดยเริ่มต้นจากการอธิบายความเป็นตัวตนและประชาธิปไตยที่เป็นการระบุให้เห็นว่า หลักการเสรีนิยมใหม่มีส่วนในการเข้ามาทำให้องค์ประกอบของความเป็นประชาธิปไตยกลายเป็นองค์ประกอบทางเศรษฐกิจได้อย่างไร นักคิดอย่าง Wendy Brown เอง ก็ได้เข้ามาอธิบายว่า ลักษณะที่เกิดขึ้นนี้ ถูกกระทำผ่านสิ่งที่เรียกว่า “Form of Reason” ซึ่งเป็นการให้รูปแบบของเหตุผลแก่ปัจเจกแบบใหม่ จากเดิมประชาธิปไตยที่ประกอบไปด้วยเขตแดน รัฐและประชาชน มันถูกเรียบเรียงใหม่ ให้อยู่บนภายใต้เหตุผลทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับประชาชนเอง ที่ถือเป็นพลังในการขับเคลื่อนอุดมคติทางประชาธิปไตยที่สำคัญ ก็ได้รับผลกระทบจากหลักการนี้ ผ่านการถูกอำนาจทางกลไกตลาดเข้าควบคุมเงื่อนไขทางสภาพแวดล้อม และสร้างกฎกติกาที่เข้ามาแทรกซึมอยู่ในพื้นที่ในชีวิตประจำวัน ความเป็นเหตุเป็นผลนี้ มันได้กระทบต่อหลักคิดของมนุษย์ ที่ทำให้การจัดลำดับความเป็นเหตุผลในชีวิต มีเงินและความอยู่รอดเป็นตัวหลัก ทำให้การดำรงชีวิตในโลกเสรีนิยมใหม่ กลายเป็นโลกที่ต้องดิ้นรนทำงานเพื่อแลกกับเงินที่เป็นความจำเป็นหลักในการดำรงชีวิต และสิ่งเหล่านี้ มันได้สร้างความเปราะบางให้กับคนในสังคม ให้กลายเป็นมนุษย์ที่ต้องทำหน้าที่เพียงเอื้ออำนวยต่อระบบตลาด และต้องผลักดันตัวเองเข้าสู่ระบบการแข่งขัน เพราะเชื่อว่า ชีวิตจะดีได้ก็ต้องเมื่อเป็นผู้ชนะทางเศรษฐกิจและเป็นผู้ที่มีความสามารถในการระบบตลาด กล่าวคือ เราต้องเป็นมนุษย์ที่ทำงานได้หลายสาขา (ทำงานเพื่อตนเองและเพื่อองค์กร) และเมื่อคนเหล่านี้รวมนี้รวมตัวกัน ท้ายที่สุด มันก็ไม่ได้สร้างความแตกต่างอะไร เราเป็นเพียงมนุษย์ที่ต้องทำงานแลกเงิน ถูกจ้างงานด้วยสัญญาระยะสั้น ทำงานที่ยืดหยุ่น ใช้ความชำนาญที่มีและเชื่อฟัง ด้วยเหตุนี้เอง จึงมีส่วนทำให้เป้าหมายของประชาธิปไตยที่ต้องการเห็นความเท่าเทียมและความเสมอภาคทางสังคม มันค่อย ๆ หายไป โครงการสวัสดิการเพื่อสวัสดิภาพของคนกลุ่มต่าง ๆ ความไม่เท่าเทียมทางสังคม ถูกทำให้เป็นเรื่องปกติและเป็นธรรมชาติ ความหมายของคน ถูกลดทอนเหลือเพียงทุนมนุษย์ ความหมายของประชาธิปไตยหายไป และถูกแทนที่ด้วยเป้าหมายการเติบโตทางเศรษฐกิจ และท้ายที่สุด การมีส่วนร่วมของผู้คน ก็จะกลายเป็นเพียงความผูกพันผ่านเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ ไม่ใช่ความผูกพันที่มีต่อการมีส่วนร่วมหรือประเด็นสาธารณะอีกต่อไป

ในประเด็นต่อมา ต้องการชี้ให้เห็นว่าบัตรสวัสดิการแห่งรัฐถูกอธิบายในฐานะของกลไกปกครอง ซึ่งจะชี้ให้เห็นว่า เสรีนิยม เทคโนโลยีได้มีส่วนในการเข้ามาจัดการกับตัวตนของมนุษย์ได้อย่างไร โดยสิ่งที่เป็สาระของส่วนนี้ คือ การชี้ให้เห็นว่า อิทธิพลทุนนิยมที่ได้นำเอาเทคโนโลยีสารสนเทศเข้ามาเป็นตัวขับเคลื่อนหลักการกลไกตลาดเสรีนิยมใหม่ มันได้สร้างผลกระทบและทำให้การแทรกซึมของหลักการมันทำได้อย่างแนบเนียนและรอบคอบมากขึ้น โดยที่ยังไม่ละทิ้งหลักการของการธำรงไว้ซึ่งกำไรของชนชั้นนายทุนและการสร้างพลังการผลิตที่ก้าวหน้าขึ้น ที่ผ่านมา เราถูกทำให้เชื่อว่า เทคโนโลยีจะสามารถแก้ไขปัญหาทุกสิ่งได้ เราจึงเห็นภาพของความพยายามคิดค้นระบบเทคโนโลยีใหม่ ๆ วิธีการใหม่ ผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ เกิดขึ้นมากมายและไม่ได้อยู่เฉพาะพื้นที่ทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่มันยังแพร่กระจายมาสู่พื้นที่ทางการเมืองและวิถีชีวิต โดยความเปลี่ยนแปลงนี้เอง มันสร้างผลกระทบประการสำคัญ คือ ปรากฏการณ์ที่เรียกว่า Building Block เป็นผลจากการพัฒนาเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว โดยไม่ได้มีการเข้าใจถึงความสลับซับซ้อนของกลไกที่จะทำให้เกิดปัญหาทางสังคมยุ่งเหยิงมากขึ้นไม่รู้จบ ความห่างไกลทางภูมิศาสตร์จัดการด้วยการสลายทะเลาะและเวลา เพื่อให้การเชื่อมโยงของทุนมีความเข้มแข็งมากขึ้นแล้ว ก็ยังทำให้การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีเอื้ออำนวยต่อการเติบโตของนายทุนมากขึ้นไปอีกและผลที่ตามมาคือ ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาเทคโนโลยี ที่ต้องเผชิญหน้ากับความไม่เท่าทัน ความไม่ทั่วถึง เกิดความเหลื่อมล้ำเชิงพื้นที่ แรงงานต้องออกจากชุมชนเพื่อไปเป็นแรงงานในที่ที่มีโอกาสในการสะสมทุนมากกว่า เสรีนิยมและกลไกทางเทคโนโลยีจึงเป็น 2 สิ่งที่ผสมแล้ว ก็ยังทำให้กระบวนการจัดการประชากรที่ชัดเจนขึ้น

จากหลักการทางทฤษฎีในข้างต้น ผู้วิจัย ได้นำมาวิเคราะห์เพื่อให้เห็นรูปธรรมของปรากฏการณ์ผ่านการศึกษาภาคสนามเป็นครัวเรือนยากจนในพื้นที่ปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน เพื่อสนับสนุนความย้อนแย้ง ไม่ลงรอยกับระหว่างการรับรู้ความยากจนของรัฐกับความยากจนในพื้นที่จริง การเป็นพื้นที่ยากจนเรื้อรังและยาวนานทำให้สมมติฐานในการศึกษานี้ชัดเจนขึ้น ด้วยพื้นฐานของครัวเรือนที่ใกล้เคียงกันทั้งลักษณะการดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพ รายได้ ภาระหนี้สิน รูปแบบการใช้ชีวิต ที่เข้าองค์ประกอบของเป็นคนจนตามนโยบาย ทำให้ครัวเรือนทั้งหมดมีเงื่อนไขที่สอดคล้องกับหลักการของบัตรสวัสดิการแห่งรัฐตั้งแต่เฟสแรกทั้งหมด ผลการสัมภาษณ์ จึงนำมาซึ่งผลการศึกษาว่าบัตรสวัสดิการยังคงมีพื้นฐานมาจากหลักการเสรีนิยมใหม่ที่มีส่วนในการประกอบสร้างความยากจนในพื้นที่ ความห่างไกลทางภูมิศาสตร์ ไม่ได้ทำให้พื้นที่แม่ฮ่องสอน ปราศจากการเมืองแต่อย่างใด หากแต่ได้เห็นถึงการแทรกแซงของเสรีนิยมใหม่ในพื้นที่ที่ส่งผลต่อการรับรู้ของผู้คนได้อย่างน่าสนใจ กระบวนการนับตั้งแต่การพิสูจน์ความยากจน การกำหนดพื้นที่ การควบคุมชีวิตประจำวัน ลักษณะการให้เงินทุนที่ไม่เน้นการออม การสร้างผู้ประกอบการที่เป็นเงื่อนไขต่อเนื่องไปสู่การช่วยเหลือแบบอื่น กลายเป็นวงจรที่ถูกเรียนรู้และปรับตัวท่ามกลางผู้กระทำการที่หลากหลาย รัฐ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ประชาชนและกลไกทางเทคโนโลยี ผ่านกิจกรรมที่แตกต่างกันไป ความยากจนภายใต้บัตรสวัสดิการจึงแสดงให้เห็นการจัดวางความหมายที่ไม่ได้มาจากรัฐแต่เพียงอย่างเดียว แต่ผู้ที่อยู่ในระบบเองต่างมีส่วนในการทำให้ความหมายของความยากจนนี้ชัดเจนขึ้นด้วยทั้งผ่านการยอมรับ และการมีมติต่อการตีตราพร้อมทั้งพยายามจัดการตัวเองเพื่อเข้าสู่ระบบการช่วยเหลือ ดังนั้น ชุมชนในจังหวัดแม่ฮ่องสอนจึงเป็นตัวแทนของพื้นที่ในการอธิบายกระบวนการสร้างความยากจนที่เกิดขึ้นจากเสรีนิยมใหม่และการนิยามความจนแบบใหม่

1.2 วัตถุประสงค์การศึกษา

1. เพื่อศึกษาสถานการณ์ของความยากจนและการปรับตัวของคนจนภายใต้นโยบายบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ
2. เพื่อรวบรวมข้อมูลจากกรณีศึกษาบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ
3. เพื่อวิเคราะห์การจัดการสวัสดิการคนจนตามแนวทางบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ

1.3 ระเบียบวิธีวิจัย

งานศึกษานี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการศึกษาหลัก 2 วิธีการ ได้แก่ การค้นคว้าจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง (Documentary Research) และการลงสนามเพื่อสัมภาษณ์เชิงลึกแบบรายบุคคลในกลุ่มตัวอย่างครัวเรือนในจังหวัดแม่ฮ่องสอนที่สามารถให้ข้อมูลอ้างอิงสนับสนุนการวิเคราะห์ในเชิงทฤษฎี โดยเหตุผลในการลงสำรวจครัวเรือน เพื่อต้องการศึกษาและสัมภาษณ์คนจนที่เป็นกลุ่มเป้าหมายจริงผ่านการเรียนรู้ประสบการณ์โดยตรง อีกทั้งการเข้าไปในพื้นที่จะทำให้เห็นสภาพพื้นที่ บริบทวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ได้มองเห็นข้อจำกัดของความยากจนที่เกิดขึ้นจริงและสามารถนำข้อมูลที่ได้มาเปรียบเทียบกับแนวคิดที่นำมาใช้ สามารถแสดงให้เห็นความแตกต่างของเงื่อนไขตามบัตรสวัสดิการแห่งรัฐกับบริบทพื้นที่ที่เป็นจริงและนำมาอธิบายถกเถียงกับปรากฏการณ์ที่สนใจต่อไป

ขอบเขตในการศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาเชิงวิพากษ์ผ่านกรอบคิดเสรีนิยมใหม่ เพื่อค้นหาคำอธิบายที่สอดคล้องกันจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตามบริบทของพื้นที่ว่าเป็นอย่างไร และเพื่อค้นหาคำอธิบายที่คาดว่าจะนำไปสู่การพัฒนาต่อยอดการใช้แนวคิดเสรีนิยมใหม่ได้

1.4 ระยะเวลาที่ใช้ศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้ กำหนดช่วงเวลาศึกษาตั้งแต่ปี 2559 ซึ่งเป็นช่วงเริ่มต้นของโครงการ บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ครอบคลุมจนถึงช่วงปลายปี 2562 (ก่อนเกิดสถานการณ์โควิด) เนื่องจาก ต้องการควบคุมและจำกัดตัวแปรในการศึกษาประเด็นความยากจนเฉพาะที่มาจากผลลัพธ์ของ โครงการบัตรสวัสดิการแห่งรัฐให้ได้มากที่สุด อีกทั้ง ยังต้องการให้เห็นภาพของกระบวนการสร้างความ ยากจนผ่านมิติบัตรสวัสดิการแห่งรัฐที่ชัดเจน ในช่วงเริ่มต้นของโครงการจะทำให้เห็นภาพของการ ตอบสนองต่อนโยบายของกลุ่มประชาชนได้ชัดเจน ทั้งการเรียนรู้ การทำความเข้าใจ ข้อคิดเห็น การ ปรับตัวต่อกระบวนการต่าง ๆ ที่จะมีผลต่อการนำไปวิเคราะห์ผลการศึกษาได้ ผู้ศึกษาจึงขอเลือกเวลา ในการวิจัยตามช่วงเวลาที่ได้กล่าวไป

1.5 การเลือกพื้นที่ศึกษา

การศึกษาครั้งนี้ เลือกพื้นที่ศึกษาเป็นชุมชนในจังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยมีเหตุผลหลัก คือ จังหวัดแม่ฮ่องสอนเป็นจังหวัดที่มีสถานการณ์ความยากจนมากที่สุดในประเทศไทยมาอย่างยาวนาน ผลจากการสำรวจตามเอกสารราชการ ไม่ว่าจะเป็น สำนักงานสถิติแห่งชาติ รายงานจากสำนักงาน สภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ต่างทำการสำรวจและพบว่า แม่ฮ่องสอน เป็นพื้นที่ที่มี ความยากจนและมีจำนวนคนจนสูงสุดอันดับ 1 แม้ในปีล่าสุด ทำให้ผู้ศึกษามีความสนใจที่จะสะท้อน ปัญหาความยากจนในพื้นที่ เพื่อแสดงให้เห็นว่า กฎเกณฑ์การได้รับสิทธิเพื่อพิสูจน์ความยากจนที่รัฐ กำหนด มีความย้อนแย้ง ไม่ลงรอยกับความยากจนในพื้นที่จริงอย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อนำไป ศึกษาพื้นที่ที่ยากจนเรื้อรังและยาวนานอย่างจังหวัดแม่ฮ่องสอนแล้ว จะยิ่งทำให้สมมติฐานใน การศึกษาที่เห็นว่าบัตรสวัสดิการมีส่วนในการสร้างความยากจนให้เพิ่มมากขึ้นได้อย่างชัดเจนขึ้น ในขณะเดียวกัน ก็ต้องการวิเคราะห์ได้ว่า ในฐานะที่ผู้รับสิทธิ พวกเขามีการรับรู้ต่อนโยบายนี้อย่างไร และมีลักษณะการปรับตัวต่อเงื่อนไขต่าง ๆ เหล่านี้อย่างไรบ้าง

ทั้งนี้ ผู้ศึกษาเห็นว่า การเลือกพื้นที่ศึกษาที่มีเฉพาะแทนที่จะเลือกพื้นที่ทั่ว ๆ ไป แล้วหา ข้อสรุป อาจไม่ใช่เป้าหมายของการศึกษาครั้งนี้ การชี้ให้เห็นถึงพื้นที่ที่มีความยากจนจากมิติที่ซับซ้อน จะยิ่งทำให้เห็นภาพกระบวนการคิดของรัฐที่กำลังลดทอนความซับซ้อนนี้ลงได้อย่างชัดเจนมากขึ้น จะสามารถเห็นมิติความยากจนที่ถูกคัดออกและกลับเห็นมิติความยากจนที่รัฐยอมรับ ซึ่งนั่นมี ความหมายเท่ากับวิธีการคิดของรัฐยังคงอนุญาตให้สภาวะความยากจนแบบใดแบบหนึ่งถูกรับรู้ เท่านั้น และในทางตรงกันข้ามความซับซ้อนที่ลดน้อยลง ก็ได้ดึงผู้ที่มีปัจจัยเข้าข่ายเข้าสู่ระบบได้อย่าง ง่ายดายเช่นกัน การปะปนจากคนที่จนจริงแต่ไม่ได้ถูกเลือกกับผู้ที่ไม่ได้จนแต่เข้าข่ายตามเกณฑ์จึงเป็น

ปัญหาที่สำคัญของโครงการนี้ เพราะกำลังดึงคนกลุ่มใหม่ตามการนิยามใหม่ของรัฐเข้ามาสู่โครงข่ายความยากจนด้วย ฉะนั้น การเลือกพื้นที่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน จึงเป็นตัวแทนของพื้นที่ที่สะท้อนปัญหาตั้งแต่ฐานคิดในการนิยาม กระบวนการจัดการ เผยให้เห็นการแฝงตัวของหลักการเสรีนิยมใหม่ผ่านกลไกต่าง ๆ ซ้ำเติมความยากแบบเดิมที่ไม่ถูกมองเห็น และเพิ่มเติมเงื่อนไขความยากจนแบบใหม่เข้าไป และนำไปสู่การผลิตสร้างความยากจนให้วนเวียนดำเนินต่อไปอย่างไม่รู้จบ

1.6 กลุ่มตัวอย่างกรณีศึกษา

การศึกษาครั้งนี้ เลือกในพื้นที่ที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์เกือบทั้งหมด การเลือกกลุ่มตัวอย่างมีเงื่อนไขสำคัญ คือ ต้องเป็นผู้ที่ได้รับสิทธิบัตรสวัสดิการแห่งรัฐในเฟสแรก (นับตั้งแต่ปี 2559) โดยที่ปัจจุบัน อาจจะยังรับสิทธิหรือไม่รับ ร่วมกับผู้นำชุมชนและอาสาสมัครประจำชุมชน ร่วมกันค้นหาครัวเรือนที่สามารถให้ข้อมูลได้ และก่อนการลงสนาม ผู้วิจัย ได้ทำการติดต่อประสานงานผ่านไปยังอำเภอปางมะผ้า เพื่อยื่นหนังสือขอเข้าพื้นที่อย่างเป็นทางการ และแจ้งวัตถุประสงค์ในการศึกษา หลังจากนั้นเจ้าหน้าที่ได้ทำการประสานงานผู้นำชุมชนในพื้นที่ให้และลงไปพบเพื่ออธิบายแนวทางการทำงานด้วยตัวเองอีกครั้ง

1.6.1 การสัมภาษณ์ครัวเรือน

กลุ่มตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้ คือ ตัวแทนครัวเรือนในตำบลถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน จำนวน 10 ครัวเรือน พร้อมมีตัวแทนชุมชนเพื่อเป็นล่ามชุมชนเพื่อสื่อความหมายและสร้างความไว้วางใจต่อการทำงาน อีกทั้งยังเป็นการแสดงจริยธรรมในการทำงานให้คนในชุมชนได้รับทราบว่า เป้าหมายในการสัมภาษณ์ครั้งนี้ จะนำไปใช้ในทางการศึกษาเท่านั้น

ภาพที่ 1.1

บรรยากาศการสัมภาษณ์กรณีศึกษาที่มีอาสาสมัครชุมชนร่วมด้วย

ทั้งนี้ ในการศึกษา ผู้วิจัยได้ยึดหลักจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ คือ หลักในการเคารพตัวบุคคล ซึ่งจะไม่มีการนำข้อมูลส่วนตัวไปเผยแพร่และเก็บข้อมูลเป็นความลับ กลุ่มชาติพันธุ์ที่ศึกษา ถือเป็นหนึ่งในกลุ่มผู้เปราะบางทางสังคมและยังเป็นพื้นที่ที่มีการประกอบอาชีพดั้งเดิมที่ผิดกฎหมาย การชักถามข้อมูล ผู้ศึกษาได้หลีกเลี่ยงประเด็นเหล่านี้ และคำนึงถึงสิทธิของผู้ให้ข้อมูลเป็นสำคัญ โดยคำถามหลักในการศึกษา มีดังนี้

1) ข้อมูลทั่วไป ประกอบไปด้วย หมู่บ้าน จำนวนสมาชิก จำนวนรุ่นในครัวเรือน จำนวนผู้อาศัยที่เป็นเพศชาย จำนวนผู้อาศัยที่เป็นเพศหญิง จำนวนเพศชายที่มีอายุต่ำกว่า 17 ปี จำนวนเพศหญิงที่มีอายุต่ำกว่า 17 ปี กลุ่มชาติพันธุ์หลักของครอบครัว จำนวนผู้อาศัยที่เป็นพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยว เด็กกำพร้า/ผู้พิการ ระดับฐานะของครอบครัว ประมาณการณ์หนี้สิน ณ ปัจจุบัน ที่มาของหนี้สิน

2) ข้อมูลด้านสุขภาพ ประกอบด้วย ภาวะขาดแคลนอาหารในรอบ 1 เดือน ที่ผ่านมา การเข้าถึงน้ำสะอาด การเข้าถึงบริการทางการแพทย์

3) ข้อมูลด้านการครอบครองทรัพย์สิน ประกอบด้วย มาตรฐานการดำรงชีพเมื่อเทียบกับครอบครัวอื่น การครอบครองมอเตอร์ไซด์ การครอบครองรถยนต์ การมีงานดาวเทียม ความสามารถในการเข้าถึงอินเทอร์เน็ต มีโทรศัพท์มือถือ การเป็นเจ้าของที่อยู่อาศัย

4) ข้อมูลด้านรายได้ในภาพรวม ประกอบด้วย รายได้จากการทำงานหลัก รายที่คิดว่าเพียงพอสำหรับการดำรงชีพทั้งเดือน (สำหรับตัวเอง) รายได้ที่คิดว่าเพียงพอต่อการดำรงชีพทั้งเดือน (สำหรับครอบครัว) การใช้จ่ายต่อวัน (เฉพาะตัวท่าน) ความกังวลต่อการเป็นครัวเรือนยากจน แหล่งรายได้ที่สำคัญที่สุดในช่วงเวลาที่ผ่านมา (12 เดือน) การทำงานเสริม ลักษณะการทำงานในปัจจุบัน การขอสินเชื่อจากแหล่งเงินทุน

5) ข้อมูลด้านความรู้ ประกอบด้วย จำนวนสมาชิกที่ได้รับการศึกษา ระดับการศึกษาของผู้ให้ข้อมูล จำนวนเด็กอายุ 7-16 ปีที่กำลังเรียน การเข้าถึงการฝึกอบรมต่าง ๆ

6) ข้อมูลด้านทรัพยากรธรรมชาติ ประกอบไปด้วย ความสัมพันธ์กับป่าธรรมชาติในชุมชน ความสมบูรณ์ของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติรอบหมู่บ้าน การเกิดไฟป่าในรอบ 12 เดือน ผลกระทบจากป่าชุมชนที่สามารถนำมาจำหน่ายได้ คุณภาพของแม่น้ำในชุมชน

7) ข้อมูลด้านสังคม ประกอบด้วย ความเต็มใจที่จะช่วยเหลือ/เกื้อกูลกันในชุมชน ความไว้วางใจของคนในชุมชน ความขัดแย้งระหว่างคนในครอบครัว การติดตามข่าวสารในปัจจุบัน การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจประเด็นต่าง ๆ ในครอบครัว/ชุมชน ความกังวลต่อความสุขของคนในครัวเรือน

8) ข้อมูลด้านการเข้าถึงโครงสร้างพื้นฐานและบริการสาธารณะ ประกอบด้วย การเข้าถึงสถานศึกษาถ้าเริ่มต้นจากที่พัก การเดินทางไปยังสถานพยาบาลที่ใกล้ที่สุด คุณภาพของ บริการด้านสุขภาพที่ใช้บริการในชุมชน บัตรทอง/บัตรประกันสุขภาพ สภาพถนนสู่ชุมชน ระยะทาง จากตลาดไปยังครัวเรือน บริการด้านขนส่งสาธารณะ บริการด้านพื้นที่สาธารณะ

ข้อคำถามในส่วนที่ 1) - 8) จะเป็นข้อมูลทั่วไป เพื่อสำรวจลักษณะโดยทั่วไปของ ครัวเรือนที่ทำการสัมภาษณ์ว่ามีความเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร เป็นบริบทของชีวิตที่จะมาสู่ การวิเคราะห์ถึงสภาวะความยากจนในส่วนท้ายของงานศึกษา พร้อมแจกแจงรายละเอียดเป็น รายครัวเรือนที่นำเสนอในผลการศึกษา

9) ข้อมูลด้านสถานการณ์ต่าง ๆ ของบัตรสวัสดิการ ประกอบไปด้วย

- (1) ข้อซักถามก่อนได้รับสิทธิ
- (2) การเดินทางไปรับสิทธิ
- (3) เงื่อนไขที่เป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึงบัตรสวัสดิการ
- (4) เงื่อนไขต่อการตัดสินใจเพื่อรับสิทธิ
- (5) ปัญหาต่อการลงทะเบียน
- (6) การติดตามข่าวสารบัตรสวัสดิการ
- (7) ท่านทราบหรือไม่ว่านอกเหนือจากได้เงินแล้ว จะได้รับสิทธิอะไรบ้าง
- (8) การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตหลังจากได้รับบัตรสวัสดิการ
- (9) การปรับตัวที่เปลี่ยนแปลงไปหลังจากได้รับบัตรสวัสดิการ
- (10) รายการสินค้าที่ซื้อเมื่อได้รับเงินช่วยเหลือ
- (11) ความคิดเห็นต่อโครงการบัตรสวัสดิการแห่งรัฐในมุมมองของท่าน
- (12) ความคิดเห็นต่อคำเรียก “บัตรคนจน”
- (13) หากไม่มีนโยบายบัตรสวัสดิการ คิดว่าจะเป็นอย่างไร
- (14) ความเห็นต่อการหลุดพ้นความยากจน

ประเด็นคำถามในข้างต้น จะไม่ได้ถูกสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการ แต่จะเป็น กรอบในการซักถามเท่านั้น โดยในขั้นตอนการทำงานจริง จะอาศัยการพูดคุยแลกเปลี่ยนอย่างไม่เป็น ทางการ และสอดแทรกเรื่องอื่น ๆ เพื่อไม่ให้บรรยากาศเกิดความตึงเครียด เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่ มีข้อจำกัดด้านภาษาที่ไม่สามารถพูดภาษาไทยกลางได้อย่างคล่องแคล่วเมื่อเทียบกับการใช้ภาษา ท้องถิ่นสื่อสาร จึงจำเป็นต้องมีล่าม เป็นอาสาสมัครชุมชนช่วยในการพูดคุยในครั้งนี้ด้วย และเมื่อจบ การสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้แจ้งให้ผู้ให้ข้อมูลทราบอีกครั้งว่า จะไม่นำข้อมูลที่ได้ไปเปิดเผยหรือใช้ในทาง อื่นที่ไม่เหมาะสม รวมทั้งจะไม่เปิดเผยชื่อ ที่อยู่ ในการศึกษานี้ เพื่อปกป้องสิทธิของผู้ให้ข้อมูล

1.6.2 การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลในระดับเจ้าหน้าที่

เพื่อให้งานศึกษาครั้งนี้ สามารถสะท้อนกระบวนการได้ทั้งระบบ จึงมีการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลในระดับพื้นที่ คือ นายอำเภอปางมะผ้าและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ เพื่อสะท้อนข้อมูลด้านกระบวนการทำงานในระดับพื้นที่ ทั้งการรับข้อมูลจากผู้แสดงสิทธิ ข้อคิดเห็นต่อแนวทางการทำงาน มุมมองต่อการจัดการความยากจนตามนโยบายและอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา โดยข้อมูลในส่วนนี้ ถือเป็นข้อมูลส่วนสนับสนุนที่ต้องการให้เห็นภาพของกลไกในฝ่ายของท้องถิ่น หลังจากนั้น จะนำข้อมูลมาวิเคราะห์ภาพของกระบวนการเพื่อให้เห็นภาพทั้งระบบที่ชัดเจนขึ้นต่อไป

1.7 การนิยามศัพท์

กระบวนการประกอบสร้างตัวตน ในการศึกษาครั้งนี้ หมายถึง ผลลัพธ์จากกลไกบัตรสวัสดิการแห่งรัฐที่ส่งผลต่อความคิด การรับรู้ พฤติกรรมและข้อคิดเห็นต่าง ๆ ที่ปรับเปลี่ยนไปของกลุ่มครัวเรือนตัวอย่าง โดยมีความเชื่อมโยงที่แสดงให้เห็นได้ว่าเป็นผลมาจากการเข้ามาของบัตรสวัสดิการ เป็นปรากฏการณ์ของสิ่งที่มนุษย์รับรู้ และสิ่งที่พิเศษเหนือปกติ ธรรมดา โดยความหมายนี้ คือ การตีความสิ่งต่าง ๆ ขึ้นมาจากการเชื่อว่า ประสบการณ์หรือความรู้เกี่ยวกับทุกสิ่งบนโลกเป็นสิ่งที่จิตสำนึกสร้างขึ้น (สุรางค์ จันทวานิช, 2555, น. 166-122, อ้างถึงใน บุญมาศ นวนงาม, 2565, น. 11)

เสรีนิยมใหม่ ในการศึกษาครั้งนี้ หมายถึง อุดมการณ์และหลักคิดที่กำหนดนิยามให้ชีวิตทางสังคมดำเนินไปภายใต้ตรรกะแบบเดียวกับกิจกรรมในทางเศรษฐกิจ กล่าวคือ ทุกกิจกรรม (กระบวนการเรียนรู้ ความรัก กีฬา ความบันเทิง การเมือง วัฒนธรรม) ทุกสถาบัน (รัฐ ศาสนา โรงพยาบาล โรงเรียน ครอบครัว สื่อ) และมีผลต่อการสร้างตัวตนของมนุษย์ที่ถูกทำให้มีภาพลักษณ์แบบเดียวกัน (Brown, 1955) และมีส่วนต่อการอธิบายเชื่อมโยงไปสู่การสลายคุณค่าของหลักการประชาธิปไตย การพิจารณากระบวนการประกอบสร้างความจนแบบเสรีนิยมใหม่ มุ่งชี้ให้เห็นการกำหนดนิยาม การควบคุมความสัมพันธ์ต่าง ๆ ภายใต้บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ฉะนั้น เสรีนิยมใหม่ ในงานศึกษาครั้งนี้ จึงเป็นปรากฏการณ์ที่แสดงให้เห็นถึงการปรับตัวของรัฐและผู้คนที่เกี่ยวข้องว่ามีลักษณะอย่างไร (ษัษฐรัมย์ ธรรมบุษดี, 2555)

บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ หมายถึง นโยบายภายใต้โครงการประชารัฐสวัสดิการ เป็นมาตรการช่วยเหลือผู้มีรายได้น้อย ซึ่งขึ้นทะเบียนไว้กับกระทรวงการคลัง ประมาณ 14.6 ล้านคน ในสมัยรัฐบาลที่มีพลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) โครงการฯ เริ่มต้นดำเนินการตั้งแต่เดือนตุลาคม 2560 (สถาบันพระปกเกล้า, 2562)

1.8 การสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากผู้ให้ข้อมูล

หลังจากที่ได้ข้อมูลมาทั้งหมดและเพื่อตอบวัตถุประสงค์ในการศึกษาได้ในประเด็น กระบวนการสร้างความยากจน ผู้วิจัยให้ความสำคัญกับการอธิบายความยากจนจากมุมมองบริบทของพื้นที่เป็นสำคัญ เพื่อเน้นย้ำให้เห็นว่าการให้สวัสดิการผ่านบัตรสวัสดิการแห่งรัฐด้วยการสร้าง การนิยามความยากจนผ่านเงื่อนไขและการพิสูจน์ความยากจนนั้น มีส่วนในการละลายความ สลับซับซ้อนของมิติความยากจนจากพื้นที่ที่มากน้อยเพียงใด ยิ่งเป็นพื้นที่ที่มีความยากจนแบบหลายมิติ อย่างจังหวัดแม่ฮ่องสอนที่มีทั้งปัจจัยด้านภาษา ความเหลื่อมล้ำทางภูมิศาสตร์ การเป็นพื้นที่ขาด โอกาสในด้านต่าง ๆ ยิ่งทำให้เห็นว่า บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ เป็นส่วนหนึ่งของนโยบายที่กำลังแสดงให้เห็นถึงการลดรูปการอธิบายความยากจนเชิงประจักษ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่อย่างไร และแม้ว่าประเด็น ดังกล่าว เป็นเรื่องที่หาเกณฑ์วัดในเชิงรูปธรรมได้ยาก จึงต้องอาศัยการอธิบาย พรรณาความ และ ตีความเพื่อวิเคราะห์ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นบนฐานของทฤษฎีหลักที่นำมาใช้ในการศึกษา การสังเคราะห์ ข้อมูลจากภาคสนาม ผู้ศึกษาจึงได้แสดงข้อมูลแบบจำแนกให้เห็นข้อมูลรายครัวเรือนทั้งรายละเอียดที่ เหมือนกันและแตกต่างกันในรูปของตาราง และนำมาสังเคราะห์เป็นภาพรวมเพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ ผลการศึกษา โดยแยกออกมาได้เป็น 5 ประเด็นสำคัญ คือ 1) การพิสูจน์ 2) การรายงานตัว 3) การควบคุมชีวิตประจำวัน 4) การกำหนดพื้นที่เฉพาะ 5) การกำหนดมาตรการฝึกอาชีพ จนกระทั่ง กระบวนการทั้งหมดมีส่วนในการสร้างการเรียนรู้และปรับตัวพร้อมหาหนทาง (6) ครอบครองทุน/ อุปกรณ์ เพื่อแลกกับการเข้าถึงสวัสดิการของรัฐ ในแต่ละประเด็นที่ได้กล่าวมา จะชี้ให้เห็นถึง บัตรสวัสดิการได้สร้างกระบวนการที่นำมาสู่การจัดการความยากจนอย่างไร จนท้ายที่สุดแล้ว กระบวนการดังกล่าว ล้วนเป็นผลลัพธ์ของการตอกย้ำให้ความยากจนยิ่งถ่างกว้างขึ้นในที่สุด

1.9 การวิเคราะห์ข้อมูล

เป็นการวิเคราะห์สรุปข้อมูลจากกระบวนการศึกษาทั้งผ่านเอกสาร งานวิจัยต่าง ๆ ที่ เกี่ยวข้องและการเก็บข้อมูลภาคสนามจากครัวเรือนตัวอย่างจำนวน 10 ครัวเรือนในจังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยจะอาศัยวิธีการพรรณาความเพื่อแสดงให้เห็นถึงกระบวนการประกอบสร้างความจนภายใต้ โครงการบัตรสวัสดิการแห่งรัฐว่ามีแนวทางอย่างไร ภายใต้กรอบทฤษฎีเสริมนิยมใหม่และบริบททาง การเมืองที่เกี่ยวข้องกันอยู่ มีการจำแนกข้อมูลรายละเอียดรายครัวเรือน รวบรวมบทสัมภาษณ์จาก บุคคลต่าง ๆ ที่แสดงให้เห็นการสนับสนุนข้อมูลเชิงทฤษฎี หาแบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูล เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจต่อการปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น และเชื่อมโยงพฤติกรรม และการรับรู้ของ

กลุ่มตัวอย่างที่สัมพันธ์ต่อการวิพากษ์ว่าบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ นำไปสู่การประกอบการสร้างความจนในสังคมที่น่าสนใจได้อย่างไรบ้าง

1.10 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. การพัฒนาต่อยอดแนวคิดทฤษฎี: เสรีนิยมใหม่ เป็นกรอบคิดใหญ่ที่มีการกล่าวถึงและถูกถกเถียงกันมาอย่างกว้างขวางและถูกศึกษามากมาย ซึ่งงานศึกษานี้จะเป็นอีกงานหนึ่งที่ต้องการชี้ให้เห็นว่า เราจะสามารถมองปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นผ่านข้อถกเถียงของนักคิดเสรีนิยมใหม่ในมิติต่าง ๆ แล้วจะทำให้เห็นข้อค้นพบที่น่าสนใจได้อย่างไรบ้าง โดยมีมติที่เน้นในงาน คือ การระบุให้เห็นถึงกลไกและกระบวนการของบัตรสวัสดิการแห่งรัฐว่ามีส่วนในการประกอบการสร้างความยากจนให้เพิ่มขึ้นอย่างไรทั้งในเชิงที่เป็นการรับรู้และในเชิงประจักษ์ผ่านองค์ประกอบต่าง ๆ

2. เปิดมิติการพิจารณานโยบายสวัสดิการสังคมอย่างบูรณาการ: บัตรสวัสดิการแห่งรัฐถือเป็นนโยบายด้านสวัสดิการสังคมที่มีผลกระทบต่อคนจำนวนมากในสังคม การศึกษารั้ครั้งนี้ มีความมุ่งหวังที่จะเก็บรวบรวมหลักการ แนวคิด กลไก กระบวนการต่าง ๆ ตลอดจนผู้ที่มาส่วนได้ส่วนเสียในโครงการที่เกี่ยวข้องภายในระยะเวลาที่ศึกษา เพื่อนำมาสู่การสะท้อนให้เห็นสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นในมุมมองในทางวิชาการโดยไม่ได้มีเป้าหมายเพื่อการโต้แย้งในเชิงลบ ทั้งนี้ การสะท้อนสภาพการณ์ที่จะถูกกล่าวถึง จะนำไปสู่การมองภาพช่องว่างของนโยบายที่เกิดขึ้นว่ามีส่วนในการสร้างความยากจนที่เพิ่มมากขึ้นได้อย่างไร ยิ่งในสังคมที่มีการใช้เทคโนโลยีที่มากขึ้น ระบบการลงทะเบียนด้วยแอปพลิเคชันต่าง ๆ กำลังจะเป็นหมุดหมายสำคัญของโครงการช่วยเหลือต่าง ๆ แล้ว จึงทำให้โอกาสในการเข้าถึงความช่วยเหลือต่าง ๆ จำเป็นต้องถูกพิจารณาอย่างรอบด้าน เพราะในทางกลับกัน ผู้ที่ไม่สามารถเข้าถึงเทคโนโลยีได้จะกลายเป็นผู้ที่ตกหล่นจากระบบไปในที่สุดและนั่นจะเป็นสิ่งที่ซ้ำเติมให้ความยากจนในสังคมเลวร้ายขึ้นไปอีก ด้วยเหตุนี้เอง งานศึกษานี้ จึงต้องการชี้ให้เห็นหลักฐานในเชิงประจักษ์ผนวกกับการเชื่อมโยงทางทฤษฎีที่นำมาใช้ว่า บัตรสวัสดิการ มีกระบวนการที่ประกอบการสร้างความยากจนในสังคมได้อย่างไร

3. ต้องการชี้ให้เห็นว่า การช่วยเหลือคนจนหรือผู้ด้อยโอกาสในสังคมไทย จำเป็นต้องเข้าใจและรับรู้ถึงการแสดงตัวตนที่มีความเคลื่อนไหว ท่วมกลางสภาพสังคมที่มีความก้าวหน้าและมีความพลวัต (Dynamic) ในทุกมิติ การศึกษาและนโยบายต่าง ๆ จำเป็นต้องอาศัยหลักฐาน (Evidence) เชิงประจักษ์และการตีความหมายที่ครอบคลุม รอบด้าน งานศึกษารั้ครั้งนี้ จึงอาจจะมีประโยชน์ในแง่ของการสะท้อนให้เห็นถึงข้อจำกัดจากกระบวนการต่าง ๆ ว่ามีแนวโน้มที่จะทำให้ความยากจนเพิ่มมากขึ้นจากการตีความหมาย การตีกรอบการรับรู้และการลดรูปคำอธิบาย ที่จะส่งผลต่อการจัดการสวัสดิการที่เหมาะสมในอนาคตได้

บทที่ 2

ทฤษฎีและวาทกรรมที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมในครั้งนี้ อาศัยแนวคิดเสรีนิยมใหม่ (Neoliberalism) เป็นกรอบหลักในการศึกษา และแสดงให้เห็นว่าแนวคิดดังกล่าวมีฐานคิดที่เชื่อมโยงไปสู่กระบวนการสร้างความยากจนได้อย่างไร ในมิติใดบ้าง นักคิดคนสำคัญที่ถูกยกมาในครั้งนี้อย่าง เวนดี้ บราวน์ (Wendy Brown) นักรัฐศาสตร์ชาวอเมริกันเสนอว่า เสรีนิยมใหม่ สามารถมองได้ทั้งมิติของนโยบายทางเศรษฐกิจที่ให้ความสำคัญกับตลาดเสรีแบบสุดโต่งนั้น ในขณะเดียวกัน ก็สามารถมองในเชิงที่เป็นรูปแบบของเหตุผลในการปกครอง ที่พยายามเอาหลักตรรกะและวิธีการคิดของกลไกตลาดไปอธิบายชีวิตของมนุษย์ในมุขมิตี ไปจนถึงกระทั่งขั้นตอนหรือรูปแบบหนึ่งของระบบทุนนิยมที่ปรากฏตัวขึ้นตั้งแต่ทศวรรษ 1970 เป็นต้นมา ซึ่งนับเป็นโครงการทางการเมืองที่ชนชั้นนายทุนพยายามสถาปนาอำนาจนำทางเศรษฐกิจของชนชั้นตนเหนือสังคม ดังเช่นที่ เดวิด ฮาร์วีย์ (David Harvey) มาร์กซิสต์คนสำคัญที่จะได้ถูกหยิบยกมากล่าวในส่วนนี้ด้วย

นอกเหนือจากนั้น ยังเสนอให้เห็นเสรีนิยมใหม่ในฐานะของเทคโนโลยีและการปกครอง และแนวคิดในกลุ่มทฤษฎี เป็นเครื่องมือศึกษา กล่าวได้ว่า ลัทธิเสรีนิยมใหม่เป็นรูปแบบล่าสุดของระบบทุนนิยมโลกที่พยายามเชื่อมโยงระบบเศรษฐกิจของประเทศต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ด้วยเหตุนี้ระบบทุนนิยมโลกที่ยึดหลักการเสรีนิยมใหม่จึงสร้างแรงกดดันแก่รัฐบาลหลายประเทศเพราะการขยายตัวของระบบทุนนิยมโลก กลายเป็นเงื่อนไขของการปรับกระบวนการทัศน์ทางเศรษฐศาสตร์และนโยบายสาธารณะ เนื่องจากมีความเชื่อว่าตลาดสามารถควบคุม จัดการและจัดสรรทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพ รัฐจึงไม่จำเป็นต้องแทรกแซงหรือกำกับระบบเศรษฐกิจ (David Harvey, 2012) และเมื่อผนวกรวมกับการกล่าวถึงการศึกษาลัทธิเสรีนิยมใหม่ (Neoliberalism) ของ Aihwa Ong (ไอวา ออง) ที่ถือเสรีนิยมใหม่เป็นยุทธศาสตร์ระดับโลกที่ตลาดการค้าเสรีทางเศรษฐกิจเข้ามาครอบงำและส่งอิทธิพลไปในทั่วทุกพื้นที่ การทำความเข้าใจระบบการทำงานของกลไกนี้จะต้องทำการศึกษาในระดับภาคปฏิบัติการและการศึกษาเชื่อมโยงกับเรื่องของความเป็นพลเมือง (citizenship) และการปกครอง (sovereignty) ที่เข้าไปสู่ระดับชีวิตประจำวันภายใต้แนวคิดเรื่องของ “สภาวะยกเว้น” (Exception) โดยที่มี เทคโนโลยี (technology) ใหม่ ๆ เป็นเครื่องช่วยอำนวยความสะดวก ดังนั้น ลัทธิเสรีนิยมใหม่ของออง จึงมีบทบาทในระดับของการส่งผลกระทบต่อการใช้ชีวิตของผู้คน มโนทัศน์ทั้ง 2 แนวคิดนี้ จะเป็นเครื่องมือในการทำความเข้าใจต่อกระบวนการสร้างความจนผ่านสวัสดิการในรูปแบบบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ นับตั้งแต่การพิจารณาในมิติของโครงสร้างทางสังคม โครงสร้างทาง

เศรษฐกิจที่เข้ามามีส่วนในการกำหนดสร้างชีวิตของผู้คนในสังคมและผลักดันให้ทุกคนต้องปรับตัวยกระดับ และตรวจสอบสิทธิที่พึงได้ของตนเอง

อย่างไรก็ดี การศึกษาและทบทวนแนวคิดด้วยเสรีนิยมใหม่ผ่านทัศนะของนักคิดต่าง ๆ ไม่ได้มีเป้าหมายที่สำคัญเพื่อชี้ชัดให้เห็นความเลวร้ายของเสรีนิยมใหม่แบบสุดโต่ง หากแต่ต้องการสะท้อนให้เห็นรูปธรรมของปรากฏการณ์ทางสังคมที่เป็นผลพวงจากการนำแนวคิดเสรีนิยมใหม่มาปกครองพลเมือง ณ ช่วงเวลาดังกล่าว ซึ่งเมื่อบริบทเวลาเปลี่ยนแปลงไป กลไกของเสรีนิยมใหม่ก็จะพัฒนาตัวเองให้มีรูปแบบที่สอดคล้องกับสังคมและมีหน้าตาที่แตกต่างไป ดังนั้น จึงเป็นหน้าที่ของผู้ที่ศึกษาที่จะต้องทำการติดตามพัฒนาการของสังคมและการทำงานของเสรีนิยมใหม่อย่างควบคู่กัน

2.1 เสรีนิยมใหม่กับการสลายคุณค่าหลักการประชาธิปไตย

การเปลี่ยนแปลงของระบบทุนนิยมในช่วงหลายสิบปีที่ผ่านมาอยู่ภายใต้ปรากฏการณ์ที่เรียกว่า “เสรีนิยมใหม่” ซึ่งเป็นระบบสถาปนาอุดมการณ์เสรีนิยมที่สนับสนุนความเป็นปัจเจกบุคคลและตลาดเสรี รัฐถูกจำกัดบทบาทและเอื้อให้เอกชนเข้ามามีกรรมสิทธิและเพิ่มบทบาทความสามารถในการแข่งขัน ขณะเดียวกันก็ละเลยความเท่าเทียมกันทางสังคม มุ่งเน้นสนใจการผลิตและการแลกเปลี่ยนที่ส่งเสริมให้เกิดการแข่งขันอย่างเสรี (Harvey, 2005) ประเทศไทย ถือเป็นหนึ่งประเทศที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดนี้ อิทธิพลจากระบบทุนนิยมที่มีกลไกตลาดเป็นตัวขับเคลื่อน ทำให้เกิดการแข่งขันโดยมีรัฐไทยทำหน้าที่ส่งเสริมธุรกิจในประเทศผ่านกองทุนกู้ยืมต่าง ๆ ซึ่งแน่นอนว่ารัฐเปิดโอกาสให้ทุกคนได้แข่งขันกันอย่างเสรีบนตลาดเสรีแต่ไม่ใช่ทุกคนที่จะเข้าถึงโอกาสนั้นได้อย่างเสรี (พรทิพา แพงเพชร, 2559)

การให้รัฐแบกรับภาระให้น้อยลงและรัฐจะต้องลดสวัสดิการที่ประชาชนพึงได้และหันไปให้ประชาชนรับผิดชอบชีวิตของตนเองให้มากขึ้น รวมทั้งกระตุ้นและสนับสนุนวิธีการตลาดเสรีนิยมเพื่อให้รัฐสามารถสร้างผลผลิตที่มีคุณภาพและมีความคุ้มค่ากับต้นทุนที่ได้ลงทุนไปตามหลักการของตลาดเสรี โดยอิทธิพลทางความคิดนี้ได้ขยายออกไปและแพร่กระจายไปทุกภาคส่วนของสังคม ซึ่งแนวคิดเสรีนิยมใหม่นั้น ไม่ได้เข้ามามีอิทธิพลในระบบสวัสดิการจากการที่รัฐเป็นคนกำหนดขึ้นเท่านั้น แต่ระบบโลกยังเป็นปัจจัยหนึ่งที่คอยกำหนดหรือกำกับทิศทางนี้ด้วย ซึ่งทำให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งบุคลากรที่ในสายสวัสดิการสังคมต้องปรับเปลี่ยนเพื่อให้อยู่รอดได้ในระบบ โดยจะเห็นได้จากการเกิดขึ้นขององค์กรธุรกิจหรือเครือข่ายของทุนที่เริ่มเข้ามามีบทบาทในการหาตลาดและกลุ่มเป้าหมายของตนเอง มีการจัดการโครงสร้างภายในที่เน้นการจัดการที่มุ่งผลผลิตผ่านการอาศัยตัวชี้วัดต่าง ๆ เป็นเป้าหมาย มากกว่าที่จะมุ่งให้บริการสาธารณะหรือตอบสนองความต้องการของ

ชุมชน ทำให้สถาบันทางสังคมในปัจจุบันมีการดำเนินการไม่แตกต่างไปจากบริษัท ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบการจ้างงานที่ยืดหยุ่น การขยายสาขาพื้นที่ให้บริการเพื่อกระจายสินค้าและบริการ เป็นต้น ในแง่หนึ่งจึงกล่าวได้ว่า สถาบันทางสังคมหลายแห่งสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างแรงงานกับทุนในเศรษฐกิจจริง เพราะความสัมพันธ์ภายในองค์กร รวมถึงทำเลที่ตั้งของสถาบันล้วนถูกกำหนดขึ้นมาโดยความต้องการของทุนที่จะเคลื่อนย้ายไปหาแหล่งใหม่ที่ให้กำไรสูงสุด อิทธิพลของแนวคิดเสรีนิยมใหม่ จึงเป็นแนวคิดที่ได้สร้างให้เกิดชุดความคิดที่สำคัญของการทำให้ทุกอย่างเป็นสินค้าและเงินเท่านั้นที่จะเข้าถึงสิ่งนั้นได้ สิ่งนี้เอง ส่งผลกระทบโดยตรงต่อผู้ด้อยโอกาสในสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะทำให้โอกาสในการเข้าถึงสิ่งต่าง ๆ ยิ่งไกลออกไป คนจนต้องทำงานหนักมากขึ้น เพื่อแลกกับค่าแรงที่ไม่เป็นธรรมและความไม่เป็นธรรมนั้น ก็เป็นสิ่งที่ต้องจ่ายยอมเพราะเป็นเสียงของคนกลุ่มใหญ่ที่หลายคนไม่ได้ยิน

จากต้นกำเนิดและความหลากหลายของเสรีนิยมใหม่ จึงทำให้การดำรงอยู่ของแนวคิดนี้เป็นปรากฏการณ์ที่ไม่คงที่ แตกต่าง ไม่เป็นระบบ ไม่บริสุทธิ์และสามารถกระจายไปสู่บริบทต่าง ๆ ได้อย่างกว้างขวางทั้งในฐานะของนโยบายทางเศรษฐกิจ ในฐานะรูปแบบการปกครอง ในฐานะของลำดับเหตุผล ซึ่งทั้งหมดนี้ ล้วนสร้างความเปราะบางและอ่อนแอให้กับหลักการประชาธิปไตย เมื่อหลักการถูกลดทอนให้เหลือเพียงเหตุผลแบบตลาด ผู้คนมีวิถีชีวิตที่ต้องดิ้นรนหรือใช้เวลาชีวิตไปกับการทำงานให้มากเท่าที่จะทำได้เพื่อแสวงหา “เงิน” เพราะเงินเป็นสิ่งจำเป็นในการมีชีวิตอยู่ได้อย่างมั่นคงจนกลายเป็นเรื่องที่คุณคนเข้าใจว่าเป็นธรรมชาติของชีวิตมนุษย์และในแง่บทบาทของ “รัฐ” สำหรับเสรีนิยมใหม่ มีบทบาทเป็นเพียงผู้ที่ทำหน้าที่เอื้ออำนวย ส่งเสริมและสนับสนุนตลาดเพื่อให้เกิด “การแข่งขัน” รัฐเป็นเสมือนผู้ปกป้องคุ้มครองตลาดจากภายนอกและมีหน้าที่สร้างเงื่อนไขเพื่อให้ตลาดเติบโต สร้างความเป็นไปได้ให้เกิดการแข่งขันและสร้างความเชื่อมั่นต่อการลงทุนผ่านการออกกฎหมาย นโยบายและการใช้กลไกของรัฐเอง จึงเห็นได้ว่าในแทบทุกประเทศที่กลายเป็นเสรีนิยมใหม่ รัฐและกลไกอำนาจรัฐล้วนมีบทบาทสำคัญอย่างมากในกระบวนการดังกล่าว ทั้งการออกกฎหมาย สนับสนุนการลงทุน การลดกฎเกณฑ์ที่ขวางกีดตลาด การจัดการกับกลุ่มสหภาพแรงงาน รวมทั้งการแปรรูปรัฐวิสาหกิจ รัฐเช่นนี้จึงต่างจากรัฐที่มีบทบาทน้อยและปล่อยให้กลไกตลาดทำงานไปเองเหมือนแนวคิดแบบ *laissez-faire* (ตามยถากรรม) ของลัทธิเสรีนิยมทางเศรษฐกิจแบบดั้งเดิม (Brown, 2015, pp. 19-21)

ผลจากหลักการในภาพใหญ่ เมื่อนำมาสู่การอธิบายในระดับตัวตนของบุคคล จิม แมคกิวแกน (Jim McGuigan) หนึ่งในนักคิดสายเสรีนิยมใหม่ที่เสนอการอธิบายตัวตนของมนุษย์ว่าถูกกระทำผ่านรูปแบบของอุดมคติของชีวิตทั้งในสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม โดยผลจากการเปลี่ยนแปลงของระบบทุนนิยมถือเป็นตัวแปรกระจายอำนาจแบบเสรีนิยมใหม่ไปสู่รูปแบบความคิดของตัวตนที่เปลี่ยนแปลงไปของผู้คน ทำให้ตัวตนของคนไม่มีรูปแบบที่ “บริสุทธิ์”

หากแต่จะเหลือแต่ตัวตนในฐานะที่เป็นผู้ประกอบการที่ประสบความสำเร็จ เป็นผู้มี ความมุ่งมั่น และ เป็นต้นแบบให้กับตัวคนอื่น ๆ ให้มีแนวทางประพฤติตนที่เหมาะสมกับโลกที่อยู่ท่ามกลางการแข่งขัน อย่างไรก็ตามปราณีและรู้ความเท่าเทียม ฉะนั้น วิธีการในเชิงเศรษฐกิจ จึงมีเป้าหมายเพื่อการ เปลี่ยนแปลงจิตวิญญาณของผู้คน เสมือนโลกในยุคปัจจุบันที่เราเห็นหนุ่มสาว มีลูกเงื่อนไขทาง เศรษฐกิจกดดันให้ต้องมีเป้าหมายในชีวิตที่ชัดเจนมากกว่าเงื่อนไขอื่น ๆ

จินตนาการของเศรษฐกิจการเมืองแบบเสรีนิยมใหม่ มีส่วนในการขัดเกลาน้ำทางทาง สังคมและวัฒนธรรมของผู้คนในสังคม โดยปลูกฝังว่าการกลไกของการเสรีที่ประกอบไปด้วยอุปสงค์ และอุปทาน เป็นสิ่งที่มองหกลิ้งได้ และไม่มีภาระผูกพันในการแข่งขันท่ามกลางผู้ประกอบการ แมคคิวกแกน ระบุว่า คำกล่าวเหล่านี้ เป็นจินตนาการที่ไม่เคยมีอยู่จริง ชั่วร้าย จินตนาการนี้ เป็นเสมือน ยาวิเศษให้กับความเจริญรุ่งเรืองและปลูกฝังความโลภให้เป็นสิ่งที่จูงใจของผู้คน ความไม่เท่าเทียมไม่ใช่ สิ่งเลวร้ายในระบบทุนนิยม หากแต่เป็นเรื่อง ปกติของผู้ชนะและผู้พ่ายแพ้ในโลกตลาดเสรีที่ต้อง เกิดขึ้น

จินตนาการในอีกแง่หนึ่งที่ถูกกล่าวถึง คือ ตัวตนในฐานะที่เป็นผู้บริโภคร แมคคิวกแกน เรียกว่า “ผู้บริโภครที่มีอำนาจอธิปไตย” โดยเสนอว่า เสรีนิยมใหม่ มีส่วนในการสร้างความคิดเชิง ประชาธิปไตยเพื่อให้รู้สึกได้ว่า แม้ว่าตนจะเป็นผู้บริโภคร แต่อำนาจและทางเลือกในการใช้ชีวิตที่ดีที่สุด คือ ผู้คน ควรจะเป็นคนที่หาเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ แทนที่จะได้รับการดูแลจากรัฐ (ในฐานะพ่อ) ดังนั้น ความชอบธรรมที่จะเกิดขึ้นกับคนในสังคม คือ การที่รัฐต้องไม่ซูดริตภาษามากเกินไป พร้อมกับ การจัดหาผู้ประกอบการในภาคเอกชนเข้ามาแข่งขันในตลาดให้เป็นทางเลือกของคนให้มากที่สุด เพราะเชื่อว่า ตลาด คือ พื้นที่ที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดในการจัดหาบริการสาธารณะให้กับประชาชน ฉะนั้น ทั้งผู้ประกอบการที่ประสบความสำเร็จ และผู้บริโภครที่มีอำนาจอธิปไตย ตลอดจนผู้ที่ทำงาน เสียภาษีให้กับรัฐ จึงเป็นผู้เล่นหลักในสนามเกมแห่งทุนนิยมในปัจจุบัน เมื่อเราหันไปพิจารณาแนวคิด ของฮาร์วีย์ (2005, p. 3) ที่ได้ให้เหตุผลไว้ว่า ลัทธิเสรีนิยมใหม่ไม่ได้เป็นเพียงแต่นโยบายทางเศรษฐกิจ และการเมืองที่แข่งกร้าวเท่านั้น หากแต่มันยังแพร่กระจายไปยังการตีกรอบความหมายในพื้นที่ ประจำวันของผู้คนด้วย เสรีนิยมใหม่จึงกลายเป็นวาทกรรมที่ชอบธรรมที่มีอำนาจไม่ใช่เฉพาะสนาม ทางเศรษฐกิจ แต่ยังมีอำนาจในสนามทางการเมืองด้วย

โดยความแนบเนียนของบทบาททั้งในทางเศรษฐกิจและการเมืองนี้ ถูกกระทำผ่าน ช่องทางสื่อกระแสหลักที่แทบไม่เคยเสนอคำว่า เสรีนิยมใหม่ อย่างชัดเจนและตรงไปตรงมา แต่ในทาง กลับกัน เสรีนิยมใหม่ ได้ถูกแพร่กระจายไปอย่างธรรมชาติ ผ่านกระบวนการถกเถียงต่าง ๆ ที่เรา มักได้ยินกันเป็นประจำ คือ “เราจะสามารถสร้างการแข่งขันในเวทีระดับโลกได้อย่างไร” และด้วย การถกเถียงประเด็นเหล่านี้ มันจึงเป็นการสร้างความชอบธรรมต่อสังคมว่า การเติบโตทางเศรษฐกิจ

เป็นเรื่องที่จะสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้กับประเทศและจะเป็นเงื่อนไขสำคัญของการแก้ไขปัญหาความยุ่งเหยิงต่าง ๆ ที่มีในสังคม ทั้งที่ความเป็นจริงแล้ว ความยุ่งเหยิงนั้น ล้วนมาจากเศรษฐกิจและการเมืองแบบเสรีนิยมใหม่ตั้งแต่แรกเริ่ม เช่นเดียวกับฟูโกต์ ที่ระบุว่า เสรีนิยมใหม่ แท้จริงแล้วเป็นรูปแบบการปกครองจากคำสอนของเศรษฐศาสตร์การเมืองและมีผลโดยตรงต่อตัวตนของผู้คน เพราะมันไม่ได้จำกัดอยู่ในพื้นที่ทางเศรษฐศาสตร์และการเมืองในความหมายทั่วไปเท่านั้น หากแต่มันยังเป็นตัวแทนของโครงการจัดลำดับทางสังคมที่มีเป้าหมายเพื่อปรับเปลี่ยนและออกแบบพฤติกรรมให้กับคนในสังคมใหม่ให้สอดคล้องกับอุดมคติที่วางไว้ ฉะนั้น รัฐจึงจำเป็นต้องลงทุนเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนผ่านเชิงอัตวิสัยใหม่ เราเรียกว่า Homo-Economicus (เป็นผู้ประกอบการจำลองทางเศรษฐศาสตร์รูปแบบหนึ่ง) หรือผู้ประกอบการที่มีลักษณะของความเป็นเหตุเป็นผล เป็นผู้ประกอบการในอุดมคติที่มีเป้าหมายเพื่อตนเองอย่างแน่วแน่และเสมอ ไม่สนใจอคติส่วนตัว พยายามใช้เหตุผลเพื่อประโยชน์สูงสุดทั้งที่เป็นตัวเงินและไม่ใช่ว่าเงิน เป็นผู้ที่สนใจการเพิ่มผลกำไรสูงสุดเป็นหลัก สามารถตัดสินใจเพื่อบรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ และหากรัฐสามารถสร้างคุณค่าของ Homo-Economicus ให้เกิดขึ้นได้ ก็จะนำมาสู่การเพิ่มประโยชน์สู่รัฐได้ เสรีนิยมใหม่จึงเข้ามาทำการจัดระเบียบตัวตน จัดประเภททางสังคมให้กับผู้คน ผ่านการสอดแทรกอุดมการณ์เหล่านี้ให้เป็นอุดมการณ์ที่พึงประสงค์ ภาพของความไม่เท่าเทียมทางสังคม เป็นเรื่องธรรมชาติในการแข่งขัน การเป็นผู้ประกอบการที่แข็งแกร่งเป็นเรื่องที่ควรไปให้ถึง และการเป็นผู้บริโภคที่มีอำนาจอธิปไตยเป็นเรื่องที่ต้องอยู่ สิ่งเหล่านี้ คือ ภาพตัวแทนของความสัมพันธ์ในจินตนาการของผู้คนและเป็นสภาพความเป็นจริงที่ผู้คนต้องยอมรับ จนกลายเป็นอัตลักษณ์ที่ผู้คนหลงใหลและใฝ่ฝันอยากจะเป็นในที่สุด

เสรีนิยมใหม่ ไม่เพียงแต่นำรูปแบบการจ้างงานใหม่ที่มีความยืดหยุ่นมากขึ้นเท่านั้น หากแต่ยังดำเนินการเปลี่ยนแปลงกระบวนการเพิ่มมูลค่าของทุนในหลายวิธีการด้วย โดยการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนที่สุด คือ การปรับเปลี่ยนกระบวนการเพิ่มมูลค่าของทุนผ่านการจัดการรูปแบบสินค้าโภคภัณฑ์ ซึ่งปัจจุบันสินค้าภณฑ์ต่าง ๆ ไม่ได้เพียงถูกผลิตขึ้นมาเพื่อตอบสนองความต้องการด้านวัตถุเท่านั้น แต่มันถูกผลิตเพื่อดึงดูดและเสริมสร้างอัตลักษณ์ รูปแบบชีวิตและสถานะทางสังคมของผู้บริโภคด้วย เราเรียกวิธีการนี้ว่า “ทุนนิยมเชิงสุนทรีย์”¹ ซึ่งเป็นการซื้อสินค้าที่นอกเหนือจากการตอบสนองความต้องการพื้นฐานหรือขั้นสูงแล้ว การตอบสนองความต้องการเชิงสุนทรีย์ภาพเพื่อแสดงตัวตน (Selbstinszenierung) นับว่าจำเป็นด้วย สินค้าที่ถูกบริโภคจึงอยู่ในฐานะของรูปธรรมเพื่อสื่อความทางวัฒนธรรม และเป็นสัญญาณแห่งเศรษฐกิจที่ถูกผลิตขึ้นตั้งแต่ต้นทาง การบริโภคจึงไม่ได้หมุนรอบตัวเองอีกต่อไป แต่มันหมุนรอบผ่านการจัดสรรป้ายกำกับทางสังคมต่าง ๆ เพื่อสะท้อนและ

¹ นักปรัชญาชาวเยอรมัน Gernot Böhme ได้บัญญัติไว้

รวบรวมจุดยืนทางสังคมของมนุษย์ในรูปแบบที่หลากหลาย ยกตัวอย่างเช่น เครื่องซักผ้า ที่ไม่ได้สื่อความในฐานะของเครื่องใช้ แต่มันสื่อสารกับเราในฐานะขององค์ประกอบแห่งศักดิ์ศรีและความสะดวกสบาย เป็นต้น ในแง่นี้ ความปรารถนาในวัตถุจึงเป็นเพียงความปรารถนาที่ถูกเปลี่ยนเป็นรหัสทางสังคมที่มีคุณค่าในวัตถุนั้น การบริโภคไม่ได้ตอบสนองความต้องการที่แท้จริงต่อไป แต่เป็นไปตามตรรกะทางสังคมของความปรารถนา คุณค่าเชิงสัญลักษณ์ของสินค้าเหล่านี้ได้แสดงออกให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางสังคมที่เป็นนามธรรมและการเรียงลำดับชั้นทางสังคม แต่ทว่าในอีกทางหนึ่ง แม้สัญลักษณ์เหล่านี้ จะไม่ได้ตอบสนองความต้องการตามธรรมชาติใด ๆ และอาจไม่จำเป็นสำหรับการดำรงอยู่ทางชีวภาพของผู้คน แต่มันกลับเป็นเรื่องที่จำเป็นต่อชีวิตทางสังคม หากเราไม่สามารถเข้าไปอยู่ในระดับการบริโภคขั้นต่ำสุดที่ยอมรับได้ เราก็จะสูญเสียสถานะทางสังคมและถูกผลักไสไปอยู่ในอีกสถานะหนึ่งนั่นคือ “สถานะของการไม่มีตัวตน” ด้วยเหตุนี้เอง จึงทำให้ การบริโภค ยังคงเป็นกลไกที่สำคัญในตลาดเสรี สินค้าเป็นเงื่อนไขสำคัญที่แบ่งแยกการรับรู้ตัวตนของคนในสังคมบนหลักการแห่งเสรีภาพได้ในเชิงประจักษ์เพื่อให้คนจัดสรรคุณค่าที่เหมาะสมกับการรับรู้ของตนเองและท้ายที่สุดความเป็นหนึ่งเดียวกันเป็นเพียงภาพอุดมคติเพราะความเป็นจริงแล้วเราทุกคนล้วนมีความแตกต่างกัน (Strandberg, 2023, pp. 65-67)

แมคคิวแกน หยิบยกตัวอย่างการอธิบายการสร้างตัวตนผ่านสิ่งที่เรียกว่า Generation Self ที่เป็นการอธิบายว่า ทศนคติของผู้คน โดยเฉพาะวัยหนุ่มสาว เป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นการแทรกซึมของอุดมคติแบบเสรีนิยมใหม่ที่น่าสนใจ และมองว่า การสร้างตัวตนยังจำเป็นต้องอาศัยการรับรู้ทางภาษาเพื่อให้เกิดความรู้สึกต่อตนเองว่า “เราควรจะต้องเป็นผู้ที่ได้รับการพัฒนาในด้านใด” ผ่านช่องทางการสื่อสารต่าง ๆ รวมทั้งสื่ออิเล็กทรอนิกส์ และโซเชียลต่าง ๆ เป็นความสัมพันธ์ระหว่าง “เครือข่าย” และ “ตัวตน” ที่ไม่ได้มีเป้าหมายเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการสื่อสารระหว่างผู้คนเท่านั้น แต่มันยังมีส่วนในการผลิตการรับรู้อัตลักษณ์ความเป็นปัจเจกบุคคลผ่านการเกิดคำถามต่อมิติต่าง ๆ ในชีวิต เพื่อก่อสร้างความรู้สึกต่อตัวเองในโลกโซเชียล การแลกเปลี่ยนช่องทางการสื่อสารระหว่างกัน การพูดคุยแลกเปลี่ยน สิ่งที่กำลังมาทั้งหมดนี้ล้วนมีส่วนในการสร้างประสบการณ์ต่อตนเองแทบทั้งสิ้น

การวิเคราะห์และวิจารณ์ รวมทั้งบทสนทนาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน แสดงให้เห็นการเคลื่อนที่อย่างเข้มข้นของการก่อร่างสร้างตัวตนใหม่ ผู้คนจะเป็นผู้พิจารณาว่าตัวเองเป็นคนประเภทใดจากภาพตัวแทนทางสังคมที่ปรากฏ แมคคิวแกน ยกตัวอย่างภาพ การเดินทางของนักวิชาการไปยังสถานที่ต่าง ๆ เพื่อสัมมนา ประชุมหรือทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับอาชีพ การพบปะเครือข่ายนักวิชาการต่างประเทศ การให้สัมภาษณ์ของผู้บริหารบริษัทที่มั่งคั่ง ฯลฯ ภาพเหล่านี้ คือ เรื่องที่แสดงให้เห็นถึงความสำเร็จจากอาชีพที่ประสบความสำเร็จและถือเป็นกลยุทธ์ที่นำไปสู่การรับรู้ที่บิดเบือนให้กับผู้คนในสังคมทั้งสิ้น ตัวตนในโลกเสรีนิยมใหม่ที่ถูกแสดงออกมาไม่มีหลักฐานเชิง

ประจักษ์ที่สนับสนุนตัวตนที่แท้จริงได้ ทั้งยังมีความคลุมเครือต่อการรับรู้ แต่ก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า มันได้กำลังอธิบายลักษณะเฉพาะของปัจเจกบุคคลที่พึงประสงค์ให้เกิดขึ้นในจินตนาการได้

ที่ผ่านมารวิพากษ์วิจารณ์ความไม่เท่าเทียมทางสังคมเป็นผลมาจากผลกระทบทางเศรษฐกิจที่ทวีความรุนแรง เสรีนิยมใหม่ เป็นคำที่มีความหมายกว้างและหลากหลาย และไม่สามารถทำความเข้าใจได้ในบางบริบท ประเด็นทางเศรษฐกิจบางเรื่องก็ไม่อาจใช้เสรีนิยมใหม่เป็นกรอบในการอธิบายได้ แต่สิ่งที่เด่นชัด คือ เป้าหมายในการแพร่ขยายหลักคิดของทุนมนุษย์ผ่านระบบการศึกษา การฝึกงาน การทำงาน การวางแผนเกษียณอายุ เพื่อให้มนุษย์มีผลลัพธ์ในการสร้างตัวเองในชีวิตใหม่ หลักคิดนี้ทำงานเหมือนปลวกที่ค่อย ๆ ที่แทะกินและเอาความเป็นเหตุผลแทรกซึมแบบค่อย ๆ เข้าไปในสถานที่ทำงาน โรงเรียน หน่วยงานสาธารณะ วาทกรรมทางสังคมและการเมือง วิธีการเหล่านี้ คือ การกำหนดค่าการดำรงชีวิตในแง่มุมต่าง ๆ ซึ่งมีส่วนในการยกเลิกองค์ประกอบพื้นฐานของระบอบประชาธิปไตยอย่างเงียบ ๆ รวมทั้งหลักการความยุติธรรมในวัฒนธรรมการเมืองที่สำคัญ ความเป็นพลเมือง หลักปฏิบัติ หลักการปกครอง ตลอดจนจินตนาการทางประชาธิปไตยที่ถูกทำลายให้เสื่อมลงด้วยการครอบงำทางการเงินและเงินทุนของกลุ่มผู้มีอำนาจเต็มในรูปของบริษัททุนขนาดใหญ่ จนทำให้เหตุผลในแนวทางแบบเสรีนิยมใหม่แผ่กระจายไปสู่พื้นที่ทางสังคมต่าง ๆ และกิจกรรมในชีวิตประจำวันของมนุษย์ (นับตั้งแต่การศึกษา วัฒนธรรม การประกอบอาชีพ และอีกมากมาย) และตัวตนของมนุษย์ทุกคนได้ถูกทำให้มีภาพลักษณ์แบบเดียวกับระบบเศรษฐกิจตลาดเสรีไปจนหมดสิ้น จนกลายเป็นการเผชิญหน้าระหว่างข้ออ้างของหลักการประชาธิปไตยกับข้ออ้างเสรีนิยมใหม่ ซึ่งต่างฝ่ายต่างกำลังทำหน้าที่กระตุ้นการเคลื่อนไหวจินตนาการ (Imaginary) ให้ผู้คนมีความปรารถนาต่อระบบที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ ข้อถกเถียงหลักที่บรรณานำเสนอข้างต้น คือ การพิจารณาเสรีนิยมใหม่ในฐานะรูปแบบของเหตุผลที่เปลี่ยนพื้นที่ชีวิตทางสังคมทุกมิติให้ขับเคลื่อนไปด้วยเหตุผลแบบเดียวกับระบบเศรษฐกิจตลาดนั้น เป็นสิ่งที่บ่อนทำลายหลักการพื้นฐานสำคัญของระบอบประชาธิปไตยอย่างมาก ทั้งในแง่ของการเปลี่ยนความหมายของคำศัพท์พื้นฐาน การเปลี่ยนความเข้าใจต่อหลักการเรื่องความเสมอภาคและความยุติธรรม การบ่อนทำลายวัฒนธรรมทางการเมือง การแปรเปลี่ยนอุปนิสัยของพลเมือง การแทรกแซงกระบวนการปกครองและที่สำคัญ คือ ทำลายจินตนาการแบบประชาธิปไตย ทำลายตัวตนของมนุษย์โดยถูกลดทอนความหลากหลายและซับซ้อนลงให้กลายเป็นเพียงตัวแสดงของระบบตลาด กลายเป็นมนุษย์ที่มองตัวเองเสมือนกับบริษัทหรือพูดอย่างเฉพาะเจาะจงก็คือกลายเป็น “ทุนมนุษย์” (Human Capital) ที่เลือกทำกิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิต โดยใช้วิธีคิดคำนวณอย่างเป็นเหตุเป็นผลตามการแข่งขันในตลาดและใช้ตัวชี้วัดแบบตลาดในการตัดสินคุณค่าของการกระทำต่าง ๆ ในชีวิต รวมทั้งอาศัยเทคนิคและวิถีปฏิบัติแบบเดียวกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจเพื่อเพิ่มคุณค่า/มูลค่าให้กับตนเองทั้งในปัจจุบันและอนาคต และไม่เพียงแต่ตัวตนของมนุษย์

เท่านั้น แม้แต่สถาบันและกิจกรรมทางสังคมต่าง ๆ เช่น รัฐ มหาวิทยาลัย โรงพยาบาล หรือศาสนา ก็ถูกประเมินค่าและประเมินตนเองโดยการใช้มาตรวัดคุณค่าแบบเดียวกับที่ใช้ในระบบตลาดเสรีเช่นกัน ดังนั้น การประเมินความสำเร็จด้วยการวัดจากมูลค่า กำไรและขาดทุน รวมไปถึงความสามารถในการแข่งขันและการจัดอันดับสูงต่ำจึงถูกให้ความสำคัญมากกว่าการประเมินโดยอาศัยคุณค่าทางสังคมแบบอื่น ๆ เป็นตัวชี้วัด เช่น ความยุติธรรม ความเสมอภาคเท่าเทียม ความเอื้ออาทรหรือการสร้างความเป็นพลเมืองของระบอบประชาธิปไตย

เหตุผลแบบเสรีนิยมใหม่จึงมีส่วนในการแปรเปลี่ยน “ประชาชน” ในฐานะองค์ประกอบหลักของประชาธิปไตยให้กลายเป็นเพียงตัวแสดงของตลาดที่ไม่ได้มองตัวเองเป็นอย่างอื่นนอกจากทุนมนุษย์และให้ความสำคัญกับการลงทุนเพื่อเพิ่มมูลค่าให้กับตนเองในอนาคตตลอดเวลาในทุกพื้นที่ แม้แต่ในพื้นที่ทางการเมืองและพื้นที่ส่วนตัวหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ มันเป็นกระบวนการลดทอนความเป็นมนุษย์ให้เหลือแค่มิติด้านเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียวและดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางการแข่งขันในระบบตลาดเสรีในทุกพื้นที่ โดยไม่ต้องให้ความสนใจต่อความเสมอภาคเท่าเทียม ตลอดจนความยุติธรรมอันเป็นหัวใจของระบอบประชาธิปไตย

ทุนนิยมตามหลักคิดของเสรีนิยม เดิมสร้างเพียงแนวทางปฏิบัติทางเศรษฐกิจเพื่อผลลัพธ์ทางเศรษฐกิจที่ก้าวหน้าเพียงเท่านั้น แต่เสรีนิยมใหม่เป็นแนวคิดที่ไปไกลกว่านั้น เสรีนิยมใหม่เป็นแนวคิดที่สร้างแนวทางปฏิบัติให้กับทุกพื้นที่ของชีวิตให้เป็นไปเพื่อผลลัพธ์ทางเศรษฐกิจ ด้วยหลักคิดพื้นฐานที่ว่าชีวิตที่ดีของมนุษย์จะเกิดขึ้นได้จากความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจหรือความสามารถในการสร้างผลลัพธ์ทางเศรษฐกิจที่เพิ่มมากขึ้น (Harvey, 2005, p. 2) และความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจจะเกิดขึ้นได้ผ่านวิถีทางทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมดังที่กล่าวข้างต้น ซึ่งเรามักได้ยินกันอย่างคุ้นหูกับคำกล่าวอ้างการเพิ่มขึ้นของจีดีพี (GDP) ควบคู่ไปกับการขับเคลื่อนนโยบายใด ๆ นั้นยังเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นว่า ชีวิตของมนุษย์อยู่ในระบบของการคำนวณเป็นเงื่อนไขตัวบ่งชี้ทางเศรษฐกิจ และหน้าที่ของมนุษย์ที่จะดำรงอยู่ในระบบนี้ได้ ต้องมีความสามารถในการแข่งขันและเป็นผู้ถือครองทรัพยากรได้เองภายใต้ การควบคุมของกลไกราคา โดยกลไกราคาจะทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดเมื่อปัจเจกบุคคลอยู่ในภาวะที่มีเสรีภาพและความเสมอภาคในการแข่งขันในตลาดหรือที่เรียกว่า “ตลาดแข่งขันสมบูรณ์” (Kirzner, 2007, pp. 289-291) ซึ่งแนวคิดเสรีนิยมใหม่มองว่าการจะสร้างระบบเศรษฐกิจที่เข้าใกล้ภาวะตลาดแข่งขันสมบูรณ์ให้ได้มากที่สุดนั้น รัฐไม่ควรเข้าไปแทรกแซงหรือมีบทบาทใด ๆ ต่อปัจเจกบุคคลหรือหน่วยเศรษฐกิจต่าง ๆ และต่อตลาด ไม่ควรเข้าไปยุ่งกับทรัพย์สินส่วนบุคคล รัฐมีหน้าที่เพียงแค่ต้องขัดขวางสิ่งที่จะเข้ามาแทรกแซงตลาดเท่านั้น ในขณะที่ปัจเจกบุคคลก็ควรที่จะใช้ความสามารถและทรัพยากรทั้งหมดที่มีไปกับการแข่งขันสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจเพื่อให้ได้มาซึ่งชีวิตที่ดี หลักคิดเช่นนี้แสดงถึงความพยายามของเสรีนิยมใหม่ในการลดทอนความสำคัญของสิ่งอื่น ๆ ทั้งหมด

ในชีวิตมนุษย์ที่ไม่ใช่เรื่องทางเศรษฐกิจให้อธิบายได้หรือแก้ปัญหาได้ด้วยวิธีทางทางเศรษฐกิจและเป็นการเพิ่มสำคัญของเรื่องทางเศรษฐกิจให้ไม่เป็นเพียงแค่ส่วนหนึ่งของชีวิตมนุษย์หรือของสังคมมนุษย์ แต่ให้กลายเป็นทั้งหมดของชีวิตมนุษย์และสังคมมนุษย์ (Brown, 2015, pp. 31-34)

เสรีนิยมใหม่ไม่ได้เข้ามาประกาศให้คนเชื่อและใช้เวลาชีวิตทั้งหมดเพื่อสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ แต่แนวคิดเสรีนิยมใหม่ทำให้โครงสร้างสังคมเปลี่ยนแปลงไปตามหลักการดังกล่าวได้ประกอบไปด้วยชุดนโยบายทางเศรษฐกิจที่ประกอบไปด้วยการลดกฎเกณฑ์ในการทำธุรกรรมทางเศรษฐกิจให้น้อยที่สุด (Deregulation) การเปิดเสรีทางการค้าระหว่างประเทศ (Liberalization) การแปรรูปรัฐวิสาหกิจหรือกิจการเกี่ยวกับสินค้าสาธารณะให้กลายเป็นกิจการของเอกชน (Privatization) และการรักษาเสถียรภาพทางการคลัง (Stabilization) ผ่านการลดการใช้จ่ายของภาครัฐซึ่งหมายถึงรวมถึงสวัสดิการต่าง ๆ ที่จะให้แก่ประชาชน อีกทั้งยังมีการลดอัตราภาษีที่เก็บจากประชาชนอีกด้วย เพื่อเป็นการรักษาและเสริมความเข้มแข็งให้กับสิทธิในการถือครองทรัพย์สินส่วนบุคคลของประชาชนแต่ละคน (ชัยธรรมย์ ธรรมบุษดี, 2558, น. 54) มนุษย์จึงมีชีวิตอยู่และใช้เวลาชีวิตทั้งหมดไปกับการรักษาชีวิตแรงงานคนหนึ่งและผู้บริโภคคนหนึ่งให้กับนายทุนเท่านั้น มนุษย์ไม่เคยมีเสรีภาพเป็นของตนเองหากไม่มีเงินมากเพียงพอ (Harvey, 2012) และเพื่อขยายความสนับสนุนหลักคิดข้างต้น บราวน์ ใช้คำเรียกว่า Rendering Human ซึ่งเป็นสภาพการณ์ที่เสรีนิยมใหม่ ทำให้มนุษย์เป็นทุนมนุษย์ที่มีหลายสาขา ประการแรก เราไม่เพียงแต่เป็นทุนมนุษย์เพื่อตัวเราเองเท่านั้น แต่ต้องเป็นไปเพื่อบริษัท รัฐหรือกลุ่มที่เราเป็นสมาชิกด้วย ดังนั้น แม้ว่า มนุษย์คนหนึ่งจะได้รับมอบหมายให้รับผิดชอบงานต่อตนเองแล้ว แต่ท่ามกลางการแข่งขันเราก็คือเป็นทุนมนุษย์หนึ่งท่ามกลางทุนมนุษย์อีกจำนวนมากด้วย โดยที่รัฐและบริษัท ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องนี้ ฉะนั้น เมื่อโลกเกิดวิกฤติทางการเงิน การคลังขึ้น เป็นผลให้นายจ้างต้องเลิกจ้าง ลดค่าแรงหรือลดขนาดบริษัท ก็ถือเป็นสิ่งที่แรงงานต้องเผชิญและจัดการเอง ประเด็นต่อมา เสรีนิยมใหม่ ทำให้มนุษย์ ต้องอยู่ท่ามกลางความไม่เท่าเทียมทางสังคม จากผลลัพธ์ของการแข่งขันที่ไม่เท่าเทียมกันตามเมืองต่าง ๆ ฉะนั้น ไม่ว่ามนุษย์ ในฐานะของทุนจะอยู่ที่ไหนก็ตาม ต้องยอมรับว่า ความไม่เท่าเทียมนี้ เป็นความสัมพันธ์ที่เป็นธรรมชาติในระบบการแข่งขันที่ประกอบไปด้วย ผู้ชนะหรือผู้แพ้เท่านั้นไม่มีการปฏิบัติที่เท่าเทียมกันหรือการคุ้มครองที่เสมอภาคกัน ประการที่ 3 เมื่อทุกอย่างกลายเป็นทุน เหตุผลของแรงงานจึงกลายเป็นเรื่องที่พังทลายลง แรงงานถือเป็นส่วนหนึ่งของหมวดหมู่ที่ถูกจัดชั้นชั้นและมีรูปแบบเฉพาะต่อการแสวงหาผลประโยชน์ในชั้นต่าง ๆ รูปแบบความสามัคคีเดียวที่จะเห็นได้ คือ การผูกขาดระหว่างกลุ่มทุน ไม่ใช่การรวมตัวของสหภาพแรงงาน นี่จึงเป็นเหตุผลว่าข้อเรียกร้องเพื่อการคุ้มครองผลประโยชน์ของแรงงานจึงดูไม่มีเสียงภายใต้ความคิดเสรีนิยมใหม่ ประการที่ 4 เมื่อขอบเขตทางการเมืองถูกนำเสนอในแง่มิติทางเศรษฐกิจ เราจึงมองไม่เห็นความสัมพันธ์ระหว่างรากฐานความเป็นพลเมืองกับความเป็น

สาธารณะ (ประโยชน์ส่วนรวม) สินค้าสาธารณะถูกปกป้องด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจไม่ใช่ชุมชน สถานที่หรือสิ่งของสาธารณะไม่ได้รับการปกป้องจากความหมายของชุมชนแต่ถูกมองผ่านเป้าหมายทางเศรษฐกิจ ฉะนั้น ปัญหาสาธารณะต่าง ๆ จึงไม่ได้มีจุดประสงค์ที่เป็นสาธารณะที่ชัดเจน ชีวิตทางการเมืองถูกสร้างขึ้นใหม่ด้วยเหตุผลแบบเสรีนิยมใหม่ การตระหนักต่อปัญหาของพลเมืองถูกแทนที่ด้วยการตระหนักต่อปัญหาสาธารณะ ความเป็นพลเมือง ลดลงเหลือเพียง พลเมือง และประเด็นสุดท้าย เนื่องจากความชอบธรรมและหน้าที่ของรัฐถูกผูกมัดไว้กับการเติบโตทางเศรษฐกิจความสามารถในการแข่งขันระดับโลก การจัดอันดับ ทำให้ความยุติธรรมในระบอบประชาธิปไตยลดลง เศรษฐกิจกลายเป็นหลักของการจัดระเบียบของสังคม สวัสดิการของแรงงานที่ถูกสละหรือตัดสิทธิไปเป็นเรื่องความเสียสละเพื่อนำเงินไปชำระหนี้ให้กับรัฐ จนความคิดเหล่านี้ครอบงำผู้เชี่ยวชาญต่าง ๆ ให้หันมาสนใจการเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นสิ่งแรกก่อนมิติอื่น ๆ และนี่คือ ความสำเร็จของการใช้เหตุผลแบบเสรีนิยมใหม่ ในการสร้างความเป็นพลเมืองใหม่ให้เกิดขึ้นในสังคมประชาธิปไตย (Brown, 2015, pp. 37-39)

แนวคิดข้างต้นที่ได้เน้นย้ำข้อมูลเกี่ยวกับความมั่งคั่งและรายได้ อาจจะมีจุดอ่อนที่สำคัญที่ละเลยมิติการบริโภคออกไปดังที่เสนอในข้างต้น ซึ่งผู้ศึกษาเห็นว่า ข้อมูลด้านการบริโภคเป็นอีกมิติที่สำคัญที่สามารถใช้เป็นตัวแทนของคำอธิบายต่าง ๆ เพื่อแสดงให้เห็นภาพของความยากจนในสังคมได้ดีด้วยการหยิบจับใช้สอยสินค้าและบริการ ทั้งอาหาร เสื้อผ้า บริการสุขภาพ ฯลฯ ที่มีส่วนสำคัญในการสร้างความเข้าใจที่ลึกซึ้งได้ว่าผู้คนเข้าใจชีวิตของตนเองอย่างไร โดยเฉพาะคนยากจนที่เมื่อมีรายได้ที่ไม่เพียงพอก็จะสัมพันธ์กับการรับรู้ว่าคุณต้องเลือกใช้ชีวิตอย่างไร ดังนั้น การดำรงชีวิตอยู่บนมายาคติลงว่าย่างทำงานหนัก ยังมีคุณภาพชีวิตที่ดีในอนาคต ตลอดจนการเป็นแรงงานที่มีทักษะและความสามารถจะช่วยนำพาไปสู่ชีวิตที่ดีขึ้น อาจเป็นเรื่องที่ยาก トラบใดที่ความหมายต่าง ๆ ของหน่วยการช่วยเหลือทางสังคม ยังคงอยู่ภายใต้ข้อถกเถียงที่ยังแสดงความย้อนแย้งของความหมายอยู่กลไกต่าง ๆ จึงยังไม่สามารถสร้างภาพจินตนาการของการเป็นสังคมอุดมคติอันเป็นพื้นฐานสำคัญของประชาธิปไตยได้ การดำรงชีวิตให้รอดภายใต้สภาวะความกดดันทางสังคม เป็นเรื่องที่คนในสังคมยังคงต้องแข่งขันและต่อสู้ การขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศด้วยการพัฒนาตามหลักเสรีนิยมใหม่ จึงควรต้องกลับมาตั้งคำถามว่ามีประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนจริงหรือไม่ ความพยายามแก้ไขความไม่เท่าเทียม ด้วยการแจกเงินและจัดสรรสวัสดิการเฉพาะกลุ่ม การลดภาษี การลดค่าใช้จ่าย การเพิ่มเงินอุดหนุนต่าง ๆ แท้จริงแล้วกลับตอกย้ำให้ประชาชนอยู่ในวังวนของการถูกตอกย้ำความอ่อนแอจากระบบและโครงการที่ถูกกำกับโดยผู้อำนาจทางสังคมอย่างไม่รู้จบหรือไม่

2.2 เสรีนิยมใหม่ในฐานะกลไกการปกครอง

เสรีนิยมใหม่ คือ ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองภาคปฏิบัติที่เสนอว่า สวัสดิภาพของมนุษย์จะได้รับการส่งเสริมได้ด้วยการปลดปล่อยเสรีภาพและทักษะในการประกอบการของปัจเจกบุคคล โดยอยู่ภายใต้กรอบทางสถาบัน บทบาทของรัฐ มีหน้าที่เพียงสร้างและธำรงรักษากรอบทางสถาบันให้มีความเข้มแข็ง มีตลาดเสรีและการค้าที่เสรีผ่านการวางกรอบทางโครงสร้างที่เหมาะสมต่อแนวทางปฏิบัติงาน และเนื่องจากเสรีนิยมใหม่ยึดถือคุณค่าของการแลกเปลี่ยนในตลาดว่าเป็นเครื่องชี้นำพฤติกรรมของมนุษย์ได้ จึงทำให้ความดีของสังคมเพิ่มพูนขึ้นด้วยการเข้าถึงธุรกรรมในตลาดได้ให้ได้มากที่สุด (ตัวอย่าง สัญญาต่าง ๆ) จนท้ายที่สุด เสรีนิยมใหม่ก็นำเอาพฤติกรรมของมนุษย์ทั้งหมดเข้าอยู่ในปริมณฑลทางการตลาดเกือบทั้งหมด

หนึ่งในวิธีการที่สำคัญ คือ “การสะสมทุน” อันเป็นวิธีการผลิตแบบทุนนิยมเสรีนิยมใหม่เป็นพลวัตของกระบวนการสะสมทุนของระบบทุนนิยมที่เริ่มต้นเกิดขึ้นมาให้เห็นได้อย่างชัดเจนในช่วงปี 1970 เป็นต้นมา และได้แสดงให้เห็นวิกฤตการณ์ของระบบทุนที่รูปแบบของกาละ (เวลา) และเทศะ (พื้นที่) ที่ตายตัวไม่สามารถใช้ควบคุมแรงงานได้อีกต่อไป พัฒนาการของการปรับตัวครั้งใหญ่ของทุนในศตวรรษที่ 1970 จากการอิงโครงสร้างการผลิตแบบอุตสาหกรรมที่เน้น “วัตถุ” หันมาเน้นการผลิต “อวัตถุ” มากขึ้น ซึ่งในด้านหนึ่งก็คือการเปลี่ยนจากทุนนิยมที่มีรูปแบบโครงสร้างที่แน่นอนตายตัว (Organized Capitalism) มาสู่ทุนนิยมที่มีรูปแบบโครงสร้างที่ไม่แน่นอนตายตัว (Disorganized Capitalism) หรือทุนนิยมที่มีโครงสร้างความยืดหยุ่นทั้งในแง่ของการใช้แรงงาน การจ้างงาน การผลิต และการสะสมทุน (เก่งกิจ กิตติเรียงลาภ และคณะ, 2558, น. 60) ฉะนั้น ทุนนิยมเสรีนิยมใหม่ จึงไม่ใช่ระบบที่สร้างความมั่งคั่งและรายได้ขึ้นมาใหม่ แต่มันเป็นการจัดสรรความมั่งคั่งและรายได้ขึ้นมาใหม่ให้แก่ชนชั้นนำและชนชั้นนายทุน เป็นการเปลี่ยนแปลงระบอบและยุทธศาสตร์การสะสมทุนแบบใหม่ โดยไม่ใช้การกดขี่แรงงานอย่างเข้มข้นเหมือนที่เคยทำมา ซึ่งแนวทางนี้ แม้จะทำให้กระแสของความขัดแย้งระหว่างชนชั้นลดลงมาได้บ้าง แต่การแพร่ขยายของทุนนิยมเสรีนิยมใหม่กลับถูกแผ่ขยายออกไป รื้อฟื้นให้ชนชั้นนายทุนเข้ามามีอำนาจเหนือชนชั้นแรงงานมากขึ้น (Harvey, 2005)

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อทุนนิยมเสรีนิยมใหม่ได้อาศัยทุนและเทคโนโลยีสารสนเทศมาเป็นตัวขับเคลื่อนหลักภายใต้กลไกตลาดเสรี ซึ่งผลมีกระทบต่อความสัมพันธ์ของผู้คนทั่วโลกอย่างกว้างขวางและเข้มข้นรุนแรง เข้าแทรกซึมมิติวิถีชีวิตประจำวันทำให้การสะสมทุนเกิดการปรับตัวครั้งใหญ่อีกครั้ง ฮาร์วีเรียกกลไกนี้ว่าเป็น “การสะสมทุนด้วยการปล้นชิง” (Accumulation by Dispossession) เป็นกระบวนการสำคัญในการฟื้นฟูและรักษาอำนาจของชนชั้นนำและมองระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ การสะสมทุนแบบปล้นชิงนี้นอกจากจะเกิดการปรับตัวต่อวิกฤตการณ์ใน

การสะสมทุนในระบบทุนนิยมแล้ว ยังเกิดความก้าวหน้าในพลังการผลิตจากการนำเทคโนโลยีสารสนเทศอย่างคอมพิวเตอร์เข้ามาจัดเก็บระบบ รวบรวม ถ่ายเทและวิเคราะห์ข้อมูล รวมทั้งใช้ฐานข้อมูลขนาดใหญ่มาช่วยในการตัดสินใจในการทำธุรกิจบวกกับการเกิดขึ้นของอินเทอร์เน็ตที่ได้ช่วยทำให้พลังของทุนโดยเฉพาะทุนทางการเงินแทรกตัวเข้าไปอยู่ในทุกมิติในชีวิตของคนบนโลกได้ ไม่เพียงเท่านั้นธุรกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นทั้งจากการโอนกรรมสิทธิ์ไปสู่การบริหารจัดการแบบรัฐวิสาหกิจหรือภาคเอกชนบริหาร โดยการนำเอกชนเข้าไปมีบทบาทในการจัดการทรัพยากรแทนรัฐ ยังเป็นการเปิดโอกาสให้เอกชนเข้าไปมีบทบาทในการจัดการทรัพยากรแทนรัฐ เปิดโอกาสให้ชนชั้นนำเข้ามามีกรรมสิทธิ์ในการจัดการสาธารณูปโภคต่าง ๆ เกิดการสะสมทุนในรูปแบบที่สร้างโอกาสจำเพาะเจาะจงให้คนชนชั้นสูงและขยายความเหลื่อมล้ำทางสังคมให้กว้างขึ้น (ณัฐวุฒิ รังศรีรัมย์, 2565)

ความเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีตามแนวทางเสรีนิยมใหม่ จึงเป็นเรื่องที่ตั้งอยู่บนอำนาจขู่เช็กของการแข่งขัน ซึ่งขัดันการแสวงหาผลิตภัณท์ใหม่ ๆ วิธีการผลิตใหม่ ๆ และรูปแบบการจัดองค์กรแบบใหม่ แรงขับเคลื่อนนี้ หยั่งรากลึกถึงระดับของสามัญสำนึกของผู้ประกอบการ จนกลายเป็นความเชื่อที่มลายว่า “หากมีเทคโนโลยีแล้วจะสามารถแก้ไขปัญหาทุกสิ่งได้” แนวความคิดนี้ไม่ได้อยู่ในปริณทณทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังขยายไปในพื้นที่กลไกของรัฐด้วย ทั้งที่การเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีนั้น อาจก่อให้เกิดความปั่นป่วนจนถึงขั้นเสียหายรุนแรง การพัฒนาเทคโนโลยีสามารถส่งผลเสีย หากภาคส่วนต่าง ๆ พุ่มเทนวัตกรรมทางเทคโนโลยีเพื่อสร้างผลิตภัณท์ใหม่ ๆ และวิธีการใหม่ ๆ ทั้ง ๆ ที่ยังไม่มีตลาดรองรับที่ชัดเจน ยิ่งไปกว่านั้น ยังอาจก่อให้เกิดการช่วงชิงผลประโยชน์ที่เกิดจากการใช้นวัตกรรมเทคโนโลยีนั้น ๆ โดยไม่คำนึงถึงการทำลายความสัมพันธ์ทางสังคม ด้วยเหตุนี้เอง จึงมีความเชื่อมโยงภายในระหว่างพลวัตของเทคโนโลยีกับความไร้เสถียรภาพต่าง ๆ ที่นำไปสู่การเกิดวิกฤตภายในระบบทุนนิยม

การนิยามเทคโนโลยี ในฐานะที่เป็นกระบวนการและสิ่งต่าง ๆ ตามธรรมชาติมาสร้างผลผลิตเพื่อวัตถุประสงค์ของมนุษย์พร้อมกำหนดวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนเฉพาะให้กับทุน “คือ กำไร” ซึ่งแปรไปเป็นการสะสมทุนและนำไปสู่การผลิตอำนาจอย่างไม่รู้จักกลายเป็นระบบคิดที่เป็นวังวนของทุนและทำให้เทคโนโลยีถูกปรับแต่งไปเพื่อเป้าประสงค์นี้ ทุนจึงเป็นผู้สร้างคุณูปการที่สำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีและทุนเองก็กอบโกยมาใช้อย่างตะกละตะกรามจากกิจกรรมของหน่วยงานและสถาบันหลากหลายมากมาย นวัตกรรมเหล่านี้สร้างอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่เพราะเมื่อเวลาผ่านไป กระบวนการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีก็เปลี่ยนไปเป็นทุนด้วย เทคโนโลยีกลายเป็นธุรกิจพิเศษ ดังปรากฏเห็นอย่างชัดเจนในศตวรรษที่ 19 พร้อมกับการเติบโตของอุตสาหกรรม มีการใช้เครื่องจักรแทนแรงงานคน พร้อมประยุกต์ใช้ในอุตสาหกรรมหลาย ๆ ประเภท เมื่อมาถึงยุคปัจจุบันภาพของความพยายามและคิดค้น พัฒนาให้เทคโนโลยีสามารถประยุกต์ใช้ให้เข้ากับคนและสังคม

ทั่วไป ก็ยังคงปรากฏอยู่ และเน้นย้ำให้เห็นว่า เทคโนโลยี คือ เงื่อนไขสำคัญของการดำรงชีวิตและเป็นพื้นฐานในการประกอบกิจกรรมที่สำคัญ ธุรกิจการประดิษฐ์และนวัตกรรมต่าง ๆ ทั้งในด้านการผลิต การบริโภค การหมุนเวียน การปกครอง กองทัพ การสอดส่องตรวจตราและการดูแลบริหารจัดการ

ย้อนกลับไป นับตั้งแต่ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา ลัทธิบูชานี้เป็นแรงขับเคลื่อนให้แสวงหาเทคโนโลยีใหม่ ๆ ไม่ว่าจะรูปแบบใด ธุรกิจขนาดใหญ่มีความชำนาญมากขึ้นเรื่อย ๆ ในการยึดเหนี่ยวเทคโนโลยีใหม่ ๆ ให้กับผู้บริโภคที่อาจจะไม่มีความเต็มใจจะใช้ ซึ่งฮาร์วีย์ (2018) ได้หยิบยืมแนวคิดของไบรอัน อาร์เธอร์ ที่อธิบายเรื่องนี้ไว้ในหนังสือเรื่อง *The Nature of Technology* ระบุว่า เทคโนโลยีกลายเป็นตัวต่อ (Building Block) หมายถึง เทคโนโลยีใหม่คือตัวต่อให้กับเทคโนโลยีที่ใหม่กว่า เขาค้นพบว่า เทคโนโลยีที่ถูกต่อยอดจะมาจากเทคโนโลยีเพียงไม่กี่ตัว และกระบวนการต่อกันนี้ ถือเป็นวิวัฒนาการที่เทคโนโลยีทำการสร้างตัวมันเองจากตัวมันเอง อาร์เธอร์ เรียกว่า “Combinatorial Evolution”

อย่างไรก็ดี ก่อนจะเป็น Combinatorial Evolution เราจำเป็นต้องเข้าใจก่อนว่า เทคโนโลยีใหม่ ๆ ถูกสร้างขึ้นทางความคิดก่อนที่จะสร้างให้เป็นจริงทางกายภาพ ซึ่งเมื่อย้อนไปในอดีต วิวัฒนาการของเทคโนโลยีใด ๆ ก็ตามเกิดขึ้นมาเพื่อแก้ไขปัญหาอะไรก็ตามในทางปฏิบัติแทบทั้งสิ้น และสภาพการณ์นี้ได้ทำให้เกิดสิ่งตามมาระหว่างที่เรียกว่า “Opportunity Niches” ที่เป็นโอกาสในการแก้ไขปัญหาย่อย ๆ ที่เกิดขึ้นมาระหว่างหาทางแก้ไขปัญหาใหญ่ ๆ ซึ่งการแก้ไขปัญหาแต่ละปัญหาจะเป็นการนำแนวทางการแก้ไขก่อนหน้านี้เข้ามารวมในกระบวนการด้วย จนในที่สุด มันนำไปสู่การเกิดแนวทางใหม่ในการแก้ไขปัญหาในที่สุด ฉะนั้น เมื่อนำกระบวนการพัฒนาเทคโนโลยีมาพิจารณา ร่วมกับระบบเศรษฐกิจที่มีความยุ่งเหยิงและเต็มไปด้วยธุรกิจรายย่อยแตกแขนงมากมาย เราจึงเห็นการพัฒนาเทคโนโลยีที่สับสนยุ่งเหยิงไปตามการแตกแขนงนั้น ๆ ด้วย และประเด็นนี้ กลับไม่ค่อยถูกกล่าวถึงมากนัก แต่ทว่า ในความสับสนนี้ ก็กลับมาส่วนในการดำรงรักษาและผลิตซ้ำทุนที่มาจากการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีได้ คุณสมบัติหนึ่งของเทคโนโลยีที่อาร์เธอร์เล็งเห็น คือ เทคโนโลยีมีกระบวนการคิดได้ (Cognitive) ที่แฝงอยู่ และเมื่อเทคโนโลยีเริ่มมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งมีชีวิต เริ่มมีความสลับซับซ้อน จึงทำให้เทคโนโลยีมีลักษณะที่คล้ายคลึงกับลักษณะของสิ่งที่เป็นชีวภาพมากขึ้น หรือที่เราคุ้นชินกับว่า “กลไก”

การเปลี่ยนผ่านรูปแบบจากกลไกมาสู่ “อินทรีย์ภาพ” มีความสำคัญไม่น้อย ระบบเศรษฐกิจใหม่ ที่อาร์เธอร์มองเห็นมีความเป็นธรรมชาติมากกว่าที่จะเป็นแบบกลไก ระบบเศรษฐกิจในมุมมองของอาร์เธอร์ เป็นการมองหาหลักการใหม่ที่ต้องนำมาใช้ในทางเศรษฐศาสตร์ มองเทคโนโลยีเป็นเรื่องการเชื่อมต่อการปรับตัว มีแนวโน้มของการคลี่คลายทางประวัติศาสตร์ มีความยุ่งเหยิงสลับซับซ้อน (Arthur, 1973, p. 216) และการวิเคราะห์เทคโนโลยีเช่นนี้ ส่งผลให้เราเข้าใจลักษณะ

แบบวิวัฒนาการของทุนในฐานะของเครื่องย่นทางเศรษฐกิจได้อย่างลึกซึ้งมากขึ้น ขยายความตามข้อความด้านล่างนี้

การเกิดขึ้นของเทคโนโลยีใหม่ ไม่เพียงสั่นคลอนสถานภาพเดิมด้วยการค้นพบการผสมผสานรูปแบบใหม่ของสินค้า และวิธีการที่ดีกว่าเดิม มันยังกำหนดกระบวนการปรับตัวด้านเทคโนโลยีและปัญหาใหม่ ๆ ด้วย ด้วยเหตุนี้ มันจึงสร้างขอกมของโอกาสขึ้นมา ซึ่งต้องแก้ด้วยการผสมผสานองค์ประกอบแบบใหม่ที่ทำให้เกิดเทคโนโลยีแบบใหม่ ๆ ขึ้นมาอีก และนำไปสู่ปัญหาใหม่ ดังนั้น ระบบเศรษฐกิจจึงดำรงอยู่ในความเปลี่ยนแปลงไม่รู้จบสิ้นเสมอ ความแปลกใหม่ที่ไม่จบสิ้นมันดำรงอยู่ในกระบวนการสร้างตัวมันเองขึ้นมาใหม่อย่างไม่จบสิ้น มันไม่เคยมีจุดอิมตัว เพราะระบบเศรษฐกิจสร้างสรรค์ตัวมันเองขึ้นมาไม่รู้จบ (Arthur, 1973, p. 191)

การเข้ามาแทนที่ของเทคโนโลยีแบบใหม่ถือเป็นการเปลี่ยนแปลงที่นำมาซึ่งต้นทุนที่ต้องแบกรับ เช่น การต่อสู้ทางชนชั้นที่แสดงออกทั้งภายในและภายนอกกระบวนการผลิต ภาวะการว่างงานจากการนำเทคโนโลยีมาแทนที่แรงงานมนุษย์ การผลิตสินค้าราคาถูกเพื่อรองรับกลุ่มแรงงาน การต่อต้านการขึ้นค่าแรงของผู้ประกอบการ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นปรากฏการณ์ที่กำลังสื่อความให้เห็นถึงผลที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยมีปัจจัยด้านเทคโนโลยีเป็นแกนกลางสำคัญ

สำหรับขบวนการต่อสู้ หากพิจารณาแล้ว จะพบว่า ปัญหาทางการเมืองที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีน่าจะเป็นเรื่องที่รับมือได้ยากที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อนำเอาหลายเรื่องที่มีความซับซ้อนมาอยู่รวมกัน ทั้งเรื่องสวัสดิการ ความเหลื่อมล้ำ การจัดการความยากจน การพัฒนาเทคโนโลยี การรวมทุน บริษัทขนาดใหญ่ และนำเอาสิ่งเหล่านี้มาคำนวณ/สนับสนุนกำไรและการสะสมทุนอย่างไม่มีที่สิ้นสุดเพื่อวัตถุประสงค์ของมนุษย์ ในขณะที่ฝั่งของมนุษย์ กำลังกลายเป็นผู้ที่สูญเสียแรงงานทางสังคมมากขึ้นไปเรื่อย ๆ และยิ่งในปัจจุบันที่สังคมโลก กำลังเผชิญและต่อสู้กับภาวะความเสื่อมโทรมทางสังคม ไม่ว่าจะเป็น ปัญหาความยากจน ความเหลื่อมล้ำ ความไม่เท่าเทียม โรคระบาด ภาวะขาดโภชนาการ ยิ่งเป็นเหตุให้เทคโนโลยีถูกระดมเพื่อให้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการแก้ไขปัญหา ดังนั้น เทคโนโลยีที่มีอยู่จึงเสมือนเป็นกลไกที่กำลังซึมซับเอาวิธีคิด วิธีปฏิบัติเพื่อแสวงหาวิธีการครอบงำทางชนชั้นแบบใหม่ ๆ และแนวทางการต่อต้านกลไกของทุนนิยมนี้ จึงเป็นเรื่องของการสร้างแนวป้องกันเพื่อต่อต้านการใช้เทคโนโลยีเชิงรุกเพื่อล่าเหยื่อ ทั้งการสะสมทุน การลดทักษะแรงงาน การเลิกจ้าง ภาวะการว่างงาน ตลอดจนความไม่เท่าเทียมทางสังคมที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง

2.3 เสรีนิยมใหม่และการสลายเส้นแบ่งเชิงภูมิศาสตร์และการผลิตพิเศษใหม่

การทบทวนเนื้อหาในส่วนนี้ เป็นการอธิบายเสรีนิยมที่เชื่อมโยงกับประเด็นด้านพื้นที่ โดยอิงแนวคิดของเดวิด ฮาร์วี (David Harvey) และไอวา ออง (Aiwha ong) ที่ชี้ให้เห็นว่า การจัดการด้านพื้นที่เป็นกลไกหนึ่งของอุดมการณ์เสรีนิยมใหม่ โดยเป็นความพยายามของทุนในการผลิตซ้ำตัวเองและมีวิวัฒนาการ จัดการความขัดแย้งระหว่างทุนกับแรงงาน ระหว่างการผูกขาดกับกรรมสิทธิ์เอกชนกับรัฐ ระหว่างการรวมศูนย์กับการกระจายอำนาจ ระหว่างการหยุดนิ่งกับความเคลื่อนไหว ระหว่างความเป็นพลวัตกับความเฉื่อย และระหว่างความยากจนกับความมั่งคั่ง ผ่านการสลายเส้นแบ่งเชิงภูมิศาสตร์และการผลิตพิเศษใหม่

สิ่งที่กล่าวมาข้างต้น มีส่วนทำให้เกิดรูปทรงในทางภูมิศาสตร์ใหม่ ซึ่งมีใช้ผลผลิตที่อยู่หนึ่งเฉย หากแต่มีวิวัฒนาการของกฎเกณฑ์เฉกเช่นเดียวกับการประกอบร่างของเทคโนโลยี โดยมี “เทศะและเวลา”² เป็นองค์ประกอบที่สำคัญ เป็นสิ่งที่ทุนและรัฐสร้างขึ้นมาเพื่อรองรับกิจกรรมของทุนนิยม ยกตัวอย่างเช่น การสร้างทางรถไฟที่ต้องใช้เงินทุนมหาศาล จำเป็นต้องมีทุนอื่น ๆ มาลงที่ทางรถไฟด้วยและจะต้องเป็นการลงทุนตลอดอายุ เพราะไม่มีการลงทุนเท่ากับการสร้างรถไฟก็จะเสียเปล่า พร้อมกันนี้ ยังต้องอาศัยนวัตกรรมใหม่ ทั้งทางเทคนิค โดยเฉพาะการจัดการโลกจิสติคส์ที่เป็นกุญแจสำคัญของการก้าวข้ามผ่านเทศะนี้ เราจึงเห็นผู้ผลิตเทคโนโลยีใหม่ ๆ พุ่มเทให้กับการพัฒนาวิธีการใหม่ ๆ เพื่อลดต้นทุนและย่นเวลาการหมุนเวียนของทุน ซึ่งฮาร์วี เรียกกระบวนการเหล่านี้ว่า “การสลายเทศะ” โดยอาศัยการพัฒนา นวัตกรรมทางเทคโนโลยีการขนส่งและการสื่อสารที่ต่อเนื่องกัน พร้อมแสวงหาที่ตั้งที่จะช่วยลดต้นทุนของการซื้อปัจจัยการผลิตให้ต่ำที่สุดด้วย ผลที่ตามมา คือ การเกิดเขตพื้นที่พัฒนาพิเศษหรือที่เรารู้จักกันดีว่าเขตเศรษฐกิจพิเศษ ที่เป็นจุดเริ่มต้นจากการสร้างความเหลื่อมล้ำเชิงพื้นที่ให้เกิดขึ้น นำมาซึ่งการแบ่งเขตของนครรัฐ-เขตของนครยากจนที่ชัดเจน แต่ละพื้นที่กลายเป็นวัฏจักรของทุนที่สะสมและดึงดูดกิจกรรมใหม่ ๆ จนก่อให้เกิดการก่อร่างโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นขึ้นมาเพื่อสนับสนุนแนวทางการพัฒนาที่แตกต่างกันไป ผลที่ตามมา คือ การซ้ำเติมความเหลื่อมล้ำให้เพิ่มมากขึ้น โดยมีรัฐเป็นผู้ผูกขาดความชอบธรรม เป็นผู้วางโครงสร้างของการบริหารจัดการ จัดสรรสินทรัพย์ต่าง ๆ เป็นกระบวนการจัดการประชากรอีกทางหนึ่งที่ยอมให้เป็นเหยื่อของทุนนิยมและให้สังคมอยู่ภายใต้ความไม่เท่าเทียมทางสังคมต่อไป

ฮาร์วี ระบุเพิ่มเติมว่า การแสดงท่าทีของรัฐทั้งภาคที่เป็นการสนับสนุนการจัดการระบบเศรษฐกิจ การจัดการพื้นที่ การสร้างระบบบริหารโดยตรง เช่น การตั้งกระทรวง ทบวง กรม ให้อยู่ใน

² หมายถึง กระแสการขึ้น ๆ ลง ๆ ประจำวันของกิจกรรมการแข่งขันที่เกี่ยวข้องกับการหมุนเวียนและการสะสมทุน

ฐานะที่เป็นเสมือน “เครือข่ายรัฐ-ทุน” เพื่อกำกับชีวิตของประชาชนที่ไม่เพียงแต่มีอำนาจเหนือการลงทุนโครงสร้างพื้นฐานเท่านั้น แต่การสลายเทศะและเวลา ยังเป็นกลไกที่ต้องดำเนินงานเพื่อผลประโยชน์ท่ามกลางกระบวนการพัฒนาความเหลื่อมล้ำทางภูมิศาสตร์ที่เป็นเงื่อนไขของเศรษฐกิจมหภาคด้วย

คนในสังคมส่วนใหญ่ ถูกบ่มเพาะทางสังคมให้เชื่อตามที่ทุนต้องการ ทั้ง ๆ ที่เรามีพลังในการจินตนาการถึงโลกแบบอื่น ที่เราไม่ได้ดำรงอยู่ เป็นโลกที่แตกต่างไปตามโลกที่เราดำรงชีวิตอยู่ในปัจจุบัน และทำไมเราถึงไม่อยากต่อสู้เพื่อให้จินตนาการของเรากลายเป็นเรื่องจริงขึ้นมา (Richard Lovelace)

“การเติบโตอย่างเสรีของปัจเจกชน เป็นเป้าหมายหลักในทางการเมือง トラバไตที่เรายังคงค้นหาแนวทางเพื่อเติบโตไปด้วยกัน” (Karl Marx)

คำกล่าวข้างต้น แสดงความใฝ่ฝันถึงอิสรภาพและเสรีภาพของประชาชน คือ แรงขับเคลื่อนอันทรงพลังของประวัติศาสตร์ของทุนและมันไม่มีวันหายไปจากความพยายามของทุนเพื่อลดทอนความหมายลง ประชาชนในยุคหลังอาณานิคม ซึ่งเคยเชื่อว่าการต่อสู้เพื่อปลดแอกเสรีภาพนี้จะนำมาซึ่งความเจริญของอาณาจักรนั้นอาจไม่เป็นจริงเสมอไป เพราะเรายังคงเห็นหลายประเทศที่เผชิญกับความยากไร้ ยากจนและมีสถานะที่ขาดแคลนไม่ต่างจากอดีตที่เคยเป็นมาหรือกระทั่งในบางประเทศ เช่น สิงคโปร์ ที่ประชาชนในประเทศเผชิญอยู่กับความเข้มงวดของการกำกับดูแลเพื่อแลกกับความต้องการที่จะเจริญเติบโตด้วยการมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีทางวัตถุ ด้วยเหตุนี้เอง เสรีภาพกับการครอบงำ จึงเป็นเรื่องที่ดำรงอยู่ร่วมกัน เมื่อมีเสรีภาพ มันจะต้องมีการครอบงำด้านใดด้านหนึ่งเสมอ แต่ทว่า เสรีภาพและการครอบงำกลับมามีสิ่งที่เป็นเอกภาพร่วมกัน นั่นคือ มันมีเอกภาพที่ขัดแย้งกันเสมอ (เปรียบเทียบ วิธีที่ไม่เป็นธรรม อาจเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อนำไปสู่เป้าหมายที่เป็นธรรมได้)

เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว ระบบเศรษฐกิจการเมืองที่มีพื้นฐานมาจากขาดแคลนและความยากจนจึงไม่เอื้อให้สังคมก้าวไปสู่การมีเสรีภาพได้จริง อีกทั้ง กระบวนการพัฒนาที่ได้กระทำผ่านสถาบันทางสังคมที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายบริหาร นิติบัญญัติ พรรคการเมือง สถาบันเอกชน ศาล สื่อและชุมชนทั่วไป เมื่อนำไปเชื่อมโยงกับกลไกในระบบตลาด ยังมีส่วนในการบ่อนทำลายเสรีภาพของปัจเจกชน และท้ายที่สุดสิ่งเหล่านี้จะอยู่ในฐานะของสิ่งเพ้อฝันในระบบเศรษฐกิจการเมืองเสรีนิยมรูปแบบหนึ่งเท่านั้น เสรีภาพจึงไม่ใช่เป้าหมายแต่เป็นการวิธีการ เช่นเดียวกับแนวคิด “Governmentality หรือ การปกครองแบบชีวญาณ” ของมิเชล ฟูโกต์ (Michael Foucault) ว่าอำนาจรัฐได้เข้ามาจัดระเบียบและสร้างวินัยให้ตัวเองให้กับประชากรในประเทศผ่านเสรีภาพ และการสร้างวินัยถือเป็นการอ้างไว้ซึ่งการเชื่อฟังตามบรรทัดฐานของสถาบันและการครอบงำทางชนชั้นของนายทุนเพื่อการสั่งสมอำนาจและทุนต่อไป

การสลายเทศะ จึงเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่แสดงให้เห็นรูปแบบการปฏิบัติการของทุนและรัฐเพื่อรองรับกิจกรรมต่าง ๆ ภายใต้ระบบทุนนิยม โดยมีนวัตกรรมและเทคโนโลยีเป็นกลไกสำคัญพร้อมกับแสดงให้เห็นการก่อตัวของความเหลื่อมล้ำในเชิงภูมิศาสตร์ (เช่น เขตคนรวย/คนจน, พื้นที่พัฒนา/พื้นที่ด้อยพัฒนา) ที่มีส่วนในการจัดวางสัมพันธ์ระหว่างสิ่งของ ผู้คนและกิจกรรม แต่ในมุมมองเสรีนิยมใหม่ สามารถมองผ่านรูปแบบความสัมพันธ์ใหม่ที่เกิดขึ้นจากรัฐและความรู้ (government and knowledge) ที่นำมาสู่การหล่อหลอมให้เกิดรูปแบบของกิจกรรม/การปฏิสัมพันธ์ใหม่ที่อาจไม่เกี่ยวข้องกับทางการเมืองและอุดมการณ์ทางการเมืองได้ เป็นกลไกที่พยายามจะดึงรัฐออกจากการเมืองและอุดมการณ์และทำให้ทุกอย่างเป็นเรื่องทางเทคนิค เราเรียกกลไกนี้ว่าเป็น เทคโนโลยีของการปกครอง (Ong, 2006, p. 6) ที่เข้ามากำกับอยู่ในวิถีชีวิตประจำวัน โดยมีแนวคิดเรื่อง สภาวะยกเว้น (exception) เป็นหนึ่งในผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น

“สภาวะยกเว้น” ถูกอธิบายในฐานะที่เป็นรูปแบบหนึ่งของการเพิ่มประสิทธิภาพและการจัดการความเหมาะสมให้กับพื้นที่และพลเมืองในประเทศในทางการเมือง เพื่อชี้ให้เห็นว่าการแยกขาดจากอำนาจส่วนกลางของพื้นที่ เปิดโอกาสให้อำนาจอธิปไตยสร้างอำนาจแบบใหม่ขึ้นมาผ่านเทคโนโลยีใหม่ ๆ เข้ามาเป็นสิ่งอำนวยความสะดวก และนำมาใช้เป็นเงื่อนไขในการตัดสินใจทางการเมืองเพื่อคัดแยกพื้นที่และประชากรออกจากการคำนวณ สภาพการณ์เช่นนี้ เรียกว่า “Exception to Neoliberalism” หรือ ข้อยกเว้นต่อเสรีนิยมใหม่เพื่อให้สิทธิกับพลเมืองหรือเขตพื้นที่บางแห่งในการได้รับผลประโยชน์บางอย่างและในขณะเดียวกันก็นำไปสู่การคัดออกของพลเมืองและพื้นที่ที่ไม่ถูกนับออกจากการคำนวณนี้ไปด้วย สภาวะของผู้คนและพื้นที่จึงมีสถานะเป็นได้ทั้งการเป็นผู้ที่ถูกกีดกันและอยู่ในการผนวกรวม (Ong, 2006, p. 6) ซึ่งส่งผลเชื่อมโยงไปถึงอำนาจอธิปไตยในทางการเมืองที่ควรถูกพิจารณาในฐานะเป็นเอกพจน์ (มีสถานะเป็นหนึ่งเดียว) และเป็นอำนาจที่ถูกบริหารเพื่อความมั่นคงของประชากรและความผาสุกของผู้คนภายใต้รัฐ ซึ่งการเข้ามาของเสรีนิยมใหม่ ชี้ให้เห็นว่าอำนาจอธิปไตยไม่ได้มีรูปแบบเดียว หากแต่เต็มไปด้วยการปฏิบัติการที่หลากหลายในแต่ละพื้นที่บนกระแสนของโลกาภิวัตน์ที่สร้างให้เกิดกฎ กติกาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้เพื่อจัดการพื้นที่และผู้คนตามพื้นที่ (Setting) ที่มีความแตกต่างกัน ผลจากความแตกต่างนี้ ได้นำมาสู่การสร้างอำนาจอธิปไตยย่อย ๆ ให้เกิดขึ้นตามมา ฉะนั้น ในแง่นี้ ไม่ว่าจะอยู่ในระบบทางการเมือง (Political regime) แบบใดสภาวะยกเว้นจะเป็นเรื่องทางเทคนิคที่ถูกปฏิบัติการอย่างแตกต่างกัน

ทั้งนี้ สิ่งสำคัญที่ควรถูกพิจารณา คือ ส่วนขยายที่ตามมาจากสภาพการณ์ดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เสรีภาพของภาคธุรกิจและบริษัทในการดำเนินกิจการภายใต้กลไกตลาด รวมทั้งกิจการของเอกชนและโครงการของผู้ประกอบการที่จะเป็นกุญแจสำคัญต่อการสร้างนวัตกรรมความมั่งคั่ง นโยบายต่าง ๆ จะถูกดำเนินการเพื่อส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีเพื่อเพิ่มระดับผลิต

ภาพที่ต่อเนื่องและเชื่อว่าสิ่งเหล่านี้จะนำพามาตรฐานการครองชีพที่ดีขึ้น ภายใต้สมมติฐานว่า “ความเจริญก็เหมือนน้ำ หดลงจากบนลงล่าง” เพราะฉะนั้น ในความหมายของนักทฤษฎีเสรีนิยมใหม่ จึงเชื่อว่า “การจัดความยากจนสามารถทำได้ดีที่สุดโดยอาศัยตลาดเสรีและการค้าเสรี” อย่างไรก็ตาม ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ก่อให้เกิดความตึงเครียดจากความพยายามช่วงชิงทรัพยากรและวัตถุดิบ เกิดการแบ่งแยกระหว่างผู้ที่สามารถช่วงชิงทรัพยากรได้กับผู้ที่ไม่สามารถแย่งชิงทรัพยากรได้ มีผู้ชนะและผู้แพ้ในกระบวนการต่อสู้นี้เป็นเสมือนโซ่ที่ล่ามให้การสะสมทุนถูกส่งต่อไปสู่ยุคต่อไป สิ่งที่เราจะได้เห็น คือการอยู่กับผู้ได้รับผลกระทบจากการผูกขาดความชอบธรรมนี้ รวมถึงจากการวางโครงสร้างของการบริหารจัดการเพื่อจัดสรรสินทรัพย์ต่าง ๆ อันเป็นกระบวนการจัดการประชากรในประเทศที่ให้คุณค่ากับความเป็นเจ้าของทุนนิยมและให้สังคมอยู่ภายใต้คุณค่าที่มองว่าสินค้าและเงินเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมากที่สุด

ไม่เพียงเท่านั้น ผลจากความเชื่อแบบเสรีนิยมใหม่ยังปรากฏให้เห็นการปลุกกระแสต้นทุนของการผลิตซ้ำทางสังคมไปไว้ที่ประชากรส่วนใหญ่ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อให้ทุนได้เพิ่มอัตรากำไรด้วยการลดภาระภาษี เมื่อผลดีถูกกระจายออกไป ทุกคนก็จะมีชีวิตที่ดีขึ้นโดยถ้วนหน้า แต่ทว่าความจริงมันไม่เคยเป็นเช่นนั้น เพราะกลุ่มคนรวยยังคงกอบโกยเงินออมของประชาชนไปหมดและไม่ยอมให้กำไรหายไปในขณะที่ครอบครัวที่ไม่สามารถแยกขาดได้จากการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดำรงอยู่ในสถานะนั้น ๆ ได้ สภาพของที่อยู่อาศัยยังคงมีส่วนต่อการผลิตซ้ำทางสังคมและมีความเป็นไปได้ว่าจะเป็พื้นฐานของการสร้างขบวนการทางสังคมขนาดใหญ่ โดยเฉพาะความพยายามในการแปรรูปแรงงานในครัวเรือนให้เข้ามาอยู่ในพื้นที่ของตลาดพร้อมกับการลงทุนในเทคโนโลยีที่เข้มข้นขึ้น สิ่งเหล่านี้ถือเป็นการเปลี่ยนโฉมหน้าครั้งสำคัญของธรรมชาติของเศรษฐกิจในครัวเรือนอย่างถึงรากถึงโคน การทำให้ทุกอย่างเป็นสินค้า เป็นสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในทุกพื้นที่ทั่วโลกผ่านการผลิตซ้ำทางสังคม ดังเช่นคำพูดของรัฐที่มักจะบอกประชาชนในประเทศว่า “ต้องบริโภคอย่างมีเหตุผล” ซึ่งคำประกาศนี้ถือเป็นการลงทุนของรัฐโดยที่ไม่ต้องบอกว่า สิ่งบริโภคนั้น ๆ เป็นความต้องการหรือความจำเป็นหรือไม่ ข้อเท็จจริงพื้นฐานเหล่านี้สอดคล้องกับคำอธิบายของฮาร์เบอร์มาส (Habermas) และเฮนรี เลอแฟฟ (Henri Lefebvre) เพื่ออธิบายให้เห็นภาพของทุนภายใต้ “Life World” ซึ่งทุนพยายามแทรกตัวเข้ามาในชีวิตการปฏิสัมพันธ์ของผู้คนอย่างเป็นระบบในทุกแง่มุม ด้วยเหตุนี้เอง การกำกับดูแลจากรัฐจึงมีความสำคัญ แต่ก็อาจจะต้องแลกกับการถูกตีกรอบถูกกำกับชีวิตประจำวันและการผลิตซ้ำทางสังคมจนเหลือช่องว่างที่เป็นชีวิตอันอิสระเพียงไม่มาก กระบวนการผลิต แลกเปลี่ยน กระจายและการบริโภคทั้งหมดได้ฝังรากลึกทางวัตถุแบบหยั่งรากลึกลงในขอบข่ายของชีวิต จนเกิดเป็นลัทธิบริโภคนิยมที่ล้นเกินของครัวเรือน

ในมิติของกลไกด้านเทคโนโลยีที่ลัทธิเสรีนิยมใหม่ มีบทบาทในระดับของการส่งผลกระทบต่อการใช้ชีวิตประจำวันของผู้คนและสิ่งที่ ออง ให้ความสนใจ คือ การปฏิสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างสังคมและโครงสร้างเศรษฐกิจที่เข้ามากำหนด (Reshape) ชีวิตของผู้คนในระดับโลกและไมอาจแยกขาดออกจากบริบทได้ ลัทธิเสรีนิยมใหม่ จึงอยู่ในฐานะที่เป็นเทคโนโลยีทางการปกครอง (Technology of power) โดยสามารถพิจารณาได้ใน 4 ประการสำคัญ

1. เสรีนิยมสร้างระบบความคิดใหม่ให้กับพลเมืองในสังคมจากเดิมรัฐมีความสัมพันธ์กับพลเมืองผ่านระบบกฎหมายมาเป็นตัวกำหนดบทบาท กฎเกณฑ์ต่าง ๆ แต่กลไกทางเทคโนโลยีเข้ามาปกครองพลเมืองผ่านการสร้างระบบคิดให้เชื่อว่าความสามารถและประสิทธิภาพเป็นทรัพยากรที่สำคัญ และพลเมืองมีหน้าที่ต้องปรับตัว ยกระดับ ตรวจตราและพึ่งพาตนเอง เป็นสถานะที่รัฐต้องบริหารจัดการ ทั้งนี้ ออง ได้เสนอรูปแบบของเทคโนโลยีทางการปกครองไว้ 2 รูปแบบ คือ

1) Technology of Subjectivity การมองลัทธิเสรีนิยมใหม่เป็นกลไกทางเทคโนโลยีที่ทำงานอยู่บนฐานของความรู้และระบบผู้เชี่ยวชาญ เพื่อกระตุ้นให้ประชาชนตื่นตัวในการปกครองตนเองและเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการสถานะต่าง ๆ ของตนเองได้ เช่น ระบบการดูแลสุขภาพ การพัฒนาทักษะ การพัฒนาทักษะผู้ประกอบการ และเทคนิคความเชี่ยวชาญอื่น ๆ

2) Technology of Subjection การมองลัทธิเสรีนิยมใหม่เป็นกลยุทธ์ทางการเมืองเพื่อควบคุมประชากรที่มีความแตกต่างกันให้ไปสู่การเกิดประสิทธิภาพสูงสุด เช่น การเสริมกำลังพื้นที่ การควบคุมการท่องเที่ยวและการสรรหาบุคลากรบางประเภทเพื่อเป็นศูนย์กลางของการเติบโต เป็นต้น ทั้งนี้ แม้ลัทธิเสรีนิยมใหม่ จะให้เสรีในระดับบุคคล แต่อ่านานั้น ถูกกำหนดไว้จากเจ้าของอำนาจในอีกชั้นหนึ่งอยู่ดี (Ong, 2006, p. 6)

กลไกข้างต้น เป็นการแทรกแซงที่ชัดเจนของเสรีนิยมใหม่ที่เข้ามาทำหน้าที่ ทั้ง 2 แบบข้างต้นจึงเป็นรูปแบบการปกครองที่เชื่อมโยงกัน เมื่อนำมาศึกษาในชีวิตคนในแต่ละพื้นที่ การปกครอง (Government) ความเป็นพลเมือง (Citizenship) รัฐชาติ (Nation State) และในทางเศรษฐกิจ เรื่องตลาดแรงงานที่ไม่เพียงส่งผลต่อการยกระดับชีวิตคนแต่ยังมีส่วนช่วยสร้างกลไกใหม่ในการจัดการชีวิตของตัวเอง (Self-Intergovernmental) เป็นรูปแบบใหม่ของการปกครองในลัทธิเสรีนิยมใหม่ที่เข้ามาจัดการกับ Citizenship Elements ซึ่งมีรัฐ สิทธิและเขตแดนเป็นตัวกำหนดให้กระจายแยกส่วนกันและสร้างความหมายใหม่ผ่านกลไกตลาด กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ เสรีนิยมใหม่สร้างให้พลเมืองเชื่อว่าสิทธิและประโยชน์ที่พึงได้รับสูงสุด ต้องมาจากการเคลื่อนย้ายตัวเองไปสู่พื้นที่ทุนในแบบใหม่ ๆ เพื่อสร้างมูลค่าตามบริบทพื้นที่ จนเกิดเป็นความเชี่ยวชาญเฉพาะทางขึ้นมา พลเมืองที่จะสามารถอยู่รอดได้ต้องสามารถประเมินค่าตัวเองและนำความสามารถไปสู่พื้นที่

การแข่งขันที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาได้ แต่ทว่าสภาวะยกเว้นในกรณีนี้ ก็ยังคงถูกโจมตีจากกลุ่มสิทธิมนุษยชนอยู่หลายประการ

2. เสรีนิยมใหม่แสดงให้เห็นการปฏิบัติการของอำนาจอธิปไตยที่มีหลายบทบาทและไม่ได้อยู่ในฐานะของเอกพจน์ในทางการเมือง อำนาจอธิปไตยสร้างสภาวะยกเว้นในกรณีต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นเพื่อโอกาสทางเศรษฐกิจและเทคนิควิธีการต่าง ๆ ในการประสานกับกระแสของเสรีนิยมใหม่และตลาดโลก ฉะนั้น สภาวะยกเว้นต่อเสรีนิยมใหม่ จึงมีลักษณะของความยืดหยุ่นและปรับตัวได้ในหลายทิศทาง พร้อมทั้งกระจายตัวไปยังเขตพื้นที่เฉพาะต่าง ๆ เช่น การจัดโซนนิ่ง (Zoning), เขตเศรษฐกิจพิเศษ เป็นต้น เป็นยุทธศาสตร์ในทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมเพื่อดึงดูดการลงทุนจากต่างชาติและองค์กรต่างประเทศ ซึ่งเมื่อพื้นที่เหล่านี้ สามารถดึงดูดการลงทุนได้มาก อำนาจอธิปไตยใหม่ในการจัดวางพื้นที่และพลเมืองก็เกิดขึ้นตามมา (Graduate หรือ Variegated Sovereignty) ในสังคมโลก การเกิดขึ้นของเมืองใหญ่จึงอยู่ภายใต้ในสภาวะนี้ ความหมาย จะมีอำนาจที่ชอบธรรมในการจัดวางเครือข่ายความสัมพันธ์ใหม่ตามบทบาท หรือในกรณีของประเทศสิงคโปร์ที่รับมือกับเสรีนิยมใหม่ผ่านกลยุทธ์ Hubs of expert เป็นศูนย์กลางของผู้เชี่ยวชาญต่าง ๆ บ่มเพาะและสร้างผู้เชี่ยวชาญ ขณะเดียวกันก็เป็นที่ยอมรับแรงงานที่มีความรู้สูง ทำให้ประชากรในสิงคโปร์มีส่วนแรงงานระดับบนค่อนข้างมาก นี่คือ สภาวะยกเว้นที่รัฐบาลสิงคโปร์จัดวางตัวเองเพื่อเข้าไปสู่กระแสเสรีนิยมใหม่และในขณะที่รัฐจัดการอำนาจแยกย่อยเพื่อจัดการคนและพื้นที่ ก็ได้ส่งผลทำให้พลเมืองแยกย่อยตามไปด้วย เช่น กรณีของมาเลเซีย ที่มีแรงงานหลากหลายแต่ถูกผูกไว้ด้วยกัน ก็ถูกจัดการด้วยวิธีการที่แตกต่างกัน มีการค้นพบว่า แรงงานเหล่านี้ไม่ได้ถูกจัดการบนฐานของความเป็นชาติพันธุ์ที่เหมือนหรือแตกต่างกันและเมื่อแต่ละประเทศ ต่างจัดวางบทบาทของตนเอง ก็กลายเป็นภาพของสังคมโลกที่เติบโตขึ้น เกิดลำดับชั้นในทางสังคมโลก ซึ่งมีผลให้ประเทศที่กำลังพัฒนาหรือประเทศขนาดเล็ก ต้องผลักดันตนเองเพื่อให้อยู่ในกระแสนี้ มิเช่นนั้นก็จะถูกกลืนหายไปในการคำนวณเพราะการจัดการบนฐานคิดของเสรีนิยมใหม่จากความสามารถและทักษะในตลาดแรงงานที่ถูกกำกับโดยเสรีนิยมใหม่ ความเหลื่อมล้ำจึงเป็นเรื่องที่หนักหนามากขึ้น ผู้ที่ได้เปรียบยิ่งได้เปรียบขึ้น ผู้ที่เสียเปรียบยิ่งถูกกดขี่และการต้อรองน้อยลง

ไม่เพียงเท่านั้น กลยุทธ์ในการเคลื่อนย้ายความรู้ ทรัพยากรและตัวแสดงต่าง ๆ ที่ออกแบบเอาไว้ เป็นสิ่งที่สร้างแรงกระเพื่อมให้กับโครงข่ายความสัมพันธ์นี้ มันยังมี ระบบ Ecosystem อย่างระบบแพลตฟอร์ม (Platform) ที่ขยายแผ่ไปสู่เขตพื้นที่เฉพาะต่าง ๆ เพื่อทำหน้าที่ในการปกครองพลเมืองและประสานความสัมพันธ์ระหว่างพลเมืองกับนวัตกรรม เป็นการบังคับให้ต้องใช้เครื่องมือนี้เพื่อเป็นตัวกลางระหว่างบริษัทหรือสถาบันต่าง ๆ (Ong, 2006, pp. 7-8)

3. กลไกการคำนวณก่อให้เกิดตลาดแบบใหม่จากการจัดเรียงทุน ความรู้และแรงงานข้ามชาติ ออง ได้อ้างความคิดของ Michael Hardt และ Antonio Negri's ที่พูดเรื่องนี้ในหนังสือเรื่อง Empire ที่ระบุว่า โลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจได้ผลิตระบบแรงงานโลกขึ้นมา ส่งผลให้เกิดเส้นตัดใหม่ระหว่างกฎระเบียบด้านแรงงานและวินัยแรงงานขึ้น เสรีนิยมใหม่เป็นระบบที่อนุญาตให้ระบบการปกครองก้าวข้ามเส้นเขตแดนเพื่อไปปกครองแรงงานที่เคลื่อนตัวย้ายถิ่นไปตามที่ต่าง ๆ ได้

4. เสรีนิยมใหม่ ในฐานะของกลไกการปกครองตนเองในสถานะของการปะทะระหว่างความเป็นชาติพันธุ์ในบริบทเฉพาะ เหตุผลของกลไกตลาดได้สร้างให้ความเป็นปัจเจกนิยมและความเป็นผู้ประกอบการให้เกิดขึ้นมา จนเกิดข้อวิพากษ์ระหว่างบรรทัดฐานของพลเมืองกับการให้คุณค่าความเป็นมนุษย์ ยกตัวอย่างเช่น ในทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สภาวะยกเว้นต่อเสรีนิยมในสังคมอิสลามนำมาซึ่งตัวตนของความเป็นผู้หญิงแบบใหม่ที่ต้องออกไปทำงานในพื้นที่สาธารณะต่าง ๆ ซึ่งเคยเป็นข้อจำกัดบทบาทผู้หญิงตามหลักศาสนา อันเป็นการก้าวข้ามความเป็นชาติพันธุ์มาสู่หลักการความเป็นมนุษย์แทน คำถามต่อสถานภาพ ศีลธรรมและคุณค่าของพลเมืองที่มีกฎเกณฑ์ทางเศรษฐกิจเป็นกรอบในการจัดวางนี้ จึงนับเป็นปัญหาในโลกเสรีนิยมใหม่ที่ต้องถูกพิจารณา

กล่าวโดยสรุป แนวคิดที่ถูกเสนอขึ้นข้างต้นสะท้อนให้เห็นการมองข้ามประเด็นระบบการเมือง (Political regime) และหันมาสนใจการรับมือของเสรีนิยมใหม่ว่าเป็นอย่างไร สิ่งที่ย้ำไว้สะท้อนให้เห็น คือ ความพยายามเสนอให้เห็นว่าท่ามกลางระบบการทำงานของทุนที่มีหลากหลายรูปแบบ เราอาจไม่ต้องสนใจว่า ทุนนิยมกำลังทำงานแบบใด หากแต่สิ่งที่ควรสนใจ คือ มันได้ขยายตัวไปภายใต้หลักการใด ผู้คนและสังคมหันมาสนใจและมีวิธีการรับมือต่อกระแสเสรีนิยมใหม่อย่างไร ต่างหากที่น่าสนใจกว่า เพราะท้ายที่สุดแล้ว ระบบตลาดและกลไกต่าง ๆ ภายใต้หลักการเสรีนิยมใหม่ มันยังคงดำเนินต่อไปภายใต้และแฝงตัวอยู่ภายใต้ระบบตลาดที่แนบเนียนขึ้น โดยมีระบบการปกครองนั้น ๆ มากำกับและพัฒนาอย่างแตกต่างกัน และในแง่ของความเป็นปัจเจกบุคคล ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากสภาวะความเปราะบาง จะยิ่งผลักดันกลุ่มนี้ ไม่มีความจำเป็นต้องปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น และหันมาสนใจแต่ความอยู่รอดของตนเอง

ไม่เพียงเท่านั้น คุณูปการที่สำคัญจากการทบทวนแนวความคิดในข้างต้น การสะท้อนให้เห็นว่า การแปรเปลี่ยนชีวิตทางสังคมที่เกิดจากกระแสของการเป็นปฏิปักษ์ของลัทธิเสรีนิยมใหม่ ซึ่งกระทบต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชนให้กลายเป็นพลเมืองที่ล่าหลัง (Passive) ถูกทิ้งให้อยู่ข้างหลัง วนเวียนอยู่กับความไม่มั่นคงในสถานะต่าง ๆ ข้ำเติมความไม่เท่าเทียมของโอกาสในการดำรงชีวิตของกลุ่มทางสังคมที่มากขึ้นไปอีก และทำให้กลายเป็นกลไกเชิงอำนาจในระบบการเมืองที่ทำหน้าที่กำหนด และควบคุมวิถีชีวิตของผู้คนต่อไป การดูแลสุขภาพ การเข้าถึงบริการสุขภาพ การเข้าถึงบริการสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นการศึกษา ซึ่งที่ผ่านมามีบริการเหล่านี้ เป็นสิ่งที่ช่วยประคับประคอง

ชีวิตของผู้มีรายได้ต่ำในสังคมได้ การที่ลัทธิเสรีนิยมใหม่เข้ามา กลายเป็นการโจมตีสิทธิและบริการเหล่านี้ และหากเรียกตาม ซึ่งฮาร์วีย์ สิ่งเหล่านี้ คือ การปล้นชิงแบบหนึ่งและเห็นว่าการผูกขาดนี้ ไม่ได้เป็นความผิดเพียงตามที่ สติกลิทซ์ กล่าวไว้ มันเป็นรากฐานของทุนที่ดำรงอยู่อย่างเป็นเอกภาพพร้อมทั้ง มีสภาพที่ขัดแย้งกับการแข่งขัน ที่ซ่อนตัวอยู่ในความเป็นธรรมชาติของทรัพย์สินเอกชน ซึ่งมอบอำนาจผูกขาดทรัพย์สินให้กับผู้ถือครอง (เจ้าของ) อำนาจการผูกขาด จึงเป็นพื้นฐานของการแลกเปลี่ยนที่ขยายตัวไปสู่การแข่งขันและมากไปกว่านั้น ซึ่งฮาร์วีย์ เห็นว่า อำนาจทางชนชั้นเกิดขึ้นจากการกรรมสิทธิ์ของเอกชนเหล่านี้ที่รวมหมู่เข้าด้วยกัน จนกลายเป็นอำนาจผูกขาดทางชนชั้น

ข้อสังเกตอีกประการที่สำคัญจากแนวคิดของฮาร์วีย์ คือ การมองเห็นและตั้งคำถามกับผู้ต่อต้านการเข้ามาของระบบเหล่านี้ต่างหากว่าจะสามารถดำรงชีวิตท่ามกลางสภาวะความเปลี่ยนแปลง ความไม่มั่นคงและความเปราะบางต่าง ๆ เหล่านี้ได้อย่างไร เพราะหากพิจารณาย้อนความไป จะเห็นว่าได้ว่า นักคิดในสายเสรีนิยมใหม่ เห็นว่า อุดมคติและจินตนาการ คือ สิ่งที่จะช่วยปลดแอกชีวิตและสร้างความเปลี่ยนแปลงได้ และการปลดแอด “ตัวตน” หรือ Self คือ หัวใจของสมการนี้ การเข้ามาของทุนที่มาพร้อมกับข้อเรียกร้องต่อคุณสมบัติแรงงานหรือประชากรที่พึงประสงค์แล้วตามที่ฮาร์วีย์ได้เสนอมาข้างต้น จึงเกิดเป็นแรงงานที่จำเป็นต่อระบบทุน และการยินยอมเข้าสู่ระบบเหล่านี้ นับเป็นความยินยอมหนึ่งที่มีส่วนในการพังทลายจินตนาการเหล่านี้ลง และประเด็นนี้บรรณว ก็มีความเห็นที่สอดคล้องกัน แต่ทว่าในอีกทางหนึ่ง ความเป็นตัวตนในโลเสรีนิยมใหม่ ก็กลับเป็นจุดอ่อนสำคัญของกระบวนการนี้ จากความเลื่อนไหล ความไม่นิ่ง ที่เปิดโอกาสให้ทุนหรือรัฐสามารถเข้ามาช่วงชิงความหมายและนำไปสู่การจัดการที่แตกต่างกัน ถือเป็นลักษณะเฉพาะของตัวตนของคนในโลกเสรีนิยมใหม่ที่ยังมีความท้าทายต่อการศึกษาทั้งในปัจจุบันและอนาคต

อีกทั้ง สิ่งที่น่าให้หันแนวทางที่ฮาร์วีย์เสนอ ว่าอาจจะสอดคล้องกับสมมติฐานของการศึกษารุ่นนี้คือ การเชื่อว่า การผนวกรวมของเทคโนโลยีจะยังมีส่วนสำคัญต่อกระบวนการสร้างตัวตนของคนให้เปลี่ยนแปลงไป หากเราพิจารณาหลักการที่ฮาร์วีย์ระบุแล้ว จะเห็นได้ว่า การเข้ามาของเทคโนโลยีเป็นกลไกอีกรูปแบบหนึ่งที่สำคัญมากที่ทำให้เกิดการเชื่อมโยงระหว่างความรู้ เทคนิคใหม่ และมีส่วนในการผลิตสร้างความคิดต่อการทำความเข้าใจโลกที่แตกต่างไปจากเดิม จนในที่สุด ก็เกิดการสร้างพื้นที่เฉพาะเพื่อการพัฒนาในรูปแบบที่เฉพาะทาง โดยแนวคิดนี้ ก็สอดคล้องกับการอธิบายตามที่ออง ได้เสนอด้วย การกำหนดแนวคิดการพัฒนา ผูกโยง เชื่อมต่อกับพื้นที่ จนทำให้พื้นที่นั้น ๆ ถูกตั้งขึ้นมาเพื่อรองรับกระแสการพัฒนาจากแนวทางนี้ การเข้ามาของเทคโนโลยีใหม่ ๆ เมื่อผนวกรวมกันการชุดความคิดแบบใหม่ จึงทำให้กลุ่มคนที่ไม่ถูกนับในระบบความคิดนี้ เสมือนตกขบวนการพัฒนาไป ซึ่งกลายเป็นสภาวะความเหลื่อมล้ำแบบเก่าที่ถูกกลับมาเล่าใหม่ เป็นสภาวะ “การสะสมทุนด้วยการปล้นชิง” (Accumulation by Dispossession) อีกแบบและเป็นกระบวนการสำคัญในการ

ฟื้นฟูและรักษาอำนาจของชนชั้นนำและมองระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ การสะสมทุนแบบปล้นชิงนี้ นอกจากจะเกิดการปรับตัวต่อวิกฤตการณ์ในการสะสมทุนในระบบทุนนิยมแล้ว ยังเกิดความก้าวหน้าในพลังการผลิตจากการนำเทคโนโลยีสารสนเทศอย่างคอมพิวเตอร์เข้ามาจัดเก็บระบบ

เมื่อกลับมาพิจารณาในบริบทของประเด็นศึกษา จะเห็นว่า แนวคิดดังทั้งของฮาร์วีย์ และบราวน์ สามารถนำมาอธิบายความยากจนที่เกิดขึ้นจากบัตรสวัสดิการแห่งรัฐได้ โดยสะท้อนให้เห็นผ่านการเชื่อมโยงและพึ่งพากันมากขึ้นของเศรษฐกิจโลกผ่านการไหลเวียนของทุน สินค้า ผู้คน และการไหลบ่าของข้อมูลข่าวสาร การไหลเวียนในเครือข่ายนี้ ถูกขับเคลื่อนด้วยตรรกะของโลกาภิวัตน์แบบเสรีนิยมใหม่ ซึ่งพยายามสร้างให้ตลาดไร้รอยต่อเพื่อผลประโยชน์ของรัฐและสถาบันการเงิน การไหลเวียนในเครือข่ายนี้ เกี่ยวข้องกับการเติบโตทุนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งระบบการสร้างแรงงาน ระบบบริโภคและการเปลี่ยนเศรษฐกิจให้เป็นระบบการเงินแบบดิจิทัล โดยเบื้องหลังแล้ว สิ่งเหล่านี้ กำลังแฝงความยากจนผ่านรูปแบบของการบริโภค โดยสร้างความเชื่อต่อระบบคิดว่า ทุกคนสามารถมีอิสระในการจัดการชีวิตประจำวันของตนเองได้ แต่ทว่า การจัดการตัวเองกลับทำได้เพียงระดับของการบริโภคเท่านั้น

2.3 การควบคุมด้วยระบบการปฏิบัติการแบบดิจิทัล

กลุ่มทฤษฎีเป็นตัวกำหนด (Technological Determinism) ซึ่งเป็นปีกหนึ่งของกลุ่มเศรษฐศาสตร์การเมืองที่สนใจวิเคราะห์พลังการผลิตในส่วนที่เป็นความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี เน้นการอธิบายการสื่อสารในแง่ที่ว่า เทคโนโลยีในยุคสมัยใดก็ตามเป็นตัวกำหนดแบบแผนทางวัฒนธรรมนั้น Marshall McLuhan จัดเป็นผู้นำทางทฤษฎีนี้ แนวคิดคิดก็คือ สารที่มาจากสื่อหรือเทคโนโลยีใดก็ตามจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในขนาดหรือจังหวะความเร็วหรือแบบแผนกิจกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ โดยแนวทางการศึกษาเทคโนโลยีการสื่อสารกับสังคมนั้น สามารถพิจารณาได้ 2 มุมมอง ได้แก่

(1) การตั้งคำถามว่า เมื่อเทคโนโลยีการสื่อสารได้เปลี่ยนไป จะสร้างผลกระทบอะไรให้เกิดขึ้นกับระดับสังคม สถาบันและปัจเจกบุคคลบ้าง แนวคิดนี้อยู่บนฐานความเชื่อว่าเทคโนโลยีเป็นตัวสาเหตุหลักหรือ Prime mover ในการขับเคลื่อนความเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นกับส่วนอื่น ๆ

(2) การตั้งคำถามในทางกลับกันว่าภายใต้เงื่อนไขในการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอะไรบ้างที่จะเป็นตัวกำหนดความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีแบบต่าง ๆ แนวคิดนี้ มองว่าเงื่อนไขสังคมน่าจะเป็นเหตุหลัก ส่วนการพัฒนาเทคโนโลยีนั้นเป็นผลลัพธ์

ทั้งนี้ แนวคิด Technological Determinism ยังเป็นแนวคิดที่เห็นพ้องกับทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยสื่อที่เชื่อว่า โครงสร้างทางสังคมส่วนล่าง ซึ่งหมายถึงเศรษฐกิจ จะเป็นตัวกำหนดความเป็นไปของโครงสร้างส่วนบนซึ่งหมายถึง จิตสำนึก อุดมการณ์และสถาบันสังคม (กาญจนา แก้วเทพ, 2544, น. 223-229) นั้นหมายความว่า เทคโนโลยีสามารถยับยั้งประสิทธิภาพของมนุษย์ในระดับปัจเจกบุคคลผ่านความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบสื่อกับประสบการณ์ด้านผัสสะ (Sense) ของมนุษย์ว่าจะส่งต่อการได้เห็น ได้ยินและได้สัมผัสในกาลเทศะที่แตกต่างกันอย่างไร (ภัสรา พงษ์สุขเวชกุล, 2554, น. 19)

การเกิดขึ้นของสื่อใหม่ในสังคม จำเป็นต้องมีการทบทวนแนวคิด Technological Determinism (TD) ใหม่ควบคู่ไป เพื่อแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของข้อเท็จจริงที่เป็นผลกระทบจากสื่อที่หลากหลายเพราะการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีดั้งเดิมที่ไม่เปลี่ยนรูปในการส่งเนื้อหา แต่ทว่าในปัจจุบัน เทคโนโลยีการสื่อสารมีความอัจฉริยะมากขึ้นคือ นอกจากจะส่งสารแล้ว ยังทำการตอบโต้ได้ด้วย (Livingstone, 2003) และนับตั้งแต่เปิดตัวเมื่อช่วงต้นศตวรรษที่ผ่านมา TD ได้พัฒนาเป็นสองชุดย่อยโดยทั่วไปเรียกว่า “Hard Determinism” (หรืออภิปรัชญา) ซึ่งเป็นการอธิบายมุมมองของเจตจำนงเสรี ซึ่งถือว่าเป็นระดับที่เป็นความจริงที่ไม่เข้ากันกับเจตจำนงเสรี ดังนั้น ความเป็นอิสระหรือ Free will จึงไม่มีอยู่จริง นักปรัชญาฝ่ายที่เชื่อ Determinism อย่างสุดขั้ว (Hard determinism) เชื่อว่า ทุกสิ่งทุกอย่างเกิดขึ้นจากสาเหตุ ทุกอย่างในจักรวาลนี้มีอยู่บนหลักแห่งเหตุผล (Cause และ effect) มนุษย์จึงไม่มีเสรีภาพที่แท้จริง แต่สิ่งต่าง ๆ ที่มนุษย์กระทำโดยเชื่อว่าเป็นเสรีภาพนั้น แท้จริงเป็นเพียงมายาอย่างหนึ่งเท่านั้น ในยุคสมัยใหม่ที่วิทยาศาสตร์เป็นฐานความรู้หลัก แนวคิด Determinism ยิ่งแข็งแกร่งขึ้น เพราะวิทยาศาสตร์ยุคสมัยใหม่เชื่อว่าทุกอย่างสามารถอธิบายหาสาเหตุและคาดการณ์ได้ บางคนเชื่อว่า ทุกสิ่งที่มนุษย์ทำถูกกำหนดจากยีนส์และพันธุกรรม ส่วนฝั่งที่เชื่อความเป็นอิสระ (Freedom) อย่างสุดขั้ว ทำให้แนวคิดแบบ Hard determinism เชื่อว่า มนุษย์มีเสรีภาพอยู่เหนือการกำหนดจากสาเหตุ สิ่งต่าง ๆ ที่มนุษย์ทำไม่ได้ถูกกำหนดจากสาเหตุ แต่เกิดจากเจตจำนงของมนุษย์เองในฐานะผู้กระทำ พวกนี้เห็นว่า ถ้าหากว่าทุกอย่างถูกกำหนดมาแล้ว มนุษย์ก็ไม่สามารถรับผิดชอบสิ่งที่ตนกระทำได้ ความรับผิดชอบเชิงศีลธรรมก็จะไม่สามารถเกิดขึ้นได้ เพราะคน ๆ หนึ่งจะรับผิดชอบต่อสิ่งที่ตนกระทำได้ก็ต่อเมื่อการกระทำของพวกเขาเกิดขึ้นจากเจตจำนง ไม่ได้เกิดจากสาเหตุภายนอกเพื่อให้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเสรีภาพกับการรับผิดชอบต่อทางศีลธรรม เดินไปพร้อม ๆ กันได้โดยไม่ขัดแย้งกันเอง แนวคิดนี้เรียกว่า Compatibilism (อาจเรียกได้ว่า soft determinism) เป็นแนวคิดที่เชื่อว่า free will กับ determinism ไปด้วยกันได้และเข้ากันได้ ตัวอย่างของนักปรัชญาที่มีแนวคิดแบบนี้ คือ Thomas Hobbes, John Locke, David Hume, John Stuart Mill ด้วยเหตุนี้ “Soft determinism” จึงเชื่อว่าจะสามารถกำหนดรูปแบบของการกระทำ

ต่าง ๆ เข้าด้วยกันได้อย่างเป็นอิสระ แม้จะมีความไม่ลงรอยของรูปแบบการกระทำที่สำคัญก็ตาม แต่ก็ถือว่าการกระทำถูกแสดงออกได้อย่างอิสระ (Lin, 2016)

Adler (2006) ระบุว่า Technological Determinism เป็นแนวคิดที่มองว่าเทคโนโลยีมีผลกระทบที่สำคัญต่อชีวิตของมนุษย์ เป็นส่วนหนึ่งของสำนวนทางการเมืองว่า “อินเทอร์เน็ตกำลังปฏิวัติเศรษฐกิจและสังคม” พร้อมกับมีประวัติศาสตร์ของความขัดแย้งนี้มานาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางสังคมศาสตร์ที่มักจะนำไปสู่การโต้เถียงกัน ซึ่งมีการวิจารณ์แนวคิดนี้ ผ่านการตั้งข้อสังเกตที่สำคัญว่า หากเทคโนโลยีถูกกำหนดจากสังคม เทคโนโลยีและโครงสร้างทางสังคมมีวิวัฒนาการร่วมกันจากกระบวนการที่ไม่ได้กำหนดขึ้นมาใหม่หรือผลกระทบของเทคโนโลยีใด ๆ ขึ้นอยู่กับการนำไปใช้งานอย่างไร

จากการที่มีการแพร่กระจายของเทคโนโลยีใหม่ ๆ ในระบบทุนนิยมสมัยใหม่ มีข้อถกเถียง 2 ประการสำคัญ คือ (1) เทคโนโลยี ถูกกำหนดจากความตั้งใจของมนุษย์ในรูปแบบส่วนตัวหรือแบบรวมในรูปของเจตจำนงเสรี (Free will) และ (2) เป็นแนวคิดที่เป็นข้อตรงข้าม คือ มองว่าการถกเถียงในเรื่อง TD จึงได้รับการต่ออายุอย่างต่อเนื่อง องค์ประกอบสำคัญใน TD กล่าวถึงแนวคิดเรื่องระดับและเทคโนโลยีรวมถึงการรวมเข้าด้วยกัน แต่ละรูปแบบทำลายหลายแนวคิดกระแสหลักอื่น ๆ อย่างมากมาย ประการแรก คือ เจตจำนงเสรี (Free will): แม้ว่าเราจะทิ้งประเด็นทางปรัชญาที่ลึกล้ำลงไป แต่นักวิทยาศาสตร์สังคมต้องประเมินขอบเขตของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่สามารถกล่าวได้ว่าจะถูกกำหนดโดยอะไรนอกจากความตั้งใจของมนุษย์ในรูปแบบส่วนตัวหรือแบบรวม ประการที่ 2 คือ การกำหนดอยู่ตรงข้ามกับความคิดกลุ่มโครงสร้างทางสังคม โดยมองว่าเทคโนโลยีมีวิวัฒนาการร่วมกันกับโครงสร้างสังคมในรูปแบบที่คาดเดาไม่ได้ และประการสุดท้าย คือ เทคโนโลยียังคงเป็นเรื่องที่ยังถูกสงสัยอยู่ในฐานะที่เป็นวัตถุวิสัยของชุดความรู้เชิงสาเหตุ

การถกเถียงเรื่อง Technological Determinism แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างของมุมมองในการพิจารณาผลกระทบของเทคโนโลยีและสาเหตุของผลกระทบที่เกิดขึ้น ซึ่งในการประเมินผลกระทบของเทคโนโลยี ที่เรียกว่า “Soft Technological Determinism” จะให้เหตุผลว่าเทคโนโลยีเป็นกำลังสำคัญอย่างหนึ่งที่ช่วยให้ปัจจัยทางสังคมต่าง ๆ สามารถกำหนดรูปแบบของเทคโนโลยีได้ต่างจาก “Hard Technological Determinism” ที่มองว่าเทคโนโลยีเป็นตัวขับเคลื่อนหลักหรือเป็นตัวขับเคลื่อนที่สำคัญและมองว่าอิทธิพลทางสังคมส่งผลกระทบต่อธรรมชาติของเทคโนโลยีในขณะที่กลุ่มต่อต้าน Technological Determinism ยืนยันว่าเทคโนโลยีมีสถานะที่ “เป็นกลาง” และผลกระทบของเทคโนโลยี ส่วนใหญ่หรือทั้งหมดมาจากหน้าที่ในบริบททางสังคมหรือกล่าวอีกประการหนึ่ง แนวคิดนี้จะเน้นพลังทางสังคมที่กำหนดรูปแบบการออกแบบและการพัฒนาเทคโนโลยี

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา เทคโนโลยีกับนักวิทยาศาสตร์สังคม ได้เน้นเรื่องเศรษฐกิจ วัฒนธรรมภูมิศาสตร์ ชีววิทยาและภาษา การอภิปราย Technological Determinism และผลลัพธ์ จะมุ่งเน้นไปที่เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือและอุปกรณ์ ซึ่ง Adler (2007) เห็นว่าวัตถุดิบที่แปรรูปมาก่อนหน้านี้ควรถูกพิจารณาด้วยเพราะเทคโนโลยีที่เข้มข้นมากย่อมมีความรู้ที่รวบรวมไว้ในสิ่งประดิษฐ์ เหล่านี้ในฐานะของหลักการขององค์การการผลิต ตามปกติทักษะของคนงาน ส่วนประกอบและ อุปกรณ์ต่าง ๆ ที่โรงงานอุตสาหกรรมในแนวคิดของมาร์กซ์ มักไม่ปรากฏให้เห็นการวิพากษ์วิจารณ์ ภายใต้กรอบคิดทางเทคโนโลยี ทั้งที่ความจริงแล้ว หากจะมองภายใต้กรอบแนวคิดทางเทคโนโลยีแล้ว เป็นไปได้ว่า ผลกระทบต่อแรงงานที่แตกต่างกันมาจากระดับการกระจายอำนาจความยืดหยุ่นของ เทคโนโลยีที่ต่างกันด้วย ซึ่งการวิเคราะห์ลักษณะนี้ได้รับการยืนยันจากนักวิชาการ นับตั้งแต่การมอง ในมิติที่กว้างที่สุดของ Technological Determinism ว่ามีผลต่อการเปลี่ยนระบบการตั้งค่าทางสังคม และเศรษฐกิจ อาทิ การเปลี่ยนจากระบบศักดินาสู่ระบบทุนนิยมการเปลี่ยนอาชีพและโครงสร้าง ทักษะของกำลังแรงงานในศตวรรษที่ 20 การเกิดขึ้นของอุตสาหกรรมหลังสงครามโลกครั้งที่สอง กระทั่งมาสู่ยุคที่สองการเกิดขึ้นของ "สังคมข้อมูล" "โพสต์ - พอร์ต" และโลกาภิวัตน์ สำหรับบางคน ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีแสดงให้เห็นถึงค่านิยมของการปลดปล่อยมนุษย์อย่างค่อยเป็นค่อย ไปจากภาระของความเจ็บป่วยและแรงงานที่ไม่จำเป็น สำหรับคนอื่น ๆ เส้นทางเดียวกันนี้แสดงให้เห็น ถึงการสูญเสียความเป็นมนุษย์ของเราทำให้เราติดอยู่ในโครงข่ายอินเทอร์เน็ตที่มีความซับซ้อน มากมายและสร้างความแปลกแยก แต่ทว่าพลังของเทคโนโลยีตามการอธิบายเช่นนี้เป็นลักษณะเฉพาะ ของช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ที่เฉพาะเจาะจง

ตารางที่ 2.1

พัฒนาการของเทคโนโลยีและลักษณะปรากฏการณ์

พัฒนาการ (ยุค)	ลักษณะปรากฏการณ์
พัฒนาการในยุคที่ 1 (Digital Foundation 1.0)	ยุคนี้เป็นยุคเริ่มต้นของ “Internet” เป็นช่วงเวลาที่กิจกรรมและการดำเนินชีวิตของผู้คนเปลี่ยนจากออฟไลน์ (offline) มาเป็นออนไลน์ (online) มากขึ้น เช่น การส่งจดหมายทางไปรษณีย์ก็เปลี่ยนมาเป็นการส่งอีเมล E-mail และอีกหนึ่งตัวอย่างที่เห็นได้ชัด คือ การถือกำเนิดของเว็บไซต์ Website ที่ทำให้เราเข้าถึงทุกอย่างได้ง่ายขึ้นและทั่วถึง การอัปเดตรวดเร็วตลอด 24 ชั่วโมง การเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ได้ส่งผลกระทบครั้งใหญ่และเป็นวงกว้าง

ตารางที่ 2.1

พัฒนาการของเทคโนโลยีและลักษณะปรากฏการณ์ (ต่อ)

พัฒนาการ (ยุค)	ลักษณะปรากฏการณ์
	การดำเนินกิจกรรมสะดวกและรวดเร็ว เริ่มมีกิจกรรมเชิงพาณิชย์และโฆษณาผ่านเครื่องมือออนไลน์เสมือนกับมีหน้าร้านที่ทุกคนบนโลกจะเห็นเราได้ง่ายขึ้น ในระยะนี้เป็นระยะที่ประเทศไทยมุ่งลงทุนและสร้างฐานรากในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมดิจิทัลเพื่อเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ในภายหลัง ขับเคลื่อนแผนฯ อย่างเป็นรูปธรรมผ่านโครงการขับเคลื่อนเร่งด่วน นอกจากนี้ จะผลักดันชุดกฎหมายที่ครอบคลุม และปฏิรูปองค์กรในการขับเคลื่อนงาน
พัฒนาการในยุคที่ 2 (Digital 2.0)	ต่อยอดจากยุค 1.0 ก็จะเป็นยุคที่ผู้บริโภคเริ่มสร้างเครือข่ายติดต่อสื่อสารกันในโลกออนไลน์ เครือข่ายสังคม Social Network นี้เริ่มจากการคุยหรือแชทกับเพื่อน สมาคม กลุ่มเล็ก ๆ ของผู้คนที่ต้องการความสะดวกสบายในการติดต่อสื่อสาร จุดเล็ก ๆ นี้เริ่มพัฒนาและขยายวงกว้างไปสู่การดำเนินกิจกรรมในเชิงธุรกิจ โดยนักธุรกิจส่วนใหญ่มองว่า Social Media เป็นเครื่องมือเชื่อมต่อและสร้างเครือข่ายทางธุรกิจให้แก่พวกเขาได้เป็นอย่างดีด้วยการคลิกเพียงครั้งเดียว อีกทั้งยังช่วยในการพัฒนา Brand วัตถุประสงค์ดำเนินงานของธุรกิจ ส่งเสริมภาพลักษณ์แบรนด์ เสมือนว่า Social Media เป็นกระบอกเสียงและเวทีเสนองานแก่นักธุรกิจสู่สายตาชาวโลกเป็นอย่างดี เครื่องมือโซเชียลยังสามารถเป็นอำนาจในการต่อรองของผู้บริโภคที่กำลังตัดสินใจเลือกสินค้าและบริการ เนื่องจากมีตัวเลือกและร้านค้าให้เห็นมากขึ้นอีกด้วย
พัฒนาการในยุคที่ 3 (Digital 3.0)	ยุคแห่งการใช้ข้อมูลที่วิ่งเข้าออกเป็นล้าน ๆ ให้เป็นประโยชน์ การเติบโตของโซเชียลมีเดียและ E-Commerce จากยุค 2.0 ทำให้เกิดการขยายของข้อมูลอย่างมหาศาล ทุกแพลตฟอร์มไม่ว่าจะเป็น สื่อโซเชียล เว็บเบราว์เซอร์หรือแม้แต่ธุรกิจอย่างธนาคาร โลจิสติกส์ ประกันภัย รีเทล ต่างมีข้อมูลเข้าออกเป็นจำนวนมากในแต่ละวัน และเริ่มมีการนำข้อมูลเหล่านั้นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ดังคำกล่าวที่ว่า “ใครมีข้อมูลมาก ก็มีอำนาจมาก” ข้อมูลถูกนำมา

ตารางที่ 2.1

พัฒนาการของเทคโนโลยีและลักษณะปรากฏการณ์ (ต่อ)

พัฒนาการ (ยุค)	ลักษณะปรากฏการณ์
	ประมวลผล จับสาระ วิเคราะห์ถึงความต้องการของผู้บริโภคเพื่อสร้างสินค้าและบริการที่สามารถตอบสนองโจทย์ของลูกค้าได้ ทุกองค์กรต่างเห็นความสำคัญของการนำบิ๊กดาต้ามาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด แต่การนำบิ๊กดาต้ามาตอบสนองอย่างเรียลไทม์นั้นจำเป็นต้องมีระบบคลาวด์ Cloud Computing มาช่วยอำนวยความสะดวก จัดเก็บข้อมูล เลือกทรัพยากรตามการใช้งาน และทำให้เราสามารถเข้าถึงข้อมูลบนคลาวด์จากที่ใดก็ได้ ผู้ใช้ทุกคนสามารถเข้าถึงระบบ ข้อมูลต่าง ๆ ผ่านอินเทอร์เน็ต สามารถจัดการ บริหารข้อมูล และแบ่งปันข้อมูลกับผู้อื่น (Shared Services) ลดต้นทุนและลดความยุ่งยากเพื่อโฟกัสกับงานหลัก เพิ่มความเร็วในการบริการและการทำธุรกิจได้มากขึ้น
พัฒนาการในยุคที่ 4 (Digital 4.0)	เมื่อมายุคที่ความฉลาดของเทคโนโลยีจะทำให้อุปกรณ์ต่าง ๆ สื่อสารและทำงานกันเองได้อย่างอัตโนมัติ เทคโนโลยีในสามยุคแรกที่กล่าวไปเปรียบเสมือนเป็นแขน ขา ให้แก่มนุษย์เป็นเทคโนโลยีที่ช่วยเหลืออำนวยความสะดวก หยิบจับ คำนวณ ประมวลผลให้มนุษย์ มีแขน ขา แต่ไม่มีสมองเป็นของตัวเอง ในยุค 4.0 เทคโนโลยีถูกนำมาพัฒนาต่อยอดเพื่อลดบทบาทของมนุษย์และเพิ่มศักยภาพของมนุษย์ในการใช้ความคิดเพื่อข้ามขีดจำกัดสร้างสรรค์พัฒนาสิ่งใหม่ ๆ โดยจะใช้ชื่อยุคนี้ว่าเป็นยุค Machine-to-Machine เช่น เราสามารถเปิด-ปิดหรือสั่งงานอื่น ๆ กับเครื่องใช้ไฟฟ้าในบ้านตัวเองผ่านแอปพลิเคชันโดยไม่ต้องเดินไปกดสวิตช์ หรือตัวอย่างที่ถูกนำมาใช้งานจริงแล้วอย่างการพูดคำว่า “แคปเจอร์” กับแอปถ่ายภาพในสมาร์ทโฟน โทรศัพท์ก็จะถ่ายรูปให้อัตโนมัติโดยที่เราไม่ต้องกดถ่ายด้วยซ้ำหรือแม้แต่เทคโนโลยี Simulation จำลองสถานการณ์เพื่อฝึกอบรมพนักงาน วางแผนสถานการณ์โดยที่ไม่ต้องเดินทางไปถึงสถานที่จริงหรือเป็นสื่อการเรียนรู้แบบ Interactive เป็นต้น

พัฒนาการของเทคโนโลยีในลักษณะเช่นนี้ เป็นการมองแบบแนวราบ (Linear) คล้ายกับแนวคิดการพัฒนาและการแก้ไขความยากจนและความเหลื่อมล้ำซึ่งเราจะมีเทคโนโลยีที่ออกมาจากองค์กรต่าง ๆ มากมาย ออกมาเป็นแพ็คเกจหรืออาจเรียกว่าเป็นโมเดลที่เชื่อว่า หากประเทศใดก็ตามนำโมเดลนี้ไปใช้ก็จะช่วยแก้ปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำได้ เพราะฉะนั้น เทคโนโลยีแก้ไขความยากจนจึงถูกทำให้มีลักษณะที่สถิตและไม่ถูกตั้งคำถาม อยู่ในปริมาณของผู้เชี่ยวชาญเท่านั้นที่จะออกแบบของการแก้ไขนี้ หากจะวิพากษ์ประเด็นนี้ เราอาจจะมองว่าเป็นไปได้หรือไม่ที่เทคโนโลยีเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทางสังคมด้วยและไม่ได้ทำหน้าที่ในการกำหนดสังคมอย่างเดียว หากแต่สังคมเองได้ทำหน้าที่ในการจัดรูปสัณฐาน (Shape) หรือนิยาม (Definition) เทคโนโลยีด้วย เมื่อครั้งหนึ่งหากเทคโนโลยีถูกทำให้เคลื่อนย้ายไปสู่อีกพื้นที่หนึ่ง มันย่อมเปลี่ยนโฉมหน้าไปด้วย นี่คือการเคลื่อนย้ายเทคโนโลยีที่เคลื่อนย้าย ความพยายามในการออกแบบเทคโนโลยีไม่ว่าจะดีแค่ไหน มันไม่มีวันสถิต อาทิ ญี่ปุ่นที่ผลิตรถยนต์ไถนา แต่เมื่อมายังประเทศไทย เอาไปทำรถอีแต่นั่น แสดงให้เห็นว่ามันถูกประกอบขึ้นใหม่ท่ามกลางทรัพยากรและสิ่งต่าง ๆ สุดท้ายสิ่งที่เราเข้าร่วมกัน คือ เทคโนโลยีของการจัดการโลกแบบหนึ่ง หากแต่ถูกนิยาม หยิบใช้ ตีความอย่างแตกต่างกันจึงเป็นเหตุผลว่า มันไม่มีเทคโนโลยีที่ Natural ตั้งแต่ที่มันเกิดขึ้น เช่นเดียวกับการคิดค้นข้อมูลทางวิทยาศาสตร์ที่มีความเป็นวิทยาศาสตร์อย่างมากด้วยสูตร ตัวเลข หากแต่การเมืองและสภาพพลังที่เกี่ยวข้องนำไปใช้และทำให้เทคโนโลยีเข้าสู่กระบวนการทางการเมือง (Politicize) ถูกทำให้เป็นสังคม (Socialize) ให้เป็นกระบวนการทางสังคม (Social Process) ตั้งแต่การตั้งคำถามแล้วว่าเราจะจัดการกับอะไร

อย่างไรก็ดี แม้แนวคิด Technological Determinism จะบ่งบอกว่า เทคโนโลยีมีส่วนในการจัดการสังคม การสอบสวนทวนความเข้าใจถึงวิธีการที่รัฐ/หน่วยงาน จัดวางที่ทางของความหมายต่าง ๆ จากองค์ประกอบที่ไหลบ่ามารวมกัน จึงน่าสนใจว่า กรอบคิดทางเทคโนโลยีได้เชิญชวนให้เกิดการตั้งคำถามต่อการเข้ามาขององค์ประกอบเหล่านั้น ยกตัวอย่าง บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ นับตั้งแต่ฉบับตั้งต้นนโยบาย คำนิยามจากธนาคารโลก ตัวชี้วัด หน่วยงาน องค์กร รูปแบบการจัดการผู้เชี่ยวชาญ รายงานต่าง ๆ ซึ่งเป็นสิ่งที่เป็้องค์ประกอบของการประเมินความยากจน แต่เนื่องด้วยความยากจนเป็นเรื่องที่มีความเป็นพลวัต และเกี่ยวข้องกับมิติที่หลากหลาย จึงทำให้การชี้ชัดอย่างเฉพาะเจาะจงว่า ความยากจนคืออะไร เป็นเรื่องที่ทำได้ยาก ยิ่งความพยายามที่จะทำให้ความยากจนมีความนิ่ง สถิต ชั่ง ตวง วัดได้ เพื่อนำไปสู่การจัดกลุ่ม แบ่งประเภท (Classified) ทั้งคนจนธรรมดา คนจนมาก คนจนที่สุด คนจนเรื้อรัง จนแบบคันค้ำ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นกระบวนการที่เป็นส่วนหนึ่งของการคัดแยกเพื่อมีเป้าหมายในการสร้างมาตรฐานเดียว (Standardization) ให้เกิดขึ้น เมื่อมีมาตรฐานก็นำไปสู่การควบคุมได้ง่าย (Regulation) เพราะฉะนั้น เทคโนโลยีจึงเป็นส่วนหนึ่งของระบบการเมือง (Regime) ของการจัดการประชากรของรัฐสมัยใหม่ด้วยวิทยาการและเครื่องมือต่าง ๆ โดยมีฐานคิดของเสรีนิยมใหม่เป็นสำคัญ

2.4 ทบทวนวรรณกรรมปริทัศน์

ภายใต้เงื่อนไขของหลักการเสรีนิยมใหม่ที่แสดงให้เห็นถึงกระบวนการสร้างกลไกต่าง ๆ ผ่านพื้นที่และแทรกซึมเข้าสู่ชีวิตประจำวันของผู้คนผ่านวิธีการบริโภค การสลายเทศะและเวลา การลดทอนคุณค่าและสร้างความหมายของตัวตนใหม่แสดงให้เห็นว่า แนวคิดเสรีนิยมใหม่ถูกผนวก รวมเข้ากับแนวทางของรัฐที่นำไปสู่การขับเคลื่อนมนุษย์ไปสู่ตัวตนในแบบต่าง ๆ ได้

งานศึกษาที่สะท้อนให้เห็นถึงความยากจนที่เป็นผลพวงจากนโยบายของรัฐในช่วงก่อนหน้าอย่างเช่นในเรื่องของขบวนการชาวนาชาวไร่ในสังคมไทย จากอดีตสู่ปัจจุบัน ก็จะสะท้อนว่า นโยบายของรัฐส่วนใหญ่ มีลักษณะที่ปล่อยให้ประชาชน (ชาวนา) ดูแลกันเอง โดยที่รัฐจะไม่เข้าไปยุ่ง ในกิจการใด ๆ และไม่ได้ควบคุมการผลิตอย่างเคร่งครัด トラบใดที่ชาวนาสามารถผลิตข้าวเพื่อเป็น สินค้า รัฐก็พอใจแล้ว (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2561, น. 9) ในขณะที่ปัญหาในเชิงโครงสร้างดำรงอยู่ แต่ความคิดที่จะแก้ไขปัญหชาวนาในเชิงโครงสร้างตามเค้าโครงเศรษฐกิจได้เปลี่ยนแปลงไปสู่การแก้ไข ปัญหาในรูปแบบของ “สงเคราะห์” อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้นตั้งแต่ยุคจอมพล ป.เข้ามามีอำนาจด้วยการ ทำรัฐประหารใน พ.ศ. 2495 โดยอาศัยโครงการพัฒนาท้องถิ่นของกรมประชาสงเคราะห์เป็นเครื่องมือ ซึ่งต่อมาในปี 2499 รัฐบาลได้ประกาศเป็นโครงการแห่งชาติ มีการจัดตั้งศูนย์ฝึกอบรมพนักงาน สงเคราะห์ประจำหมู่บ้าน เพื่อดำเนินการค้นคว้าปัญหาทางสังคมเศรษฐกิจ ซึ่งไม่แตกต่างไปจาก หลักการของนโยบายบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ที่แนวทางการแก้ไขปัญหาเหล่านั้น ยิ่งทำให้ปัญหาทวี เพิ่มความรุนแรงมากขึ้น และยังเป็นเค้าโครงเศรษฐกิจภายใต้แนวทางกรอบอำนาจเก่า ความยากจน จึงเป็นเป้าหมายของนโยบายการพัฒนาที่มีรัฐเป็นผู้วางแผนการพัฒนาและนำนโยบายไปปฏิบัติโดย ระบบราชการ อีกทั้งแนวทางในการแก้ปัญหายังคงอยู่บนฐานทฤษฎีสร้างความจำเริญเติบโตทาง เศรษฐกิจและนิยามความยากจนผ่านเกณฑ์ “เส้นความยากจน” ที่ตั้งอยู่บนฐานติดของทฤษฎีการ สร้างความทันสมัยและกรอบคิดเศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่มองปัญหาความยากจนอยู่ที่การขาด ความรู้ เทคโนโลยี ทุน ซึ่งความจนในทัศนคติเช่นนี้เป็นการมองคนจนที่ขาดการศึกษา ขาดความ กระตือรือร้น ไม่มีจิตวิญญาณของผู้ประกอบการที่มุ่งแสวงหารายได้และสร้างกำไรเพื่อความมั่งคั่ง (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2546) และเมื่อเวลาผ่านไป แนวคิดดังกล่าวก็ยังคงดำรงอยู่ และมีสภาพการณ์ ที่นำไปสู่การแปรสภาพในระดับโครงสร้างทางชนชั้นอยู่ เฉกเช่นในงานศึกษาของ ชัยธรรมย์ ธรรมบุษดี (2558) เรื่อง การสำรวจกายวิภาคทุนนิยมในกระแสเสรีนิยมใหม่ กรณีศึกษาการแปรสภาพโครงสร้าง ทางชนชั้นทางเศรษฐกิจและความสัมพันธ์ทางสังคม เพื่ออธิบายโครงสร้างเศรษฐกิจสังคมที่ เปลี่ยนแปลงของรัฐภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ที่สัมพันธ์ต่อการอธิบายการเปลี่ยนแปลงชนชั้นในรัฐทุน นิยมและคุณลักษณะของกลุ่มชนชั้นในสังคมทุนนิยม รวมทั้งความคาดหวังของคนกลุ่มเปราะบาง

และทิศทางการพัฒนาของชนชั้นนำในอนาคต โดยอาศัยแนวทางการศึกษาภาคสนามใน 3 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดสุพรรณบุรีและจังหวัดสมุทรปราการกับกลุ่มตัวอย่างจำนวน 23 ราย เพื่อค้นหาลักษณะที่สำคัญของกลุ่มแรงงานเสี่ยง และนำมาวิเคราะห์ผ่านกรอบแนวคิดที่ว่าด้วยการ สะสมผ่านการแย่งชิงของ Harvey (2003), รัฐทุนนิยมที่มีความอิสระโดยสัมพัทธ์ ของ Jessop (2013) และวิกฤตความชอบธรรมของ Habermas (2006)

ผลการศึกษาคครั้งนี้ ระบุว่า ลักษณะสำคัญของระบบทุนนิยมเสรีนิยมใหม่ไม่ใช่ กระบวนการกำหนดความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ แต่เกิดขึ้นผ่านกระบวนการความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ในระบบการเมืองที่ผลักดันความเสี่ยงสู่ผู้ใช้แรงงานชุดใหม่ผ่านเงื่อนไขสำคัญ 3 เรื่อง ได้แก่ เงื่อนไข ด้านเวลา ที่ก่อให้เกิดความลงตัวของการปรับตัวสู่ระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ ทั้งการอ้อมตัวจากการ พัฒนาในระบบเก่า วิกฤตการณ์ในระบบเก่าและเงื่อนไขในการส่งเสริมเพื่อให้เกิดระบบใหม่จากการ ล่มสลายของระบบเดิม เมื่อเข้าสู่ศตวรรษที่ 20 ต่อมา คือ เงื่อนไขด้านพื้นที่ ซึ่งพบว่าพื้นที่การผลิตในระบบทุนนิยมเสรีนิยมใหม่ มีเปลี่ยนจากลักษณะทางภูมิศาสตร์แบบปิดการควบคุมการผลิต และการบริโภคในพื้นที่กายภาพใดกายภาพหนึ่งไปสู่พื้นที่ที่มีการแบ่งงานกันทำในระดับโลกอันส่งผล ต่อความเฉพาะทางของอาชีพ ที่สร้างให้เกิดมูลค่าเพิ่มแก่สินค้าประเภทใดประเภทหนึ่งได้ และเงื่อนไข สุดท้าย คือ ด้านเศรษฐกิจ (Glassman, 2007, อ้างถึงใน ชัยธรรมย์ ธรรมบุษดี, 2558, น. 12) ซึ่งเป็น เงื่อนไขสำคัญของการปรับตัวเข้าสู่กระบวนการสะสมทุนตามแนวทางเสรีนิยมใหม่บนรากฐานของ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในระบบเศรษฐกิจ อันเนื่องมาจากความอ้อมตัวของการผลิตในระบบสายพาน โดยระบบการสะสมทุนแบบใหม่มีความจำเป็นในการวางเงื่อนไขความสัมพันธ์เชิงอำนาจให้กับปัจเจก บุคคลว่าเขาไม่ได้เผชิญหน้ากับระบบหรือองค์กรรัฐธำธิปัตย์ แต่พวกเขาอยู่ภายใต้ระบบใหญ่ที่ห่างไกล จากการรับรู้ ในแง่หนึ่ง จากระบบนี้ ทำให้รู้ว่า เมื่อเกิดปัญหาใด ๆ ขึ้นก็ตาม จะเป็นหน้าที่ของปัจเจก ชนที่ต้องรับผิดชอบตนเอง ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้เสรีภาพที่มิเป็นสิ่งที่ไม่จริง เพราะความจริงแล้ว ปัจเจก ชนกลับไม่มีทางเลือกใดในชีวิตและในที่สุด ความแตกต่างทางชนชั้นและความเหลื่อมล้ำทางสังคมจึง เป็นสภาวะที่เกิดขึ้นในโลกเสรีนิยมใหม่อย่างมากมาย ที่มีกลไกการควบคุมของแต่ละพื้นที่ที่ถูกสร้างขึ้น มาเพื่อตอบสนองต่อกระบวนการผลิตสินค้าบนห่วงโซ่อุปทาน

สังคมการผลิตแบบเสรีนิยมใหม่จึงเต็มไปด้วยข้อกำหนดจากเหตุผลด้านต้นทุนและการ พัฒนาเทคโนโลยีอุตสาหกรรมขึ้นมาเพื่อการควบคุมปัจเจกบุคคล ซึ่งหมายความว่า หากจะอยู่ในระบบและ จะมีชีวิตที่ดีได้ ต้องขยัน อดทน ทำงานหนัก เป็นต้น โดยชีวิตของแรงงานจึงไม่สามารถแยกขาดออก จากชนชั้นสูงที่ยังคงเป็นกลุ่มที่ควบคุมกติกาในสังคมและวางแนวปฏิบัติเกี่ยวกับชีวิตทางเศรษฐกิจได้ รวมทั้งข้อกำหนดทางการเมืองที่เอื้อต่อการดำรงอยู่ของโครงสร้างชนชั้นที่ตนได้รับประโยชน์ เพราะฉะนั้น คนชนชั้นสูงจึงไม่จำเป็นต้องมีอำนาจทางการเมือง หากแต่อำนาจในทางเศรษฐกิจ เป็น ฐานให้พวกเขาอยู่เหนืออำนาจการควบคุมใด ๆ ในสังคมได้

ด้วยเหตุที่กล่าวมาและการยกตัวอย่างงานศึกษาที่เกี่ยวข้องข้างต้น แสดงให้เห็นว่า เสรีนิยมใหม่ ยังคงถูกใช้เป็นแนวทางในการจัดการประชาชนในสังคมไทยและเป็นต้นตอของปัญหาหลายมิติที่ต้องได้รับการวิพากษ์ โดยเฉพาะการให้ความหมายใหม่กับพลเมือง ทำให้ระบบการเลือกแบบประชาธิปไตยการเป็นกรรมาธิการของการซื้อและการขายเป็นกระบวนการที่ทำให้การให้รางวัลและการลงโทษกลายเป็นเรื่องไร้คุณภาพ สิ่งเดียวที่ลัทธิเสรีนิยมใหม่รักษาเอาไว้ คือ ความคิดที่ว่า “ระบบตลาด” จะนำไปสู่ผลประโยชน์ขนาดมหึมา และกำลังมีส่วนในการทำลายระบบการแบ่งชนชั้นโดยธรรมชาติให้เหลือเพียงผู้ชนะกับผู้แพ้ ความเหลื่อมล้ำและความไม่เป็นธรรมทางสังคมถูกนำมาเล่าใหม่ราวกับเป็นเรื่องที่ถูกต้อง และทำให้เชื่อว่าระบบตลาดนั้นจะเป็นสิ่งที่ช่วยกระจายความมั่งคั่งจากบนลงล่าง เป็นความพยายามในการสร้างสังคมที่เท่าเทียมและถูกทำให้เชื่อว่าจะเป็นระบบที่ทำให้ทุกคนสามารถเข้าถึงสิ่งที่ตัวเองต้องการได้

แนวทางการศึกษาและข้อค้นพบจากการศึกษาครั้งนี้ เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับประเด็นที่ศึกษาแล้ว ทำให้พบได้ว่า หลักการเสรีนิยมใหม่ยังคงแอบแฝงอยู่ในนโยบายสวัสดิการทางสังคมในด้านต่าง ๆ อยู่และบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ คือ รูปธรรมที่ชัดเจน ความเปราะบางที่เกิดขึ้นจากนโยบายก่อร่างนับตั้งแต่กระบวนการคิดของรัฐ ที่พยายามจะจัดการความยากจนและตีกรอบความหมายใหม่สร้างเงื่อนไขการเข้าร่วมผ่านระบบการพิสูจน์ซึ่งไม่เคยมีมาก่อน ความจนที่ถูกบริหารจัดการโดยรัฐในความหมายนี้จึงเสมือนการที่รัฐกำลังทำให้พลเมืองในสังคมไทยมีความเปราะบางลง และทำให้สวัสดิการเป็นเรื่องของผู้ที่อยู่ในระบบเท่านั้น ส่วนผู้ที่ไม่ได้เข้าสู่ระบบก็จะกลายเป็นผู้ที่ตกขอบและไม่ถูกนับในระบบสวัสดิการไทยต่อไป

ทั้งนี้ นอกเหนือจากการศึกษาทบทวนงานในส่วนของงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับเสรีนิยมใหม่ งานอีกกลุ่มหนึ่งที่มีส่วนต่อการนำมาวิเคราะห์ผลการศึกษาครั้งนี้ คือ งานที่เกี่ยวข้องกับการประกอบสร้างตัวตนให้กับคนในสังคม พบว่า แนวคิดในการพัฒนาประเทศ มีความสัมพันธ์กับฐานคิดเกี่ยวกับความยากจนอย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งแนวคิดที่เป็นกรอบหลักสำคัญ คือ กระบวนการสร้างความเป็นสมัยใหม่ซึ่งเกิดขึ้นในบริบทหรือในเงื่อนไขสภาพแวดล้อมทางสังคมและเศรษฐกิจแบบตะวันตกและยังมองเหตุแห่งความยากจนจากการขาดความรู้ เทคโนโลยี การจัดการ จิตสำนึกแบบผู้ประกอบการ การมีค่านิยมที่ขัดขวางการพัฒนา ซึ่งการใช้เทคโนโลยีเพื่อสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจ ท้ายที่สุด ได้กลายเป็นกลไกสำคัญของการสร้างสังคมโลกาหรือสังคมที่มีการบริโภคน้อยอย่างเต็มที่ ความยากจน จึงเป็นเป้าหมายของนโยบายการพัฒนาที่มีรัฐเป็นผู้วางกรอบและปฏิบัติการผ่านระบบราชการ เน้นการสงเคราะห์และการให้ คนจน จึงเสมือนเป็นวัตถุประสงค์ของนโยบายการพัฒนาโดยรัฐที่ถูกนิยามความหมายภายใต้เศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่นำไปสู่การแก้ปัญหาด้วยการปรับโครงสร้างทางการผลิตเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ การให้สินเชื่อและการควบคุมประกันและมองว่า

ความยากจน คือ พื้นที่ที่ระบบทุนนิยมหรือกลไกตลาดยังเข้าไปไม่ถึง จึงจำเป็นต้องกระตุ้นสร้างโครงการพัฒนาต่าง ๆ ขึ้นมาเพื่อเปลี่ยนสภาพของพื้นที่ให้พ้นจากสภาวะดังกล่าว พร้อมกับมุ่งแก้ไขปัญหาดังกล่าวไปที่มีต่อการดำรงชีวิตของปัจเจกบุคคล (ประภาส ปิ่นตบแต่ง และคณะ, 2547, น. 3)

นอกจากนั้น ในงานของปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (2562) ซึ่งเป็นผลงานที่สะท้อนให้เห็นความพยายามของรัฐในการควบคุมและจัดการประชากร งานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมตัวตนของมนุษย์ผ่านงาน “อัตลักษณ์เอกสาร วงศาวិทยาการควบคุมประชากรไทยของรัฐไทย” ที่สะท้อนให้เห็นการควบคุมประชากรของรัฐผ่านการสร้างอัตลักษณ์ทางเอกสารขึ้นแก่บุคคล ซึ่งเชื่อว่าอัตลักษณ์ที่ถูกสร้างขึ้นมานั้น มีสิ่งที่เรียกว่า “ทัณฑ์” ทางกฎหมายหรือทางสังคมคอยกำกับให้เป็นไป เพื่อให้ชีวิตส่วนตัวในแต่ละมิติของบุคคลถูกตรวจสอบและควบคุม จนกระทั่งทำให้การนิยามอัตลักษณ์ของคนมีความหมายลดน้อยลงไป โดยคำถามที่สำคัญของงานชิ้นนี้ คือ การเปลี่ยนพลเมืองและผู้ที่มีใช้พลเมืองให้กลายเป็นวัตถุและวัตถุเชิงเอกสารที่ถูกอ่านโดยรัฐเกิดขึ้นภายใต้กระบวนการและบริบทอย่างไรในแต่ละช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์สังคมดังกล่าวได้ก่อให้เกิดการสร้าง ความหมายของความเป็นพลเมือง พรหมแดนรัฐชาติและพรหมแดนความเป็นพลเมือง ตลอดจนการควบคุมพรหมแดนและความเป็นพลเมืองที่แตกต่างกันในแต่ละช่วงสมัยอย่างไรและมีผลอย่างไรต่อการสร้างประเภทของ “คนต่างด้าว” อัตลักษณ์เอกสารขึ้นในสังคมไทย วัฒนธรรมเอกสาร อันเป็นวัฒนธรรมราชการประเภทหนึ่งก่อให้เกิดความสัมพันธ์ชนิดใด ระหว่างรัฐกับประชาชนและระหว่างรัฐพลเมืองกับผู้ที่มีใช้พลเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์เชิงพึ่งพาภายใต้ระบบส่วยและนายหน้า

ผลจากการศึกษา แสดงให้เห็นว่า “เอกสาร” อยู่ในฐานะขององค์ประกอบในการประกอบสร้างความเป็นราชการให้เกิดขึ้น การเขียน ถูกระบุในฐานะของเครื่องมือแสดงอำนาจขององค์กรราชการในการขยายอำนาจเข้าสั่งการและควบคุมกิจการต่าง ๆ ของพลเมืองเพื่อบันทึกและเก็บรักษาตัวตนหรือภาพแทนความเป็นจริงและปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เป็นไปในสังคม เอกสารในฐานะที่เป็นวัตถุทางวัฒนธรรมประเภทหนึ่ง จึงไม่ได้เป็นเพียงเครื่องมือขององค์กรราชการเท่านั้นตามการหยิบยกแนวคิดของแมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) ที่ได้กล่าวถึงการทำงานขององค์กรสมัยใหม่ว่า ดำเนินไปภายใต้แฟ้มเอกสาร ทำให้การเขียนเป็นสิ่งที่ถูกประกอบสร้างกฎขององค์กรราชการ อุดมการณ์ความรู้ ปฏิบัติการ อัตวิสัย วัตถุวิสัยและความเป็นองค์กรราชการ (ประภาส ปิ่นตบแต่ง และคณะ, 2547, น. 3) แต่ไม่เพียงเท่านั้น ภายใต้เอกสารราชการ ยังเต็มไปด้วยวาทกรรมและความสัมพันธ์ระหว่างพลเมืองและรัฐสมัยใหม่ ซึ่งไม่ว่าจะเป็นสังคมไหน เอกสารย่อมถูกนำมาใช้เพื่อจัดการกับบุคคลไม่ว่าจะเป็นในด้านการปกครอง สาธารณะสุขตลอดจนทรัพยากรธรรมชาติเสมอมาและในที่สุดเอกสารเหล่านี้ มันได้นำแนวคิดความเป็นชาติ ความเป็นพลเมืองที่มีลักษณะเป็นนามธรรมก่อรูปขึ้นสู่สิ่งที่ป็นรูปธรรมขึ้นมาและความเป็นรูปธรรมของวัตถุนี้ได้เชื่อมโยงไปสู่พลเมืองให้อยู่ภายใต้การปกครอง

อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ทั้งการต้องแสดงตนเมื่อเผชิญหน้ากับการตรวจสอบ การแสดงตนเมื่อต้องยื่นสิทธิและอีกมากมาย ความสัมพันธ์ต่าง ๆ เหล่านี้ ผู้เขียนระบุว่า มันคือ การตอกย้ำความเข้าใจร่วมกันต่อความหมายความเป็นพลเมืองหรือความไม่เป็นพลเมืองผ่านพิธีกรรมเชิงเอกสารที่แทรกซึมอยู่ทุกอนุและปริณพทลของชีวิตประจำวันของบุคคล

ไม่เพียงแต่การควบคุมผ่านเอกสารเท่านั้น รัฐจารีตได้แสดงให้เห็นกระบวนการควบคุมพลเมืองผ่านร่างกายที่ชัดเจนผ่านการสัก โดยระบุว่า การสักในระบบราชการ ถูกนำมาใช้เพื่อกำหนดและแบ่งสถานะทางสังคม โดยเฉพาะเพศชาย เพื่อนำมาใช้ในราชการทหารตามที่ James Scott เรียกว่า “Legal People” ทั้งนี้ ระบบการทำทะเบียนและการสักเลข เป็นเครื่องมือช่วยให้รัฐเปลี่ยนสามัญชนให้กลายเป็นผู้ใต้ปกครองที่สามารถถูกอ่านและตรวจสอบได้โดยรัฐ ไม่ว่าจะเป็นการใช้ร่างกายเป็นวัตถุแห่งการบันทึกอัตลักษณ์ของพลเมืองผ่านการสักควบคู่กับการขึ้นทะเบียนไพร่ในเอกสาร เป็นกระบวนการเปลี่ยน “ร่างธรรมชาติ” ให้กลายเป็น “ร่างเฉพาะ” เป็นกระบวนการก่อรูปทางสังคมประเภทหนึ่งเพื่อทำให้ร่างกายเป็นสิ่งที่มัลลค่า และเป็นกระบวนการสำคัญของการจัดช่วงชั้นทางสังคม ซึ่งเมื่อเข้าสู่รัฐสมัยใหม่ บัตรประชาชน เริ่มมีบทบาทในฐานะของเทคโนโลยีของรัฐสมัยใหม่ที่ไม่เพียงแต่การเพิ่มประสิทธิภาพในการควบคุมและสร้างมาตรฐานทางการปกครองให้เป็นแบบเดียวกันเท่านั้น และรัฐต้องการรู้จักประชาชนอย่างประจักษ์และแม่นยำ ซึ่งต่างจากเป้าหมายของการสักบนร่างกายในสมัยก่อน บัตรประชาชน ถือเป็นคลังข้อมูลขนาดใหญ่จากกายภาพของพลเมืองผนวกกับเทคโนโลยีของภาพถ่าย ทำให้มันทัศน์สมัยใหม่ว่าด้วยพลเมืองเข้ามาแทนที่ประชากรในฐานะไพร่ หรือแรงงานใต้อาณัติตามคำเรียกของผู้เขียนในยุคจารีต อีกทั้งบัตรประชาชนยังแฝงไปชุดความรู้มากมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดจำแนกคนกลุ่มต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นคนงาน อาชญากร คนไข้ คนเร่ร่อน ฯลฯ ภายใต้การจับจองของรัฐ และคนเหล่านี้ ได้กำหนดจินตนาภาพชุดหนึ่งที่แข็งทื่อขึ้นมาลดทอนปัจเจกบุคคลให้เหลือเพียงระบบภาพแสดงแทน พร้อมทั้งสร้างความเชื่อชุดใหม่ที่ว่าประชากรมนุษย์นั้นเป็นสิ่งที่สามารถถูกนำมาวัด รู้จัก บันทึกได้ อย่างไรก็ตาม ปัญหาสำคัญที่รัฐต้องจัดการในการสร้างระบบการระบุตัวตนของพลเมือง คือ การเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงของร่างกายที่ไม่คงสภาพเหมือนเดิมได้ ทั้งนี้ ในการพัฒนาเทคโนโลยี จึงเป็นสิ่งที่รัฐให้ความสำคัญเพื่อผูกอัตลักษณ์ทางร่างกายให้ดำเนินการไปอย่างถูกต้องและปราศจากการผิดพลาดพร้อมทั้งกำหนดระยะเวลาของบัตรประชาชนเพื่อแสดงกายภาพของพลเมืองที่เป็นปัจจุบันให้มากที่สุด

ประวัติศาสตร์ของบัตรประจำตัวประชาชนได้กลายเป็นประวัติศาสตร์ของตัวกลางเชิงวัตถุของราชการ ซึ่งได้ทำหน้าที่ในการนำพาเอาอำนาจของรัฐและความผูกพันระหว่างรัฐกับพลเมืองแทรกซึมเข้าไปในแทบทุกปริณพทลของชีวิตทางสังคมเศรษฐกิจของพลเมืองและในกระบวนการ “แสดงบัตร” เพื่อให้ได้รับสิทธิต่าง ๆ ดังกล่าวที่เกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่าในชีวิตประจำวันด้วยความ

ยินยอมของพลเมืองที่มีส่วนร่วมในกระบวนการทางราชการที่เข้ามาควบคุมกำกับชีวิตของตนเองโดยปริยาย เอกสาร ตัวเลขและสี ที่ถูกสถาบันสร้างขึ้นมาเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการ “อ่าน” ซึ่งระบบดังกล่าวแทนที่จะช่วยให้รัฐมีความเข้าใจต่อความสลับซับซ้อนของพลเมืองไทยให้มากขึ้น แต่รัฐกลับใช้วิธีการลดทอนความยุ่งเหยิงนั้นให้เหลือเพียงเอกสารที่สามารถอ่านได้เท่านั้น กระบวนการนี้ เรียกว่า “Simplification” ยิ่งสังคมไทยก้าวเข้าสู่เศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ ยิ่งทำให้เกิดการไหลเวียนของคนมากมาย เอกสารที่จะต้องถูกสร้างขึ้นเพื่อควบคุมประชาชนจึงทวีความสำคัญในการทำหน้าที่แจกแจงประชาชนที่เข้มข้นมากขึ้นตามไปด้วย (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2561) เมื่อพิจารณาทั้งบัตรประจำตัวประชาชนและบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ต่างเป็นรูปธรรมของการปกครองโดยรัฐที่ยังมีจุดมุ่งหมายเพื่อควบคุมพลเมือง โดยบัตรประชาชน ลดทอนปัจเจกบุคคลให้เหลือเพียงระบบภาพแสดงและชุดข้อมูลส่วนบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ เป็นนโยบายสวัสดิการที่รัฐมอบให้กับคนจนที่ผ่านการพิสูจน์เงื่อนไขว่าตรงตามการรับรู้ของรัฐ เป็นการลดทอนความหมายของสภาวะบุคคลที่ยากจนจากบริบทที่ซับซ้อนและเลื่อนไหล ให้กลายเป็นคนจนที่มีคุณสมบัติตามที่กำหนดไว้ ซึ่งนั่นหมายความว่า ใครที่มีคุณสมบัติตรงตามที่กำหนด จะถือเป็นคนจนตามสิทธิและต้องได้รับการพิสูจน์ผ่านระบบรายได้ ซึ่งระบบนี้ยังคงสะท้อนความเชื่อของรัฐว่าความยากจนยังเป็นเรื่องที่รัฐต้องช่วยเหลือ (ธร ปิติตล, 2566) และงานศึกษาบัตรสวัสดิการแห่งรัฐในแง่มุมต่าง ๆ ที่ผ่านมา พบว่า งานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการพิสูจน์ความจนเป็นเรื่องที่ถูกกล่าวถึงอย่างมาก เพราะเป็นระบบหลักของโครงการที่นำมาซึ่งปัญหาของการตกหล่นและนับรวมผู้ที่ไม่เกี่ยวข้องจำนวนมากเข้ามา

ภาพที่ 2.1

เนื้อหาข่าวจากกระทรวงการคลัง ฉบับที่ 3/1561 ลงวันที่ 9 มกราคม 2561

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังกล่าวว่า มาตรการพัฒนาคุณภาพชีวิตฯ จะจ่ายเพิ่มรายได้และยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้ถือบัตรสวัสดิการแห่งรัฐอย่างเป็นรูปธรรม และถือเป็นมิติใหม่ของการจัดทำมาตรการของรัฐบาล ใน 5 ประการด้วยกัน ดังนี้

1. เป็นครั้งแรกของการจัดทำมาตรการที่มีการบูรณาการความร่วมมือและโครงการในการแก้ไขปัญหาความยากจนซึ่งเป็นปัญหารากเหง้าของประเทศ
2. เป็นการแก้ไขปัญหาของประชาชนแบบไม่เหวี่ยงแห มีเป้าหมายชัดเจน (Targeted Poverty Alleviation)

ที่มา: สำนักงานปลัดกระทรวงการคลัง, 2561

เดชรัตน์ สุขกำเนิด (2562) ระบุว่า การพิสูจน์ความจนด้วยการรายงานตัวเองเป็นกระบวนการเริ่มต้นของบัตรสวัสดิการ โดยที่รัฐไม่สนใจว่าผลและการส่งผลต่อผู้พิสูจน์ ดังตัวอย่างจากตัวเลขกลุ่มคนที่จนที่สุด 20 % ของประเทศ ได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐเพียง 40% ที่เหลืออีก

60% ตกหล่น และที่ตกหล่นก็เพราะรัฐบาลมีเกณฑ์อื่น ๆ คู่มาด้วย เช่น ถ้ามีที่ดินเกิน 10 ไร่ถือว่าไม่จน หรือมีเงินฝากเกินกว่าเท่านี้ก็ไม่น่าจน เลยกลายเป็นว่าคนจนตกหล่น กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ สมาชิกประมาณ 2/3 ของครัวเรือนที่จนที่สุด กลับ ตกหล่น ไม่ได้รับบัตรสวัสดิการ ซึ่งเมื่อหันมาพิจารณาครัวเรือน 20% ที่มารายได้มากกว่ากลุ่มแรก แต่ก็ยังถือว่า เป็นกลุ่มที่มีรายได้น้อย ตามการนิยามของสภาพัฒน์ฯ และองค์การระหว่างประเทศ มักเรียกกันว่า กลุ่มที่มีรายได้น้อยที่สุด 40% ล่างของประเทศ สมาชิกของครัวเรือนในกลุ่ม 20% ที่สองนี้ ก็ได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐเพียง 28% ของสมาชิกครัวเรือนทั้งหมดในกลุ่มนี้ (สภาพัฒน์, 2562) การจัดระบบสวัสดิการของรัฐ มักพบปัญหาทางสองแพร่ง คือ แพร่งที่ 1 การตกหล่น หรือกรณีของคนที่จะควรจะได้รับความช่วยเหลือ แต่กลับไม่ได้รับความช่วยเหลือ แพร่งที่ 2 การรั่วไหล หรือกรณีที่ดินซึ่งไม่จำเป็นต้องได้รับความช่วยเหลือกลับได้รับความช่วยเหลือ และเมื่อพิจารณาร่วมกับตัวเลขการลงทะเบียนตามโครงการในปี 2560 มีผู้ที่ควรได้รับบัตรแต่ไม่ได้รับ (EXCLUSION ERROR) คณะรัฐมนตรีจึงเห็นชอบในหลักการและแนวทางในการดำเนินการลงทะเบียนเพื่อสวัสดิการแห่งรัฐเพิ่มเติมภายใต้โครงการไทยนิยมยั่งยืน ในกลุ่มผู้พิการ ผู้สูงอายุ ผู้ป่วยติดเตียง หรือผู้ที่ไม่สามารถเดินทางมาลงทะเบียนได้ในปี 2560 สรุปจำนวน ดังตารางที่ปรากฏ (สำนักงานปลัดกระทรวงการคลัง, 2563)

ตารางที่ 2.2

จำนวนผู้ลงทะเบียน ผู้ผ่านคุณสมบัติและผู้ที่ไม่ผ่านคุณสมบัติในโครงการฯ ปี 2559

การดำเนินการ	จำนวนผู้ลงทะเบียน (ราย)	ผลการตรวจสอบสิทธิ	
		ผู้ผ่านสิทธิ (ราย)	ผู้ไม่ผ่านสิทธิ (ราย)
การลงทะเบียนในปี 2559	8,875,383	3,715,359	4,660,024

ที่มา: สำนักงานปลัดกระทรวงการคลัง ข้อมูล ณ เดือนตุลาคม 2562

ตารางที่ 2.3

จำนวนผู้ลงทะเบียน ผู้ผ่านคุณสมบัติและผู้ที่ไม่ผ่านคุณสมบัติในโครงการฯ ปี 2560 และ 2561

การดำเนินการ	จำนวนผู้ลงทะเบียน (ราย)	ผลการตรวจสอบสิทธิ	
		ผู้ผ่านสิทธิ (ราย)	ผู้ไม่ผ่านสิทธิ (ราย)
โครงการฯ ปี 2559	14,178,869	11,469,186	2,709,683
โครงการฯ ปี 2561	4,590,599	3,140,228	1,450,371
รวม	18,769,468	14,609,414	4,160,054

ที่มา: สำนักงานปลัดกระทรวงการคลัง ข้อมูล ณ เดือนตุลาคม 2563

บัตรสวัสดิการแห่งรัฐกับปัญหาด้านระบบการจัดการ มีการระบุว่า บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ เป็นนโยบายสาธารณะที่มีปัญหาในด้านกระบวนการนับตั้งแต่การกำหนดนโยบาย การนำนโยบายไป ปฏิบัติและการประเมินผลนโยบาย โดยเฉพาะระบบการตามหาคนจน เนื่องด้วยอุปสรรคที่ หลากหลาย อาทิ การมีระบบเศรษฐกิจแบบนอกระบบ (Informal Sector) ค่อนข้างใหญ่ คนที่ทำงาน ในภาค Informal Sector มักไม่มีนายจ้าง เพราะฉะนั้น การตรวจสอบว่าบุคคลเหล่านั้นมีรายได้ เท่าไรก็ทำได้ยาก ไม่นับรวมอาชีพเกษตรกรรมที่ค้าขายเป็นหาบเร่แผงลอย ซึ่งคนกลุ่มนี้มีรายได้ไม่ แน่นนอน ความยากจน จึงเป็นเรื่องของพลวัต ขึ้นอยู่กับสถานการณ์และช่วงเวลาของบุคคล ซึ่งเป็น ความยากในการจัดการนโยบายการแก้ปัญหาความยากจน เพราะในเมื่อไม่รู้ว่าเป็นใคร อยู่ที่ไหน ผลลัพธ์จึงไม่สำเร็จมาตลอด ที่ผ่านมารัฐบาลพยายามแก้ปัญหาเหล่านี้ โดยอาศัยฐานข้อมูลทั้งจาก สำนักงานสถิติแห่งชาติ, กระทรวงมหาดไทยในส่วนของข้อมูล จปฐ. (ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน) ซึ่งเชื่อว่า สามารถช่วยระบุตัวคนจนได้แต่เมื่อนำไปใช้จริง กลับพบปัญหา นับตั้งแต่การรายงานรายได้ ที่แท้จริง ซึ่งไม่สามารถตรวจสอบได้ กระทั่งมาถึงนวัตกรรมล่าสุด คือ การจดทะเบียนคนจน ที่ พยายามจะแก้ปัญหาโดยการให้ผู้ที่มีคุณสมบัติเข้ารายงานตัวด้วยตัวเอง ซึ่งก็เกิดปัญหาขึ้นอีก คือ ผู้ที่มารายงานตัวไม่ได้เป็นผู้มีรายได้ต่ำ, ผู้ที่มารายงานตัว ไม่ได้บอกรายได้ที่แท้จริงและตรวจสอบ ไม่ได้ ตลอดจนผู้ที่ไม่มีสิทธิไม่สามารถเข้าถึงสิทธิได้ เนื่องจากมีข้อจำกัดเรื่องการครอบครองทรัพย์สิน เป็นต้น ที่ผ่านมารัฐบาลพยายามแก้ปัญหาเหล่านี้โดยใช้ข้อมูล อย่างเช่น ข้อมูลจากการสำรวจที่ สำนักงานสถิติแห่งชาติทำ แต่ข้อมูลเหล่านั้นก็เป็นข้อมูลที่จำกัดและยากที่จะระบุถึงตัวคนจนได้ เนื่องจากเป็นข้อมูลการสำรวจ ทำได้ไม่ถึง 1 เปอร์เซ็นต์ของประชากร ข้อมูลอื่นที่มีการใช้กัน อย่างเช่น กระทรวงมหาดไทย ก็จะมีข้อมูล จปฐ. (ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน) ซึ่งเชื่อว่าสามารถช่วยระบุตัวคน จนได้ แต่พอมีการนำเอาไปใช้จริงก็พบว่ามีปัญหาโดยเฉพาะอย่างยิ่งคนที่ไม่ได้รายงานตัวเลขรายได้ ของตัวเองที่แท้จริงและก็ไม่มีความรู้ที่จะไปตรวจสอบได้ว่าจริงหรือไม่จริง (สมชัย จิตสุชน, 2561) ปัญหาของระบบการจัดการนี้สอดคล้องกับความเห็นของสำนักงานตรวจเงินแผ่นดิน (2563, อ้างถึงใน วีรวัฒน์ ภัทรศักดิ์กิจกร, 2564) ที่ระบุว่า

การดำเนินโครงการลงทะเบียนเพื่อสวัสดิการแห่งรัฐ ยังไม่รัดกุมเหมาะสม ได้ฐานข้อมูล ที่ไม่ครบถ้วน และไม่ปัจจุบัน การปฏิบัติงานตามโครงการเป็นไปอย่างเร่งรีบในแต่ละ ขั้นตอน โดบหน่วยรับลงทะเบียนมีเวลาในการเตรียมความพร้อมเพียง 31 วัน ซึ่งระยะเวลาในการดำเนินงานตามโครงการที่กระชั้นชิด ทำให้การประชาสัมพันธ์ข้อมูล เกี่ยวกับการกรอกข้อมูล การเตรียมข้อมูลหลักฐาน ขั้นตอนการดำเนินงานต่าง ๆ อาจ เกิดความไม่ทั่วถึงและไม่ชัดเจน โดยเฉพาะประชาชนกลุ่มเป้าหมายซึ่งอยู่ในพื้นที่ ห่างไกล เป็นผู้ยากจน ประกอบกับการสื่อสารกับผู้นำชุมชนอาจไม่ทั่วถึงด้วยข้อจำกัด ข้อเวลา

หากนำบัตรสวัสดิการแห่งรัฐมาวิเคราะห์ภายใต้กรอบวงจรนโยบายสาธารณะ ยิ่งแสดงให้เห็นว่า ไม่ได้เป็นระบบการแก้ไขปัญหาความยากจนได้อย่างตรงจุด เนื่องจากแนวทางการแก้ไขปัญหาการมีรายได้น้อยนั้นจำเป็นต้องเริ่มจากสาเหตุหรือที่มาของปัญหาเพื่อให้ความช่วยเหลือได้ตรงตามความจำเป็นของแต่ละบุคคลและแนวทางของนโยบายยังสะท้อนรูปแบบการบริหารแบบบนลงล่าง (Top-Down rational system approach) เนื่องจากมีการกำหนดหน้าที่และผู้รับผิดชอบในแต่ละกระบวนการดำเนินงานของนโยบายอย่างเป็นทางการว่าหน่วยงานไหนรับผิดชอบในเรื่องใด ในส่วนของกลุ่มเป้าหมายคือผู้มีรายได้น้อยที่ผ่านคุณสมบัติตามเกณฑ์ที่กำหนดจะได้รับการอุดหนุนค่าใช้จ่ายผ่านบัตรในวงเงินที่จำกัดและจะต้องซื้อสินค้าหรือบริการที่ร้านค้าธงฟ้าประชารัฐหรือร้านค้าที่มีเครื่องรับชำระเงินอิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งได้ลงทะเบียนไว้ในระบบของรัฐและสามารถใช้จ่ายได้เพียงกลุ่มสินค้าอุปโภคบริโภคที่กำหนดไว้เท่านั้น อย่างไรก็ตาม การกำหนดหน้าที่ให้ผู้รับผิดชอบอย่างชัดเจนก็มีข้อดีในแง่ของการประสานงานและการร่วมมือกันระหว่างหน่วยงานตามลำดับขั้นตอนทำให้การดำเนินงานเป็นไปในทิศทางเดียวกันอีกทั้งการนำเอาเทคโนโลยีมาใช้ในการจัดเก็บฐานข้อมูล (Big Data) ของผู้มีรายได้น้อยเพื่อประโยชน์ในการจัดสวัสดิการสังคมในอนาคตก็เป็นข้อดีแต่ทว่าการกำหนดเงื่อนไขในการใช้จ่ายวงเงินผ่านบัตรที่สามารถใช้จ่ายได้ในหมวดสินค้าหรือบริการที่เฉพาะเจาะจงและการกำหนดสถานที่ในการใช้จ่ายเงินนั้น อาจส่งผลกระทบต่อความเหลื่อมล้ำในด้านการเข้าถึงเทคโนโลยีทั้งในส่วนของผู้ถือบัตร ส่วนในแง่ของงบประมาณที่ใช้ หากเปรียบเทียบกับต้นทุนกับผลลัพธ์ความคุ้มค่าของทรัพยากรที่ใช้ในการดำเนินนโยบายในทางเศรษฐศาสตร์ อาจสามารถกระตุ้นเศรษฐกิจได้ในระยะสั้นสำหรับการจ่ายเงินอุดหนุนที่สามารถถอนเป็นเงินสดมาใช้จ่ายได้ โดยรัฐบาลไม่ได้มีการวางแผนและควบคุมการใช้จ่ายเงินที่ประชาชนได้รับ จึงทำให้ประชาชนส่วนใหญ่ไปใช้จ่ายไม่ตรงตามวัตถุประสงค์ของนโยบายอย่างแท้จริง (ปติมา น้อยกุล, 2564) อีกทั้งการที่รัฐต้องจัดสรรให้เต็มวงเงินทุกเดือน รัฐบาลจะมีค่าใช้จ่ายไม่ต่ำกว่าสองหมื่นล้านบาทต่อเดือนและมาตรฐานการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ต่อยอดจากโครงการบัตรสวัสดิการ ซึ่งต้องเพิ่มวงเงินในบัตรอีกประมาณไม่ต่ำกว่าหนึ่งหมื่นสามพันล้านบาทต่อเดือน ยังไม่รวมค่าใช้จ่ายในการดำเนินโครงการและมาตรการแจกเงินให้เปล่าโดยปราศจากการตั้งเงื่อนไข หากมองความคุ้มค่าของต้นทุนที่เสียไปเพื่อคาดหวังแก้ไข ปัญหาความยากจน และคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของประชาชนในอนาคต จึงอาจไม่สามารถคาดเดาได้อย่างแน่นอน ซึ่งเป็นภาระค่าใช้จ่ายที่ไม่คุ้มค่ากับการลงทุนในระยะยาว (ปติมา น้อยกุล, 2564, น. 81) อีกมิติหนึ่งการประเมินสถานะทางการเมืองของนโยบาย คือ การยอมรับนโยบายจากประชาชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในสังคม โดยใช้วิธีการลงประชามติ หรือการเปิดเผยแสดงความคิดเห็น และการใช้ข้อมูลเชิงปริมาณเพื่อสนับสนุนการตัดสินใจกำหนดนโยบาย ซึ่งไม่ได้มีกระบวนการนี้ตั้งแต่เริ่มต้นแต่อาจมีเพียงการทำโพล หรือประชามติเพื่อประเมินความพึงพอใจของผู้รับนโยบายเท่านั้น ส่วนขั้นตอน

การปฏิบัติ พบว่า ก็พบปัญหาของคุณสมบัติที่ไม่ตรงเกณฑ์มากมายและการเปิดรับการลงทะเบียนยัง ไม่ครอบคลุมการเข้าถึงผู้มีรายได้น้อยในทุกพื้นที่ โดยเฉพาะพื้นที่ในชนบทหรือกลุ่มผู้ยากไร้ที่ไม่ สะดวกในการเดินทางไปลงทะเบียน ส่วนการวัดผลกระทบทางนโยบาย โดยใช้เทคนิคการวัดผลกระทบ IA พบว่า แม้ว่าการดำเนินนโยบายในช่วงแรกจะช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจได้ในระยะสั้น แต่หลังจาก การจ่ายวงเงินผ่านบัตรสวัสดิการนั้น อาจจะได้ส่งผลกระทบทางเศรษฐกิจมากเท่าที่ควร เพราะสินค้า ในหมวดอุปโภคบริโภคและค่าเดินทาง เป็นค่าใช้จ่ายที่ทุกคนจำเป็นต้องใช้จ่ายอยู่แล้วถึงแม้ไม่มีบัตร สวัสดิการแต่อาจช่วยแบ่งเบาภาระได้บ้างแต่อาจไม่ได้ช่วยให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นได้มาก

แม้จะมีข้อวิพากษ์วิจารณ์เรื่องระบบบริหารจัดการโดยเฉพาะด้านงบประมาณ แต่รัฐบาล ก็มีการออกมาระบุเพื่อยืนยันว่า บัตรสวัสดิการแห่งรัฐเป็นทางออกในการแก้ไขปัญหา ความยากจนได้ และเป็นความเร่งด่วน เนื่องจากผู้มีรายได้น้อยมีภาระค่าใช้จ่ายในการดำรงชีพที่สูง เมื่อเทียบกับรายได้ที่ได้นับ จึงมีความจำเป็นเร่งด่วนในการดำเนินมาตรการเพื่อช่วยลดภาระค่าครองชีพ และยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนกลุ่มดังกล่าว โดยเหตุผลและความจำเป็นนี้ จะนำมาซึ่ง ผลกระทบที่สำคัญใน 2 เรื่อง ได้แก่ ผลกระทบในเชิงเศรษฐกิจ โดยจะเป็นการเพิ่มกำลังซื้อสินค้าและ บริการของกลุ่มผู้มีรายได้น้อยในช่วงปลายปี 2561 และจะส่งผลให้เศรษฐกิจของประเทศขยายตัว เพิ่มขึ้น และผลกระทบในเชิงสังคม ผู้มีรายได้น้อยจะได้รับความช่วยเหลือ บรรเทาภาระค่าใช้จ่ายใน การดำรงชีพที่จำเป็น ประกอบไปด้วย ค่าสาธารณูปโภค ค่าใช้สอยในช่วงปลายปี ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการรักษาพยาบาลและการดูแลสุขภาพ รวมถึงค่าเช่าที่อยู่อาศัย ซึ่งจะช่วยให้ประชาชนกลุ่มดังกล่าว มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น (กระทรวงการคลัง, 2561) เช่นเดียวกันกับรองโฆษกประจำสำนักนายกรัฐมนตรี (2566) ที่ได้รับในรายงานความคุ้มค่าของการจัดประชารัฐสวัสดิการว่า ผลประโยชน์ทางตรงที่จะ เกิดขึ้น คือ ช่วยลดภาระค่าครองชีพและภาระค่าใช้จ่ายที่จำเป็นให้แก่ผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ จำนวน 13.26 ล้านคน โดยมีผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐที่อยู่ในเขต กทม. ได้รับประโยชน์อยู่ที่ 2,330-2,430 บาท/คน/เดือน ขณะที่ ผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐในพื้นที่จังหวัดอื่น ๆ ได้รับผลประโยชน์อยู่ที่ 1,830-1,930 บาท/คน/เดือน รวมมูลค่าในการจัดประชารัฐสวัสดิการ จำนวน 46,930.81 ล้านบาท ส่วนผลประโยชน์ทางอ้อม มีการใช้จ่ายเงินกองทุนประชารัฐฯ ที่เป็นวงเงินเพื่อซื้อสินค้าบริโภค อุปโภคที่จำเป็น 43,303.15 ล้านบาท ช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจผ่านการบริโภคของภาคเอกชน 75,347.48 ล้านบาท และความคุ้มค่าของการจัดประชารัฐสวัสดิการ โดยผลประโยชน์ที่ได้รับมากกว่า ต้นทุนอยู่ 26,303.24 ล้านบาท ทั้งจากการช่วยลดภาระค่าครองชีพและบรรเทาภาระค่าใช้จ่ายที่ จำเป็นให้แก่ผู้มีรายได้น้อย รวมถึงก่อให้เกิดผลประโยชน์แก่ระบบเศรษฐกิจของประเทศ อีกทั้งยังเป็น การกระจายรายได้เข้าสู่ชุมชนและเข้าสู่เศรษฐกิจฐานรากโดยตรง และเป็นนโยบายที่สามารถแก้ไข ปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืนได้ เพราะเป็นนโยบายในระยะยาวที่สามารถดำเนินการต่อเนื่องซึ่งต้อง

ทำการฝึกทักษะอาชีพ เพื่อให้คนจนสามารถเข้าถึงแหล่งเงินเพื่อการประกอบอาชีพ โดยอาศัยสถาบันการเงินของรัฐ หน่วยงานรัฐเข้ามาสนับสนุน รวมทั้งการแก้ไขปัญหาหนี้สินโดยเฉพาะปัญหาหนี้ในระบบ ซึ่งนับว่าเป็นปัญหาที่สำคัญ (นฤมล ภิญโญสินวัฒน์, 2566)

ส่วนกลุ่มงานอีกกลุ่มหนึ่ง คือ งานที่ศึกษาบัตรสวัสดิการแห่งรัฐในแง่ความสัมพันธ์ทางการเมือง โดยที่ผ่านมามีการระบุว่า บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ คือ ประชา (นิยม) รัฐยุค คสช. (PPTV, 2560) เพราะเป็นการแจกเงินที่ไม่แตกต่างไปต่างประชานิยมจนสื่อบางสำนักออกมาเรียกว่าเป็นประชานิยมเสพติด เพราะแม้พยายามเลี่ยงการใช้คำมาเป็นนโยบายประชารัฐ แต่ลักษณะการดำเนินงาน กลับพบว่า ไม่ได้แตกต่างจากนโยบายประชานิยม (สุนันท์ ศรีจันทร์, 2561) เดชรัตน์ สุขกำเนิด (2562) ระบุว่า สิ่งที่ต้องจำเป็นต้องถูกทบทวนอย่างมาก คือ การมองบัตรสวัสดิการในฐานะของนโยบายประชานิยมที่แสดงให้เห็นถึงความไม่สมเหตุสมผลในเชิงเศรษฐกิจและให้ประโยชน์กับคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเพื่อแลกกับคะแนนนิยมทางการเมือง และบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ เป็นส่วนหนึ่งของนโยบายประชารัฐ ที่มีจุดเน้นสำคัญ คือ การใช้อำนาจเพื่อประโยชน์ของประชาชน ไม่ได้มุ่งเน้นความนิยมชมชอบในระยะสั้น และเน้นความนิยมในระยะยาว และไม่ได้ให้ความสำคัญในเรื่องของแหล่งที่มาของอำนาจว่าจะเป็นประชาธิปไตยหรือไม่อีกด้วย ขอเพียงแค่ผลประโยชน์ของการดำเนินนโยบายให้ตกอยู่กับประชาชนก็พอ (ณรรีฎ พิศลยบุตร, 2559) รวมทั้งยังมีระบบการทำงานเป็นเครือข่าย ดังเช่นในงานศึกษาของทศพล ชื่นจอหอ และ วัชรพล พุทธรักษา (2562) เรื่อง บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ: เครือข่ายนโยบายและการเมืองนครในจังหวัดพิษณุโลก โดยระบุผลการศึกษาว่า โครงการบัตรสวัสดิการแห่งรัฐมีความเชื่อมโยงโดยตรงผ่านกับแนวคิดโครงสร้างเครือข่ายนโยบายผ่านการปฏิสัมพันธ์ภายในเครือข่ายโครงการบัตรสวัสดิการเป็นรูปแบบ “ชุมชนนโยบาย (policy community)” จากตัวแสดงภาครัฐ (public sector) ภาคเอกชน (private sector) และภาคประชาชน (citizen sector) ที่มีการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างกันอย่างต่อเนื่อง และตกอยู่ภายใต้สถานะของการพึ่งพิงระหว่างกันผ่านองค์ประกอบที่มีความสำคัญ 8 ด้าน ได้แก่ ด้านสมาชิก คือ กลุ่มที่มีคุณลักษณะเครือข่ายแบบปิดกันสมาชิกจะจำกัดเพียงกลุ่มผลประโยชน์ บางกลุ่มสอดคล้องกับโครงการบัตรสวัสดิการฯ สามารถแบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มสมาชิกภายใต้โครงการธงฟ้าประชารัฐ และบริษัทเอกชนที่เข้าร่วมโครงการ ที่จะถูกกำกับและดูแลโดยกรมการค้าภายในว่าต้องเป็นผู้ผลิตและจำหน่ายสินค้าที่ต้องเป็นที่นิยมของผู้บริโภค (กรมการค้าภายใน, 2561) ดังนั้น ทั้งในส่วนของกลุ่มบริษัทเอกชนขนาดใหญ่และผู้ประกอบกิจการร้านค้าธงฟ้าประชารัฐ จึงถูกควบคุมจากกรมการค้าภายในผ่านกฎระเบียบทางด้านคุณสมบัติเช่นเดียวกัน ด้านความต่อเนื่อง ซึ่งมีลักษณะการดำเนินโครงการในระยะยาวเพื่อให้เป็นไปตามแผนยุทธศาสตร์แห่งชาติ 20 ปี ภายใต้ยุทธศาสตร์ที่ 4 ให้ความสำคัญกับการกระจายศูนย์กลางความเจริญทางเศรษฐกิจ สังคมและเทคโนโลยี ลดความเหลื่อมล้ำภายในสังคมและยังสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

แห่งชาติฉบับที่ 12 มุ่งเน้นการสร้างความเป็นธรรมและลดความเหลื่อมล้ำภายในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความต่อเนื่องภายใต้การนำรัฐบาลของ พล.อ. ประยุทธ์ จันทร์โอชา ยิ่งได้ช่วยตอกย้ำถึงความมั่นคงและทิศทางการดำเนินโครงการบัตรสวัสดิการฯ ซึ่งถือได้ว่าเป็นโครงการรัฐสวัสดิการหลักของรัฐบาลชุดปัจจุบันที่ใช้เพื่อแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำภายในสังคม ด้านความถี่ในการพบปะ เป็นลักษณะเด่นของนโยบายที่เน้นให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียภายใต้โครงการต้องมีการพบปะกันบ่อยครั้ง ทั้งระหว่างภาครัฐกับภาคประชาชนผ่านการฝึกอบรมพัฒนาคุณภาพชีวิต ภาคประชาชนพบภาคเอกชน ผ่านการซื้อขายสินค้าจากร้านธงฟ้า และภาคประชาชนพบภาคประชาชนในบริบทของการดำเนินชีวิตประจำวัน ด้านเป้าหมายร่วมกัน ภายใต้ความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนระหว่าง ผลประโยชน์ ข้อมูลข่าวสาร และความต้องการอื่น ๆ เพื่อแลกเปลี่ยนกับการเข้ามามีบทบาทภายในโครงสร้างของนโยบาย ด้านการเจรจาต่อรองเพื่อเอื้อผลประโยชน์กับสมาชิกภายในเครือข่ายนโยบายทั้งระหว่างร้านค้าและรัฐบาลส่วนกลาง ระหว่างร้านค้าและภาครัฐ และภาคประชาชนและภาครัฐ ด้านผลประโยชน์ ในลักษณะของการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างตัวแสดงภายในเครือข่ายนโยบายสอดคล้องโดยตรงกับรูปแบบโครงการบัตรสวัสดิการ ได้แก่ การแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างบริษัทเอกชนและภาครัฐ และด้านสุดท้าย คือ ด้านความร่วมมือ ลักษณะสำคัญของรูปแบบชุมชนนโยบายนั้นผู้มีส่วนได้โครงการจะสามารถควบคุมสมาชิกภายในเครือข่ายได้อย่างชัดเจนผ่านข้อกำหนด กฎระเบียบหรือข้อตกลงในนโยบายที่ทำไว้กับหน่วยงานของรัฐจึงมีผลผูกมัดกับสมาชิกต้องปฏิบัติตาม โดยรัฐบาลส่วนกลางเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการควบคุมสมาชิกภายในเครือข่ายนโยบายผ่านข้อกำหนดและกฎระเบียบ ซึ่งทำให้ตัวแสดงทุกฝ่ายต้องปฏิบัติตามด้วยเหตุที่กล่าวมาทั้งหมด โครงการบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ จึงเป็นรูปธรรมของนโยบายที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ในลักษณะที่เป็นเครือข่ายทางการเมืองที่แสดงให้เห็นถึงการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างตัวแสดงต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยยะสำคัญส่งผลให้ปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างตัวแสดงล้วนเป็นไปในลักษณะของการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ร่วมกันระหว่างทรัพยากรที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งนั้นกำลังครอบครองอยู่ภายใต้โครงสร้างของการดำเนินนโยบายซึ่งยังคงเป็นทางสองแพร่งของปัญหาที่สำคัญเกี่ยวกับการเอื้อผลประโยชน์ระหว่างภาครัฐและกลุ่มบริษัทเอกชนที่เข้าร่วมโครงการเพื่อจำหน่ายสินค้าให้กับประชาชนผู้ถือครองบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ เช่นเดียวกันกับงานของธรรมาพิชิต และ วีระวัฒน์ ภัทรศักดิ์กำจร (2564) ที่สนับสนุนให้เห็นว่า บัตรสวัสดิการ สามารถ คือ โครงข่ายทางการเมืองและมีนัยสำคัญ โดยมีกลไกสำคัญ นับตั้งแต่การเลือกใช้คำ “โครงการประชารัฐ” ที่มีความหมายถึงการร่วมมือกัน เป็นจุดเริ่มต้นสำคัญที่ดึงให้ภาคส่วนต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานทั้งในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติการและแทรกคำดังกล่าวเข้าไปอยู่ในโครงการพัฒนาต่าง ๆ มากมาย รวมทั้งชื่อของพรรคการเมืองเพื่อเชื่อมโยงการรับรู้ของประชาชนส่วนใหญ่ ระบบสวัสดิการ จึงเป็นเรื่องที่ถูกยึดโยงกับอุดมการณ์ทั้งทางเศรษฐกิจและทางการเมืองอยู่ตลอดเวลาและอิทธิพลของแนวคิดเสรีนิยมใหม่มีส่วนในการทำให้แนวคิดการจัดสรรสวัสดิการทางสังคมเปลี่ยนแปลง

ไป โดยเน้นให้การออกแบบให้สวัสดิการเป็นเรื่องความรับผิดชอบส่วนบุคคล มีความเฉพาะเจาะจง และผลักบทบาทของรัฐให้ลดน้อยลงนั้นยังดำรงอยู่และเห็นได้ชัดเจนขึ้น การสนับสนุนความเท่าเทียมของพลเมืองถูกจำกัดให้รัฐมีบทบาทเป็นเพียงผู้แก้ไขปัญหา สร้างจุดเน้นของนโยบายเพื่อความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและประสิทธิภาพของการใช้งบประมาณ ฉะนั้น ประสิทธิภาพในการบริหารทรัพยากรทางการคลังและการอยู่ร่วมกันกับกระแสโลกาภิวัตน์ จึงเป็นหนึ่งในเงื่อนไขสำคัญของผู้รับสวัสดิการที่รัฐต้องพิจารณา (User fee) ดังจะเห็นว่า ในการแถลงการณ์ใด ๆ ก็ตามที่ผ่านมา รัฐมักจะอธิบายให้เห็นภาพการเปรียบเทียบต้นทุนของสวัสดิการให้ออกมาเป็นตัวเลข ทำให้เป็นเรื่องทางเทคนิคที่สะท้อนความสำเร็จของประสิทธิภาพในการบริหารงาน หากรัฐสามารถบริหารงบประมาณทางการคลังได้ดี

ผลจากการทบทวนงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ทำให้ค้นพบได้ว่าการศึกษาและอธิบายบัตรสวัสดิการผ่านกรอบคิดทางทฤษฎียังมีไม่มากและส่วนใหญ่มีกรอบการศึกษาในทางเศรษฐศาสตร์และผลกระทบของนโยบาย รวมทั้งอธิบายหลักการของนโยบายว่ามีที่มาที่ไปอย่างไรเป็นส่วนใหญ่ รวมทั้งงานศึกษาความพึงพอใจจากผู้รับสิทธิ จึงเป็นโอกาสสำคัญที่ทำให้ผู้ศึกษาได้มีโอกาสนำประเด็นดังกล่าวมาต่อยอดเพื่อศึกษาผ่านกรอบคิดทางทฤษฎีที่แคบลงอย่างไรก็ดี การศึกษาในครั้งนี้ ยังเลือกหยิบยกพื้นที่ศึกษาที่มีความยากจนแบบสุดโต่ง หรือเรียกว่าเป็น Extreme case อย่างจังหวัดแม่ฮ่องสอน ที่เป็นพื้นที่ยากจนตามการสำรวจทั้งจากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชนและสถาบันการศึกษาต่าง ๆ มาร่วมในการพิสูจน์ตามแนวทางนี้ด้วย ซึ่งที่ผ่านมา แม้ว่า งานวิจัยหลายชิ้นมักมีการหยิบยกกรณีของแม่ฮ่องสอนมาอธิบายความยากจนในมุมมองต่าง ๆ แต่ทว่า การจับคู่นโยบายความยากจนตามแนวทางบัตรสวัสดิการแห่งรัฐกับพื้นที่ยากจนสุดโต่งอาจยังปรากฏในการสืบค้นมากนักและถูกนำไปยกตัวอย่างผ่านตัวเลขที่ถูกสำรวจมาเท่านั้น

บทที่ 3

สถานการณ์ว่าด้วยความจนในสังคมและนโยบายสวัสดิการแห่งรัฐ

ในบทนี้ จะฉายภาพให้เห็นถึงสถานการณ์ว่าด้วยความยากจนในสังคมและหลักการของนโยบายของสวัสดิการแห่งรัฐ เพื่อเป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจต่อประเด็นที่ศึกษาผ่านภาพกว้างของสถานการณ์จากมิติทางตัวเลข ครอบคลุมช่วงระยะเวลาที่ศึกษา คือ ช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2559-2562 (ก่อนสถานการณ์โควิด)

3.1 สถานการณ์ว่าด้วย “ความจน” ในระหว่างปี 2559-2562

นิยาม “คนจนหรือความยากจน” มิได้จำกัดเฉพาะคนจนที่ขัดสนทางเศรษฐกิจหรือด้านรายได้ในการยังชีพเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงความยากจนเชิงโครงสร้างที่เกิดจากความสับสนในหลาย ๆ ด้านที่มีผลทำให้ขาดศักยภาพในการดำรงชีวิต ทั้งการขาดการศึกษาหรือได้รับการศึกษาน้อย การขาดทรัพยากร ขาดที่ดินทำกินหรือที่ดินทำกินมีขนาดเล็ก การขาดการรวมกลุ่มและการมีส่วนร่วมทางการเมือง การขาดข้อมูลข่าวสารความรู้ในการประกอบอาชีพ รวมทั้ง การมีภาระการพึ่งพิงสูง ตลอดจนไม่สามารถเข้าถึงบริการของรัฐและความช่วยเหลือต่าง ๆ ของรัฐ อันนำไปสู่ความไม่เสมอภาคทางเศรษฐกิจและสังคม นั่นคือ ความยากจน หมายถึงรวมถึงทั้งความจนด้านรายได้ ความจนโอกาสและความจนด้านสิทธิซึ่งเป็นลักษณะที่มักจะเกิดขึ้นอย่างเชื่อมโยงถึงกัน เป็นเหตุและผลซึ่งกันและกัน ความจนด้านรายได้ที่เกิดขึ้นมักจะมาจากความจนด้านโอกาสและการเข้าถึงสิทธิพื้นฐานที่พึงจะได้ อันเป็นผลจากการบริหารราชการแผ่นดินที่ขาดประสิทธิภาพ ขาดความโปร่งใส และมีการคอร์รัปชันที่ส่งผลกระทบต่อการจัดสรรทรัพยากร รวมทั้งเป็นผลต่อเนื่องจากการพัฒนาในอดีตที่ทำให้โครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมเอื้อประโยชน์เฉพาะต่อบางกลุ่มในสังคมเป็นหลัก

มิติความยากจนในทางเศรษฐศาสตร์ คือ ความอึดอัดทางเศรษฐกิจ ความไม่เสมอภาคทางเศรษฐกิจ ความขาดแคลนปัจจัยพื้นฐาน ความต้องการพึ่งพา ความเป็นปัญหาสังคม ส่วนความยากจนในมิติขององค์กรของรัฐ คือ 1. จนไม่มีเงิน ขาดเงินทุน เข้าไม่ถึงแหล่งเงินทุน 2. จนสังคม ขาดสถานะทางสังคม 3. จนทางวัฒนธรรม 4. จนทางการศึกษา 5. จนทางการเมือง 6. จนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และ 7. จนทางจิตวิญญาณขาดโอกาสในความคิดมีความคิดริเริ่มใหม่ ๆ (สำนักงานเลขาธิการสภา, 2564)

การวัดความยากจน ที่ผ่านมา มีการใช้เกณฑ์การวัดหลายรูปแบบ โดยส่วนมากจะใช้วิธีการวัดความยากจนแบบสัมบูรณ์ (Absolute Poverty) โดยใช้เส้นความยากจน (Poverty Line)¹ เป็นเกณฑ์ในการวัดและใช้ข้อมูลจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนของสำนักงานสถิติแห่งชาติ เป็นข้อมูลฐานในการศึกษาวิเคราะห์ ผ่านการคำนวณจากต้นทุนหรือค่าใช้จ่ายในการดำรงชีวิตเฉลี่ยของปัจเจกบุคคลในระดับครัวเรือน ประกอบไปด้วยค่าใช้จ่ายด้านอาหารและสินค้าบริการที่จำเป็นพื้นฐานขั้นต่ำที่ไม่ใช่อาหาร (Non-food) ที่ทำให้สามารถดำรงชีพอยู่ได้ โดยใช้แบบแผนการบริโภคของคนไทยในปี 2554 เป็นฐานในการคำนวณ ซึ่งวิธีการจัดทำเส้นทางยากจนนี้อิงตามมาตรฐานสากล โดยมีแนวคิดที่ว่าด้วยครัวเรือนต่างขนาดพื้นที่ที่จะมีแบบแผนการบริโภคและมาตรฐานการครองชีพที่แตกต่างกัน แต่ได้รับอรรถประโยชน์ (Utility) เท่ากัน ทำให้เส้นความยากจนนี้มีคุณลักษณะสำคัญ คือ มีความจำเพาะ (Specific) ตามคุณลักษณะของครัวเรือน ในขณะเดียวกันก็สามารถนำมาเปรียบเทียบได้ (Comparability) จากอรรถประโยชน์ที่เท่ากัน อีกทั้ง นำการประหยัดต่อขนาด (Economy of Scale) มาใช้ประกอบการคำนวณด้วย ดังนั้น เส้นความยากจน จึงสะท้อนมาตรฐานการครองชีพต่ำของสังคม (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2556) ซึ่งเส้นความยากจนมีหน่วยเป็นบาท/คน/เดือน ทั้งนี้ บุคคลใดที่มีรายจ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภคเฉลี่ยต่อคนต่อเดือนต่ำกว่าเส้นความยากจนจะถือว่าบุคคลนั้นเป็นคนจน ในขณะที่แง่มุมของทีมเศรษฐกิจ มองว่าความยากจนและความเหลื่อมล้ำในระหว่างคนจนกับคนรวยในประเทศไทยเป็นปัญหาจริงและเป็นสิ่งที่รัฐบาลจำเป็นต้องแก้ไข โดยผู้ที่มีหน้าที่ทำให้เศรษฐกิจประเทศไทยมีความมั่นคง นั่นก็คือสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ให้ข้อมูลว่าที่ผ่านมามีการวัดสถานการณ์ความเหลื่อมล้ำของไทยจะใช้วิธีการวัดตามมาตรฐานของธนาคารโลก โดยวัดจากดัชนี GINI Coefficient Index ซึ่งธนาคารโลกใช้ในการวัดความเหลื่อมล้ำ วัดจากดัชนี GINI Coefficient Index ซึ่งธนาคารโลกใช้ในการวัดความเหลื่อมล้ำในประเทศต่าง ๆ 110 ประเทศ

ดัชนี GINI มี 2 ลักษณะ ได้แก่ 1. GINI ด้านรายได้ และ 2. GINI ด้านรายจ่าย โดยค่าดัชนีดังกล่าวจะมีค่าระหว่าง 0-1 หากค่าดัชนี GINI มีระดับต่ำจะแสดงถึงการกระจายรายได้และรายจ่าย อยู่ในระดับดีกว่าค่า GINI ที่มีค่าสูง กรณีของประเทศไทย การคำนวณค่าดัชนี GINI ทั้ง 2 ลักษณะจะใช้ข้อมูลจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน โดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2560) สำรวจข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง ระดับฐานรายได้ต่างกัน จำนวน 52,010 ครัวเรือน ซึ่งการ

¹ เส้นความยากจน (Poverty Line) เป็นเครื่องมือสำหรับใช้วัดภาวะความยากจน โดยคำนวณจากต้นทุนหรือค่าใช้จ่ายของปัจเจกบุคคลในการได้มาซึ่งอาหารและสินค้าบริการที่จำเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต ซึ่งบุคคลที่มีรายจ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภคเฉลี่ยต่ำกว่าเส้นความยากจนจะถือว่าเป็นคนจน ทั้งนี้ เส้นความยากจนได้ปรับปรุงเทคนิควิธีการใหม่โดยใช้แบบแผนการบริโภคของคนไทยในปี 2554 เป็นฐานในการคำนวณ

สำรวจรายได้จะดำเนินการทุก 2 ปี ขณะที่การสำรวจรายจ่ายจัดทำทุกปี จากข้อมูลล่าสุดปี 2560 พบว่า ค่า GINI ด้านรายได้ของไทย คิดเป็น 0.453 หรือ 45.3% และค่า GINI ด้านรายจ่าย คิดเป็น 0.364 หรือ 36.4% หากเปรียบเทียบแนวโน้มของสถานการณ์ความเหลื่อมล้ำของไทยในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา พบว่า มีแนวโน้มดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยค่า GINI ด้านรายได้ลดลงจาก 0.499 ในปี 2550 เป็น 0.453 ในปี 2560 และค่า GINI ด้านรายจ่ายลดลงจาก 0.398 ในปี 2550 เป็น 0.364 ในปี 2560 (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2561)

ส่วนการวัดความยากจนอีกลักษณะ คือ การวัดโดยข้อมูลความจำเป็นขั้นพื้นฐาน (จปฐ) การวัดความยากจนเชิงคุณภาพ โดยใช้ข้อมูลความจำเป็นขั้นพื้นฐาน เพื่อเน้นคุณภาพชีวิตที่กำหนดมาตรฐานขั้นต่ำไว้ กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ได้จัดทำตัวชี้วัดความจำเป็นขั้นพื้นฐาน (จปฐ) ซึ่งได้สำรวจจัดเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลในระดับครัวเรือนในหมู่บ้าน นอกเขตเทศบาลตั้งแต่ปี 2531 จนถึงปี 2540 มีการปรับปรุงเครื่องชี้วัดความจำเป็นขั้นพื้นฐาน (จปฐ) และสามารถแบ่งได้เป็น 8 หมวด ได้แก่ สุขภาพอนามัย ที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม ได้รับการศึกษาและรับรู้ข่าวสารที่เป็นประโยชน์ ครอบครัวสุขสบาย มีอาชีพและรายได้พอเพียง มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน มีการพัฒนาจิตใจ มีจิตสำนึกและร่วมกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ม.ป.ป.)

ส่วนสถานการณ์ด้านความแตกต่างของรายได้ระหว่างกลุ่มประชากรที่มีรายได้สูงที่สุด และกลุ่มประชากรที่มีรายได้น้อยที่สุด มีแนวโน้มแคบลงอย่างต่อเนื่อง โดยลดลงจาก 25.10 เท่าในปี 2550 เป็น 19.29 เท่า ในปี 2560 และความแตกต่างของรายจ่ายระหว่างกลุ่มประชากรที่มีรายจ่ายสูงที่สุดและกลุ่มประชากรที่มีรายจ่ายน้อยที่สุด มีแนวโน้มแคบลงอย่างต่อเนื่อง โดยลดลงจาก 11.70 เท่า ในปี 2551 เป็น 9.32 เท่า ในปี 2560 จากข้อมูลทั้ง 2 ส่วนข้างต้น แสดงให้เห็นว่า สถานการณ์ความเหลื่อมล้ำทั้งในส่วนของรายได้และรายจ่ายระหว่างประชากรกลุ่มต่าง ๆ ของไทยมีแนวโน้มดีขึ้น อย่างไรก็ตาม สถานการณ์ความเหลื่อมล้ำในประเทศยังมีความจำเป็นต้องให้ความสำคัญในการดำเนินการผ่านมาตรการต่าง ๆ ของภาครัฐเพื่อให้ประชากรในกลุ่มที่มีรายได้น้อยและรายได้น้อยปานกลางมีรายได้เพิ่มขึ้นและมีการกระจายรายได้จากกลุ่มประชากรที่มีรายได้สูงไปสู่ประชากรกลุ่มต่าง ๆ ดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน การจัดอันดับความเหลื่อมล้ำของประเทศต่าง ๆ ที่ดำเนินการโดยธนาคารโลกนั้นใช้ค่าดัชนี GINI coefficient เป็นตัวชี้วัด ซึ่งที่ผ่านมามีประเทศไทย มีอันดับดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง (ดนุชา พิชยนันท์, 2561)² เช่นเดียวกับการรายงานของธนาคารโลก สำนักงานประเทศไทย (2562) ระบุว่า ในช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมาประเทศไทยความก้าวหน้าอย่างมาก ในการดำเนินงานสู่เป้าหมาย 2 ประการ คือ การจัดการความยากจนขั้นรุนแรงและการกระจายความมั่งคั่ง ระหว่างปี

² ข้อมูลจากการแถลงข่าวชี้แจงสถานการณ์ความเหลื่อมล้ำประเทศไทย เมื่อวันที่ 7 ธันวาคม 2561

พ.ศ. 2529-2558 ความยากจนขั้นรุนแรงที่วัดโดยตัวอ้างอิงระหว่างประเทศ (1.90 เหรียญสหรัฐต่อวันจากความเท่าเทียมกันของอำนาจซื้อในปี พ.ศ. 2554) ลดลงอย่างมากจากร้อยละ 14.3 มาเหลือเพียงเล็กน้อย เมื่อพิจารณาเส้นความยากจนของประเทศ (เมื่อปี พ.ศ. 2556 อยู่ที่ประมาณ 6.20 เหรียญสหรัฐต่อวันจากความไม่เท่าเทียมกันของอำนาจซื้อในปี พ.ศ. 2554 อัตราความยากจนลดลงจากร้อยละ 67 ในปี พ.ศ. 2529 มาเป็นร้อยละ 10.50 ในปี พ.ศ. 2557 กล่าวคือ ประชากรไทย เกือบ 27 ล้านคน หรือมากกว่า 1 ใน 3 ของประชากรทั้งประเทศ หลุดพ้นจากความยากจนในช่วงเวลาดังกล่าว ประชากรไทย ได้รับสวัสดิการที่ดีหลายประการ ได้แก่ รายได้ต่อหัวเพิ่มสูงขึ้นเฉลี่ยร้อยละ 4.2 ต่อปี ในช่วงปี พ.ศ. 2543-2556 เด็กที่ได้รับการศึกษาสูงขึ้นและมีจำนวนมากขึ้นและประชาชนทุกคนได้รับความคุ้มครองจากระบบการประกันสุขภาพ ในขณะที่รูปแบบการประกันสังคมอื่น ๆ ก็ขยายตัวมากขึ้น เข้าถึงน้ำสะอาดและสุขอนามัยพื้นฐานได้ครอบคลุมเกือบทุกพื้นที่แล้วและการเคลื่อนย้ายแรงงานและการคมนาคมขนส่งก็เชื่อมต่อกันเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ยิ่งไปกว่านั้น การกระจายรายได้ เริ่มมีความเท่าเทียมกันมากขึ้น พิจารณาได้จากกลุ่มครัวเรือนที่ยากจนสุดร้อยละ 40 ของประเทศ มีรายจ่ายภาคครัวเรือนคิดเป็น ร้อยละ 17 ในปี พ.ศ. 2556 เปรียบเทียบกับร้อยละ 15.5 ในปี พ.ศ. 2529

บริบทในไทยตามการรายงานของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2560) โดยสำนักพัฒนาฐานข้อมูลและตัวชี้วัดภาวะสังคม ได้จัดทำรายงานการวิเคราะห์สถานการณ์ความยากจนและความเหลื่อมล้ำในประเทศไทยเป็นประจำทุกปี ตั้งแต่ปี 2553 เป็นต้นมา โดยมีจุดประสงค์เพื่อนำเสนอสถานการณ์และชี้ให้เห็นถึงประเด็นปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำที่เป็นสถานการณ์ล่าสุด รวมทั้งการวิเคราะห์ลักษณะของปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำในสังคมไทย นอกจากนี้ มีการรวบรวมนโยบายและมาตรการ/โครงการสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการแก้ปัญหาความยากจนและลดความเหลื่อมล้ำของรัฐบาลที่ดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน รวมทั้งนำเสนอแนวทางในการแก้ไขปัญหาความยากจนและลดความเหลื่อมล้ำในสังคมไทย ซึ่งในครั้งนี้ ผู้ศึกษาขอหยิบยกข้อมูลนับตั้งแต่ปี 2559 จนถึงข้อมูลล่าสุดที่มีการรายงานเพื่อนำมาประกอบการศึกษา ดังนี้

สถานการณ์ความยากจนของประเทศไทยในปี 2560 (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2560) พบว่า มีจำนวนคนจน อยู่ที่ 5.3 ล้านคน ลดลงจาก 5.8 ล้านคน ในปี 2558 คิดเป็นสัดส่วนคนจนร้อยละ 7.87 เป็นผลจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจและนโยบายรัฐบาลที่เอื้อประโยชน์ต่อคนยากจนยากไร้มากขึ้น ซึ่งนอกจากยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปีแล้ว รัฐบาลยังได้ประกาศว่าการแก้ปัญหาความยากจนเป็นเรื่องที่มีความสำคัญและต้องยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนให้หลุดพ้นจากปัญหาความยากจน ตามเป้าหมายของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 ซึ่งผู้ศึกษาได้รวบรวม ประเด็นความยากจนที่น่าสนใจ ดังต่อไปนี้

1) คนยากจนมีรายได้ลดลงจากปี 2558 โดยคนยากจนมีรายได้เฉลี่ย 2,823 บาทต่อคนต่อเดือน ในปี 2560 ลดลงจากปี 2558 ที่มีรายได้เฉลี่ยเท่ากับ 3,039 บาทต่อคนต่อเดือน

2) คนยากจนส่วนใหญ่มีการศึกษาต่ำกว่าระดับประถมศึกษาและทำงานในภาคเกษตรกรรม ซึ่งทำให้มีรายได้ต่ำ ขณะเดียวกันครัวเรือนภาคเกษตรส่วนใหญ่ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ทั้งนี้ แม้ว่าจะสามารถเข้าถึงแหล่งเงินกู้ได้ แต่การชำระหนี้เงินกู้ถือเป็นภาระทางการเงินที่สำคัญของครัวเรือนยากจน นอกจากนี้คนยากจนส่วนใหญ่ยังทำงานในกลุ่มผู้ประกอบการรายวันซึ่งไม่ได้รับการดูแลภายใต้กฎหมายคุ้มครองแรงงาน ทำให้โอกาสการเข้าถึงสวัสดิการต่ำ

3) ครัวเรือนขนาดใหญ่ ครัวเรือนสูงอายุ ครัวเรือนแอ่งกลางและครัวเรือนที่ผู้หญิงอาศัยอยู่กับเด็กมีความเสี่ยงต่อความยากจนสูง

4) คนเกือบบจนซึ่งเป็นกลุ่มเปราะบางที่จะกลับมาเป็นคนยากจนยังมีสัดส่วนที่สูง โดยมีสัดส่วนร้อยละ 7.99 ของประชากรหรือประมาณ 5.4 ล้านคน คนจนและคนเกือบบจนโดยส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ไม่ทำงานหารายได้ รวมทั้งมีลักษณะเป็นครัวเรือนสูงอายุ ทำให้จำเป็นต้องพึ่งพารายได้จากรัฐในการดำรงชีพ

5) ภาคตะวันออกเฉิยเหนือและภาคใต้ยังเป็นภูมิภาคที่มีปัญหาความยากจนสูงสุดจากสภาพภูมิศาสตร์ที่ไม่เอื้ออำนวย โดยเมื่อพิจารณาเป็นรายจังหวัด พบว่า จังหวัดปัตตานี นราธิวาส แม่ฮ่องสอน กาฬสินธุ์และนครพนมเป็นจังหวัดที่มีปัญหาความยากจนสูงสุด

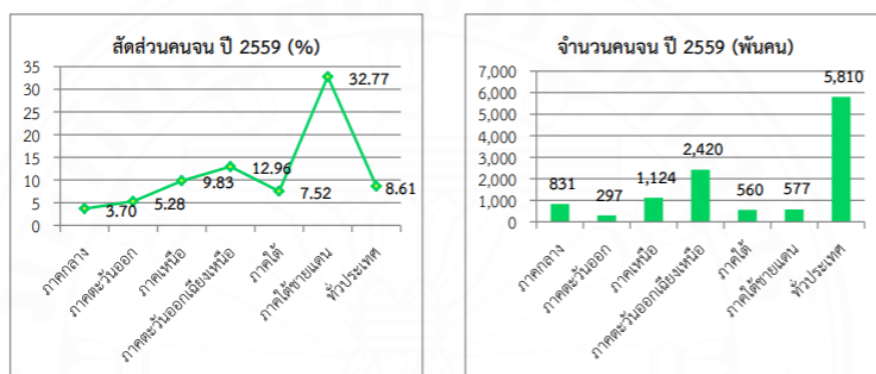
ส่วนสถานการณ์ความยากจนของประเทศไทยล่าสุดในปี 2562 พบว่า ภาคใต้ชายแดนมีความยากจนสูงที่สุดในขณะที่ภาคกลางมีความยากจนต่ำที่สุด เมื่อเปรียบเทียบความยากจนในระดับภูมิภาค พบว่า ในปี 2559 ภาคใต้ชายแดนมีความยากจนสูงที่สุด โดยมีสัดส่วนคนจนสูงถึงร้อยละ 32.8 ของประชากรทั้งหมดในภาค หรือประชากรในภาคใต้ชายแดนเกือบ 1 ใน 3 เป็นคนจน ซึ่งสูงกว่าค่าเฉลี่ยของประเทศ 3.8 เท่า (สัดส่วนคนจนเฉลี่ยทั่วประเทศร้อยละ 8.6) รองลงมา คือ ภาคตะวันออกเฉิยเหนือโดยมีสัดส่วนคนจนร้อยละ 13.0 ของประชากรทั้งหมดในภาค ส่วนภาคกลางมีความยากจนต่ำที่สุด โดยมีสัดส่วนคนจนเพียงร้อยละ 3.7 ของประชากรทั้งหมดในภาคเท่านั้น (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2560)

การให้ความสำคัญกับปัญหาความยากจนในระดับจังหวัดของแต่ละภูมิภาคจะสามารถสะท้อนปัญหาความยากจนได้ชัดเจนมากขึ้น โดยเฉพาะจังหวัดที่มีสัดส่วนคนจนสูงเกินกว่าร้อยละ 20 ของประชากรทั้งหมด ในจังหวัด ซึ่งในปี 2559 มีทั้งหมด 12 จังหวัด ประกอบด้วย ภาคกลาง 1 จังหวัด คือ ชัยนาท ภาคเหนือ 3 จังหวัด คือ แม่ฮ่องสอน ตาก น่าน ภาคตะวันออกเฉิยเหนือ 5 จังหวัด คือ กาฬสินธุ์ นครพนม บุรีรัมย์ อำนาจเจริญ มุกดาหาร ภาคใต้ชายแดน 3 จังหวัด คือ นราธิวาส ปัตตานี ยะลา ทั้งนี้ จาก 12 จังหวัดที่มีความยากจนสูงดังกล่าวมีอยู่ 7 จังหวัดที่เป็นจังหวัดที่มีมิติทั้งความ

ยากจนเรื้อรัง (จังหวัดที่ติดลำดับ 1 ใน 10 จังหวัดที่มีสัดส่วนคนจน สูงที่สุดต่อเนื่องหลายปี) และความยากจนรุนแรง (จังหวัดที่มีสัดส่วนคนจนสูงติดลำดับ 1 ใน 10 จังหวัดในปี 2559) ได้แก่ แม่ฮ่องสอน นราธิวาส ปัตตานี กาฬสินธุ์ นครพนม ตาก และบุรีรัมย์ ซึ่งจังหวัดเหล่านี้ภาครัฐและภาคีการพัฒนาจะต้องให้ความสำคัญลำดับสูงในการพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2560)

ภาพที่ 3.1

สัดส่วนคนจนปี 2559 และจำนวนคนจนปี 2559 (พันคน)

ที่มา: สำนักพัฒนาฐานข้อมูลและตัวชี้วัดภาวะสังคม, 2561

ภาพที่ 3.2

รายชื่อจังหวัดที่ติดลำดับ 10 จังหวัดที่มีสัดส่วนคนจนที่สูงที่สุดหรือความยากจนหนาแน่นสูงที่สุดในปี 2550-2559

ปี	ลำดับ 1	ลำดับ 2	ลำดับ 3	ลำดับ 4	ลำดับ 5	ลำดับ 6	ลำดับ 7	ลำดับ 8	ลำดับ 9	ลำดับ 10
2559	แม่ฮ่องสอน (39.21)	นราธิวาส (37.30)	ปัตตานี (35.98)	กาฬสินธุ์ (31.99)	นครพนม (30.24)	ชัยนาท (28.34)	ตาก (27.54)	บุรีรัมย์ (24.32)	อำนาจเจริญ (24.00)	น่าน (22.73)
2558	ปัตตานี (34.91)	แม่ฮ่องสอน (32.19)	ตาก (24.48)	บุรีรัมย์ (23.34)	ยะลา (21.04)	น่าน (21.01)	ชัยนาท (19.64)	นราธิวาส (19.50)	กาฬสินธุ์ (17.78)	กาญจนบุรี (17.63)
2557	แม่ฮ่องสอน (46.08)	นราธิวาส (45.13)	กาฬสินธุ์ (42.67)	ปัตตานี (39.15)	บุรีรัมย์ (39.13)	ตาก (36.53)	ยะลา (32.83)	น่าน (28.80)	เชียงราย (26.83)	นครพนม (24.89)
2556	แม่ฮ่องสอน (65.16)	ปัตตานี (37.44)	นราธิวาส (35.31)	ตาก (34.00)	นครพนม (31.13)	กาฬสินธุ์ (31.03)	มุกดาหาร (29.26)	หนองบัวลำภู (27.38)	บุรีรัมย์ (25.35)	อุบลราชธานี (24.25)
2555	แม่ฮ่องสอน (63.17)	ปัตตานี (46.80)	นราธิวาส (42.73)	กาฬสินธุ์ (39.80)	ศรีสะเกษ (36.07)	ตาก (35.93)	นครพนม (35.28)	สกลนคร (34.25)	บุรีรัมย์ (31.61)	มุกดาหาร (30.80)
2554	แม่ฮ่องสอน (58.85)	ตาก (43.50)	ศรีสะเกษ (35.89)	บุรีรัมย์ (33.67)	ปัตตานี (33.39)	ยโสธร (32.45)	กาญจนบุรี (32.19)	นครพนม (32.11)	ราชบุรี (30.10)	กาฬสินธุ์ (28.55)
2553	แม่ฮ่องสอน (70.39)	ศรีสะเกษ (55.79)	ปัตตานี (54.26)	กาฬสินธุ์ (51.64)	นครพนม (46.41)	ตาก (45.87)	สระแก้ว (40.70)	นราธิวาส (35.24)	บุรีรัมย์ (32.82)	อุตรดิตถ์ (30.69)
2552	แม่ฮ่องสอน (74.39)	ศรีสะเกษ (58.73)	นราธิวาส (54.94)	กาฬสินธุ์ (51.18)	ปัตตานี (49.65)	บุรีรัมย์ (47.18)	สระแก้ว (41.73)	ยะลา (38.66)	ตาก (37.61)	นครพนม (37.06)
2551	แม่ฮ่องสอน (70.39)	กาฬสินธุ์ (57.00)	ศรีสะเกษ (54.87)	ปัตตานี (51.07)	สระแก้ว (46.25)	บุรีรัมย์ (42.84)	นครพนม (40.82)	นราธิวาส (40.13)	ตาก (39.70)	ชัยภูมิ (39.63)
2550	แม่ฮ่องสอน (74.40)	นราธิวาส (53.40)	ศรีสะเกษ (48.93)	สระแก้ว (48.22)	บุรีรัมย์ (47.29)	ปัตตานี (44.99)	สุโขทัย (41.53)	กาฬสินธุ์ (40.23)	ชัยภูมิ (39.74)	ตาก (37.08)

ที่มา: สำนักพัฒนาฐานข้อมูลและตัวชี้วัดภาวะสังคม, 2561

ทั้งนี้ หากพิจารณาในรายละเอียด พบว่า ภาพรวมของประเทศไทย ความยากจนมีแนวโน้มลดลงในภาพรวมของประเทศไทยความยากจนมีแนวโน้มลดลง โดยสัดส่วนคนจนหรือสัดส่วนประชากรที่อยู่ใต้เส้นความยากจน ลดลงจากร้อยละ 42.3 ของประชากรทั้งประเทศในปี 2543 เหลือร้อยละ 8.6 ในปี 2559 หรือจำนวนคนจนลดลงจากประมาณ 25.8 ล้านคน เหลือประมาณ 5.8 ล้านคน ในช่วงเวลาเดียวกัน อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาสถานการณ์ความยากจนในแต่ละภูมิภาค (สำนักพัฒนาฐานข้อมูลและตัวชี้วัดภาวะสังคม, 2561) สรุปสาระสำคัญได้ ดังนี้

ภาพที่ 3.3

เส้นความยากจน สัดส่วนคนจน จำนวนคนจน (วัดจากรายจ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภค) ทั่วประเทศ

ที่มา: สำนักพัฒนาฐานข้อมูลและตัวชี้วัดภาวะสังคม, 2561

ทั้งนี้ หากพิจารณาเฉพาะข้อมูลเกี่ยวกับสถานการณ์ความจนก่อนโครงการบัตรสวัสดิการแห่งรัฐจะเกิดขึ้น มีตัวเลขที่น่าสนใจ คือ นับตั้งแต่ปี 2543 สัดส่วนคนจนหรือสัดส่วนประชากรที่อยู่ใต้เส้นความยากจน ลดลงจากร้อยละ 42.33 ของประชากรทั้งประเทศเหลืออยู่ร้อยละ 8.61 ในปี 2559 หรือประมาณ 5.8 ล้านคน และในช่วงเวลาเดียวกัน สำนักพัฒนาฐานข้อมูลและตัวชี้วัดภาวะสังคม (2560) ได้รายงานถึงสถานการณ์ความยากจนที่น่าสนใจ ดังรายละเอียด

1) ภาคกลาง มีสัดส่วนคนจนประมาณร้อยละ 3.7 ของประชากรทั้งหมดในภาคกลาง เมื่อพิจารณาความยากจนในภาพรวมของภาคกลาง อยู่ในระดับต่ำและมีเพียงบางจังหวัดเท่านั้นที่ยังมีความยากจนสูง ได้แก่ จังหวัดชัยนาท โดยมีสัดส่วนคนจนอยู่ที่ร้อยละ 28.3 ในปี 2559 ซึ่งสูงกว่าค่าเฉลี่ยของภาคกลาง 7.7 เท่าและเป็นจังหวัดที่มีความยากจนสูงเป็นลำดับที่ 6 ของประเทศ ในขณะที่ จังหวัดอ่างทอง กาญจนบุรี มีสัดส่วนคนจนค่อนข้างสูงอยู่ที่ร้อยละ 14.5 และ 14.1 ตามลำดับและในทางตรงกันข้าม จังหวัดปทุมธานี สมุทรปราการและนนทบุรี เป็นจังหวัดที่มีสัดส่วนคนจนน้อยกว่าร้อยละ 1 (หรือระบุอีกอย่างว่า ไม่มีความยากจน)

2) ภาคตะวันออก มีสัดส่วนคนจนประมาณร้อยละ 5.3 ของประชากรภาคตะวันออก ทั้งหมด เมื่อพิจารณาความยากจนในภาพรวมของภาคตะวันออก อยู่ในระดับที่ต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของประเทศประมาณ 1.6 เท่า และจังหวัดสระแก้ว เป็นจังหวัดที่มีคนจนมากที่สุด ร้อยละ 15.9 ในปี 2559 ซึ่งสูงกว่าค่าเฉลี่ยของภาคตะวันออก 3.0 เท่า และจังหวัดที่มีความยากจนสูงเป็นลำดับที่ 17 ของประเทศ ในขณะที่ จังหวัดตราดมีสัดส่วนคนจนค่อนข้างสูงอยู่ที่ร้อยละ 14.0 และในทางตรงกันข้าม จังหวัดชลบุรี เป็นจังหวัดที่มีสัดส่วนคนจนน้อยกว่าร้อยละ 1 (หรือระบุอีกอย่างว่า ไม่มีความยากจน)

3) ภาคเหนือ มีสัดส่วนคนจนประมาณร้อยละ 9.8 ของประชากรทั้งหมดในภาคเหนือ เมื่อพิจารณาความยากจนในภาพรวมของภาคเหนือ อยู่ในระดับสูงกว่าค่าเฉลี่ยของภาคเหนือ 4.0 เท่า และจังหวัดที่มีความยากจนสูงสุด คือ จังหวัดแม่ฮ่องสอน จังหวัดตากและจังหวัดน่าน โดยมีสัดส่วนคนจนอยู่ที่ร้อยละ 39.2, 27.5 และ 22.7 ตามลำดับ และในทางตรงกันข้าม จังหวัดพิจิตร จังหวัดกำแพงเพชร จังหวัดเพชรบูรณ์และจังหวัดพิษณุโลก เป็นจังหวัดที่มีสัดส่วนคนจนน้อยกว่าร้อยละ 4 (หรือระบุอีกอย่างว่า อยู่ในระดับต่ำมาก)

4) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีสัดส่วนคนจนประมาณร้อยละ 13.0 ของประชากรทั้งหมดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เมื่อพิจารณาความยากจนในภาพรวม อยู่ในระดับสูงกว่าค่าเฉลี่ยของประเทศ 1.5 เท่า ทั้งนี้ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า มี 5 จังหวัดที่มีความยากจนต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของประเทศ ได้แก่ จังหวัดหนองคาย จังหวัดเลย จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดชัยภูมิและจังหวัดบึงกาฬ ในขณะที่มี 4 จังหวัดที่ติด 1 ใน 10 ของจังหวัดที่ยากจนสูงสุดในประเทศ ได้แก่ โดยมีสัดส่วนคนจนสูงเกินกว่าร้อยละ 24 ซึ่งสูงกว่าค่าเฉลี่ยของประเทศเกินกว่า 2.8 เท่า นอกจากนี้ ยังมีจังหวัดมุกดาหารมีสัดส่วนคนจนสูงมากถึงร้อยละ 20.1 ซึ่งสูงกว่าค่าเฉลี่ยของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 1.6 เท่า สูงกว่าค่าเฉลี่ยของประเทศ 2.3 เท่า และเป็นจังหวัดที่มีความยากจนสูงสุดเป็นลำดับ 12 ของประเทศ รวมทั้งจังหวัดยโสธรก็มีสัดส่วนคนจนสูงถึงร้อยละ 16.7 ซึ่งสูงกว่าค่าเฉลี่ยของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 1.3 เท่า สูงกว่าค่าเฉลี่ยของประเทศ 1.9 เท่า และเป็นจังหวัดที่มีความยากจนสูงสุดเป็นลำดับ 13 ของประเทศ

5) ภาคใต้ มีสัดส่วนคนจนประมาณร้อยละ 7.5 ของประชากรทั้งหมดในภาคใต้ เมื่อพิจารณาความยากจนในภาพรวม พบว่า มี 3 จังหวัดที่มีความยากจนสูงกว่าค่าเฉลี่ยของประเทศ คือ ระนอง ตรังและพัทลุง ในปี 2559 ภาคใต้มีสัดส่วนคนจนเฉลี่ยร้อยละ 7.5 ของประชากรทั้งหมดในภาคใต้ซึ่งต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของประเทศเล็กน้อย โดยจังหวัดภูเก็ตไม่มีความยากจน (สัดส่วนคนจนต่ำกว่าร้อยละ 1) และจังหวัดสุราษฎร์ธานีมีสัดส่วนคนจนน้อยมากเพียงร้อยละ 1.4 เท่านั้น ในทางกลับกัน มี 3 จังหวัดที่มีความยากจนสูงกว่าค่าเฉลี่ยของประเทศ คือ ระนอง ตรังและพัทลุง โดยมีสัดส่วนคนจนร้อยละ 16.6, 15.9, และ 14.0 ตามลำดับและเป็นจังหวัดที่มีความยากจนสูงสุดเป็นลำดับ 14, 15, และ 21 ของประเทศ ตามลำดับ

6) ภาคใต้ชายแดน มีสัดส่วนคนจนประมาณร้อยละ 32.8 ของประชากรทั้งหมดในชายแดนภาคใต้ เมื่อพิจารณาความยากจนในภาพรวม พบว่า 2 ใน 3 จังหวัดของภาคใต้ชายแดนติดลำดับ 1 ใน 5 จังหวัดที่มีความยากจนสูงสุดของประเทศไทยในปี 2559 ภาคใต้ชายแดนมีสัดส่วนคนจนสูงมากถึงร้อยละ 32.8 ซึ่งสูงกว่าค่าเฉลี่ยของประเทศ 3.8 เท่าและจังหวัดในภาคใต้ชายแดนมีความยากจนสูงมากทั้ง 3 จังหวัด โดยจังหวัดนราธิวาสและปัตตานีเป็นจังหวัดที่ติดลำดับ 1 ใน 5 จังหวัดที่มีความยากจนสูงสุดของประเทศไทย โดยมีสัดส่วนคนจนสูงถึงร้อยละ 37.3 และ 36.0 ตามลำดับ ซึ่งสูงกว่าค่าเฉลี่ยของประเทศ 4.3 และ 4.2 เท่า และเป็นจังหวัดที่มีความยากจนสูงสุดเป็นลำดับ 2 และ 3 ของประเทศตามลำดับ ส่วนจังหวัดยะลาที่มีสัดส่วนคนจนสูงถึงร้อยละ 21.2 ซึ่งสูงกว่าค่าเฉลี่ยของประเทศ 2.5 เท่า และเป็นจังหวัดที่มีความยากจนสูงสุดเป็นลำดับ 11 ของประเทศ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2561)

การแก้ไขปัญหาความจน จึงเป็นหนึ่งในนโยบายยุทธศาสตร์ชาติที่รัฐบาลให้ความสำคัญและได้มีการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ซึ่งมาตรการสวัสดิการแห่งรัฐ ถือเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาความยากจน จึงมีทั้งการมอบบัตรสวัสดิการแห่งรัฐให้กับประชาชนผู้มีรายได้ต่ำได้มีการขึ้นทะเบียนกับทางกระทรวงการคลัง เพื่อจะกำหนดมาตรการที่เหมาะสม ในการพัฒนาให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนในอนาคต

3.2 นโยบายการจัดการความยากจนภายใต้รัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา

ภายใต้การบริหารของรัฐบาลชุดปัจจุบัน จะเห็นว่ามีโครงการของรัฐเกิดขึ้นมากมายในช่วงหลายปีที่ผ่านมาภายใต้นโยบายไทยแลนด์ 4.0 ก่อนหน้านั้น มีความพยายามของรัฐที่จะนำเสนอโครงการภายใต้เศรษฐกิจดิจิทัล หรือ Digital Economy ซึ่งรัฐบาลได้ตั้งกระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคมขึ้นมาดูแลเรื่องนี้โดยเฉพาะ (เช่น Big Data) พร้อมกลไกการขับเคลื่อนอย่างยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 12 โดยยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ตามราชกิจจานุเบกษาได้ระบุไว้ว่า รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย มาตรา 65 กำหนดให้รัฐพึงจัดให้มียุทธศาสตร์ชาติเป็นเป้าหมายการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน ตามหลักธรรมาภิบาลเพื่อใช้เป็นกรอบในการจัดทำแผนต่าง ๆ ให้สอดคล้องและบูรณาการกัน เพื่อให้เกิดเป็นพลังผลักดันร่วมกันไปสู่เป้าหมายดังกล่าว โดยให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎหมายว่าด้วยการจัดทำยุทธศาสตร์ชาติและต่อมาได้มีการตราพระราชบัญญัติ การจัดทำยุทธศาสตร์ชาติ พ.ศ. 2560 มีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 1 สิงหาคม 2560 โดยกำหนดให้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติ เพื่อรับผิดชอบในการจัดทำร่างยุทธศาสตร์ชาติ กำหนดวิธีการ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำร่างยุทธศาสตร์ชาติในการ

ติดตาม การตรวจสอบและการประเมินผล รวมทั้งกำหนดมาตรการส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนทุกภาคส่วนดำเนินการให้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติ

เพื่อให้เป็นไปตามที่กำหนดในพระราชบัญญัติการจัดทำยุทธศาสตร์ชาติ พ.ศ. 2560 คณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติได้แต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำยุทธศาสตร์ชาติด้านต่าง ๆ รวม 6 คณะ อันประกอบด้วย คณะกรรมการจัดทำยุทธศาสตร์ชาติด้านความมั่นคง คณะกรรมการจัดทำยุทธศาสตร์ชาติ ด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขัน คณะกรรมการจัดทำยุทธศาสตร์ชาติ ด้านการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพทรัพยากรมนุษย์ คณะกรรมการจัดทำยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคม คณะกรรมการจัดทำยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างการเติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม และคณะกรรมการจัดทำยุทธศาสตร์ชาติด้านการปรับสมดุลและพัฒนา ระบบการบริหารจัดการภาครัฐเพื่อรับผิชอบในการดำเนินการจัดทำร่างยุทธศาสตร์ชาติให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ วิธีการและเงื่อนไขที่กำหนด ตลอดจนได้จัดให้มีการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนและหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องอย่างกว้างขวางเพื่อประกอบการพิจารณาจัดทำร่างยุทธศาสตร์ชาติตามที่กฎหมายกำหนดแล้ว ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561-2580) เป็นยุทธศาสตร์ชาติฉบับแรกของประเทศไทย ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ซึ่งจะต้องนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อให้ประเทศไทยบรรลุวิสัยทัศน์ “ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศพัฒนาแล้ว ด้วยการพัฒนาตามหลักปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียง” ภายในช่วงเวลาดังกล่าว (สถาบันพระปกเกล้า, 2560)

3.2.1 ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ภายใต้รัฐบาลของพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา

การพัฒนาประเทศในช่วงระยะเวลาของยุทธศาสตร์ชาติ จะมุ่งเน้นการสร้างสมดุลระหว่าง การพัฒนาความมั่นคง เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในรูปแบบ “ประชารัฐ” โดยประกอบด้วย 6 ยุทธศาสตร์ ได้แก่ ยุทธศาสตร์ชาติด้านความมั่นคง ยุทธศาสตร์ชาติ ด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขัน ยุทธศาสตร์ชาติด้านการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพ ทรัพยากรมนุษย์ ยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคม ยุทธศาสตร์ชาติ ด้านการสร้างการเติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และยุทธศาสตร์ชาติด้านการปรับสมดุลและพัฒนาระบบการบริหารจัดการภาครัฐ โดยแต่ละยุทธศาสตร์มีเป้าหมายและประเด็นการพัฒนา ดังนี้

3.2.1.1 ยุทธศาสตร์ชาติด้านความมั่นคง

มีเป้าหมายการพัฒนาที่สำคัญ คือ ประเทศชาติมั่นคง ประชาชนมีความสุข เน้นการบริหารจัดการสถานะแวดล้อมของประเทศให้มีความมั่นคง ปลอดภัย เอกရာช อธิปไตย และมีความสงบเรียบร้อยในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับชาติ สังคม ชุมชน มุ่งเน้นการพัฒนาคน เครื่องมือ เทคโนโลยีและระบบฐานข้อมูลขนาดใหญ่ให้มีความพร้อมสามารถรับมือกับภัยคุกคามและภัยพิบัติได้ทุกรูปแบบและทุกระดับความรุนแรง ควบคู่ไปกับการป้องกันและแก้ไขปัญหา ด้านความมั่นคงที่มีอยู่ในปัจจุบันและที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต ใช้กลไกการแก้ไขปัญหาแบบบูรณาการ ทั้งกับส่วนราชการ ภาคเอกชน ประชาสังคม และองค์กรที่ไม่ใช่รัฐ รวมถึงประเทศเพื่อนบ้านและมิตรประเทศทั่วโลกบนพื้นฐานของหลักธรรมาภิบาล เพื่อเอื้ออำนวยประโยชน์ต่อการดำเนินการของยุทธศาสตร์ชาติด้านอื่น ๆ ให้สามารถขับเคลื่อนไปได้ตามทิศทางและเป้าหมายที่กำหนด

3.2.1.2 ยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขัน

มีเป้าหมายการพัฒนา ที่มุ่งเน้นการยกระดับศักยภาพของประเทศในหลากหลายมิติ บนพื้นฐานแนวคิด 3 ประการ ได้แก่

(1) “ต่อยอดอดีต” โดยมองกลับไปที่เราเคยทำทางเศรษฐกิจ อัตลักษณ์ วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต และจุดเด่นทางทรัพยากรธรรมชาติที่หลากหลาย รวมทั้งความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบของประเทศ ในด้านอื่น ๆ นำมาประยุกต์ผสมผสานกับเทคโนโลยีและนวัตกรรม เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทของ เศรษฐกิจและสังคมโลกสมัยใหม่

(2) “ปรับปรุงปัจจุบัน” เพื่อปูทางสู่อนาคต ผ่านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของประเทศในมิติต่าง ๆ ทั้งโครงข่ายระบบคมนาคมและขนส่ง โครงสร้างพื้นฐานวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีดิจิทัลและการปรับปรุงสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมและบริการอนาคต

(3) “สร้างคุณค่าใหม่ในอนาคต” ด้วยการเพิ่มศักยภาพของผู้ประกอบการ พัฒนาคู่มือใหม่ รวมถึงปรับปรุงแบบธุรกิจ เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของตลาด ผสมผสานกับยุทธศาสตร์ที่รองรับอนาคตบนพื้นฐานของการต่อยอดอดีตและปรับปรุงปัจจุบัน พร้อมทั้งส่งเสริมและสนับสนุนจากภาครัฐให้ประเทศไทยสามารถสร้างฐานรายได้และการจ้างงานใหม่ ขยายโอกาสทางการค้าและการลงทุนในเวทีโลก ควบคู่ไปกับการยกระดับรายได้และการกินดีอยู่ดี รวมถึงการเพิ่มขึ้นของคนชั้นกลางและลดความเหลื่อมล้ำของคนในประเทศได้ในคราวเดียวกัน (สำนักงานกฤษฎีกา, 2562)

3.2.1.3 ยุทธศาสตร์ชาติด้านการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพทรัพยากรมนุษย์

มีเป้าหมาย การพัฒนาที่สำคัญเพื่อพัฒนาคนในทุกมิติและในทุกช่วงวัย ให้เป็นคนดี เก่ง และมีคุณภาพ โดยคนไทย มีความพร้อมทั้งกาย ใจ สติปัญญา มีพัฒนาการที่ดีรอบด้านและมีสุขภาพที่ดีในทุกช่วงวัย มีจิตสาธารณะ รับผิดชอบต่อสังคมและผู้อื่น มัธยัสถ์ อดออม

โอบอ้อมอารี มีวินัย รักาศิลธรรม และเป็นพลเมืองดีของชาติ มีหลักคิดที่ถูกต้อง มีทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 มีทักษะสื่อสาร ภาษาอังกฤษและภาษาที่สาม และอนุรักษ์ภาษาท้องถิ่น มินิสัยรักการเรียนรู้และการพัฒนาตนเอง อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต สู่การเป็นคนไทยที่มีทักษะสูง เป็นนักคิด นักคิด ผู้ประกอบการ เกษตรกรยุคใหม่ และอื่น ๆ โดยมีสัมมาชีพตามความถนัดของตนเอง

3.2.1.4 ยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคม

เป็นการเตรียมความพร้อมของประชากรไทย ทั้งในมิติสุขภาพ เศรษฐกิจ สังคม และสภาพแวดล้อมให้เป็นประชากรที่มีคุณภาพ สามารถพึ่งตนเองและทำประโยชน์แก่ครอบครัว ชุมชน และสังคมให้นานที่สุด โดยรัฐให้หลักประกันการเข้าถึงบริการและสวัสดิการที่มีคุณภาพอย่างเป็นธรรมและทั่วถึง 4.5 ยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างการเติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม มีเป้าหมายการพัฒนาที่สำคัญเพื่อนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในทุกมิติ ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม ธรรมาภิบาล และความเป็นหุ้นส่วนความร่วมมือระหว่างกัน ทั้งภายในและภายนอกประเทศอย่างบูรณาการใช้พื้นที่เป็นตัวตั้งในการกำหนดกลยุทธ์และแผนงาน และการให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้เข้ามามีส่วนร่วมในแบบทางตรงให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ โดยเป็นการดำเนินการบนพื้นฐานการเติบโตร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นทางเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิต โดยให้ความสำคัญกับการสร้างสมดุลทั้ง 3 ด้าน อันจะนำไปสู่ความยั่งยืนเพื่อคนรุ่นต่อไปอย่างแท้จริง

3.2.1.5 ยุทธศาสตร์ชาติด้านการปรับสมดุลและพัฒนาระบบการบริหารจัดการภาครัฐ

มีเป้าหมายการพัฒนาที่สำคัญเพื่อปรับเปลี่ยนภาครัฐที่ยึดหลัก “ภาครัฐของประชาชนเพื่อประชาชนและประโยชน์ส่วนรวม” โดยภาครัฐต้องมีขนาดที่เหมาะสมกับบทบาทภารกิจ แยกแยะบทบาท หน่วยงานของรัฐที่ทำหน้าที่ในการกำกับหรือในการให้บริการในระบบเศรษฐกิจที่มีการแข่งขัน มีสมรรถนะสูง ยึดหลักธรรมาภิบาล ปรับวัฒนธรรมการทำงานให้มุ่งผลสัมฤทธิ์และผลประโยชน์ส่วนรวม มีความทันสมัยและพร้อมที่จะปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การนำนวัตกรรม เทคโนโลยีข้อมูลขนาดใหญ่ ระบบการทำงานที่เป็นดิจิทัลเข้ามาประยุกต์ใช้อย่างคุ้มค่าและปฏิบัติงานเทียบได้กับมาตรฐานสากล รวมทั้งมีลักษณะเปิดกว้าง เชื่อมโยงถึงกันและเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนได้อย่างสะดวก รวดเร็วและโปร่งใส โดยทุกภาคส่วนในสังคมต้องร่วมกันปลูกฝังค่านิยมความซื่อสัตย์สุจริต ความมัธยัสถ์และสร้างจิตสำนึกในการปฏิเสธไม่ยอมรับการทุจริต ประพฤติมิชอบอย่างสิ้นเชิง นอกจากนั้น กฎหมายต้องมีความ ชัดเจน มีเพียงเท่าที่จำเป็น มีความทันสมัย มีความเป็นสากล มีประสิทธิภาพ และนำไปสู่การลด ความเหลื่อมล้ำและเอื้อต่อการพัฒนา

โดยกระบวนการยุติธรรมมีการบริหารที่มีประสิทธิภาพ เป็นธรรม ไม่เลือกปฏิบัติและการอำนวยความสะดวก
ยุติธรรมตามหลักนิติธรรม

ยุทธศาสตร์ชาติ ด้านการสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคมเป็นผลมาจากมองเห็นปัญหาความเหลื่อมล้ำในฐานะที่เป็นความท้าทายที่สำคัญในการพัฒนาและยกระดับประเทศ ให้สามารถเติบโตได้อย่างยั่งยืนและบรรลุเป้าหมายของการเป็นประเทศที่มีรายได้สูงในอีก 20 ปี ข้างหน้าตามเป้าหมายของรัฐบาล ทั้งนี้ ถึงแม้ว่าหลายทศวรรษที่ผ่านมา ประเทศไทยประสบความสำเร็จในการพัฒนาประเทศให้ก้าวออกจากภาวะความยากจน แต่การแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำและการสร้างความเป็นธรรมนั้นว่ายังประสบปัญหาท้าทายในหลายมิติ โดยการกระจายทรัพยากรและความมั่งคั่งในสังคมยังคงมีการกระจุกตัวอยู่มาก การกระจายโอกาสของการพัฒนายังไม่ทั่วถึง รวมทั้งโอกาสการถือครองที่ดินและการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร องค์กรความรู้ แหล่งทุน บริการทางสังคม และกระบวนการยุติธรรมที่มีคุณภาพ ยังมีความเหลื่อมล้ำระหว่างกลุ่มประชากร โดยเฉพาะในภาคการเกษตรและชนบท ซึ่งอาจก่อให้เกิดปัญหาด้านอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งในส่วนของภาวะหนี้สิน การอพยพแรงงานเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมและบริการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีการกระจุกตัวในเมืองใหญ่ไม่ก่เมือง ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของครอบครัวและส่งผลกระทบต่อเสถียรภาพทางเศรษฐกิจและความมั่นคงของประเทศ ในระยะยาวและอาจมีความรุนแรงมากขึ้นในสถานะของการเข้าสู่สังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์ในอนาคตอันใกล้ ดังนั้น ยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคมจึงได้กำหนดประเด็น ยุทธศาสตร์ที่เน้นการตอบโจทย์การสร้างความเป็นธรรมและลดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศเพื่อให้การเติบโตของประเทศเป็นการเติบโตที่ยั่งยืนโดยทุกคนได้รับประโยชน์อย่างทั่วถึงและเป็นธรรม การกำหนดให้ภาคการเกษตรและครัวเรือนเป็นกลุ่มเป้าหมายของการปรับโครงสร้างและพฤติกรรมและการกระจายศูนย์กลางความเจริญเพื่อให้เกิดการสร้างงานในพื้นที่ เพื่อพลิกฟื้น โครงสร้างทางสังคมควบคู่ไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจ และช่วยลดความเสี่ยงต่อเสถียรภาพทางเศรษฐกิจและความมั่นคงของประเทศบนพื้นฐานหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง นอกจากนี้ ยังเน้นการดึงเอาพลังทางสังคมที่ประกอบด้วยภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งภาคเอกชน ประชาสังคม ชุมชนท้องถิ่น มาร่วม ขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศในรูปแบบประชารัฐ ซึ่งจะช่วยให้เกิดการแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำที่ยั่งยืน รวมทั้งการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการจัดการตนเอง และการเตรียมความพร้อมของ ประชากรไทยทั้งในมิติสุขภาพ เศรษฐกิจ สังคมและสภาพแวดล้อมให้เป็นประชากรที่มีคุณภาพ สามารถพึ่งตนเองและทำประโยชน์แก่ครอบครัว ชุมชนและสังคมให้นานที่สุด (ประกาศ เรื่อง ยุทธศาสตร์ชาติ พ.ศ. 2561-2580, น. 9)

3.2.2 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564)

การประกาศทิศทางของประเทศไทยในอนาคตของนายกรัฐมนตรี พลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา เรื่องประเทศไทย 4.0 นั้น เป็นเพราะโลกของอุตสาหกรรมกำลังก้าวเข้าสู่การปฏิวัติครั้งใหม่ที่เรียกว่า อุตสาหกรรม 4.0 ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ โดยแนวนโยบายดังกล่าวมาจากชื่อนโยบายอุตสาหกรรมแห่งชาติของเยอรมนีเมื่อปี พ.ศ. 2013 แนวคิด คือ โลกของเราจะเข้าสู่ช่วงการปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่ 4 ภายใน 20 ปีข้างหน้า ทำให้หลายประเทศต่างก็ตื่นตัวกับผลกระทบที่จะติดตามมา เนื่องจากปัจจุบันทุกประเทศบนโลกมีการเชื่อมต่ออย่างไร้พรมแดนในทุกมิติ ทั้งความร่วมมือทางการค้า ความร่วมมือด้านการพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐาน ความร่วมมือทางด้านเศรษฐกิจและสังคม เป็นต้น ในอีกมุมหนึ่ง ก็ย่อมเกิดการแข่งขันสูงขึ้นเรื่อย ๆ ด้วยเหตุผลประการหลัง ทำให้ประเทศไทยจำเป็นต้องปรับตัวเข้าสู่การพัฒนาในยุคอุตสาหกรรม 4.0 เพื่อเพิ่มศักยภาพของตนเองในการแข่งขันกับประเทศอื่น ๆ ทำให้ภายใต้การนำของรัฐบาลนี้ จึงเกิดเป็นนโยบายไทยแลนด์ 4.0 ขึ้น โดยตัวเลขนี้ มีความหมายถึงการปฏิรูปโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่เน้นการใช้นวัตกรรมและเทคโนโลยีเข้ามาช่วยพัฒนา โดยที่ภาคเกษตรยังคงเป็นแกนหลักแต่จะเปลี่ยนการเกษตรแบบดั้งเดิมไปสู่เกษตรสมัยใหม่ โดยการสร้างเกษตรกรปราดเปรื่อง (Smart Farmer) และสนับสนุนให้เกษตรกรเป็นผู้ประกอบการมากขึ้น

รัฐบาลไทย ได้ระบุว่า เดิมทีประเทศไทยมีการพัฒนารูปแบบทางเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่รูปแบบประเทศไทย 1.0 ที่เน้นด้านเกษตรกรรม จนถึงประเทศไทย 2.0 ที่เน้นอุตสาหกรรมเบาและประเทศไทย 3.0 ที่เน้นอุตสาหกรรมหนัก ซึ่งทำให้เราติดกับดัก คือ รายได้ปานกลาง ความเหลื่อมล้ำและความไม่สมดุลในการพัฒนา ซึ่งรัฐบาลจะต้องปฏิรูปเพื่อเปลี่ยนผ่านจากประเทศไทย 3.0 ไปสู่ประเทศไทย 4.0 ที่เน้นเศรษฐกิจที่ขับเคลื่อนด้วยนวัตกรรม คือ เปลี่ยนจากการทำปริมาณมากแต่ได้ผลน้อยไปสู่การทำปริมาณน้อยแต่ได้ผลมาก ซึ่งรัฐต้องอาศัย 3 กระบวนการ ได้แก่

- (1) เปลี่ยนจากการผลิตสินค้าโภคภัณฑ์ไปสู่สินค้าเชิงนวัตกรรม
- (2) เปลี่ยนจากการขับเคลื่อนด้วยอุตสาหกรรมไปสู่การขับเคลื่อนด้วยเทคโนโลยี
- (3) เปลี่ยนจากการผลิตสินค้าไปสู่ภาคบริการให้มากขึ้น

การวิเคราะห์เศรษฐกิจในช่วง 50 ปีที่ผ่านมา ในช่วงระยะแรก (พ.ศ. 2500-2536) เศรษฐกิจไทยมีการเติบโตอย่างต่อเนื่องอยู่ที่ร้อยละ 7-8 ต่อปี อย่างไรก็ตามในช่วงระยะถัดมา (พ.ศ. 2537-ปัจจุบัน) เศรษฐกิจไทยเริ่มมีการเติบโตเพียงร้อยละ 3-4 ต่อปีเท่านั้น สอดคล้องกับการจัดอันดับความสามารถในการแข่งขันโดย World Economic Forum โดยให้ประเทศไทยอยู่ในอันดับที่ 32 ของโลก ซึ่งต่ำกว่า สิงคโปร์และมาเลเซีย ทำให้เป็นที่มาของนโยบายที่มีชื่อว่า ประเทศไทย 4.0 (สถาบันพระปกเกล้า, ม.ป.ป)

ทั้งนี้ สุวิทย์ เมษินทรีย์ (2562) รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงพาณิชย์ ระบุว่า พลวัตของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน มาจากผลกระทบใน 3 กระแสหลักที่สำคัญ ได้แก่

- Globalization โลกกำลังเกิดการเปลี่ยนแปลงในสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้พร้อมกัน ได้แก่ กระแสของ Digitization, Urbanization และ Communization
 - Regionalization กระแสการรวมกลุ่มในภูมิภาค
 - Localization กระแสของการมีความเป็นท้องถิ่นและชุมชนอย่างเข้มแข็ง
- เนื่องจากมีความเป็นเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ที่ชัดเจน รวมถึงมีศิลปะและวัฒนธรรมที่สืบทอดและเชื่อมโยงคนในท้องถิ่นมายาวนาน

พลวัตการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของไทยในช่วงเวลาที่ผ่านมา เศรษฐกิจไทยขับเคลื่อนด้วยการพึ่งพาทุนต่างชาติเป็นหลัก โดยผ่านสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน (สกท.) และพึ่งพารายได้จากการส่งออกเป็นสินค้าหลัก ซึ่งเจ้าของกิจการของธุรกิจส่งออกก็เป็นชาวต่างชาติ คนไทยได้รับเพียงค่าแรงและตัวเลขการส่งออกเท่านั้น ผลจากการขับเคลื่อนโดยโมเดลทางเศรษฐกิจแบบนี้ ทำให้ประเทศติดกับดักของการเป็นประเทศที่มีรายได้ปานกลาง ไม่สามารถพัฒนาตัวเองไปสู่ประเทศที่มีรายได้สูง เนื่องจากต้องพึ่งพาชาวต่างชาติมากเกินไป นอกจากนี้ ยังทำให้เกิดการเหลื่อมล้ำของความมั่งคั่ง อำนาจและโอกาสมากมายและทั้งหมดนี้ เป็นที่มาของการเปลี่ยนผ่านไปสู่ Thailand 4.0 ประเทศไทยต้องปรับตัวและสร้างสมดุลทางเศรษฐกิจและสังคมให้เกิดความมั่นคง มั่งคั่งและยั่งยืนต่อไป (สุวิทย์ เมษินทรีย์, 2559)

ผลจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว นำมาสู่ยุทธศาสตร์การสร้างความเป็นธรรมและลดความเหลื่อมล้ำในสังคมในรัฐบาลภายใต้การบริหารนโยบายตามแผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 พ.ศ. 2560-2564 ภายใต้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12 ได้กำหนดยุทธศาสตร์ การสร้างความเป็นธรรมและลดความเหลื่อมล้ำในสังคม โดยมีเป้าหมายที่สำคัญในช่วง 5 ปี คือ ความเหลื่อมล้ำทางด้านรายได้และความยากจนลดลง เศรษฐกิจฐานรากมีความเข้มแข็ง ประชาชนทุกคนมีโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรการประกอบอาชีพและบริการทางสังคมที่มีคุณภาพอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม กลุ่มที่มีรายได้ต่ำสุด ร้อยละ 40 มีรายได้เพิ่มขึ้นอย่างน้อยร้อยละ 15 ต่อปี ทั้งนี้ การสร้างความเป็นธรรมและลดความเหลื่อมล้ำมีจุดเน้นและประเด็นการพัฒนาหลัก ดังนี้

- 1) การสร้างโอกาสให้กับกลุ่มเป้าหมายประชากรร้อยละ 40 ที่มีรายได้ต่ำสุด โดยจัดบริการของรัฐที่มีคุณภาพทั้งด้านการศึกษา สาธารณสุขให้กับผู้ที่ด้อยโอกาสและผู้ที่ยากไร้ในพื้นที่ห่างไกล การจัดสรรที่ดินทำกินอย่างมีเงื่อนไขให้แก่กลุ่มคนจนในภาคเกษตรที่ไร้ที่ดินทำกิน การพัฒนาทักษะของกลุ่มเป้าหมายให้สามารถประกอบอาชีพและมีรายได้

2) การสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจและสังคม โดยเฉพาะการสนับสนุนในเรื่องการสร้างอาชีพ รายได้ และให้ความช่วยเหลือที่เชื่อมโยงการเพิ่มผลิตภาพสำหรับประชากรกลุ่มร้อยละ 40 ที่มีรายได้ต่ำสุด ผู้ด้อยโอกาส สตรีและผู้สูงอายุ

3) การกระจายการจัดบริการภาครัฐให้มีความครอบคลุมและทั่วถึงทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพในด้านการศึกษา สาธารณสุข โครงสร้างพื้นฐานและการจัดสวัสดิการ

การแปลงนโยบายไปสู่การปฏิบัติของหน่วยงานภาครัฐเพื่อลดความยากจนและลดความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ พบว่า โดยกรอบยุทธศาสตร์ชาติระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2560-2579) ของกระทรวงการคลัง มียุทธศาสตร์การลดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคม แผนพัฒนาการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560 - 2564) มียุทธศาสตร์ ขยายโอกาสการเข้าถึงบริการทางการศึกษาและการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต แผนพัฒนาสุขภาพแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560- 2564) ของกระทรวงสาธารณสุข มียุทธศาสตร์สร้างความเป็นธรรมลดความเหลื่อมล้ำในระบบบริการสุขภาพ แผนยุทธศาสตร์กระทรวงมหาดไทย พ.ศ. 2560-2564 มียุทธศาสตร์การเสริมสร้างสังคมเข้มแข็งและพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก ยุทธศาสตร์กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ พ.ศ. 2560-2564 มียุทธศาสตร์สร้างภูมิคุ้มกันและส่งเสริมโอกาสทางสังคมบนฐานแห่งความพอเพียงและยุทธศาสตร์จัดระบบสวัสดิการที่เหมาะสมกับบริบทของประเทศไทย แผนพัฒนาดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคมของกระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม มียุทธศาสตร์สร้างสังคมคุณภาพที่ทั่วถึงเท่าเทียมด้วยเทคโนโลยีดิจิทัล

3.2.3 พระราชบัญญัติการจัดทำประชารัฐสวัสดิการเพื่อเศรษฐกิจฐานรากและสังคม พ.ศ. 2562

กองทุนประชารัฐสวัสดิการเพื่อเศรษฐกิจฐานรากและสังคม (กองทุนฯ) จัดตั้งตามพระราชบัญญัติการจัดประชารัฐสวัสดิการเพื่อเศรษฐกิจฐานรากและสังคม พ.ศ. 2562 (พระราชบัญญัติฯ) โดยกำหนดให้ตั้งไว้ที่สำนักงานปลัดกระทรวงและวัตถุประสงค์เพื่อใช้จ่ายในการจัดประชารัฐสวัสดิการที่เป็นการให้ความช่วยเหลือประชาชนผู้มีรายได้น้อยหรือเพื่อสนับสนุนโครงการที่ให้บริการทางสังคมที่เป็นการช่วยเหลือประชาชนในภาวะลำบากทุกประเภท และการให้ความช่วยเหลือประชาชนผู้มีรายได้น้อยตามโครงการลงทะเบียนเพื่อสวัสดิการแห่งรัฐอยู่ในเงินกองทุนนี้ ทั้งนี้ ตามมาตรา 4 และมาตรา 5 ของ พรบ.ฉบับนี้ กำหนดให้คณะกรรมการ โดยมีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังเป็นประธาน และมีปลัดกระทรวงการคลังเป็นรองประธาน พร้อมมีอำนาจแต่งตั้งรองปลัดกระทรวงการคลังคนหนึ่ง เป็นกรรมการและเลขานุการและแต่งตั้งข้าราชการในสำนักงานจำนวนไม่เกิน 2 คนเป็นผู้ช่วยเลขานุการ มีอำนาจหน้าที่หลัก คือ การเสนอแนะนโยบาย แผนการดำเนินงาน มาตรการหรือโครงการที่เกี่ยวกับประชารัฐสวัสดิการที่เป็นการให้ความช่วยเหลือในการ

ดำรงชีพและเพิ่มศักยภาพให้แก่ประชาชนผู้มีรายได้น้อยตามโครงการลงทะเบียนเพื่อสวัสดิการแห่งรัฐ โดยจะต้องจัดให้มีฐานข้อมูลของประชาชนผู้มีรายได้น้อยซึ่งผ่านการตรวจสอบคุณสมบัติในโครงการลงทะเบียนเพื่อสวัสดิการแห่งรัฐที่ถูกต้องและเป็นปัจจุบัน เพื่อใช้ในการจัดสรรพระราชรัฐสวัสดิการ กำกับดูแล การบริหารจัดการและประเมินผลการดำเนินงานได้อย่างเหมาะสม โดยจะต้องทำการ ประเมินผลการดำเนินงานและความคุ้มค่าอย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง (กระทรวงการคลัง, 2562)

ผลการดำเนินงานของกองทุนพระราชรัฐสวัสดิการเพื่อเศรษฐกิจรากฐานและสังคม ตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม 2561 ถึงวันที่ 30 กันยายน 2562 โดยสามารถแบ่งเป็นการจัดสรรสวัสดิการแห่งรัฐ (ผู้มีบัตรฯ) ได้ใน 2 รูปแบบ ดังนี้

1. สวัสดิการเพื่อบรรเทาค่าครองชีพ ได้แก่ ค่าใช้จ่ายในการเดินทาง และ ค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมในแต่ละช่วงเวลา เพื่อบรรเทาค่าครองชีพให้กับผู้มีบัตรฯ ดังนี้

1.1 สวัสดิการที่ไม่ได้กำหนดระยะเวลา มีการจัดสรรงบประมาณ ดังนี้

ตารางที่ 3.1

งบประมาณในสวัสดิการที่ไม่ได้กำหนดระยะเวลา

ลำดับ	สวัสดิการ	รายละเอียด	จำนวนรายการ (หน่วย: ครั้ง)	งบประมาณ (หน่วย: บาท)
1	วงเงินค่าซื้อสินค้าอุปโภคบริโภค	สูงสุด 200/300 บาท ต่อเดือน/คน	159,372,036	41,709,483,793
2	วงเงินค่าโดยสารรถเมล์และรถไฟฟ้า	สูงสุด 500 บาท/คน/ เดือน	564,829	179,929,475
3	วงเงินค่าโดยสารรถบริษัท ขนส่งจำกัด (บขส.)	สูงสุด 500 บาท/คน/ เดือน	2,910,828	211,757,129
4	วงเงินค่าโดยสารรถไฟ	สูงสุด 500 บาท/คน/ เดือน	11,554,809	325,611,156

ที่มา: คณะกรรมการพระราชรัฐสวัสดิการเพื่อเศรษฐกิจและฐานรากและสังคม, 2563

1.2 สวัสดิการที่กำหนดระยะเวลา โดยมีรายละเอียด ดังนี้

ตารางที่ 3.2

งบประมาณในสวัสดิการที่กำหนดระยะเวลา

ลำดับ	สวัสดิการ	ระยะเวลา	รายละเอียด	จำนวน รายการ (หน่วย: ครั้ง)	งบประมาณ (หน่วย: บาท)
1	มาตรการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้มีบัตรฯ	ม.ค.-มิ.ย. 62	100-200 บาท/ คน/เดือน	28,815,698	5,770,768,300
2	ค่าใช้จ่ายปลายปี	ธ.ค.61- ม.ค.62	500 บาท/คน/ เดือน (ครั้งเดียว)	14,193,927	7,193,463,500
3	ค่าเดินทางไปรักษาพยาบาล สำหรับผู้สูงอายุ (อายุ 65 ปี ขึ้นไป)	ธ.ค.61- ม.ค.62	1000 บาท/คน/ เดือน (ครั้งเดียว)	3,295,845	3,295,845,000
4	ค่าเช่าบ้านผู้สูงอายุ (60 ปี ขึ้นไป)	ธ.ค.61- ก.ย.62	400 บาท/คน/ เดือน	2,091,517	836,608,800
5	ค่าไฟฟ้า	ธ.ค.61- ก.ย.62	ไม่เกิน 230 บาท/ ครัวเรือน/เดือน	3,274,392	667,467,480
6	ค่าน้ำประปา	ธ.ค.61- ก.ย.62	ไม่เกิน 100 บาท/ ครัวเรือน/เดือน	252,309	17,315,567
7	ลดหย่อนภาษีมูลค่าเพิ่ม (VAT)	พ.ย.61- เม.ย.62	จ่าย VAT 7 คืบ 5 (ไม่เกิน 500 บาท/ คน/เดือน)	-	42,038,182
8	วงเงินค่าซื้ออุปโภคบริโภคที่ จำเป็นเพื่อการยังชีพ (ร้าน ธงฟ้า)	ก.พ.-เม.ย. 62	500 บาท/คน/ เดือน (ครั้งเดียว)	-	7,392,186,800
9	บรรเทาภาระค่าครองชีพ ให้แก่เกษตรกร	พ.ค.62	1000 บาท/คน/ เดือน (ครั้งเดียว)	4,019,782	4,019,782,000
10	บรรเทาภาระค่าใช้จ่ายขอ พ่อแม่ช่วงปิดเทอม	พ.ค.62	500 บาท/บุตร 1 คน (ครั้งเดียว)	2,620,695	1,310,347,500
11	เพิ่มเบี้ยคนพิการ	พ.ค. - ก.ย.62	200 บาท/คน/ เดือน	5,332,740	1,066,548,000

ตารางที่ 3.2

งบประมาณในสวัสดิการที่กำหนดระยะเวลา (ต่อ)

ลำดับ	สวัสดิการ	ระยะเวลา	รายละเอียด	จำนวน รายการ (หน่วย: ครั้ง)	งบประมาณ (หน่วย: บาท)
12	พุงการบริโภค	พ.ค. - ก.ย.62	500 บาท/คน/ เดือน	28,084,202	14,042,601,000
13	เงินช่วยเหลือสำหรับผู้สูงอายุ	ส.ค.. - ก.ย.62	500 บาท/คน/ เดือน	9,208,111	4,604,055,500
14	ช่วยเหลือการเลี้ยงดูบุตร 0-6 ปี ภายใต้โครงการของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์	ส.ค.. - ก.ย.62	300 บาท/คน/ เดือน	734,333	220,299,000
				รวม	50,479,327,529

ที่มา: คณะกรรมการประชารัฐสวัสดิการเพื่อเศรษฐกิจและฐานรากและสังคม, 2563

จากกรอบงบประมาณดังกล่าว มีส่วนที่เกี่ยวข้องกับโครงการบัตรสวัสดิการ โดยมาตรการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้แก่ผู้มีบัตร รวมทั้งสิ้น (1.1+1.2) อยู่ที่ 93,146,924,186 ล้านบาท โดยเป็นมาตรการที่ส่งเสริมให้ผู้ถือบัตรมีการพัฒนาตนเอง จนสามารถมีงานทำ มีรายได้เป็นของตนเอง และนำไปสู่การพึ่งพาตนเองได้ในอนาคตผ่านการพัฒนาใน 4 มิติ รวมทั้งผู้ดูแลผู้มีบัตร (AO) เพื่อทำหน้าที่ในการดูแล ให้คำปรึกษา และติดตามผลการพัฒนาของผู้มีบัตร เป็นรายบุคคล อีกทั้งยังมุ่งเน้นให้เกิดการบูรณาการหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง (คณะกรรมการประชารัฐสวัสดิการเพื่อเศรษฐกิจและฐานรากและสังคม, 2563)

3.3 หลักการบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ

โครงการบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ เริ่มต้นจากความจำเป็นต้องได้รับข้อมูล ที่แท้จริงของประชาชนผู้มีรายได้น้อยและยากจน จึงเปิดให้มีการลงทะเบียนผู้มีรายได้น้อยในปี 2559 ซึ่ง ณ ขณะนั้นมีคนลงทะเบียนประมาณ 8 ล้านคน ซึ่งช่วงเวลานั้นเป็นช่วงเกิดปัญหายากแรงแรงอย่างหนัก รัฐบาลจึงทำการโอนเงินช่วยเหลือให้กับผู้ที่เป็นทั้งเกษตรกรและนอกภาคเกษตร คนละ 3,000 บาท และ 1,500 บาท จากนั้นในปี 2560 รัฐบาลเปิดให้มีการลงทะเบียนเพิ่ม และผู้ลงทะเบียนราว 14.2 ล้านคน แต่เมื่อทำการตรวจสอบคุณสมบัติแล้ว ทำให้เหลือผู้ที่ผ่านการคัดเลือกราว 11.4 ล้านคน และ

นำไปสู่การให้บัตรสวัสดิการแห่งรัฐในเฟสแรก เราเรียกว่า ระยะที่ 1 (สำนักงานเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, 2560)

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง (2561) ระบุว่า มาตรการการช่วยเหลือนี้ รัฐบาลจะจ่ายเงินเพื่อให้สามารถดำรงชีพอยู่ได้ โดยรัฐบาลจะทยอยจ่ายให้เป็นงวดเพื่อนำไปใช้ในการดำรงชีพ แต่จะไม่ใช้วิธีการจ่ายเงินเป็นก้อน เพราะเกรงว่าจะมีการนำเงินที่ได้รับไปใช้จ่าย “ฟุ่มเฟือย” โดยการจ่ายเงินมีเงื่อนไขว่าจะต้องแสดงรายได้ที่แท้จริง และมีเงื่อนไขที่สำคัญว่า “ผู้ที่ได้รับเงินไปแล้วจะต้องปรับปรุงประสิทธิภาพของตนเอง พัฒนาความรู้ เพื่อหารายได้ให้มากขึ้น เพื่อในอนาคตจะได้หลุดพ้นจากเส้นความยากจนได้”

จากนั้นในการประชุมคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 9 มกราคม พ.ศ. 2561 ได้มีมติเห็นชอบ มาตรการช่วยเหลือระยะที่ 2 คือ มาตรการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ โดยไม่ได้เป็นการให้เงินช่วยเหลือเพียงอย่างเดียว แต่พัฒนาให้มีการงานเพื่อมาตรการพัฒนาคุณภาพชีวิต เป็นการให้ความช่วยเหลือโดยตรงไปยังกลุ่มเป้าหมายและเกิดประโยชน์สูงสุด โดยภาครัฐจะอาศัยข้อมูลในการติดตามประเมินผลการให้สวัสดิการในแต่ละประเภทและนำมาปรับปรุงให้มีความเหมาะสม สอดคล้องกับความต้องการในแต่ละพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น รวมทั้งสามารถกำกับติดตาม ค่าใช้จ่ายสวัสดิการต่าง ๆ ได้อย่างเป็นระบบ ไม่เพียงเท่านั้น เป้าหมายที่สำคัญอีกประการ ยังมุ่งเป้า เพื่อส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของประชาชนในการใช้จ่ายชำระค่าสินค้าและบริการในชีวิตประจำวันด้วยเงินสดเป็นหลัก ไปสู่ระบบการชำระเงินแบบอิเล็กทรอนิกส์ (e-Payment) ผ่านบัตรสวัสดิการที่เป็นในรูปแบบบัตรอิเล็กทรอนิกส์ และที่สำคัญเป็นการผลักดันยุทธศาสตร์การ พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานระบบการชำระเงินแบบอิเล็กทรอนิกส์แบบอิเล็กทรอนิกส์แห่งชาติ (National e-Payment Master Plan) ของรัฐบาลที่มุ่งเน้นการดำเนินธุรกรรมทางการเงินให้เป็นไปอย่างสะดวก รวดเร็ว และลดประมาณเอกสารทางการเงิน เพื่อเตรียมพร้อมเข้าสู่สังคมไร้เงินสด (Cashless Society) (กระทรวงการคลัง, 2561)

3.3.1 การนิยามความยากจน

จากปัญหาสำคัญของนโยบายบัตรสวัสดิการแห่งรัฐที่มีข้อจำกัดด้านข้อมูลที่ไม่เพียงพอ ทางรัฐมนตรีกระทรวงการคลังจึงเห็นควรให้การมีลงทะเบียนเพื่อให้ข้อมูลมีความทันสมัยมากขึ้น พัฒนาข้อมูลให้ถูกต้องเป็นปัจจุบัน จึงมีการเปิดลงทะเบียนให้กับผู้ที่ต้องการได้สิทธิ โดยรัฐมีการ กำหนดนิยามความยากจนที่ต้องประกอบไปด้วยคุณสมบัติ ดังนี้

- 1) มีสัญชาติไทย
- 2) อายุต่ำกว่า 18 ปีบริบูรณ์ (เกิดก่อน 16 พฤษภาคม 2542)

3) วางงานหรือมีรายได้ที่เกิดขึ้นในปี 2559 รวมทั้งสิ้นไม่เกิน 100,000 บาทต่อปี โดยคุณสมบัติของผู้มีรายได้ได้น้อย จะแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่มีรายได้ต่ำกว่า 100,000 บาท ซึ่งมีฐานการคำนวณมาจากค่าแรงขั้นต่ำวันละ 300 บาท เดือนหนึ่งทำงานประมาณ 20-22 วัน เท่ากับมีรายได้ต่อเดือนประมาณ 6,000-7,000 บาท หรือเท่ากับปีละ 900,000 บาท จึงเป็นที่มาของการขีดเส้นผู้มีรายได้ไม่เกิน 100,000 บาทต่อปี กลุ่มที่ 2 คือ กลุ่มที่มีรายได้ต่ำกว่า 30,000 บาท โดยมาจากการพิจารณาเส้นความยากจน ที่ใช้เกณฑ์ของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นหลัก ซึ่งได้กำหนดว่าเส้นความยากจนจะอยู่ที่ได้รายได้ประมาณ 2,000 บาท/เดือน หรือปีละไม่เกิน 30,000 บาท จึงเท่ากับว่า ถ้ามีรายได้ 0-30,000 บาท ถือว่าเป็นผู้ยากจน ส่วนตั้งแต่ 30,000-100,000 บาท เป็นผู้ที่อยู่สูงกว่าเส้นความยากจนถือเป็นแค่ผู้มีรายได้ได้น้อย ตัวเลขจึงเป็นฐานในการพิจารณาของกระทรวงการคลังในการลงทะเบียนตั้งแต่ปี 2559 (สำนักงานเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, 2561, น. 12)

4) ไม่มีทรัพย์สินหรือทรัพย์สินทางการเงิน ได้แก่ เงินฝากธนาคาร สลากออมสิน สลาก ธ.ก.ส. พันธบัตร ตราสารหนี้ รวมทั้งสิ้นไม่เกิน 100,000 บาท ณ เวลาใดเวลาหนึ่ง

5) ไม่เป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในอสังหาริมทรัพย์ตามกฎหมายหรือถ้าเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ดังกล่าว จะต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์และเงื่อนไข ดังนี้

5.1) ที่อยู่อาศัยที่เป็นที่ดินและสิ่งปลูกสร้าง (บ้านพร้อมที่ดิน)

(1) กรณีอยู่อาศัยอย่างเดียว

(1.1) บ้านหรือทาวเฮ้าส์ต้องมีพื้นที่ไม่เกิน 25 ตารางวา

(1.2) ห้องชุดต้องมีพื้นที่ไม่เกิน 35 ตารางเมตร

(2) กรณีเป็นที่อยู่อาศัยและใช้ประโยชน์จากที่ดินเพื่อการเกษตรต้องมีพื้นที่ไม่เกิน 10 ไร่ หรือในกรณีที่ใช้ประโยชน์จากที่ดินเพื่อการอื่นที่ไม่ใช่เพื่อการเกษตร จะต้องมียอดพื้นที่ไม่เกิน 1 ไร่

5.2) ที่ดินแยกจากที่อยู่อาศัย

(1) ในกรณีที่ใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการอื่นที่ไม่ใช่เพื่อการเกษตรต้องมีพื้นที่ไม่เกิน 1 ไร่

(2) ในกรณีที่ใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการเกษตรต้องมีพื้นที่ไม่เกิน 10 ไร่

ตารางที่ 3.3

แสดงเฟสการดำเนินการในโครงการบัตรสวัสดิการ (บัตรคนจน) จำแนกตามสิทธิและการช่วยเหลือ

เฟส	สิทธิและการช่วยเหลือ				
เฟสที่ 1	เปิดเกณฑ์กว้างให้กับผู้มีสิทธิลงทะเบียน ผู้ที่มีสิทธิลงทะเบียนผู้มีรายได้น้อย จะต้องมีความสอดคล้องตามนี้ 1) มีสัญชาติไทย 2) อายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป (เกิดก่อนวันที่ 16 พฤษภาคม 2542) 3) เป็นผู้ว่างงาน หรือมีรายได้ไม่เกิน 1 แสนบาท ในปี 2559 4) ไม่มีทรัพย์สินทางการเงิน ได้แก่ เงินฝากธนาคาร, สลากออมสิน, สลาก ธ.ก.ส., พันธบัตรรัฐบาล และตราสารหนี้ หรือถ้ามีทรัพย์สินทางการเงินดังกล่าว จะต้องมียอดรวมทั้งสิ้นไม่เกิน 100,000 บาท ณ เวลาใดเวลาหนึ่งในปี 2559 5) ไม่เป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในอสังหาริมทรัพย์ตามกฎหมาย หรือถ้าเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ดังกล่าว จะต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์และเงื่อนไข ดังนี้ <table border="1"> <thead> <tr> <th>(5.1) ที่อยู่อาศัยที่เป็นที่ดินและสิ่งปลูกสร้าง (บ้านพร้อมที่ดิน)</th><th>(5.2) ที่ดิน</th></tr> </thead> <tbody> <tr> <td> กรณีอยู่อาศัยอย่างเดียว - บ้านหรือทาวเฮ้าส์ต้องมีพื้นที่ ไม่เกิน 25 ตารางวา - ห้องชุดต้องมีพื้นที่ไม่เกิน 35 ตารางเมตร กรณีเป็นที่ยู่ออาศัยและใช้ประโยชน์จากที่ดิน - เพื่อการเกษตรต้องมีพื้นที่ไม่เกิน 10 ไร่ - เพื่อการอื่นที่ไม่ใช่การเกษตรต้องมีพื้นที่ไม่เกิน 1 ไร่ </td><td> กรณีที่ใช้ประโยชน์จากที่ดิน - เพื่อการเกษตรต้องมีพื้นที่ไม่เกิน 10 ไร่ - เพื่อการอื่นที่ไม่ใช่การเกษตรต้องมีพื้นที่ไม่เกิน 1 ไร่ </td></tr> </tbody> </table>	(5.1) ที่อยู่อาศัยที่เป็นที่ดินและสิ่งปลูกสร้าง (บ้านพร้อมที่ดิน)	(5.2) ที่ดิน	กรณีอยู่อาศัยอย่างเดียว - บ้านหรือทาวเฮ้าส์ต้องมีพื้นที่ ไม่เกิน 25 ตารางวา - ห้องชุดต้องมีพื้นที่ไม่เกิน 35 ตารางเมตร กรณีเป็นที่ยู่ออาศัยและใช้ประโยชน์จากที่ดิน - เพื่อการเกษตรต้องมีพื้นที่ไม่เกิน 10 ไร่ - เพื่อการอื่นที่ไม่ใช่การเกษตรต้องมีพื้นที่ไม่เกิน 1 ไร่	กรณีที่ใช้ประโยชน์จากที่ดิน - เพื่อการเกษตรต้องมีพื้นที่ไม่เกิน 10 ไร่ - เพื่อการอื่นที่ไม่ใช่การเกษตรต้องมีพื้นที่ไม่เกิน 1 ไร่
(5.1) ที่อยู่อาศัยที่เป็นที่ดินและสิ่งปลูกสร้าง (บ้านพร้อมที่ดิน)	(5.2) ที่ดิน				
กรณีอยู่อาศัยอย่างเดียว - บ้านหรือทาวเฮ้าส์ต้องมีพื้นที่ ไม่เกิน 25 ตารางวา - ห้องชุดต้องมีพื้นที่ไม่เกิน 35 ตารางเมตร กรณีเป็นที่ยู่ออาศัยและใช้ประโยชน์จากที่ดิน - เพื่อการเกษตรต้องมีพื้นที่ไม่เกิน 10 ไร่ - เพื่อการอื่นที่ไม่ใช่การเกษตรต้องมีพื้นที่ไม่เกิน 1 ไร่	กรณีที่ใช้ประโยชน์จากที่ดิน - เพื่อการเกษตรต้องมีพื้นที่ไม่เกิน 10 ไร่ - เพื่อการอื่นที่ไม่ใช่การเกษตรต้องมีพื้นที่ไม่เกิน 1 ไร่				
เฟสที่ 2	มาตรการช่วยเหลือระยะที่ 2 เป็นมาตรการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ 1. เงินช่วยเหลือเพิ่มอีก 200 บาทต่อเดือน จาก 300 บาท/เดือน รวมเป็น 500 บาทต่อเดือน สำหรับผู้มีรายได้น้อยต่ำกว่า 30,000 บาทต่อปี แต่ต้องเข้าโปรแกรมพัฒนาคุณภาพชีวิต และอาชีพที่ภาครัฐจัดไว้ให้ 2. เงินช่วยเหลือเพิ่มอีก 100 บาทต่อเดือน จาก 200 บาท/เดือน รวมเป็น 300 บาทต่อเดือน สำหรับผู้มีรายได้น้อยต่ำกว่า 30,000-100,000 บาทต่อปี แต่ต้องเข้าโปรแกรมพัฒนาคุณภาพชีวิตและอาชีพ ที่ภาครัฐจัดไว้ให้ 3. สามารถนำบัตรคนจนที่มีเงินดังกล่าว ไปใช้รูดซื้อสินค้า จ่ายค่าโดยสารรถสาธารณะ ลดค่าครองชีพได้เหมือนที่ผ่านมา				

ตารางที่ 3.3

แสดงเฟสการดำเนินการในโครงการบัตรสวัสดิการ (บัตรคนจน) จำแนกตามสิทธิและการช่วยเหลือ
(ต่อ)

เฟส	สิทธิและการช่วยเหลือ
	4. เน้นช่วยเหลือให้พัฒนาตัวเอง มีงานทำ ฝึกอบรมความรู้และเข้าถึงแหล่งเงินทุน เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต และรายได้ในระยะยาว 5. มีโครงการสนับสนุนให้สามารถเข้าถึงสิ่งจำเป็นพื้นฐาน เช่น โครงการสินเชื่อเพื่อที่อยู่อาศัยเพื่อสวัสดิการแห่งรัฐ ให้ซื้อบ้าน 6. เป็นการให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ที่ได้ลงทะเบียนไว้แล้ว และได้รับบัตรคนจนไปแล้ว โดยไม่มีการเปิดลงทะเบียนใหม่ 7. จะมีเจ้าหน้าที่กำหนดนโยบายติดตามให้ข้อมูลและดำเนินการตามมาตรการให้ความช่วยเหลือต่าง ๆ
เฟส 3 (รอบพิเศษ)	เป็นผู้ที่ลงทะเบียนไม่ทันในรอบที่ผ่านมา ผู้ที่มีสิทธิ์ร่วมโครงการลงทะเบียนคนจนรอบพิเศษ จะต้องเป็นผู้มีรายได้น้อย ที่ยังไม่เคยลงทะเบียนร่วมโครงการในครั้งที่ผ่านมา รวมทั้งกลุ่มผู้พิการ ผู้สูงอายุ ผู้ป่วยติดเตียงที่ไม่สามารถเดินทางมาลงทะเบียนคนจนในรอบที่แล้วได้ โดยยังคงคุณสมบัติ 5 ข้อในเฟส 1
รอบตกหล่น	รัฐเปิดลงทะเบียนคนจนรอบเก็บตก จัดทีมไทยนิยมลงพื้นที่ให้กรอกใบสมัครถึงบ้าน พungเป่าคนพิการ ผู้สูงอายุ ผู้ป่วยติดเตียง คาดมีผู้ลงทะเบียน 1 ล้านคน เริ่มใช้บัตรเดือน ต.ค.นี้ พร้อมเพิ่มเงินสงเคราะห์บุตรจาก 400 บาทเป็น 600 บาท และให้บุตรจาก 2 คน เป็น 3 คน โอนเงินเข้าบัญชีย้อนหลังให้ด้วย
เฟส 4	รื้อเกณฑ์ใหม่ ให้ลงทะเบียนเป็นครอบครัว แก้ปัญหาจนไม่จริง อย่างเช่นการลงทะเบียนรายบุคคลอาจไม่ตอบโจทย์ 100% เพราะบางครอบครัวมีฐานะดี แต่เมื่อเป็นการตรวจสอบคุณสมบัติรายบุคคลทำให้ผ่านคุณสมบัติ เพราะไม่มีรายได้ ไม่ได้เป็นเจ้าของทรัพย์สินอะไร จึงมีเหตุการณ์ว่าทำไมมีฐานะดีแล้วยังได้บัตรคนจน การแก้ปัญหานี้ในเฟสนี้ คือ ให้เป็นการลงทะเบียนทั้งรายบุคคลและรายครอบครัวด้วย เพราะแม้ผู้สูงอายุบางคนไม่มีอาชีพ แต่มีทรัพย์สินโดยใช้ชื่อของคนในครอบครัว นอกจากนี้ อาจจะเปิดให้ลงทะเบียนซ้ำทุกปี เพื่อคัดกรองผู้มีสิทธิ์อย่างแท้จริง และยกเว้นสิทธิ์ผู้ที่มีรายได้เกินเกณฑ์ที่กำหนด

ที่มา: สำนักงานเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, 2561

เมื่อตรวจสอบคุณสมบัติแล้ว ผู้ที่ต้องการรับสิทธิต้องเข้ามายืนยันสิทธิด้วยตนเอง ณ จุดบริการ ไม่ว่าจะเป็น ธ.ก.ส. ธนาคารออมสิน ธนาคารกรุงไทย คลังจังหวัดทั่วประเทศ (สังกัดกรมบัญชีกลาง) และสำนักงานเขตกรุงเทพฯ และต้องยืนยันตัวตนด้วยบัตรประชาชน ทั้งนี้ โครงการบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ เป็นโครงการที่ถูกระบุว่า จะเป็นจุดเริ่มต้นของการบูรณาการข้อมูลในหลายมิติเพื่อนำไปสู่การจัดสวัสดิการที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น ดังนั้น การกรอกข้อมูลเชิงลึกจะเป็นเรื่องจำเป็นมาก และการกรอกแบบฟอร์มจะประกอบไปด้วยข้อมูล 7 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 สถานที่วันเดือนปีที่จะไปลงทะเบียน โดยจะต้องทำการเลือกเพียง 1 ตัวเลือกเท่านั้น, ส่วนที่ 2 ข้อมูลส่วนตัว (ข้อ 1-10), ส่วนที่ 3 ข้อมูลอาชีพ (ข้อ 11), ส่วนที่ 4 ข้อมูลการเงิน (ข้อ 12-13), ส่วนที่ 5 ข้อมูลทรัพย์สิน (ข้อ 14-18), ส่วนที่ 6 ส่วนที่เป็นการให้รับรองข้อมูล และยินยอมให้ตรวจสอบข้อมูลและ ส่วนที่ 7 เอกสารแนบท้ายแบบฟอร์มผู้ลงทะเบียนที่ต้องเก็บไว้

นอกเหนือจากการให้ความช่วยเหลือ เพื่อให้การดำเนินการพัฒนาคุณภาพชีวิตแก่ผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐเป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีความคล่องแคล่วในการบริหารงาน มีความสอดคล้องกับลักษณะและความจำเป็นของแต่ละพื้นที่ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) โดยสำนักพัฒนาฐานข้อมูลและตัวชี้วัดภาวะสังคม ได้สรุปหลักการทำงาน ดังนี้

3.3.2 คณะทำงานภายใต้บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ

3.3.2.1 คณะกรรมการนโยบายการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ (คนส.)

มีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน รองนายกรัฐมนตรีที่กำกับบริหารกระทรวงการคลังเป็นรองประธาน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ปลัดกระทรวงที่เกี่ยวข้องและผู้ทรงคุณวุฒิเป็นกรรมการ มีปลัดกระทรวงการคลังเป็นกรรมการและเลขานุการ เพื่อทำหน้าที่กำหนดนโยบายการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐและแต่งตั้งคณะอนุกรรมการ และคณะทำงานเพื่อดำเนินการ

3.3.2.2 คณะอนุกรรมการติดตามการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ (คอต.)

มีปลัดกระทรวงการคลังเป็นประธาน ผู้อำนวยการสำนักงานเศรษฐกิจการคลังเป็นรองประธาน หัวหน้าผู้ตรวจราชการกระทรวงที่เกี่ยวข้องเป็นอนุกรรมการ โดยมีที่ปรึกษาหรือรองผู้อำนวยการสำนักงานเศรษฐกิจการคลังที่ได้รับมอบหมายเป็นอนุกรรมการและเลขานุการ เพื่อทำหน้าที่ติดตามการปฏิบัติงานของคณะอนุกรรมการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐประจำจังหวัดและรายงานความคืบหน้าของการปฏิบัติงานต่อ คนส.รวมทั้งปรับปรุงแก้ไขโครงการ

เพื่อรองรับมาตรการพัฒนาคุณภาพชีวิตฯ ให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับความจำเป็นในการพัฒนาผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ

3.3.2.3 คณะอนุกรรมการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐประจำจังหวัด (คจจ.)

ทำหน้าที่แต่งตั้ง กำกับดูแลและกำหนดแนวทางการปฏิบัติงานและการลงพื้นที่ของคณะทำงานพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐประจำอำเภอ มอบหมายและประสานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อดำเนินการพัฒนาคุณภาพชีวิตรายบุคคลและติดตามผลการดำเนินงานของหน่วยงานที่ได้รับมอบหมาย แล้วรายงานความคืบหน้าและผลการดำเนินการพัฒนาคุณภาพชีวิตรายบุคคลให้ คจจ. ทราบ โดย คจจ. มีองค์ประกอบ ดังนี้

(1) กรณีกรุงเทพมหานคร

มีปลัดกรุงเทพมหานครเป็นประธาน ผู้แทนของ หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ธนาครเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) ธนาครกรุงไทย จำกัด (มหาชน) สภาหอการค้าแห่งประเทศไทย สภาอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย บริษัทประชารัฐรักสามัคคี (ประเทศไทย) จำกัด เป็นอนุกรรมการ โดยมีผู้แทนของกรุงเทพมหานครเป็นอนุกรรมการและเลขานุการและผู้แทนธนาครออมสิน เป็นอนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

(2) กรณีจังหวัดอื่น ๆ

มีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธาน ข้าราชการระดับจังหวัดจากหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง ผู้แทนของ ธ.ก.ส. ธ.ออมสิน ธ.กรุงไทย ประธานหอการค้าจังหวัดประธานสภาอุตสาหกรรมจังหวัดและกรรมการผู้จัดการบริษัทประชารัฐรักสามัคคี (จังหวัด) จำกัด เป็นอนุกรรมการ โดยมีปลัดจังหวัดเป็นอนุกรรมการและเลขานุการและคลังจังหวัด เป็นอนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

3.3.2.4 คณะทำงานพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐประจำอำเภอ

หรือเรียกว่า “ทีมหมอประชารัฐสุขใจ (ทีม ปรจ.)” ประกอบด้วย คณะทำงานระดับอำเภอและผู้ดูแลผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ

(1) คณะทำงานระดับอำเภอ

ทำหน้าที่ มอบหมายเจ้าหน้าที่ของรัฐ เจ้าหน้าที่ของ ธ.ก.ส.หรือ ธนาครออมสินในพื้นที่เป็น “ผู้ดูแลผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ” ติดตามการปฏิบัติงานและรายงานให้คจจ. ทราบ โดยคณะทำงานระดับอำเภอ มีองค์ประกอบ ดังนี้ กรณีกรุงเทพมหานคร แต่ละเขตมีผู้อำนวยการเขตเป็นประธาน ผู้แทนของหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องเป็นคณะทำงาน โดยมีผู้แทนของธนาครออมสิน เป็นคณะทำงานและเลขานุการ กรณีจังหวัดอื่น ๆ แต่ละอำเภอมีนายอำเภอเป็น

ประธาน ผู้แทนของคณะผู้บริหารการคลังประจำจังหวัด สำนักงานจัดหางานจังหวัด หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง ธ.ก.ส. และ ธ.ออมสิน เป็นคณะทำงาน โดยมีผู้แทนของ ธ.ก.ส. หรือ ธ.ออมสิน เป็นคณะทำงานและเลขานุการ

(2) ผู้ดูแลผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ (Account Officer: AO)

ทำหน้าที่ดูแลและให้คำแนะนำแก่ผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐให้เหมาะสมและสอดคล้องตามความจำเป็นของแต่ละบุคคล โดยการสัมภาษณ์ผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐรายบุคคลเพื่อวิเคราะห์สภาพปัญหา สอบถามความประสงค์ เช่น การทำงานการฝึกอบรมอาชีพ เป็นต้น โดย AO ต้องรับผิดชอบดูแลผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐแต่ละรายตั้งแต่เริ่มต้นกระบวนการวิเคราะห์และติดตามเพื่อให้ทราบว่าผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐรายนั้นมีการพัฒนาอย่างไรหรือมีคุณภาพชีวิตดีขึ้นหรือไม่เพียงใด พร้อมทั้งรายงานผลการปฏิบัติงานให้คณะทำงานระดับอำเภอและกระทรวงการคลังทราบผ่านระบบการส่งข้อมูลทางอิเล็กทรอนิกส์เข้าฐานข้อมูลของศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร สำนักงานปลัดกระทรวงการคลังอย่างสม่ำเสมอ

3.3.3 รูปแบบของบัตรสวัสดิการ

แนวคิดในการจัดทำบัตรสวัสดิการ มี 2 แบบ จำแนกตามภูมิศาสตร์พื้นที่การให้บริการ โดยแบ่งได้เป็น 2 ประเภท ตามเขตพื้นที่ บัตรประเภท Hybrid 2 Chips จะมีแถบแม่เหล็ก Contactless Chip ที่จะมีสัญลักษณ์แมงมุมอยู่ด้านหลังบัตร ที่ออกให้กับผู้มีสิทธิที่ลงทะเบียนในเขตกรุงเทพมหานคร สมุทรปราการ นนทบุรี ปทุมธานี สมุทรสาคร นครปฐม และอยุธยา ซึ่งในบัตรสวัสดิการแห่งรัฐรูปแบบนี้จะมีวงเงินสำหรับลดค่าใช้จ่ายในการเดินทางรวม 1,500 บาทต่อเดือน แบ่งเป็นวงเงินสำหรับรถไฟฟ้า-รถโดยสารรององค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพ (ขสมก.) เป็นจำนวนเงิน 500 บาทต่อเดือน วงเงินสำหรับรถของบริษัท ขนส่ง จำกัด (บขส.) เป็นจำนวนเงิน 500 บาทต่อเดือน และวงเงินสำหรับรถไฟอีก เป็นจำนวนเงิน 500 บาทต่อเดือน โดยไม่จำกัดจำนวนครั้งในการใช้สิทธิ ส่วนบัตรอีกประเภทหนึ่งคือ บัตร EMV เป็น Contact Chip และแถบแม่เหล็ก ผู้ที่ได้รับบัตรประเภทนี้ ได้แก่ ผู้มีสิทธิที่ลงทะเบียนในจังหวัดอื่น ๆ (ธนาคารกรุงไทย, 2563)

ภาพที่ 3.4

รูปแบบบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ

แบบที่ 1 บัตร Hybrid 2 Chips

แบบที่ 2 บัตร EMV

อย่างไรก็ดี กล่าวได้ว่าบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ยังเป็นหนึ่งในนโยบายที่พรรคพลังประชาชนใช้ในการหาเสียงในช่วงการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นการทั่วไปเมื่อปี พ.ศ. 2562 อีกด้วย โดยในช่วงเวลานั้นรัฐบาลได้อนุมัติงบประมาณกว่า 37,900 ล้านบาท เพื่ออุดหนุนบัตรสวัสดิการแห่งรัฐใน 4 มาตรการ ได้แก่ ค่าน้ำประปา การสนับสนุนค่าใช้จ่ายปลายปี การช่วยเหลือค่าเดินทางผู้สูงอายุ และการช่วยเหลือค่าเช่าบ้านผู้สูงอายุที่มีรายได้น้อย ซึ่งเป็นการอุดหนุนระยะสั้นจนถึงเดือนกันยายน พ.ศ. 2562 เท่านั้น

ทั้งนี้ การใช้บัตรสวัสดิการแห่งรัฐเป็นสิทธิเฉพาะตัวของบุคคลที่ระบุบนหน้าบัตรเท่านั้น เว้นแต่ผู้พิการ ผู้สูงอายุ และผู้ป่วยติดเตียง ที่ไม่สามารถเดินทางได้ สามารถให้ผู้ดูแลเป็นผู้ใช้สิทธิแทนได้ตามเงื่อนไข และหากมีการตรวจสอบแล้วพบว่ามีผู้อื่นนำบัตรไปใช้โดยไม่เข้าเกณฑ์ข้างต้น เจ้าของบัตรจะถูกตัดสิทธิในบัตรและผู้ที่นำบัตรผู้อื่นไปใช้ต้องชดเชยเงินคืนแก่ทางราชการ (สถาบันพระปกเกล้า, 2564)

3.3.4 การตรวจสอบข้อมูลและการจัดทำบัตรสวัสดิการ

กระทรวงการคลัง จะมีการประกาศรายชื่อผู้มีสิทธิผ่านคุณสมบัติตามที่กำหนด โดยในระยะแรก มีการประกาศเมื่อวันที่ 15 กันยายน 2560 และเริ่มแจกจ่ายบัตรครั้งแรกเมื่อวันที่ 21 กันยายน 2560 โดยผู้ที่ผ่านคุณสมบัติ ต้องเข้ามายืนยันสิทธิผ่านการยื่นบัตรประจำตัวประชาชน และหลักฐานในการลงทะเบียน (ส่วนที่ 7 ในแบบฟอร์ม) เพื่อมาติดต่อบัตรสวัสดิการที่ได้ลงทะเบียนไว้ (กระทรวงการคลัง, 2561)

ภาพที่ 3.5

กระบวนการจัดการและตรวจสอบข้อมูลลงทะเบียนและการจัดทำบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ

ที่มา: กรมบัญชีกลาง, 2561

โดยผลการพิจารณาจะถูกตรวจสอบผ่านหน่วยงานรับลงทะเบียนทั้ง 7 หน่วยงาน ได้แก่ ธนาคารออมสิน ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ ธนาคารกรุงไทย (มหาชน) สำนักงานคลังจังหวัด ที่ว่าการอำเภอทุกอำเภอ สำนักงานเขตกรุงเทพมหานคร ศาลาว่าการเมืองพัทยา

3.3.5 รูปแบบความช่วยเหลือ

การให้วงเงินในบัตร เพื่อลดค่าครองชีพผ่านการชำระเงินอิเล็กทรอนิกส์ของหน่วยงานและร้านค้าที่กำหนด ผู้ที่ได้รับบัตรสวัสดิการ จะสามารถนำเงินที่ได้ไปใช้ในกรณี (รพ ปิติตลและ วีระวัฒน์ ภัทรศักดิ์กำจร, 2562) ดังนี้

ตารางที่ 3.4

วิวัฒนาการของโครงการลงทะเบียนเพื่อสวัสดิการแห่งรัฐภายใต้รัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา (ภายใต้กรอบเวลาการศึกษา)

ช่วงเวลา	เงื่อนไข	ระยะเวลาในการลงทะเบียน	สวัสดิการที่ได้รับ	จำนวนผู้ลงทะเบียน
2559	(1) สัญชาติไทย (2) อายุ 18 ปีขึ้นไป (3) เป็นผู้ว่างงานหรือมีรายได้ไม่เกิน 100,000 บาทในปี พ.ศ. 2558	15 ก.ค.-15 ส.ค.59	เงินโอนเพียงครั้งเดียว -3,000 บาท สำหรับผู้มีรายได้ไม่ถึง 30,000 บาท - 1,500 บาท สำหรับผู้มีรายได้เกิน 30,000 บาทแต่ไม่ถึง 100,000 บาท	8.4 ล้านคน มีคุณสมบัติถูกต้องตามเกณฑ์ 7.7 ล้านคน
2560-ปัจจุบัน	(1) สัญชาติไทย (2) อายุ 18 ปีขึ้นไป (3) มีรายได้ต่อปีไม่เกิน 100,000 บาท (4) เงินฝาก สลากออมสิน ธ.ก.ส. พันธบัตร รวมไม่เกิน 100,000 บาท (5) หากเป็นเจ้าของ เป็นผู้ว่างงานหรือมีรายได้ไม่เกิน 100,000 บาท ในปี พ.ศ. 2558	3 เม.ย.-15 พ.ค.60 ผ่านธนาคาร ข้างต้น รวมถึงคลังจังหวัด 76 จังหวัดและสำนักงานเขต กทม. ทั้ง 50 เขต	(1) วงเงินในการซื้อสินค้าจากร้านธงฟ้า ประชารัฐ หรือร้านค้าอื่น ๆ ที่กระทรวง พาณิชย์กำหนด - 300 บาทต่อเดือน สำหรับ ผู้มีรายได้ต่ำกว่า 30,000 บาทต่อปี - 200 บาทต่อเดือน สำหรับผู้มีรายได้มากกว่า 30,000 บาทแต่ไม่ถึง 100,000 บาทต่อปี (2) ค่ารถเมล์-รถไฟฟ้า 500 บาทต่อเดือน (3) ค่ารถโดยสาร ขส. 500 บาทต่อเดือน (4) ค่าโดยสารรถไฟ 500 บาทต่อเดือน (5) ส่วนลดค่าซื้อก๊าซหุงต้มจากร้านที่กระทรวง พลังงานกำหนด 45 บาทต่อ 3 เดือน	14.2 ล้านคน มีคุณสมบัติ ถูกต้อง ตามเกณฑ์ 11.47 ล้านคน (เสียชีวิตแล้ว 171,284 คน และยังมีบัตรที่ยังไม่แจกจ่าย 0.97 ล้านใบ รวมผู้ถือบัตร 11.10 ล้านคน)

นอกจากนี้ ยังมีมาตรการเสริมในปีงบประมาณ พ.ศ. 2561 และในปีงบประมาณ พ.ศ. 2562 ดังนี้

ตารางที่ 3.5

มาตรการเสริมในปั๊งบประมาณ พ.ศ. 2561 และ ปีพ.ศ. 2562 (ภายใต้กรอบเวลาการศึกษา)

เดือนปี	มาตรการ	สวัสดิการที่ได้รับ
มาตรการเสริมในปั๊งบประมาณ พ.ศ. 2561		
มิ.ย.-ส.ค. 60	การสำรวจผู้มีรายได้น้อย พ.ศ. 2560	การส่งนักศึกษาลงสำรวจความต้องการของผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐเพื่อสอบถามลักษณะสวัสดิการที่ต้องการรับ
ม.ค.-ธ.ค. 61	มาตรการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ	จูงใจให้ผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐเข้าร่วมโครงการฝึกอาชีพกับภาครัฐ โดยจะเพิ่มวงเงินในบัตรให้สำหรับการซื้อสินค้าในร้านธงฟ้าประชารัฐ เพิ่ม 200 บาท สำหรับผู้มีรายได้น้อยไม่เกิน 30,000 บาท ต่อปี และ 100 บาทสำหรับผู้ที่มีรายได้เกิน 30,000 แต่ไม่เกิน 100,000 บาทต่อปี
พ.ค.-มิ.ย.61	การลงทะเบียนเพื่อสวัสดิการแห่งรัฐเพิ่มเติม ภายใต้โครงการไทยนิยม ยั่งยืน ในกลุ่มผู้พิการ ผู้สูงอายุ ผู้ป่วยติดเตียงหรือผู้ที่ไม่สามารถเดินทางมาลงทะเบียนได้ในปี 2560	ได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐเพิ่มเติม 3.1 ล้านคน สวัสดิการเหมือนกับผู้มีบัตรที่ได้รับไปก่อนหน้านี้ทุกประการ
ก.ค.61	การใช้บัตรสวัสดิการแห่งรัฐชำระค่าโดยสารรถไฟฟ้า	เชื่อมระบบการชำระเงินอิเล็กทรอนิกส์เข้ากับรถไฟฟ้าสายต่าง ๆ เพื่อให้สามารถชำระเงินค่า รถไฟฟ้าจากช่องค่าโดยสารรถประจำทาง
ก.ค.-ก.ย. 61	การจ่ายเงินสงเคราะห์เพื่อการยังชีพแก่ผู้สูงอายุที่มี รายได้น้อย	อุดหนุนเงินให้แก่ผู้สูงอายุที่มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐเพิ่ม 100 บาท สำหรับผู้มีรายได้น้อยไม่เกิน 30,000 บาทต่อปี และ 50 บาทสำหรับผู้ที่มีรายได้เกิน 30,000 แต่ไม่เกิน 100,000 บาทต่อปี สามารถกดออกมาเป็นเงินสดได้
ส.ค.61	การพัฒนาแอปพลิเคชันถุงเงินประชารัฐ	ให้ร้านค้าที่ไม่มีเครื่องรับชำระเงินอิเล็กทรอนิกส์ หรือ EDC สามารถรับชำระได้ผ่านทางแอปพลิเคชัน เป็นการเพิ่มช่องทางการใช้บัตรสวัสดิการแห่งรัฐเพื่อซื้อสินค้าอุปโภคบริโภค

ตารางที่ 3.5

มาตรการเสริมในปั๊งบประมาณ พ.ศ. 2561 และ ปีพ.ศ. 2562 (ภายใต้กรอบเวลาการศึกษา) (ต่อ)

เดือนปี	มาตรการ	สวัสดิการที่ได้รับ
มาตรการเสริมในปั๊งบประมาณ พ.ศ. 2562		
ต.ค.61-ปัจจุบัน	การจ่ายเงินสงเคราะห์เพื่อการยังชีพแก่ผู้สูงอายุที่มีรายได้น้อย	ดำเนินการต่อเนื่องจากปั๊งบประมาณที่ผ่านมา
ธ.ค.61-ก.ย.62	มาตรการช่วยเหลือผู้มีรายได้น้อยเพิ่มเติมผ่านบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ	ประกอบด้วยมาตรการย่อย 4 มาตรการ ได้แก่ - การบรรเทาภาระค่าไฟฟ้าและค่าน้ำประปา - การสนับสนุนค่าใช้จ่ายในช่วงปลายปีให้แก่ผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ - การช่วยเหลือค่าเดินทางไปรับการรักษาพยาบาลและค่าใช้จ่ายอื่นเกี่ยวกับสุขภาพสำหรับผู้สูงอายุ - การช่วยเหลือค่าเช่าบ้านสำหรับผู้สูงอายุที่มีรายได้น้อย
ม.ค.-มิ.ย.62	มาตรการช่วยเหลือผู้มีรายได้น้อยเพิ่มเติมผ่านบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ระยะที่ 2	ดำเนินการต่อเนื่องจากปั๊งบประมาณที่ผ่านมา
ก.พ.-เม.ย.62	การเติมเงินเข้ากระเป๋าอิเล็กทรอนิกส์ในบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ	แบ่งส่วนที่เป็นวงเงินสำหรับการใช้จ่ายสินค้าในร้านธงฟ้าประชารัฐให้กดออกมาเป็นเงินสดได้

3.3.6 มาตรการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ

คณะรัฐมนตรี ได้มีมติเห็นชอบมาตรการพัฒนาคุณภาพชีวิต ซึ่งเป็นโครงการช่วยเหลือระยะที่ 2 แก่ผู้ผ่านการตรวจสอบในโครงการลงทะเบียนเพื่อสวัสดิการแห่งรัฐปี 2560 โดยมีหลักการสำคัญ 4 ประการ ได้แก่ การวิเคราะห์และให้ความช่วยเหลือผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐรายบุคคล โดยจัดให้มี AO เพื่อทำหน้าที่ในการตรวจสอบสภาพข้อเท็จจริง สอบถามความประสงค์ และนำมาทำแผนเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตที่เหมาะสม ซึ่งจะทำให้รัฐบาลสามารถให้ความช่วยเหลือได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีประสิทธิผล และความยั่งยืน โดยจะทำการพัฒนาตามความจำเป็นรอบด้าน 4 มิติ คือ

1. การมีงานทำ เช่น การจัดหางานในประเทศและต่างประเทศโดยกระทรวงแรงงาน โครงการแฟรนไชส์สร้างอาชีพเพื่อผู้มีรายได้น้อยโดยกระทรวงพาณิชย์ โครงการตลาดประชารัฐโดยกระทรวงมหาดไทย เป็นต้น

2. การฝึกอบรมอาชีพและการศึกษา เช่น โครงการฝึกอาชีพเร่งด่วนนอกประสงค์ (ช่างชุมชน) โดยกระทรวงแรงงาน โครงการเพิ่มทักษะอาชีพแก่เกษตรกรผู้ลงทะเบียนเพื่อสวัสดิการแห่งรัฐโดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ โครงการมหาวิทยาลัยประชาชนโดยธนาคารออมสิน (ธ.ออมสิน) โครงการให้ความรู้ทางการเงินแก่เกษตรกรลูกค้าผู้มีรายได้น้อยที่ลงทะเบียนเพื่อสวัสดิการแห่งรัฐปี 2560 โดยธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) เป็นต้น

3. การเข้าถึงแหล่งเงินทุนในระบบ เช่น โครงการสินเชื่อเพื่อพัฒนาอาชีพของผู้มีรายได้น้อยที่ลงทะเบียนเพื่อสวัสดิการแห่งรัฐ โดย ธ.ก.ส. โครงการสินเชื่อผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ โครงการสินเชื่อธุรกิจแฟรนไชส์โครงการสินเชื่อ Street Food โดย ธนาคารออมสิน เป็นต้น

4. การเข้าถึงสิ่งจำเป็นพื้นฐาน เช่น โครงการให้กู้ยืมเงินจากกองทุนเงินให้กู้ยืมเพื่อการศึกษา (กยศ.) โครงการสินเชื่อที่อยู่อาศัยเพื่อสวัสดิการแห่งรัฐโดยธนาคารอาคารสงเคราะห์ และกระทรวงการคลัง การออมเพื่อการเกษียณอายุสำหรับแรงงานนอกระบบโดยกองทุนการออมแห่งชาติ

ทั้งนี้ การดำเนินงาน เพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ ตามวัตถุประสงค์ จึงกำหนดให้มีโครงสร้างการทำงาน ประกอบไปด้วย คณะกรรมการนโยบายการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ทำหน้าที่กำหนดนโยบาย คณะอนุกรรมการติดตามการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ทำหน้าที่ติดตามความคืบหน้าและผลการดำเนินการพัฒนาคุณภาพชีวิตรายบุคคล และคณะอนุกรรมการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐประจำจังหวัด ทำหน้าที่แต่งตั้งกำกับ ดูแลและกำหนดแนวทางการปฏิบัติงาน และการลงพื้นที่ของคณะทำงานพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐประจำอำเภอ และมอบหมายงานที่เกี่ยวข้องเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตรายบุคคล (สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง, 2561)

ผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐที่แสดงความประสงค์จะพัฒนาตนเองในแบบประเมิน และแผนการพัฒนารายบุคคล จะได้รับวงเงินค่าซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคที่จำเป็น สินค้าเพื่อการศึกษา และวัตถุดิบเพื่อเกษตรกรรม จากร้านธงฟ้าประชารัฐและร้านอื่น ๆ ที่กระทรวงพาณิชย์กำหนดตาม แนวทางประชารัฐสวัสดิการเพิ่มเติม โดยจะเริ่มได้รับในเดือนถัดไปหลังจากเดือนที่แสดงความ ประสงค์จนถึงเดือนธันวาคม 2561 ดังนี้ (1) ผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐที่มีรายได้ไม่เกิน 30,000 บาท ในปี 2559 จะได้รับวงเงินเพิ่มเติมจำนวน 200 บาท/เดือน และ (2) ผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐที่มี รายได้สูงกว่า 30,000 บาท ในปี 2559 จะได้รับวงเงินเพิ่มเติมจำนวน 100 บาท/เดือน

มาตรการภาษีเพื่อสนับสนุนการพัฒนาผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐรายบุคคลและจูงใจให้นายจ้างที่เป็นนิติบุคคลจัดการฝึกทักษะฝีมือให้แก่ผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐหรือพิจารณาจ้างงาน ผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐเป็นกรณีพิเศษ โดยให้หักรายจ่ายเป็นจำนวน 1.5 เท่าของรายจ่าย โดยเฉพาะ รายจ่ายค่าจ้างผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐในส่วนที่ไม่เกินร้อยละ 10 ของจำนวนลูกจ้างในบริษัทหรือห้าง หุ้นส่วนนิติบุคคลนั้น ทั้งนี้ สำหรับรอบระยะเวลาบัญชีที่เริ่มในหรือหลังวันที่ 1 มกราคม 2561 จนถึง วันที่ 31 ธันวาคม 2562

3.3.7 ร้านธงฟ้าประชารัฐ

ร้านธงฟ้าประชารัฐ ต้องดำเนินการตามที่ได้ออกประกาศกระทรวงพาณิชย์ เรื่อง หลักเกณฑ์ วิธีการและเงื่อนไขการเข้าร่วมโครงการธงฟ้าประชารัฐ โดยใช้โปรแกรมประยุกต์สำหรับ อุปกรณ์เคลื่อนที่ (Mobile Application) ลงวันที่ 22 มิถุนายน 2561 นั้น เพื่อให้เป็นไปตามโครงการ ดังกล่าว จึงได้อาศัยอำนาจตามความในมาตรา 21 แห่งพระราชบัญญัติระเบียบบริหารแผ่นดิน พ.ศ. 2534 และที่แก้ไขเพิ่มเติมกระทรวงพาณิชย์จึงออกประกาศกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการและเงื่อนไขการ เข้าร่วมธงฟ้าประชารัฐ (ฉบับที่ 2) ดังนี้

สำหรับกลุ่มสินค้าประเภทต่าง ๆ ที่สามารถรองรับการใช้จ่ายของ “บัตรสวัสดิการ แห่งรัฐ” และ “แอปฯ ถุงเงินประชารัฐ” ของร้านค้าธงฟ้าประชารัฐ นั้น จะต้องเป็นสินค้าในกลุ่มของ กลุ่มสินค้าอุปโภค-บริโภค, อาหาร, เครื่องใช้ในครัวเรือน, สินค้าเพื่อการศึกษา, สินค้าวัตถุดิบเพื่อ เกษตรกรรม, ยารักษาโรค, สินค้าและผลผลิตทางการเกษตร, สินค้า OTOP ฯลฯ แต่ทั้งนี้ ต้องไม่ใช่ กลุ่มสินค้าประเภท สุรา-ยาสูบ จึงจะสามารถใช้บัตรฯ และแอปฯ ในการซื้อ และชำระเงินได้ นอกจากนี้ทางกระทรวงพาณิชย์ ยังได้เปิดโอกาสให้รถยนต์เร่ขายสินค้า และแผงลอย ที่เปิดให้ขายอยู่ ในตลาดสด หรือขายในที่สาธารณะ ที่มีใบอนุญาตฯ ก็สามารถเข้าร่วมโครงการธงฟ้าประชารัฐ และมี สิทธิ์ในการเปิดใช้ แอปฯ ถุงเงินประชารัฐ ได้อีกด้วย

อย่างไรก็ดี ไม่ใช่แค่ขั้นตอนการสมัครเท่านั้น แต่ร้านค้าที่ได้รับการอนุมัติให้เข้าร่วมโครงการ จำเป็นต้องปฏิบัติตามแนวทางที่วางไว้ด้วย โดยประกอบไปด้วย

1) ร้านค้าต้องทำการปิดป้ายสัญลักษณ์ “ธงฟ้าประชารัฐ” หน้าร้านหรือบริเวณชั้นวางสินค้าและสติกเกอร์รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐหรือสัญลักษณ์อื่น ๆ ตามที่กำหนด

ภาพที่ 3.7

ตัวอย่างการปิดป้ายสัญลักษณ์ “ธงฟ้าประชารัฐ” หน้าร้าน

2) สำหรับกลุ่มร้านค้า ภายในร้านต้องมีการจัดมุมสินค้าอุปโภคบริโภคทั่วไปสำหรับโครงการ

3) สินค้าที่นำมาจำหน่ายต้องเป็นสินค้าที่มีคุณภาพ มาตรฐานตามที่หน่วยงานรัฐกำกับไว้

4) ราคาที่จำหน่ายต้องมี “ราคาต่ำกว่า” ราคาในท้องตลาดอย่างมีนัยสำคัญ

5) ร้านค้า “ห้ามจำหน่าย” สินค้าในกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ยาสูบทุกชนิดกับผู้ถือบัตร

บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ และห้ามทำการแลกรับสิทธิการใช้จ่ายตามบัตรหรือทอนเป็นเงินสดหรือให้สิ่งตอบแทนอื่น แทนการจำหน่ายสินค้า รวมทั้งมูลค่าการใช้จ่าย ต้อง “บังคับ” ให้ผู้ถือบัตรใช้จ่ายตามวงเงินที่ร้านค้ากำหนดไว้เท่านั้น ทั้งนี้ หากมีการละเมิดหรือทำผิดข้อตกลง รัฐจะดำเนินการเพิกถอนสิทธิ โดยที่ร้านค้าไม่มีสิทธิเรียกค่าใช้จ่ายหรือค่าเสียหายใด ๆ ทั้งสิ้น และร้านค้าจะเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายต่าง ๆ อันเกิดจากการเพิกถอนสิทธินี้เอง พร้อมทั้งต้องถอนป้ายสัญลักษณ์ “ธงฟ้าประชารัฐ” และต้องคืนป้ายแก่กระทรวงพาณิชย์ด้วย

จากที่ได้กล่าวมาทั้งหมด เป็นการแสดงให้เห็นถึงกระบวนการทั้งหมดของโครงการบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ซึ่งประกอบไปด้วยกลไกของรัฐหลายมิติ เพื่อจัดวางองค์ประกอบสนับสนุน

กระบวนการดำเนินการให้เกิดขึ้นทั้งหมด การสร้างพื้นที่เฉพาะและการจัดวางพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อให้ “ผู้ถือบัตร” ในฐานะของผู้มีส่วนได้เสียโดยตรงต้องปฏิบัติตามแนวทาง ในขณะที่รัฐวางบทบาทเป็นเพียงผู้สนับสนุนกลไกต่าง ๆ ทั้งการผลักดันกฎหมาย ระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ เพื่อสร้างความชอบธรรมให้การดำเนินการในแต่ละภาคส่วน ผลจากการศึกษาในบทที่ 3 นี้ จึงเป็นเนื้อหาที่ต้องการแสดงให้เห็นถึงแนวคิดและหลักการของบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ที่เป็นวัตถุประสงค์ของการศึกษาที่จะเชื่อมโยงไปถึงผู้รับสิทธิว่ามีผลหรือมีความสัมพันธ์ต่อรูปแบบชีวิตที่ปรับเปลี่ยนไปอย่างไร การให้สวัสดิการแบบเฉพาะเจาะจงที่มาพร้อมเงื่อนไขมากมาย แสดงให้เห็นถึงอำนาจในการครอบงำและการผลิตซ้ำรูปแบบต่าง ๆ ผสมกับการนำเอากลไกทางเทคโนโลยีเข้ามาแทรกแซงจัดการอย่างแนบเนียน ทำให้ดูเป็นเรื่องที่เป็นเหตุเป็นผล เป็นเรื่องทันสมัย เป็นเรื่องที่ธรรมชาติ จนไม่เกิดความตระหนักรู้ต่อการตั้งคำถามต่อสิ่งที่กำลังเข้ามา แต่กลับยอมรับและหากลยุทธ์ในการต่อรองกับระบบเพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิ ตามการนิยามของรัฐ ที่จะกล่าวในส่วนต่อไป พร้อมยกกรณีศึกษากลุ่มครัวเรือนในจังหวัดแม่ฮ่องสอน มาเป็นตัวอย่างเพื่อสะท้อนว่า การเข้ามาของบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ มีผลต่อกระบวนการสร้างความยากจนในพื้นที่ผ่านพื้นที่ปฏิบัติการในชีวิตประจำวันอย่างไร ทั้งระบบการพิสูจน์ความยากจน ระบบการลงทะเบียน การรายงานตัว ฯลฯ ต่าง ๆ ชาวบ้านมีความคิดเห็นอย่างไร และระบบดังกล่าวสัมพันธ์กับการรับรู้ความยากจนที่คนเหล่านั้นจะหันกลับมามองตนเองต่อไปอย่างไร

บทที่ 4

ความยากจนในพื้นที่การศึกษา

ในส่วนของบทที่ 4 จะเป็นการบรรยายให้เห็นถึงตัวอย่างของพื้นที่ความจนในพื้นที่ห่างไกล เพื่อสะท้อนให้เห็นกระบวนการปรับตัวของประชาชนต่อการเข้ามาของบัตรคนจน โดยประกอบไปด้วย ลักษณะพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคม และสถานการณ์ความยากจนในพื้นที่ศึกษา ทั้งในกรอบกว้างลงมาถึงระดับตำบลที่เป็นหน่วยของการศึกษาครั้งนี้ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทำความเข้าใจบริบทแวดล้อมของพื้นที่และนำไปสู่การทำความเข้าใจถึงลักษณะความเป็นอยู่ที่เหมาะสมของชุมชน โดยได้อาศัยเครื่องมือแบบสัมภาษณ์ในการสอบถามครอบครัวที่ได้รับบัตรคนจน จำนวน 10 ครอบครัวในจังหวัดแม่ฮ่องสอน และเป็นการทำงานร่วมกันระหว่างผู้ศึกษากับอาสาสมัครชุมชน เนื่องจากข้อจำกัดในการเข้าถึง และภาษาที่ใช้ ทำให้ต้องอาศัยคนในพื้นที่เป็นผู้สัมภาษณ์ประเด็นต่าง ๆ ทั้งนี้ เจาะลึกประการหนึ่งของการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง คือ ครัวเรือนั้น ๆ ต้องมีสมาชิกหรือเป็นครัวเรือนที่ได้รับบัตรคนจนตั้งแต่เฟสแรก คือ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2559 และในปัจจุบันยังคงได้รับสิทธินั้นอยู่ เพื่อจะสอบถามถึงความคิดเห็นต่อโครงการได้ว่าเป็นเช่นไร

การแบ่งรายละเอียดในส่วนนี้จะแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมทั่วไป โดยเริ่มต้นจากการอธิบายภาพของจังหวัดแม่ฮ่องสอน ไล่เรียงลำดับมาจนถึงอำเภอปางมะผ้า และสิ้นสุดที่หน่วยครัวเรือนในชุมชนตำบลถ้ำลอดที่เป็นหน่วยของการศึกษา ปรากฏดังรายละเอียด ดังนี้

4.1 สถานการณ์และข้อมูลทั่วไปในจังหวัดแม่ฮ่องสอน

จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีเนื้อที่ทั้งหมด 7,925,787 ไร่ เป็นพื้นที่ป่าไม้ 6,988,528 ไร่ พื้นที่ถือครองเพื่อการเกษตร 361,346 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 3.52 ของพื้นที่ทั้งหมดและมีจำนวนครัวเรือนเกษตรกร 33,792 ครัวเรือน โดยจังหวัดแม่ฮ่องสอน มี 7 อำเภอ 42 ตำบล 415 หมู่บ้าน ประกอบด้วย อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน อำเภอขุนยวม อำเภอปางมะผ้า อำเภอปาย อำเภอแม่ลาน้อย อำเภอแม่สะเรียงและอำเภอสบเมยส่วนปกครองส่วนท้องถิ่น เป็น 1 เทศบาลเมือง 7 เทศบาลตำบล 42 องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) มีพื้นฐานด้านการเกษตร มีการผลิตอาหารเพื่อเลี้ยงประชากรภายในจังหวัดเป็นส่วนใหญ่และมีการส่งไปขายจังหวัดอื่นบางส่วน ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางด้านเกษตรกรรม ที่สร้างรายได้ให้แก่เกษตรกรในจังหวัด ผลผลิตของจังหวัดแม่ฮ่องสอน ได้แก่ ข้าว กระเทียม ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ กะหล่ำปลี พริกชี้หนู ด้านปศุสัตว์ ได้แก่ โคพื้นเมือง กระบือ สุกร แพะ เป็นต้น

จังหวัดแม่ฮ่องสอนมีขนาดเศรษฐกิจค่อนข้างเล็ก ซึ่งดูได้จากผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัด (GPP) ณ ราคาประจำปี ซึ่งมีมูลค่าอยู่ที่ 10,384 ล้านบาทและมีผลิตภัณฑ์มวลรวมต่อหัว (GPP Per Capita) อยู่ที่ 43,654 บาท/คน/ปี ซึ่งแม่ฮ่องสอนมีผลิตภัณฑ์มวลรวมต่อหัวเป็นลำดับที่ 71 ของประเทศ (สำนักงานคลังจังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2563)

ผลจากการสำรวจพื้นที่ในเชิงมหภาค พบว่า เป็นจังหวัดที่มีรายได้ต่ำหลังหรือเป็นมีสัดส่วนคนจนมากที่สุดในประเทศ โดยพิจารณาจากข้อมูลและตัวชี้วัดที่เกี่ยวข้อง ทั้งเส้นความยากจน (Poverty line) โดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ใช้เส้นความยากจน (Poverty line) สะท้อนมาตรฐานการครองชีพขั้นต่ำ (Minimum standard of living) ของสังคม โดยคำนวณจากต้นทุนหรือค่าใช้จ่ายในการดำรงชีวิตเฉลี่ยของปัจเจกบุคคลในระดับครัวเรือน ประกอบด้วย ค่าอาหารและสินค้าบริการจำเป็นพื้นฐานขั้นต่ำที่ไม่ใช่อาหาร ที่ทำให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ซึ่งเส้นความยากจนมีหน่วยเป็นบาท/คน/เดือน เปรียบเทียบบุคคลใดที่มีรายจ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภคเฉลี่ยต่อคนต่อเดือนต่ำกว่าเส้นความยากจนจะถือว่าบุคคลนั้นเป็นคนจน พบว่า จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นจังหวัดที่มีปัญหาความยากจนเรื้อรังและมีสัดส่วนคนจนอยู่ในลำดับสูงสุดเป็นอันดับแรกของประเทศ ต่อเนื่องกว่า 10 ปี ในช่วงปี 2549-2559 ยกเว้นปี 2558 เท่านั้น โดยในปี 2559 คิดเป็นร้อยละ 39.21 ในขณะที่ภาคเหนือและประเทศมีสัดส่วนคนจนอยู่ที่ร้อยละ 9.83 และ 8.61 ตามลำดับ

จังหวัดแม่ฮ่องสอนเป็นจังหวัดที่มีขนาดใหญ่ลำดับที่ 8 ของประเทศแบ่งการปกครองออกเป็น 7 อำเภอ ได้แก่ อำเภอปาย ปางมะผ้า เมืองแม่ฮ่องสอน ขุนยวม แม่ลาน้อย แม่สะเรียงและสบเมย โดยมีอาณาเขตติดต่อกับสาธารณรัฐแห่งสหภาพพม่า แม่ฮ่องสอนเป็นเมืองที่มีกลุ่มชาติพันธุ์อาศัยอยู่จำนวนมากที่สุดและจากการสำรวจในช่วงระหว่างปี 2550-2557 และปี 2559-2560 ยังเป็นจังหวัดที่มีสัดส่วนคนจนหนาแน่นที่สุด โดยพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นพื้นที่ที่มีความท้าทายต่อการพัฒนาอยู่ 6 ด้าน คือ ด้านความมั่นคงชายแดน ความยากลำบากของการคมนาคม การขาดแคลนสาธารณูปโภค ปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต ความยากจน การศึกษา และความทุกข์ของโรคภัยไข้เจ็บและการสาธารณสุข (ศิวาพร มหาทำนุโชค และ นิพนธ์ คำพา, 2564)

จากสภาพการณ์ที่เกิดขึ้น จึงทำให้แม่ฮ่องสอนเป็นจังหวัดที่มีดัชนีความยากจนหลายมิติสูงที่สุดเป็นอันดับ 1 ซึ่งพิจารณาจากสัดส่วนของคนและระดับความรุนแรงของปัญหาความยากจน และเมื่อแยกพิจารณาเฉพาะสัดส่วนคนยากจนหลายมิติรายจังหวัดกับความรุนแรงของปัญหาความยากจน จังหวัดแม่ฮ่องสอนก็เป็นจังหวัดที่ติดอันดับ 1 ใน ของกลุ่มเกณฑ์ดังกล่าว (กองพัฒนาข้อมูลและตัวชี้วัดสังคม, 2562) อีกทั้งยังถูกจัดเป็นกลุ่มจังหวัดที่มีคุณภาพการศึกษาต่ำสุด โดยวัดจากค่าเฉลี่ยผลทดสอบของจังหวัดและคุณภาพการจัดการศึกษา โดยแม่ฮ่องสอนเป็นจังหวัดที่มีนักเรียนที่

ไม่เข้าถึงการศึกษาเป็นสัดส่วนที่มาก มีดัชนีความเปราะบางสัมพัทธ์สูงและยังมีสัดส่วนนักเรียนยากจนพิเศษสูงสุดอันดับที่ 1 (ชัยยุทธ ปัญญสวัสดิ์สุทธิ์, 2563)

ตลอดระยะเวลา 10 ปีที่ผ่านมาจังหวัดแม่ฮ่องสอน ยังคงมีสัดส่วนความยากจนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องจากปี 2558 จาก ร้อยละ 32.19 เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 39.21 และยังคงเป็นจังหวัดที่มีปัญหาความยากจนเรื้อรัง ลำดับที่ 1 มีสัดส่วนคนจนสูงที่สุดหรือยากจนหนาแน่นสูงที่สุดถึงร้อยละ 39.21 โดยมีสถานการณ์ความยากจนในจังหวัดที่มีมิติควบคู่ทั้งความเรื้อรังและระดับความรุนแรง เป็นจังหวัดที่มีสัดส่วนแรงงานภาคเกษตรเป็นส่วนใหญ่ และมีค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมภาคเกษตรค่อนข้างต่ำอยู่ที่ร้อยละ 30 ประกอบกับพื้นที่ที่มีความยากลำบากในการเดินทาง เป็นพื้นที่พัฒนาได้ยาก และยังมีสัดส่วนคนจน สูงถึงร้อยละ 39.21 เมื่อเทียบกับจังหวัดอื่น ๆ ในภาคเดียวกัน (สำนักพัฒนาฐานข้อมูลและตัวชี้วัดภาวะสังคม, 2559) สืบเนื่องผลจากการสำรวจในปี 2560 จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นจังหวัดลำดับที่ 2 อันดับจังหวัดยากจนที่สุดในประเทศไทยและลำดับที่ 3 จังหวัดยากจนที่สุดเรื้อรัง โดยเป็นจังหวัดที่มีโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่ใช้แรงงานภาคเกษตรเป็นหลัก ทำให้ค่าตอบแทนแรงงานต่ำ ประกอบกับพื้นที่เป็นภูเขาและที่ราบสูง ทำให้ไม่มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิดรายได้สูง นอกจากเรื่องการท่องเที่ยว แต่ก็มีเหมาะสมในบางช่วงเท่านั้น จากการวัดด้านรายจ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภค จังหวัดแม่ฮ่องสอนมีสัดส่วนคนจน สูงถึงร้อยละ 33.33 เมื่อเทียบกับจังหวัดอื่น ๆ ในภาคเดียวกัน (สำนักพัฒนาฐานข้อมูลและตัวชี้วัดภาวะสังคม, 2560)

สอดคล้องกับรายงานสรุปประจำเดือน จังหวัดแม่ฮ่องสอน พ.ศ. 2560 ที่ระบุถึงดัชนีชี้วัดตัวหนึ่งที่น่าสนใจ นั่นคือ ดัชนีที่เรียกว่า HAI หรือ Human Achievement Index ซึ่งเป็นดัชนีที่ประเมินความก้าวหน้าในการพัฒนาคน โดยชี้ให้เห็นว่าจังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นจังหวัดที่มีความก้าวหน้าในการพัฒนาคนน้อยที่สุด คือ ลำดับที่ 77 จาก 77 จังหวัด ($HAI = 0.46371$) เนื่องจากเป็นจังหวัดที่มีความก้าวหน้าด้านการคมนาคมและการสื่อสารน้อยที่สุด (ลำดับที่ 77) ประกอบกับการศึกษาที่มีความก้าวหน้าน้อยที่สุดมากเช่นเดียวกัน (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2561, น. 27-28)

ภาพที่ 4.1

แสดงการประเมินสถานการณ์การพัฒนาคนในภาพรวมระดับจังหวัด โดยสะท้อนจาก ดัชนีความก้าวหน้าของคน (Human Achievement Index - HAI)

ดัชนีความก้าวหน้าของคน (Human Achievement Index - HAI)					
ห้าจังหวัดก้าวหน้ามากที่สุด			ห้าจังหวัดก้าวหน้าน้อยที่สุด		
ลำดับที่	จังหวัด	ค่าดัชนี	ลำดับที่	จังหวัด	ค่าดัชนี
1	ภูเก็ต	0.6885	77	แม่ฮ่องสอน	0.4637
2	พระนครศรีอยุธยา	0.6811	76	นราธิวาส	0.4800
3	ลำพูน	0.6795	75	ชัยนาท	0.4840
4	นนทบุรี	0.6788	74	ปัตตานี	0.4950
5	กรุงเทพมหานคร	0.6780	73	สระแก้ว	0.5183

ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

ส่วนในมิติของครัวเรือนตกเกณฑ์ พบว่า ข้อมูลในปี 2560 มีครัวเรือนที่ไม่ผ่านเกณฑ์รายได้ จปฐ. ทั้งหมด 2,080 ครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 3.45 จากจำนวนครัวเรือนที่ทำการสำรวจทั้งหมด 60,374 ครัวเรือน และในปี 2561 มีครัวเรือนที่ไม่ผ่านเกณฑ์รายได้ จปฐ. (38,000 บาท) ทั้งหมด 1,001 ครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 1.65 และไม่ผ่านเกณฑ์รายได้ จปฐ. (50,000 บาท)¹ ทั้งหมด 21,137 หรือคิดเป็นร้อยละ 34.94 จากจำนวนครัวเรือนที่ทำการสำรวจทั้งหมด 60,494 ครัวเรือนมีจำนวนที่ผ่านเกณฑ์ในอัตราที่ลดลง กล่าวคือ ใน พ.ศ. 2555 มีจำนวนครัวเรือนที่ไม่ผ่านเกณฑ์ จปฐ.จำนวน 6,572 ครัวเรือน ถัดมาในปี 2556 ลดลงเหลือ 4,038 ครัวเรือน ปี 2557 จำนวน 1,759 ครัวเรือน ปี 2558 จำนวน 1,382 ครัวเรือนและปี 2559 ลดลงเหลือ 1,047 ครัวเรือน (รายงานสรุปประจำปี, 2559)

¹ มติคณะกรรมการ พชช. วันที่ 29 กรกฎาคม 2559 ให้ใช้เกณฑ์รายได้เฉลี่ย 38,000 บาท ต่อคนต่อปี ระหว่างปี 2560-2564 โดยใช้เส้นความยากจนใน 2558 เป็นฐานแล้วบวกขึ้นอีกร้อยละ 20

ตารางที่ 4.1

แสดงเส้นความยากจน (ด้านรายจ่าย) จำแนกเป็นรายภาค และจังหวัด พ.ศ. 2555 - 2564

หน่วย: บาท/คน/เดือน

จังหวัด	2555	2556	2557	2558	2559	2560	2561	2562	2563	2564
แม่ฮ่องสอน	2,157	2,238	2,356	2,301	2,364	2,329	2,348	2,416	2,388	2,465

ที่มา: ข้อมูลจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ, ประมวลผลโดย สำนักพัฒนาฐานข้อมูลและตัวชี้วัดภาวะสังคม สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

ตารางที่ 4.2

จำนวนคนจน (ด้านรายจ่าย) จำแนกเป็นรายภาค และจังหวัด พ.ศ. 2555 - 2564

หน่วย: พันคน

จังหวัด	2555	2556	2557	2558	2559	2560	2561	2562	2563	2564
แม่ฮ่องสอน	136.2	143.8	102.4	72.5	88.3	77.0	109.5	58.2	68.3	59.2

ที่มา: ข้อมูลจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ, ประมวลผลโดย สำนักพัฒนาฐานข้อมูลและตัวชี้วัดภาวะสังคม สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

ในปี 2561 พื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนมีผู้ขอรับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ จำนวน 75,693 คน ทำการจ่ายบัตรไป 75,068 คน คิดเป็นร้อยละ 99.17 และคงเหลือยังไม่จ่ายบัตรอีก 725 คน โดยทางสำนักนายกรัฐมนตรีได้มีการประชาสัมพันธ์เรื่องการใช้บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ในเรื่องมาตรการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ประชาชนทราบผ่านการประชุมประจำเดือนหัวหน้าส่วนราชการ กำนันและผู้ใหญ่บ้าน รวมถึงผ่านรายการสถานีวิทยุแห่งประเทศไทย สื่อออนไลน์และข้อมูลจากส่วนราชการ โดยพบว่าประชาชนนำไปใช้ซื้อสินค้าอุปโภคบริโภค ค่าใช้จ่ายเดินทางและค่าก๊าซหุงต้ม ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นและลดค่าใช้จ่ายได้ รวมถึงมีความสนใจในการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามโครงการพัฒนาฝึกอาชีพในแต่ละด้าน โดยจังหวัดแม่ฮ่องสอนมีผู้สนใจ จำนวน 33,574 คน ซึ่งที่ได้รับความนิยมมากที่สุดคือ การเพิ่มทักษะอาชีพเกษตรกร นอกจากนี้ยังมีด้านงานฝีมือ การช่าง ธุรกิจการค้าและการบริการ อาหารและแปรรูปด้วย นอกจากนี้ ยังพบปัญหาเรื่องการเดินทางที่เป็นอุปสรรคทั้งระยะทางค่าใช้จ่าย มีปัญหาการเข้าร่วมอบรมและการรวมกลุ่มเพื่อพัฒนางานต่อ นอกจากนี้ ในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนไม่มีรถโดยสารและรถไฟให้บริการ ทำให้เสียสิทธิในส่วนการใช้บัตรเพื่อลดรายจ่ายในการเดินทางและเป็นส่วนที่ไม่ครอบคลุมการใช้ประโยชน์ของประชาชนในพื้นที่ (สุรศักดิ์ เรียงเครือ, 2561)

4.2 ความยากจนในพื้นที่ศึกษา

ตำบลถ้ำลอด เป็นตำบลในเขตการปกครองของอำเภอปางมะผ้า มีอาณาเขตตำบล โดยทิศเหนือ ติดกับสาธารณรัฐสังคมนิยมแห่งประเทศไทย ทิศใต้ ติดกับ ต.สบป่อง อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน ทิศตะวันออก ติดกับ ต.แม่นาเติง อ.ปาย จ.แม่ฮ่องสอน ทิศตะวันตก ติดกับ ต.ปางมะผ้า อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน มีประชากรทั้งสิ้น 4,245 คน แบ่งเป็นเพศหญิง 2,067 คน คิดเป็น ร้อยละ 48.69 เพศชาย (ร้อยละ 51.31) เพศชาย จำนวน 2,178 คน คิดเป็นร้อยละ 51.31 มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 1,170 ครัวเรือน สามารถแยกเป็นรายหมู่บ้าน ดังนี้

ตารางที่ 4.3

แสดงจำนวนประชากรในตำบลถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้า ปี 2564

ตำบล	จำนวน ครัวเรือน	ประชากรสัญชาติไทย		รวม
		ชาย	หญิง	
บ้านถ้ำลอด	354	526	496	1,022
บ้านแกโฮะ-แสนคำลือ	158	325	314	639
บ้านนาหลวง	283	525	511	1,036
บ้านผามอน	108	183	162	345
บ้านเมืองแพม	75	320	288	608
บ้านห้วยแห้ง	138	245	252	497
บ้านแอลา	34	45	44	98
รวม	1,170	2,178	2,067	4,245

ช่วงอายุของประชากรในตำบลถ้ำลอด มากที่สุด อยู่ในช่วงอายุระหว่าง 21-45 ปี รองลงมา คือ อายุ 46-60 ปี และ 13 -20 ตามลำดับ ดังแสดงในตารางที่ 4.4

ตารางที่ 4.4

แสดงช่วงอายุของประชากรในตำบลถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้า ปี 2564

ช่วงอายุ	ชาย	หญิง	รวม
แรกเกิด - อายุ 6 ปี	227	250	477
7- 12 ปี	208	188	396
13-20 ปี	298	257	555
21 - 45 ปี	899	853	1,752
46-60 ปี	346	336	682
อายุมากกว่า 60 ปี	200	183	383
รวม	2,178	2,068	4,245

ที่มา: แผนพัฒนาท้องถิ่น (พ.ศ. 2566-2570) องค์การบริหารส่วนตำบลถ้ำลอด

ลักษณะภูมิประเทศ

พื้นที่ส่วนใหญ่ของตำบลถ้ำลอด เป็นภูเขาสลับซับซ้อน มีป่าไม้ที่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ มีแม่น้ำไหลผ่านตลอดปี มีถ้ำที่สวยงาม เหมาะสำหรับการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวอย่างมากมีพื้นที่ราบประมาณ 5 % ของพื้นที่ทั้งหมดและส่วนใหญ่พื้นที่ราบเหล่านั้นมักจะตั้งอยู่ริมแม่น้ำประชาชนในพื้นที่มักจะนำพื้นที่ราบใช้ประโยชน์เป็นที่อยู่อาศัยและที่ทำกิน

ลักษณะภูมิอากาศ

ตำบลถ้ำลอดมีสภาพพื้นที่ถูกล้อมรอบด้วยภูเขาสูงและปกคลุมไปด้วยป่าไม้ ซึ่งทำให้สภาวะอากาศแตกต่างไปจากพื้นที่อื่น โดยเฉพาะฤดูฝน ฝนจะเริ่มตกตั้งแต่กลางเดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคม ฤดูหนาว จะมีอากาศหนาวจัด เริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนถึงเดือนกุมภาพันธ์และสำหรับฤดูร้อน อากาศจะร้อนเริ่มตั้งแต่เดือนมีนาคมถึงเดือนพฤษภาคม

ทรัพยากรธรรมชาติ

1. ป่าไม้ ตำบลถ้ำลอดมีทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งมีคุณค่าทางเศรษฐกิจที่สำคัญประมาณร้อยละ 60 ของพื้นที่ทั้งหมด ซึ่งส่วนใหญ่เป็นป่าเบญจพรรณ ในสภาพปัจจุบันป่าไม้ถูกทำลายมากขึ้น เช่น การบุกรุกป่าเพื่อที่ทำกิน การทำไร่เลื่อนลอย การลักลอบตัดไม้ขายของชาวบ้าน ซึ่งเป็นประเด็นปัญหาที่ทำให้สภาพป่าต้องหมดไปในที่สุด
2. ถ้ำ ตำบลถ้ำลอดมีถ้ำที่มีชื่อเสียงระดับประเทศ สร้างอาชีพและรายได้หลักให้กับคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี คือ ถ้ำลอด นอกจากนี้ยังมีถ้ำผามอน ถ้ำเมืองแพม และอีกหลายแห่งที่น่าสนใจที่ยังรอให้ผู้คนมาสัมผัส

แหล่งน้ำธรรมชาติ

1. แม่น้ำยาง เป็นแม่น้ำสายหลักที่หล่อเลี้ยงชีวิตคนในตำบล มีต้นกำเนิดจากเทือกเขาบริเวณดอย ผักกูด หมู่ที่ 2 ตำบลถ้ำลอด ไหลผ่านบ้านแอโก่ แสนคำลือและบ้านนาหลวง
2. แม่น้ำแพม เป็นแม่น้ำอีกสายหนึ่งที่มีต้นกำเนิดบริเวณบ้านแอลา ไหลผ่านบ้านเมืองแพม และมาบรรจบแม่น้ำยาง บริเวณถ้ำลอด

ด้านสาธารณูปโภค

1. ไฟฟ้า ตำบลถ้ำลอด เริ่มมีไฟฟ้าครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2533 กระจายในหมู่บ้านถ้ำลอด บ้านนาหลวง บ้านผามอนและบ้านเมืองแพม แต่ก็ประสบปัญหาไฟฟ้าดับเป็นประจำ เนื่องจากสภาพเหตุการณ์ทางธรรมชาติ เช่นฝนตก ต้นไม้ล้ม นอกจากนี้ในหมู่บ้านอื่นที่ไฟฟ้าไม่สามารถเข้าถึง ได้ใช้กระแสไฟจากโซล่าโฮม และที่หมู่บ้านแอโก่ แสนคำลือ จะมีโอกาสได้ใช้กระแสไฟฟ้าจากเขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำ ภายในปี 2555
2. ประปา ตำบลถ้ำลอด เป็นพื้นที่ตั้งของการประปาส่วนภูมิภาค อยู่ที่บ้านนาหลวง ได้มีเพียงบ้านนาหลวงเท่านั้นที่มีโอกาสได้ใช้ ส่วนหมู่บ้านอื่น เป็นระบบประปาภูเขา ซึ่งจะมีปัญหาน้ำไม่พอใช้ในช่วงเดือนมีนาคมถึงเมษายน ได้แก่ บ้านถ้ำลอด บ้านผามอน บ้านห้วยแห้ง ห้วยยาง
3. โทรศัพท์ ตำบลถ้ำลอด มีการให้บริการโทรศัพท์ในพื้นที่หลายระบบ ประกอบด้วย
 - 3.1 โทรศัพท์พื้นฐานสาธารณะของบริษัท TOT มีใช้ในพื้นที่บ้านถ้ำลอดและบ้านนาหลวง
 - 3.2 โทรศัพท์ระบบไร้สาย (มือถือ) มีการตั้งเสาสัญญาณของบริษัท DTAC และ AIS / TRUE / CAT สามารถติดต่อได้ดีเกือบทุกหมู่บ้าน

การคมนาคม เป็นการติดต่อกันภายในตำบล ด้วยเส้นทาง 2 สายหลัก คือ

1. เส้นทางบ้านถ้ำลอด-บ้านแอโก่ แสนคำลือ เป็นเส้นทางคอนกรีต ประมาณ 12 กิโลเมตร และเส้นทางลูกรังอีก 5 กิโลเมตร รวมระยะทางประมาณ 17 กิโลเมตร เส้นทางนี้จะผ่านบ้านห้วยแห้ง และมุ่งสู่บ้านแอโก่ แสนคำลือ
2. เส้นทางบ้านถ้ำลอด-บ้านแอลา เป็นเส้นทางลูกรังเกือบตลอดสาย จะมีบางพื้นที่ที่เทคอนกรีต ระยะทางประมาณ 12 กิโลเมตร เส้นทางนี้จะผ่านบ้านเมืองแพมและมุ่งสู่บ้านแอลา

การศึกษา มีสถานศึกษา 3 ประเภท ได้แก่

1. โรงเรียนประถมศึกษา จำนวน 4 แห่ง คือ โรงเรียน ตชด.บ้านแอโก่ โรงเรียนบ้านผามอน โรงเรียนบ้านเมืองแพม และโรงเรียนบ้านห้วยแห้ง
2. โรงเรียนขยายโอกาส จำนวน 2 แห่ง คือ โรงเรียนบ้านถ้ำลอดและโรงเรียนบ้านนาหลวง
3. โรงเรียนมัธยม 1 แห่ง คือ โรงเรียนราชประชานุเคราะห์ ที่ 34

ศาสนา

ประชากรส่วนใหญ่ที่เป็นชาวพื้นราบ จะนับถือศาสนาพุทธ ส่วนชาวไทยภูเขา จะมีขนบธรรมเนียมประเพณีที่แตกต่างกันออกไป แต่ก็ยังมีการยึดมั่นในเรื่องความเชื่อดั้งเดิม เกี่ยวกับภูตผี ปีศาจ แต่ก็ยังมีชาวไทยภูเขาบางส่วนยอมรับนับถือศาสนาพุทธ

วัด จำนวน 4 แห่ง ได้แก่ บ้านถ้ำลอด บ้านเมืองแพม บ้านห้วยกลางและบ้านแอโก๋

โบสถ์ จำนวน 4 แห่ง ได้แก่ บ้านวนาหลวง บ้านแอโก๋แสนคำลือ บ้านเมืองแพม และบ้านผามอน

การประกอบอาชีพ

การประกอบอาชีพของประชากรส่วนใหญ่ ได้แก่ ทำไร่ ทำสวนและยังมีอาชีพเสริมรายได้ที่สำคัญ คือ การบริการนำเที่ยว เนื่องจากบ้านถ้ำลอดมีสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญ คือ ถ้ำลอด และบ้านเมืองแพมยังมีบริการนำเที่ยว คือ ล่องแพ

ด้านสาธารณสุข

1. สุขศาลาพระราชทานบ้านแสนคำลือ เป็นสถานบริการที่มุ่งเน้นงานตามโครงการพระราชดำริ คือ งานควบคุมการป้องกันโรคขาดสารอาหารไอโอดีน งานโภชนาการ งานอนามัยแม่และเด็ก นอกจากนี้ยังมีภารกิจในงานส่งเสริมสุขภาพ งานป้องกันโรค งานรักษาพยาบาล งานฟื้นฟูสภาพและงานคุ้มครองผู้บริโภค เริ่มดำเนินการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 เป็นต้นมา

2. สถานบริการสาธารณสุขชุมชนบ้านเมืองแพม เป็นสถานบริการที่เปิดการให้บริการเนื่องจากไม่มีเจ้าหน้าที่อยู่ประจำ ใช้เป็นที่สำหรับการออกหน่วยให้บริการเชิงรุกในพื้นที่และเป็นเป้าหมายของพื้นที่ในการปรับใช้ป็น ศสมช. ในปี 2555

3. กองทุนยาและเวชภัณฑ์ ได้ดำเนินการจัดตั้งกองทุนยาจำนวน 7 หมู่บ้าน และ 2 หย่อมบ้านโดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณการจัดตั้งจากองค์การบริหารส่วนตำบลถ้ำลอด ปัจจุบันกองทุนยาทั้ง 9 แห่งยังมีการจัดซื้อยาไปไว้บริการอย่างต่อเนื่อง

4. กองทุนเกลือ ตำบลถ้ำลอดมีการจัดตั้งกองทุนเกลือใน 7 หมู่บ้านและ 2 หย่อมบ้านได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบลถ้ำลอด ปัจจุบันยังมีเกลือไว้จำหน่ายให้กับประชาชนในพื้นที่

มิตินสาธารณสุข พบว่า จำนวนอาสาสมัครสาธารณสุข กระจายแต่ละหมู่บ้าน ดังนี้

ตารางที่ 4.5

รายชื่ออาสาสมัครสาธารณสุขในตำบลถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ชื่อหมู่บ้าน	จำนวน (คน)
บ้านถ้ำลอด	19
บ้านแอโก-แสนคำลือ	20
บ้านวนาหลวง	17
บ้านผามอน	9
บ้านเมืองแพม	6
บ้านห้วยแห้ง-ห้วยกลาง	3
บ้านแอลา	3
รวมทั้งสิ้น	82

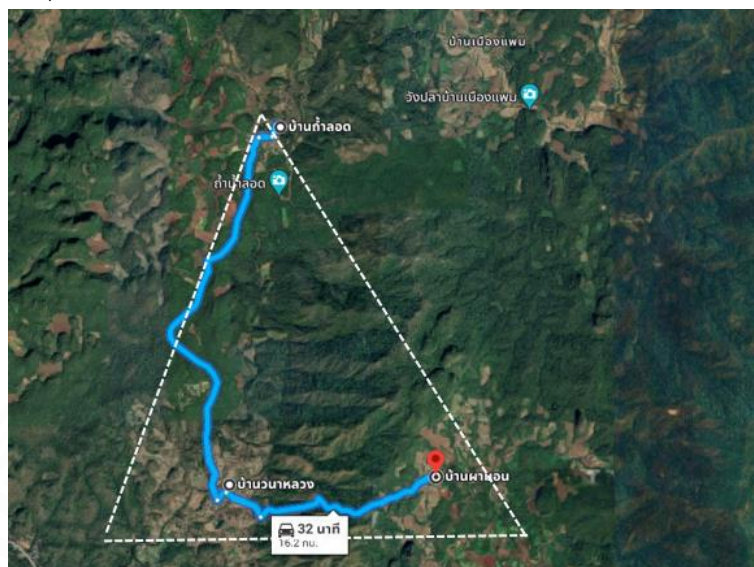
ที่มา: โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบลถ้ำลอด, 2561

4.3 ผลการศึกษา: กรณีศึกษาครัวเรือนยากจนในพื้นที่

ผลการสำรวจข้อมูลครัวเรือนด้านสถานการณ์ความเป็นอยู่ เป็นส่วนที่ผู้วิจัยสำรวจผ่านเครื่องมือแบบสัมภาษณ์ที่ได้พัฒนาขึ้นมาเพื่อตอบวัตถุประสงค์ของการศึกษา ประกอบไปด้วย 9 ส่วน ได้แก่ ข้อมูลทั่วไป ข้อมูลด้านสุขภาวะ ข้อมูลด้านการครอบครองทรัพย์สิน ข้อมูลด้านรายได้ในภาพรวม ข้อมูลด้านการศึกษา ข้อมูลด้านทรัพยากรธรรมชาติ ข้อมูลด้านสังคม ข้อมูลด้านการเข้าถึงโครงสร้างพื้นฐานและบริการสาธารณะและสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับบัตรสวัสดิการของรัฐ ซึ่งตามที่ได้ระบุข้างต้นว่าการศึกษาได้ทำการศึกษาร่วมกับชุมชน เนื่องจากข้อจำกัดในการเข้าถึงพื้นที่และข้อจำกัดในการใช้ภาษา (ชาติพันธุ์) จึงทำให้การสัมภาษณ์ต้องอาศัยเครือข่ายชุมชนในการสัมภาษณ์ให้ตามกรอบประเด็นคำถาม โดยในการศึกษานี้ คัดเลือกพื้นที่ 3 ชุมชน ซึ่งมาจากคำแนะนำของอาสาสมัครในพื้นที่ ได้แก่ หมู่ 1 บ้านถ้ำลอด (ตั้งอยู่ในพื้นที่ราบ), หมู่ 3 ชุมชนวนาหลวง และหมู่ 4 บ้านผามอน (ตั้งอยู่บนภูเขาสูง)

ภาพที่ 4.2

แสดงพื้นที่ขอบเขตชุมชนที่ทำการศึกษา

ภูมิกายภาพของทั้ง 3 พื้นที่นี้ อยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน เป็นสามเหลี่ยมที่สัญจรได้ทางเดียว ไม่สามารถเดินทางข้ามไปอีกฝั่งได้ เนื่องจากเป็นเขตภูเขาสูง ไม่มีเส้นทางการสัญจร โดยบริเวณรอบชุมชนทั้ง 3 แห่ง จะเป็นภูมิประเทศที่ติดกับภูเขาใหญ่ล้อมรอบตลอดข้างทาง ต้องใช้การขับรถหรือมอเตอร์ไซค์ในการสัญจรเท่านั้น

ภาพที่ 4.3

เขตภูมิศาสตร์ชุมชนบ้านถ้ำลอด, บ้านนาหลวงและบ้านผามอน

ภาพที่ 4.4

ลักษณะกายภาพภายในชุมชนที่ทำการสำรวจ

ผลจากการสำรวจข้อมูลชุมชน พบว่า เอกสารที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลทั่วไปของชุมชน มีจำนวนค่อนข้างน้อย และยังไม่มีตัวเลขที่เป็นปัจจุบันที่แน่ชัด จึงทำให้ต้องอาศัยการอ้างอิงตัวเลขจากส่วนกลางเป็นหลักเพื่อให้เห็นสถานการณ์ความยากจนในพื้นที่ได้โดยคร่าว ชุมชนแรก คือ หมู่ 1 บ้านถ้ำลอด เป็นชุมชนที่อยู่ในเส้นทางท่องเที่ยว คือ ถ้ำลอด บ้านเรือนส่วนใหญ่ ตั้งอยู่ติดกัน สร้างจากไม้ไผ่สาน กันระหว่างบ้านแต่ละหลัง ส่วนชุมชนผามอนตั้งอยู่หมู่ที่ 4 เป็นหมู่บ้านของชาวเผ่ามูเซอแดง ตั้งชื่อตามตำนานที่เล่าขานกันว่า สมัยก่อนเคยมีการนำโหม่ง (เครื่องดนตรีชนิดหนึ่งที่ทำจากโลหะไปแอบซ่อนไว้ในซอกหน้าผาใกล้กับหมู่บ้าน ซึ่งคำนี้คนไทยใหญ่จะเรียกว่า “มอ” จึงทำให้เรียกพื้นที่นี้ว่า ผามอ ต่อมาได้มีการออกเสียงผิดเพี้ยน จนกลายมาเป็นบ้านผามอน ซึ่งหมายถึงบริเวณต้นน้ำผามอน และชุมชนสุดท้าย คือ บ้านนาหลวง

ความคล้ายคลึงกันของ 3 ชุมชน คือ ครัวเรือนส่วนใหญ่ จะเป็นครอบครัวขนาดกลางถึงขนาดใหญ่ มีจำนวนสมาชิกตั้งแต่ 3 คนขึ้นไป บ้านเรือน มีให้เห็นใน 2 ลักษณะ

1. บ้านเรือนที่สร้างจากไม้ไผ่สลับไม้ทั้งหลัง ยกพื้นสูงจากพื้นด้วยตอไม้ขนาดใหญ่ ซึ่งพบเห็นได้มากที่สุด ชาวบ้านจะสร้างบ้านกันเอง ค่อย ๆ ทำกันทีละส่วน ภายในครัวเรือนไม่ได้มีการกันห้องเป็นสัดส่วน มีการแยกโซน เช่น มุมหนึ่งเป็นห้องนอนและใช้มุ้งก้าง อีกมุมหนึ่งเป็นห้องครัว และพื้นที่ซีกล่าง ข้างของเครื่องใช้ จะไม่มีอะไรมาก มีแต่สิ่งของที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต

ภาพที่ 4.5

ลักษณะการตั้งบ้านเรือนในลักษณะที่ 1

2. ลักษณะการตั้งบ้านเรือนแบบไม้เนื้อแข็งสลับกับปูน บ้านเรือนในลักษณะนี้ พบได้ทั่วไป แต่ไม่มากเท่าแบบแรก ส่วนใหญ่เป็นการสร้างขึ้นมาจากการปรับปรุงพื้นที่ในบ้านเรือนแบบเดิม (ลักษณะแรก) โดยเอาปูนและไม้มาปรับให้โครงสร้างของบ้านมีความแข็งแรงมากขึ้น บ้านในลักษณะแบบนี้ ดูแข็งแรง มั่นคง มีการจัดสัดส่วนของพื้นที่ภายในค่อนข้างดี มีการแยกโซนห้องนอนและโซนอื่น ๆ เป็นสัดส่วน

ภาพที่ 4.6

ลักษณะการตั้งบ้านเรือนในลักษณะที่ 2

จากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน พบว่า ในภาพรวมหมู่บ้านในตำบลถ้ำลอดเป็นเครือญาติกัน เป็นชุมชนที่มีการพึ่งพาปัจจัยภายนอกน้อยมากเมื่อเทียบกับในอดีตเนื่องจากเป็นชุมชนที่พึ่งพาธรรมชาติเป็นหลักและมีทรัพยากรทางธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ แต่ระยะหลัง การพึ่งพาภายนอกและอิทธิพลของปัจจัยทางสังคมต่าง ๆ ทำให้ชาวบ้านต้องออกไปทำงานนอกพื้นที่ค่อนข้างมาก โดยที่ยังไม่

ละทิ้งอาชีพเกษตรกรรม เพียงแต่ปัจจัยด้านการดำรงชีวิตและเงื่อนไขทางเศรษฐกิจทำให้เกือบทุกครอบครัวต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบการดำรงชีวิต โดยเฉพาะเรื่องของความต้องการเป็นคนไทย เพื่อที่จะสามารถมีสิทธิเท่าเทียมกับคนไทย ดังนั้น ชาวไทยใหญ่จึงต้องมีการดำเนินการเพื่้ออกเอกสารบัตรประจำตัวประชาชนและทะเบียนบ้าน แต่การที่ผู้ใดจะมีเอกสารทางราชการดังกล่าวได้ จำเป็นต้องเป็นคนไทย รัฐธรรมนูญไทยอย่างน้อยต้องสามารถพูดสื่อสารกับเจ้าหน้าที่ได้ ส่วนในด้านการจัดการศึกษาภาคบังคับของรัฐบาลที่มอบนโยบายเข้ารับการศึกษอย่างน้อย 9 ปีหรือถึงขั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 การเข้ารับการศึกษานี้ในโรงเรียนทำให้เด็กและเยาวชนในหมู่บ้านมีระบบความคิดความเชื่อที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เช่น มีความรู้ในด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ความเชื่อเรื่องผีจึงเริ่มเสื่อมคลาย เกิดการยอมรับวัฒนธรรมสากลมากขึ้น การพัฒนาด้านสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานของภาครัฐ มีส่งผลถึงการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวบ้านเป็นอย่างมาก เช่น การพัฒนาถนนเป็นถนนคอนกรีต ทำให้ชาวบ้านได้รับความสะดวกสบาย การติดต่อซื้อขายและบริการต่าง ๆ เป็นไปอย่างรวดเร็วกว่าเดิม การพัฒนาระบบน้ำประปาภูเขา ทำให้ชาวบ้านได้รับความสะดวกสบายมากขึ้นกว่าเดิม เนื่องจากไม่ต้องลงไปอาบน้ำ ชักผ้าที่ลำน้ำกลาง หรือเดินไปแบกน้ำจากที่ไกลเพื่อมาใช้ในครัวเรือน การเข้ามาของไฟฟ้า ทำให้ชาวบ้านได้มีโอกาสใช้เครื่องมือเครื่องใช้ไฟฟ้าต่าง ๆ ทำให้ชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก โดยเฉพาะโทรทัศน์ที่มีการติดตั้งเครื่องรับสัญญาณผ่านจานดาวเทียม ทำให้ชาวบ้านสามารถรับรู้เรื่องราวต่าง ๆ จากสังคมภายนอกได้รวดเร็ว ทำให้เกิดการเรียนรู้หรือเลียนแบบสังคมภายนอก เป็นต้น ในอดีตชาวบ้านสามารถบุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อทำไร่ทำสวนได้อย่างเสรี สามารถล่าสัตว์ป่า แต่ปัจจุบันเจ้าหน้าที่เริ่มเข้ากวาดขันมีการห้ามบุกรุกพื้นที่ป่า ห้ามล่าสัตว์ป่า ห้ามโค่นต้นไม้ และห้ามจับจองกรรมสิทธิ์เจ้าของที่ดิน ปัจจุบันบทบาททางสังคมของผู้นำสังคมดั้งเดิมเริ่มมีความสำคัญน้อยลง ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการที่ชาวบ้านทุกคนต่างให้การยอมรับและยอมรับบุคคลของรัฐ และเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานพัฒนาต่าง ๆ เดิมชาวบ้านในชุมชนปลูกสร้างเรือนด้วยวัสดุธรรมชาติที่หาได้ในท้องถิ่น ต่อมาเมื่อการพัฒนาความเจริญเข้าสู่ชุมชน ชาวบ้านเริ่มมีการสะสมรายได้ไว้เพื่อปลูกบ้านถาวรที่มีรูปแบบทันสมัยตามอย่างแบบบ้านในสังคมเมือง รูปแบบและขนาดของบ้านยังกลายเป็นสิ่งที่แสดงออกถึงฐานะ ช่วยทำให้คนในสังคมยอมรับนับถือผู้เป็นเจ้าของบ้านมากขึ้น

ส่วนข้อมูลด้านสุขภาพ ได้สัมภาษณ์ใน 3 ประเด็น ได้แก่ การขาดแคลนอาหาร การเข้าถึงน้ำสะอาดและการเข้าถึงบริการทางการแพทย์ ในประเด็นนี้ พบว่า มีจำนวน 4 ครัวเรือนที่ระบุว่า เคยอยู่ในสถานะของการขาดแคลนอาหารในรอบ 1 เดือนที่ผ่านมาและเป็นครัวเรือนที่สามารถระบุได้อย่างชัดเจนว่า ตนเอง คือ ครอบครัวที่ยากจนเมื่อเทียบกับครอบครัวอื่น จากจำนวนสมาชิกที่มีมากกว่า 3 คน ทำให้เรื่องการจัดสรรอาหาร เป็นเรื่องใหญ่ที่ต้องบริหารจัดการ แม้ว่าจะทำ

การเกษตรเป็นหลัก แต่ก็จำเป็นต้องเก็บผลผลิตนั้นไว้เพื่อจำหน่ายและนำรายได้มาจุนเจือครอบครัว ด้วยเช่นเดียวกับการเข้าถึงน้ำดื่มที่สะอาด ซึ่งยังเป็นเรื่องที่ยากในการเข้าถึง โดยจาก 3 ชุมชนที่ทำการสำรวจ ชุมชนวนาหลวงเป็นชุมชนเดียวที่ใช้น้ำประปาเพื่อการอุปโภคและบริโภคจากการประปาส่วนภูมิภาค นอกนั้นจะใช้น้ำประปาภูเขาที่บริหารจัดการโดยชุมชนผ่านคณะกรรมการหมู่บ้าน ส่วนการใช้ไฟฟ้า ชุมชนถ้ำลอดและชุมชนวนาหลวงจะใช้ไฟฟ้าจากการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค ในขณะที่ชุมชนผามอน ใช้พลังงานไฟฟ้าจากพลังงานแสงอาทิตย์ ส่วนการบริการทางการแพทย์ทุกครัวเรือน ระบุว่าสามารถเข้าถึงได้

ข้อมูลด้านการถือครองทรัพย์สิน พบว่า ครอบครัวส่วนใหญ่ จะมีการถือครองทรัพย์สินไม่แตกต่างกันมากนัก จาก 10 ครัวเรือน พบว่า มีเพียง 2 ครอบครัวเท่านั้นที่เห็นว่า ตนมีการดำรงชีวิตในระดับมาตรฐานแล้ว นอกนั้น เห็นว่า ครอบครัวของตนอยู่ต่ำกว่ามาตรฐาน² และมีการดำรงชีวิตที่ไม่แตกต่างกับสมาชิกในชุมชนเท่าไรและเกือบทุกครอบครัวจะมีการครอบครองทรัพย์สิน อาทิ บ้านมอเตอร์ไซค์ รถยนต์และจานดาวเทียม ซึ่งในชุมชน ครัวเรือนไหนที่มีการติดตั้งจานดาวเทียม จะถูกมองว่ามีฐานะที่ค่อนข้างดี และสามารถเข้าถึงสื่อภายนอกได้ สังเกตได้จากการรวมตัวของชาวบ้านหากครัวเรือนนั้นเป็นครัวเรือนที่มีสมาชิกในบ้านติดสังคม ก็จะเห็นเพื่อนบ้านมานั่งรวมตัวเพื่อดูข่าวสาร รายการโทรทัศน์และละครด้วยกัน ในขณะที่โทรศัพท์มือถือยังคงดูเหมือนว่า จะเป็นอุปกรณ์ที่หลายครัวเรือนยังไม่มี โดยเฉพาะหากเป็นครัวเรือนที่ไม่มีลูกหลายอาศัยอยู่ด้วย บวกกับที่ตั้งของบ้านไม่ได้อยู่ในเขตที่สัญญาณโทรศัพท์ส่งถึง จึงมองว่าเป็นเรื่องไม่จำเป็น โดยจากการสำรวจ มีเพียง 5 ครัวเรือนเท่านั้นที่มี

ข้อมูลด้านรายได้ในภาพรวม พบว่า ข้อมูลในส่วนนี้ สิ่งที่น่าสนใจ คือ หลายครอบครัวมีรายได้ต่อเดือนจากการทำงานหลักแทบจะไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพและรายจ่ายที่เกิดขึ้นจากการดำรงชีวิตในปัจจุบัน น้อยที่สุด คือ เฉลี่ย 500 บาทต่อเดือนและมากที่สุด คือ 130,000 บาทต่อเดือน และเมื่อสอบถามว่า จำนวนรายได้เท่าใดที่คิดว่าจะเพียงพอต่อการเลี้ยงดูทุกคนในครอบครัวได้ ปรากฏว่าแต่ละครอบครัว ระบุว่าค่าเฉลี่ยที่ไม่แตกต่างกันมากนัก อยู่ระหว่าง 10,000-20,000 บาทต่อเดือน เพราะค่าใช้จ่ายที่จำเป็นต้องใช้ต่อวัน เฉลี่ยไม่เกิน 300 บาทต่อวัน จึงทำให้หลายครอบครัวมีความกังวลว่าตนเองยังคงต้องเป็นครัวเรือนยากจนไปอีกหลายรุ่น ยิ่งสถานะเศรษฐกิจที่ไม่แน่นอนโอกาสในการทำงานยากขึ้น ยิ่งทำให้หลายครอบครัวรู้สึก ว่า ไม่สามารถพ้นความยากจนที่เป็นอยู่ได้ รวมทั้งภาระหนี้สินที่ พบว่า เกือบทุกครัวเรือนมีหนี้สินที่เกิดขึ้นจากการประกอบอาชีพจำนวนมาก

² ผู้ศึกษาไม่ได้ระบุหรือทำการชี้ว่าค่ามาตรฐานในทางวิชาการแก่ครัวเรือน ทำให้การให้ความหมายคำว่ามาตรฐานในความคิดของชาวบ้านมีนัยยะของการเปรียบเทียบชีวิตของตนเองกับผู้อื่นเป็นหลัก ซึ่งในการศึกษาคั้งนี้ไม่ได้ระบุมิติย่อย แต่ให้ผู้ตอบประเมินตนเองผ่านการรับรู้ในภาพรวม

โดยมูลค่าหนี้ต่ำสุดอยู่ที่ 30,000 บาท ไปจนถึง เกือบ 1.5 ล้านบาท แม้ว่าจะมีรายได้จากการทำเกษตรกรรมและมีอาชีพเสริม จากการรับจ้างทั่วไปนอกชุมชน แต่ระหว่างทำมีหนี้สินที่เกิดขึ้นจากภาระงานที่ทำ จากการผ่อนทรัพย์สินต่าง ๆ และค่าใช้จ่ายที่ต้องนำมาใช้ดูแลผู้เจ็บป่วยในครอบครัว ซึ่งก็ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพอยู่ดี

ภาระหนี้สินครัวเรือน เป็นอีกข้อมูลหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความยากในการจัดการความยากจนของคนในพื้นที่ โดยตัวเลขที่ถูกระบุมา พบว่า ครัวเรือนมีหนี้สินที่เกิดขึ้นมาตั้งแต่ 30,000 บาท ไปจนถึงหลักล้าน โดยมีสาเหตุหลักจากการผ่อนทรัพย์สินต่าง ๆ จากการทำงาน เช่น เครื่องจักรกลทางการเกษตร ซึ่งนำมาเพื่อใช้กำจัดแมลงและวัชพืช ทำให้เกษตรกรหลายคนจำเป็นต้องนำสารเคมีเข้ามาใช้ในกระบวนการผลิต ทำให้เกิดภาระหนี้สินที่ต้องผ่อนจ่ายในแต่ละเดือน ซึ่งหากเดือนไหนที่ผลผลิตทางการเกษตรไม่ได้จำนวนตามที่คาดการณ์ไว้ก็จะกระทบต่อการจัดการหนี้สินจนต้องการหยิบยืม/กู้เงินเพื่อนำมาชดเชยต่อการเป็นภาระหนี้เงินที่ก่อให้เกิดการเพิ่มพูนของมูลค่าหนี้สินไม่รู้จบ อีกทั้ง แรงงานในพื้นที่ยังประกอบอาชีพรับจ้างนอกชุมชนกับโรงงานอุตสาหกรรม ห้าง ร้านต่าง ๆ นอกพื้นที่

ข้อมูลด้านระดับการศึกษา พบว่า หลายครอบครัว ผู้ให้ข้อมูลไม่ได้เรียนหนังสือ นอกนั้นจบการศึกษาเพียงระดับประถมศึกษาและมัธยมปลาย จำนวน 2 ครัวเรือน ทั้งนี้ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ระบุว่า เคยคิดจะให้สมาชิกในครอบครัวหยุดเรียนหนังสือหรือไม่ ปรากฏว่าทุกครอบครัว เห็นตรงกันว่า การศึกษาเป็นเรื่องที่สำคัญและต้องการให้ลูกได้เรียนหนังสือในระดับสูงที่สุดเท่าที่จะทำได้ แต่มีเงินส่งเรียนได้เพียงเท่านี้

ข้อมูลด้านทรัพยากรธรรมชาติ เป็นอีกส่วนหนึ่งที่ทำให้การสัมภาษณ์ เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงมิติของการพึ่งพาธรรมชาติของคนในชุมชน ผลการสำรวจ พบว่า จำนวนครึ่งหนึ่งจากการสัมภาษณ์ระบุว่าตนไม่มีความสัมพันธ์กับป่า/ธรรมชาติในชุมชน โดยหมายถึงไม่มีความจำเป็นต้องพึ่งพาในทางใดทางหนึ่งแม้ว่าความเป็นธรรมชาติในชุมชนจะมีความสมบูรณ์อยู่ ซึ่งมีความแตกต่างไปจากสมัยก่อนที่แต่เดิม การพึ่งพาธรรมชาติ มีความจำเป็นอย่างมากโดยเฉพาะเรื่องอาหาร ดังคำสัมภาษณ์จากครอบครัวผู้ให้ข้อมูล

“เดี๋ยวนี้ ไม่ค่อยมีใครสนใจแล้ว มันจะมีกลุ่มอนุรักษ์ป่าในชุมชนเนี่ยแหละ เมื่อก่อนทำมาหากิน หุงหาอาหารก็ต้องเข้าป่ากันหมด เราอยู่กับป่า เอาของมาขาย เอามากินกัน เดี่ยวนี้ไม่มีแล้ว ซื้อกินหมด”

“เข้าป่าก็มีบ้าง เวลาไปทำนา เข้าสวน หยิบจับอะไรมาได้ ก็เอามา แต่ก็ไม่ค่อยมากเหมือนแต่ก่อน ไม่รู้จะกินอะไร ข้างนอกก็มีกินละ ไม่ต้องเข้าป่าไปหาข้าวเหมือนแต่ก่อน แต่ก็มีบ้างนะพวกของป่านิดหน่อยแต่ไม่เยอะ”

ข้อมูลด้านสังคม ถือเป็นอีกส่วนที่น่าสนใจเพราะคำถามในส่วนของความเต็มใจช่วยเหลือกันในชุมชน ระบุว่า ไม่ค่อยเต็มใจจะช่วยมากกว่าคำตอบอื่น ๆ ซึ่งสาเหตุ ศึกษามองว่า ชุมชน ณ ตอนนี มีลักษณะของการต่างคนต่างอยู่ค่อนข้างมาก ยิ่งถูกหลานออกไปทำงานนอกพื้นที่ก็ยิ่งทำให้แต่ละครอบครัวต่างคนต่างทำงาน บางคนออกไปทำงานนอกชุมชนแต่เข้ากลับมาอีกทีก็ค้ำมิดทำให้ไม่เจอใคร ปัญหาที่พบเจอแต่ละอย่าง มองว่าเป็นเรื่องส่วนตัวมากกว่าจะขอความช่วยเหลือจากคนอื่น รวมทั้งระดับความไว้วางใจต่อกันในชุมชนที่ถูกระบุในทางเดียวกันว่า อยู่ในระดับปานกลางจนถึงต่ำต้องระวังกันมากขึ้น ยิ่งปัจจุบัน มีการเข้าออกของคนภายนอกมากขึ้น ยิ่งทำให้ต้องใช้ชีวิตด้วยความระวังมากขึ้น

ข้อมูลการเข้าถึงโครงสร้างพื้นฐานและบริการสาธารณะ ผลจากการสำรวจชุมชน พบว่าสภาพในชุมชน เส้นทางสัญจรภายในชุมชน ไม่ได้เป็นเส้นทางที่ยากลำบาก ถนนหนทางถูกเทราดด้วยปูนซีเมนต์ และมีเพียงบางส่วนเท่านั้นที่ยังเป็นดินลูกรังซึ่งจะพบในครัวเรือนที่อยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางชุมชน การเดินทางสามารถสัญจรได้ทั้งรถยนต์และมอเตอร์ไซค์ แต่ทว่า ชุมชนทั้ง 3 ที่สัมภาษณ์ ยังคงค่อนข้างไกลจากสถานศึกษาและสถานพยาบาล โดยมีระยะทางไกลเกินกว่า 3 กิโลเมตร และเป็นเส้นทางผ่านภูเขา ส่วนการเจ็บป่วยนั้น สามารถไว้วางใจสถานพยาบาลใกล้ ๆ ได้ นั่นคือ รพ.สต.ปางมะผ้า, รพ.สต.บ้านถ้ำลอด โรงพยาบาลปางมะผ้า ซึ่งถือว่ามีความคุณภาพการบริการในระดับปานกลาง ที่สามารถรักษาโรคพื้นฐานได้และทุกครอบครัวมีสิทธิบัตรทองใช้ในการรักษาทั้งหมด ทำให้ไม่มีค่าใช้จ่ายที่ต้องกังวลในส่วนนี้ ส่วนบริการด้านขนส่งต่าง ๆ ทุกครอบครัว เห็นว่าไม่มีปัญหา สามารถเข้าถึงได้อย่างสะดวก แต่โดยมาก ก็ไม่ค่อยได้ใช้บริการมากเท่าที่ควร เนื่องจากจะใช้มอเตอร์ไซค์ในการสัญจรไปมา (ดังแสดงรายละเอียดในตารางที่ 4.6)

ตารางที่ 4.6

ข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึกกับครัวเรือนตัวอย่างทั้ง 10 ครัวเรือน ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน

คำถาม	ครอบครัวที่ 1	ครอบครัวที่ 2	ครอบครัวที่ 3	ครอบครัวที่ 4	ครอบครัวที่ 5	ครอบครัวที่ 6	ครอบครัวที่ 7	ครอบครัวที่ 8	ครอบครัวที่ 9	ครอบครัวที่ 10
ข้อมูลทั่วไป										
หมู่บ้าน	บ้านนาหลวง	บ้านนาหลวง	บ้านนาหลวง	บ้านถ้ำลอด	บ้านถ้ำลอด	บ้านนาหลวง	บ้านนาหลวง	บ้านผามอน	บ้านผามอน	บ้านผามอน
จำนวนสมาชิก	3 คน	5 คน	5 คน	4 คน	4 คน	5 คน	4 คน	3 คน	5 คน	4 คน
จำนวนรุ่นในครัวเรือน	2 รุ่น	2 รุ่น	3 รุ่นหรือมากกว่า	3 รุ่นหรือมากกว่า	1 รุ่น	1 รุ่น	2 รุ่น	2 รุ่น	3 รุ่นหรือมากกว่า	3 รุ่นหรือมากกว่า
จำนวนผู้อยู่อาศัยที่เป็นเพศชาย	ไม่มี	3 คน	2 คน	2 คน	1 คน	3 คน	2 คน	2 คน	2 คน	2 คน
จำนวนผู้อยู่อาศัยที่เป็นเพศหญิง	3 คน	2 คน	3 คน	2 คน	3 คน	2 คน	2 คน	1 คน	3 คน	2 คน
จำนวนเด็กชายที่มีอายุต่ำกว่า 17 ปี	ไม่มี	1 คน	ไม่มี	ไม่มี	1 คน	ไม่มี	1 คน	ไม่มี	ไม่มี	1 คน
จำนวนเด็กหญิงที่มีอายุต่ำกว่า 17 ปี	ไม่มี	ไม่มี	ไม่มี	1 คน	2 คน	ไม่มี	ไม่มี	ไม่มี	1 คน	1 คน
กลุ่มชาติพันธุ์หลักของครอบครัว	ลาหู่ (มุเซอ)	ไทยใหญ่	ลาหู่ (มุเซอ)	ไทยใหญ่	ไทยใหญ่	ลาหู่แดง	ลาหู่แดง	ลาหู่แดง	ลาหู่แดง	ลาหู่แดง
จำนวนของผู้อยู่อาศัยที่เป็นพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยว / เด็กกำพร้า/ ผู้พิการ	แม่เลี้ยงเดี่ยว 1 คน (ผู้ให้ข้อมูล)	ไม่มี	ไม่มี	ผู้พิการ 1 คน	แม่เลี้ยงเดี่ยว 1 คน (ผู้ให้ข้อมูล)	แม่เลี้ยงเดี่ยว 1 คน (ผู้ให้ข้อมูล)	ไม่มี	ไม่มี	ไม่มี	มี 1 คน
ระดับฐานะของครอบครัว	ค่อนข้างยากจน	พออยู่ได้ (ปานกลาง)	ประเมินไม่ได้	พออยู่ได้ (ปานกลาง)	ค่อนข้างยากจน	ค่อนข้างยากจน	ค่อนข้างยากจน	ยากจนมาก	ยากจนมาก	ยากจนมาก

ตารางที่ 4.6

ข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึกกับครัวเรือนตัวอย่างทั้ง 10 ครัวเรือน ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน (ต่อ)

คำถาม	ครอบครัวที่ 1	ครอบครัวที่ 2	ครอบครัวที่ 3	ครอบครัวที่ 4	ครอบครัวที่ 5	ครอบครัวที่ 6	ครอบครัวที่ 7	ครอบครัวที่ 8	ครอบครัวที่ 9	ครอบครัวที่ 10
ประมาณการหนี้สิน ณ ปัจจุบัน	1,119,600 บาท	600,000 บาท	300,000 บาท	100,000 บาท	400,000 บาท	310,000 บาท	50,000 บาท	50,000 บาท	150,000 บาท	30,000 บาท
ที่มาของหนี้สิน	ภาวะการเจ็บป่วยของสมาชิกในครอบครัว	-ภาระจากงานปัจจุบันที่ทำ -ภาระจากการผ่อนทรัพย์สินต่าง ๆ	ภาระจากการผ่อนทรัพย์สินต่าง ๆ	-ภาระจากงานปัจจุบันที่ทำ -ภาระจากการผ่อนทรัพย์สินต่าง ๆ	-ภาระจากงานปัจจุบันที่ทำ -ภาระจากการผ่อนทรัพย์สินต่าง ๆ	ภาระจากงานปัจจุบันที่ทำ	ภาระจากงานปัจจุบันที่ทำ	ภาวะการเจ็บป่วยของสมาชิกในครอบครัว	ภาระจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรม	ภาระจากงานปัจจุบันที่ทำ
ข้อมูลด้านสุขภาพ										
ภาวะขาดแคลนอาหารในรอบ 1 เดือนที่ผ่านมา	ไม่เคย	ไม่มี	ไม่มี	มี	ไม่มี	ไม่มี	ไม่มี	มี	มี	มี
การเข้าถึงน้ำสะอาด	เข้าถึงได้	เข้าถึงได้	เข้าถึงได้	ไม่สามารถเข้าถึงได้	เข้าถึงได้	เข้าถึงได้	เข้าถึงได้	ไม่สามารถเข้าถึงได้	ไม่สามารถเข้าถึงได้	ไม่สามารถเข้าถึงได้
การเข้าถึงบริการทางการแพทย์	เข้าถึงได้เสมอ	เข้าถึงได้เสมอ	เข้าถึงได้เสมอ	เข้าถึงได้เสมอ	เข้าถึงได้เสมอ	เข้าถึงได้เสมอ	เข้าถึงได้เสมอ	เข้าถึงได้เสมอ	เข้าถึงได้เสมอ	เข้าถึงได้เสมอ
ข้อมูลด้านการครอบครองทรัพย์สิน										
มาตรฐานการดำรงชีพเมื่อเทียบกับครอบครัวอื่น	ต่ำกว่ามาตรฐาน	อยู่ในระดับมาตรฐาน	ต่ำกว่ามาตรฐาน	อยู่ในระดับมาตรฐาน	ต่ำกว่ามาตรฐาน	ต่ำกว่ามาตรฐาน	ต่ำกว่ามาตรฐาน	ต่ำกว่ามาตรฐาน	ต่ำกว่ามาตรฐาน	ต่ำกว่ามาตรฐาน
การครอบครองมอเตอร์ไซด์	2 คัน	2 คัน	1 คัน	2 คัน	1 คัน	3 คัน	1 คัน	1 คัน	1 คัน	ไม่มี
การครอบครองรถยนต์	ไม่มี	ไม่มี	1 คัน	1 คัน	ไม่มี	ไม่มี	ไม่มี	ไม่มี	ไม่มี	ไม่มี
มีงานดาวเทียม	มี	มี	ไม่มี	ไม่มี	มี	มี	มี	ไม่มี	ไม่มี	ไม่มี

ตารางที่ 4.6

ข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึกกับครัวเรือนตัวอย่างทั้ง 10 ครัวเรือน ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน (ต่อ)

คำถาม	ครอบครัวที่ 1	ครอบครัวที่ 2	ครอบครัวที่ 3	ครอบครัวที่ 4	ครอบครัวที่ 5	ครอบครัวที่ 6	ครอบครัวที่ 7	ครอบครัวที่ 8	ครอบครัวที่ 9	ครอบครัวที่ 10
ความสามารถในการเข้าถึงอินเทอร์เน็ต	เข้าถึงได้	เข้าถึงได้	เข้าถึงได้	เข้าถึงได้	เข้าถึงได้	ยังไม่สามารถเข้าถึงได้	ยังไม่สามารถเข้าถึงได้	ยังไม่สามารถเข้าถึงได้	ยังไม่สามารถเข้าถึงได้	ยังไม่สามารถเข้าถึงได้
มีโทรศัพท์มือถือและการเข้าถึงสัญญาณอินเทอร์เน็ต	มี แต่ใช้เพียงรับเข้าโทรออกเท่านั้น สัญญาณอินเทอร์เน็ตจะมี ก็ต่อเมื่อเติมเงินเท่านั้น	มี	มี	มี	มี	ไม่มีมือถือ และไม่มีสัญญาณอินเทอร์เน็ต	ไม่มีมือถือ และไม่มีสัญญาณอินเทอร์เน็ต	ไม่มีมือถือ และไม่มีสัญญาณอินเทอร์เน็ต	ไม่มีมือถือ และไม่มีสัญญาณอินเทอร์เน็ต	ไม่มีมือถือ และไม่มีสัญญาณอินเทอร์เน็ต
ความเป็นเจ้าของที่อยู่อาศัย	เป็นบ้านของตนเอง (สร้างเอง)	เป็นบ้านของตนเอง (สร้างเอง)	เป็นบ้านของตนเอง (สร้างเอง)	เป็นบ้านของตนเอง (สร้างเอง)	เป็นบ้านของตนเอง (สร้างเอง)	เป็นบ้านของตนเอง (สร้างเอง)	เป็นบ้านของผู้อื่น	เป็นบ้านของตนเอง (สร้างเอง)	เป็นบ้านของตนเอง (สร้างเอง)	เป็นบ้านของผู้อื่น
ข้อมูลด้านรายได้ในภาพรวม										
รายได้จากการทำงานหลัก	50,000 บาท/ปี	9,000 บาท	130,000 บาท/เดือน	5,000 บาท/เดือน	7,000 บาท/เดือน	2,000 บาท/เดือน	2,000 บาท/เดือน	10,000 บาท/ปี	1,000 บาท/เดือน	500 บาท/เดือน
รายได้ที่คิดว่าเพียงพอต่อการดำรงชีพทั้งเดือน “สำหรับตัวเอง”	5,000-6,000 บาท/เดือน	12,000 บาท/เดือน	9,000 บาท/เดือน	10,000 บาท/เดือน	15,000 บาท/เดือน	5,000 บาท/เดือน	8,000 บาท/เดือน	40,000 บาท/เดือน	5,000 บาท/เดือน	10,000 บาท/เดือน
รายได้ที่คิดว่าเพียงพอต่อการดำรงชีพทั้งเดือน “สำหรับครอบครัว”	10,000 บาท/เดือน	12,000 บาท/เดือน	15,000 บาท/เดือน	15,000 บาท/เดือน	20,000 บาท/เดือน	10,000 บาท/เดือน	10,000 บาท/เดือน	50,000 บาท/เดือน	10,000 บาท/เดือน	15,000 บาท/เดือน

ตารางที่ 4.6

ข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึกกับครัวเรือนตัวอย่างทั้ง 10 ครัวเรือน ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน (ต่อ)

คำถาม	ครอบครัวที่ 1	ครอบครัวที่ 2	ครอบครัวที่ 3	ครอบครัวที่ 4	ครอบครัวที่ 5	ครอบครัวที่ 6	ครอบครัวที่ 7	ครอบครัวที่ 8	ครอบครัวที่ 9	ครอบครัวที่ 10
การใช้จ่ายต่อวัน (เฉพาะตัวท่าน)	200-300 บาท/วัน	200 บาท/วัน	300 บาท/วัน	200 บาท/วัน	100 บาท/วัน	100 บาท/วัน	150 บาท/วัน	200 บาท/วัน	30 บาท/วัน	100 บาท/วัน
ความกังวลต่อการเป็น “ครัวเรือนยากจน”	กังวล	ไม่กังวล	ไม่กังวล	กังวล	กังวล	กังวล	กังวล	ไม่กังวล	ไม่กังวล	ไม่กังวล
แหล่งรายได้สำคัญที่สุดในช่วงที่ผ่านมา (12 เดือน)	อาชีพรับจ้าง	อาชีพเกษตรกรรม, บัตรสวัสดิการ, ลูกหลานส่งเงินมาให้ และเงินสวัสดิการจากรัฐและเงินช่วยเหลืออื่น ๆ	อาชีพเกษตรกรรม	อาชีพเกษตรกรรม	เงินเดือนจากงานประจำที่ทำ	บัตรสวัสดิการ/ลูกหลานส่งเงินมาให้	บัตรสวัสดิการ / หาทของป่า ล่าสัตว์ไปขาย	บัตรสวัสดิการ	บัตรสวัสดิการ	บัตรสวัสดิการ
การทำงานเสริม	มี	มี	ไม่มี	ไม่มี	มี	ไม่มี	มี	ไม่มี	ไม่มี	ไม่มี
ลักษณะการทำงานในปัจจุบัน	เป็นลูกจ้าง โดยลักษณะการประกอบอาชีพคือ เกษตรกรพืชที่ปลูกคือ ข้าวโพดและมี การเลี้ยงสัตว์ ปลูกถั่วดำ, ถั่วชะงู (เป็น	เป็นเจ้าของ (นายตัวเอง) โดยทำไร่ปลีละครั้ง และเลี้ยงสัตว์ คือ ไก่และสุกร	เป็นเจ้าของ (นายตัวเอง) ทำการเกษตร ปลูกข้าวและ ข้าวโพดและถั่ว	เป็นเจ้าของ (นายตัวเอง) ทำการเกษตร ปลูกข้าวและ ข้าวโพด	เป็นลูกจ้าง ปัจจุบัน เป็น ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ฝ่ายปกครอง ค่าตอบแทน 5,000 บาท เมื่อเทียบกับการต้องทำงานซึ่งในบางเดือนงาน	เป็นเจ้าของ (นายตัวเอง) ลักษณะการทำงาน เป็น เกษตรกร พืชที่ปลูกเป็นข้าวไร่ และปลูก ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ เป็นพืชที่	เป็นเจ้าของ (นายตัวเอง) เป็นการปลูกข้าวโพด โดยทำปีละครั้ง เลี้ยงสัตว์ ปลูกข้าวไร่ แต่เอาไปกินเองในครอบครัว	เป็นเจ้าของ (นายตัวเอง) ทำการเกษตรปลูกข้าวโพด	เป็นเจ้าของทำ การเกษตรปลูก ไร่ข้าวโพด	ไม่ได้ประกอบอาชีพเนื่องจากต้องเลี้ยงลูกอายุ 1 ปี 6 เดือน

ตารางที่ 4.6

ข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึกกับครัวเรือนตัวอย่างทั้ง 10 ครัวเรือน ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน (ต่อ)

คำถาม	ครอบครัวที่ 1	ครอบครัวที่ 2	ครอบครัวที่ 3	ครอบครัวที่ 4	ครอบครัวที่ 5	ครอบครัวที่ 6	ครอบครัวที่ 7	ครอบครัวที่ 8	ครอบครัวที่ 9	ครอบครัวที่ 10
	ถั่วที่ปลูกได้ปีละครั้ง) ทำให้รายได้จากรายได้จากการขายผลผลิตที่ปลูก				ค่อนข้างเยอะ ไม่มีเวลาสำหรับการทำงานเสริมเพื่อเป็นรายได้ อีกทั้ง ทำให้มีรายได้ไม่เพียงพอสำหรับใช้จ่ายในครัวเรือนซึ่งทำให้อาชีพเสริม เป็นรายได้หลักของครอบครัว	ปลูกได้ปีละครั้ง อาศัยน้ำฝนในการทำการเกษตร ทำให้รายได้หลักมาจากการทำเกษตร				
ความเพียงพอของ “ข้าวสาร”	มีเสบียงข้าวสารและอาหารเพียงพอต่อการดำรงชีพและมีพื้นที่เพียงพอต่อการทำการเก็บเกี่ยวครั้งต่อไป	ไม่เคยประสบความลำบากในการซื้อข้าวสาร	มีเสบียงข้าวสารและอาหารเพียงพอต่อการดำรงชีพและมีพื้นที่เพียงพอต่อการทำการเก็บเกี่ยวครั้งต่อไป	มีเสบียงข้าวสารและอาหารเพียงพอต่อการดำรงชีพและมีพื้นที่เพียงพอต่อการทำการเก็บเกี่ยวครั้งต่อไป	เคยไม่มีเสบียงอาหาร แต่เราซื้อข้าวได้ตลอด แม้จะลำบาก	เคยไม่มีเสบียงอาหาร แต่เราซื้อข้าวได้ตลอด แม้จะลำบาก	เคยไม่มีเสบียงอาหาร บางครั้งซื้อข้าวสารไม่ได้	เคยไม่มีเสบียงอาหาร บางครั้งซื้อข้าวสารไม่ได้	เคยไม่มีเสบียงอาหาร บางครั้งซื้อข้าวสารไม่ได้	เคยไม่มีเสบียงอาหาร บางครั้งซื้อข้าวสารไม่ได้

ตารางที่ 4.6

ข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึกกับครัวเรือนตัวอย่างทั้ง 10 ครัวเรือน ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน (ต่อ)

คำถาม	ครอบครัวที่ 1	ครอบครัวที่ 2	ครอบครัวที่ 3	ครอบครัวที่ 4	ครอบครัวที่ 5	ครอบครัวที่ 6	ครอบครัวที่ 7	ครอบครัวที่ 8	ครอบครัวที่ 9	ครอบครัวที่ 10
การขอสินเชื่อจากแหล่งเงินทุน	ง่าย	ยากแต่มีความเป็นไปได้	ไม่เคยขอสินเชื่อมาก่อนและไม่สนใจ	ยาก แต่มีความเป็นไปได้	เป็นไปได้เลย/ยากมาก	ยาก แต่มีความเป็นไปได้	ไม่เคยขอสินเชื่อมาก่อนและไม่สนใจ	เป็นไปได้เลย/ยากมาก	ไม่เคยขอสินเชื่อมาก่อนและไม่สนใจ	เป็นไปได้เลย/ยากมาก
ข้อมูลด้านความรู้										
จำนวนสมาชิกที่ได้รับการศึกษา	-มัธยมปลาย จำนวน 1 คน - อุดมศึกษา จำนวน 1 คน	-มัธยมต้น จำนวน 1 คน -มัธยมปลาย จำนวน 1 คน -อุดมศึกษา จำนวน 1 คน	-อุดมศึกษา จำนวน 2 คน	-มัธยมปลาย จำนวน 1 คน -ไม่ได้รับการศึกษา จำนวน 3 คน	-ประถมศึกษา จำนวน 2 คน -มัธยมปลาย 1 คน	ประถมศึกษา จำนวน 2 คน	ประถมศึกษา จำนวน 1 คน	-ไม่มีใครได้รับการศึกษา	-ประถมศึกษา 2 คน -ไม่ได้รับการศึกษา 3 คน	-ประถมศึกษา จำนวน 1 คน
ระดับการศึกษาของผู้ให้ข้อมูล	ม.6	ป.4	ป.3	ไม่ได้เรียนหนังสือ	มัธยมปลาย	ไม่ได้เรียนหนังสือ	ป.4	ไม่ระบุและไม่จบการศึกษา	ไม่ได้เรียนหนังสือ	ป.3
จำนวนเด็กอายุ 7-16 ปีที่กำลังเรียน	ไม่มี	มี	ไม่มี	ไม่มี	มี	มี	มี	ไม่มี	ไม่มี	มี
ข้อมูลด้านทรัพยากรธรรมชาติ										
ความสัมพันธ์กับป่าธรรมชาติในชุมชน	ไม่มี ความสัมพันธ์	มี	ไม่มี ความสัมพันธ์	มี	มี	ไม่มี ความสัมพันธ์	ไม่มี ความสัมพันธ์	ไม่มี ความสัมพันธ์	ไม่มี ความสัมพันธ์	ไม่มี ความสัมพันธ์
ความสมบูรณ์สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติรอบหมู่บ้าน	ครึ่งหนึ่งของพื้นที่ชุมชน/มากกว่านั้น	น้อยกว่าครึ่งหนึ่งของพื้นที่	ไม่ทราบ	ครึ่งหนึ่งของพื้นที่ชุมชน/มากกว่านั้น	น้อยกว่าครึ่งหนึ่งของพื้นที่	ครึ่งหนึ่งของพื้นที่ชุมชน/มากกว่านั้น	ครึ่งหนึ่งของพื้นที่ชุมชน/มากกว่านั้น	ไม่ทราบ	ไม่มี	น้อยกว่าครึ่งหนึ่งของพื้นที่
การเกิดไฟป่าในรอบ 12 เดือน	มี	มี	มี	มี	มี	มี	มี	ไม่มี	มี	ไม่มี

ตารางที่ 4.6

ข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึกกับครัวเรือนตัวอย่างทั้ง 10 ครัวเรือน ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน (ต่อ)

คำถาม	ครอบครัวที่ 1	ครอบครัวที่ 2	ครอบครัวที่ 3	ครอบครัวที่ 4	ครอบครัวที่ 5	ครอบครัวที่ 6	ครอบครัวที่ 7	ครอบครัวที่ 8	ครอบครัวที่ 9	ครอบครัวที่ 10
ผลิตภัณฑ์จากป่าชุมชนที่สามารถนำมาจำหน่ายได้	ไม่ทราบ	ไม่มี	ไม่ทราบ	ไม่มี	ไม่มี	ไม่ทราบ	ไม่มี	ไม่มี	ไม่มี	ไม่มี
คุณภาพแม่น้ำในชุมชน	ปานกลาง	ค่อนข้างดี	ปานกลาง	ปานกลาง	ปานกลาง	ปานกลาง	ปานกลาง	ปานกลาง	ค่อนข้างดี	ปานกลาง
ข้อมูลด้านสังคม										
ความเต็มใจที่จะช่วยเหลือ/เกื้อกูลในชุมชน	มีความเต็มใจพอประมาณ	มีความเต็มใจพอประมาณ	ไม่ค่อยเต็มใจ	มีความเต็มใจพอประมาณ	ไม่ค่อยเต็มใจ	ไม่ค่อยเต็มใจ	มีความเต็มใจพอประมาณ	ไม่ค่อยเต็มใจ	ไม่ค่อยเต็มใจ	ไม่ค่อยเต็มใจ
ความไว้วางใจของคนในชุมชน	ระดับปานกลาง	ระดับปานกลาง	ระดับต่ำ	ระดับปานกลาง	ระดับต่ำ	ระดับปานกลาง	ระดับปานกลาง	ระดับปานกลาง	ระดับปานกลาง	ระดับปานกลาง
ความขัดแย้งระหว่างคนในครอบครัว	ไม่เคยเลย	ไม่เคยเลย	ไม่เคยเลย	เกิดขึ้นบ้าง	เกิดขึ้นบ้าง	เกิดขึ้นน้อยมาก	เกิดขึ้นบ้าง	เกิดขึ้นน้อยมาก	ไม่เคยเลย	เกิดขึ้นน้อยมาก
การติดตามข่าวสารในปัจจุบัน	-โทรทัศน์ -ผู้นำชุมชน -อินเทอร์เน็ต/ โซเชียล	-โทรทัศน์ -ผู้นำชุมชน -การประชุมหมู่บ้าน -อินเทอร์เน็ต/ โซเชียล	-โทรทัศน์ -ผู้นำศาสนา -การประชุมหมู่บ้าน	-โทรทัศน์- อินเทอร์เน็ต/ โซเชียล	-โทรทัศน์ -เพื่อน/สมาชิก ในครัวเรือน -การประชุมหมู่บ้าน -อินเทอร์เน็ต/ โซเชียล	-โทรทัศน์ -ผู้นำชุมชน	-โทรทัศน์ -ผู้นำศาสนา -การประชุมหมู่บ้าน	-ผู้นำชุมชน -การประชุมหมู่บ้าน	-ผู้นำชุมชน -การประชุมหมู่บ้าน	-วิทยุ -การประชุมหมู่บ้าน
การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจประเด็นต่าง ๆ ในครอบครัว	บางครั้ง	เป็นประจำ	บางครั้ง	บางครั้ง	บางครั้ง	บางครั้ง	บางครั้ง	บางครั้ง	บางครั้ง	บางครั้ง
ความกังวลต่อ “ความสุข” ของคนในครัวเรือน	มีบ้างเป็นครั้งคราว	กังวลอยู่เสมอ	กังวลอยู่เสมอ	กังวลอยู่เสมอ	กังวลอยู่เสมอ	มีบ้างเป็นครั้งคราว	กังวลอยู่เสมอ	กังวลอยู่เสมอ	มีบ้างเป็นครั้งคราว	กังวลอยู่เสมอ

ตารางที่ 4.6

ข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึกกับครัวเรือนตัวอย่างทั้ง 10 ครัวเรือน ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน (ต่อ)

คำถาม	ครอบครัวที่ 1	ครอบครัวที่ 2	ครอบครัวที่ 3	ครอบครัวที่ 4	ครอบครัวที่ 5	ครอบครัวที่ 6	ครอบครัวที่ 7	ครอบครัวที่ 8	ครอบครัวที่ 9	ครอบครัวที่ 10
การเข้าถึงโครงสร้างพื้นฐานและบริการสาธารณะ										
การเข้าถึงสถานศึกษาถ้าเริ่มต้นจากที่พักอาศัย	ไม่ไกล สามารถเดินเท้าได้	ไม่ไกล สามารถเข้าถึงได้	ไม่ไกล สามารถเดินเท้าได้	ไม่ไกล สามารถเดินเท้าได้	ไม่ไกล สามารถเดินเท้าได้	ไม่ไกล สามารถเดินเท้าได้	ค่อนข้างไกล เดินเท้าไม่ได้ แต่ไปด้วยมอเตอร์ไซด์ได้	ไม่ไกล สามารถเดินเท้าได้	ไม่ไกล สามารถเดินเท้าได้	ไม่ไกล สามารถเดินเท้าได้
การเดินทางไปยังสถานพยาบาลที่ไกลที่สุด	ค่อนข้างไกล เดินเท้าไม่ได้ แต่ไปด้วยมอเตอร์ไซด์ได้	ค่อนข้างไกล เดินเท้าไม่ได้ แต่ไปด้วยมอเตอร์ไซด์ได้	ไม่ไกล สามารถเดินเท้าได้	ค่อนข้างไกล เดินเท้าไม่ได้ แต่ไปด้วยมอเตอร์ไซด์ได้	ไม่ไกล สามารถเดินเท้าได้	ค่อนข้างไกล เดินเท้าไม่ได้ แต่ไปด้วยมอเตอร์ไซด์ได้	ค่อนข้างไกล เดินเท้าไม่ได้ แต่ไปด้วยมอเตอร์ไซด์ได้	ค่อนข้างไกล เดินเท้าไม่ได้ แต่ไปด้วยมอเตอร์ไซด์ได้	ค่อนข้างไกล เดินเท้าไม่ได้ แต่ไปด้วยมอเตอร์ไซด์ได้	ค่อนข้างไกล เดินเท้าไม่ได้ แต่ไปด้วยมอเตอร์ไซด์ได้
คุณภาพของบริการด้านสุขภาพที่ใช้บริการในชุมชน	ค่อนข้างดี สามารถรักษาโรคพื้นฐานได้	ดีมาก สามารถให้บริการได้อย่างมีคุณภาพ	ค่อนข้างดี สามารถรักษาโรคพื้นฐานได้	ค่อนข้างดี สามารถรักษาโรคพื้นฐานได้	ค่อนข้างดี สามารถรักษาโรคพื้นฐานได้	ดีมาก สามารถให้บริการได้อย่างมีคุณภาพ	ดีมาก สามารถให้บริการได้อย่างมีคุณภาพ	ค่อนข้างดี สามารถรักษาโรคพื้นฐานได้	ค่อนข้างดี สามารถรักษาโรคพื้นฐานได้	ค่อนข้างดี สามารถรักษาโรคพื้นฐานได้
บัตรทอง/บัตรประกันสุขภาพ	มี	มี	มี	มี	มี	มี	มี	มี	มี	มี
การเข้าถึงการฝึกอบรมหลักสูตรต่าง ๆ	ไม่เคย	เคย	ไม่เคย	ไม่เคย	ไม่เคย	ไม่เคย	เคย	ไม่เคย	เคย	เคย
สภาพถนนสู่ชุมชน	อยู่ในสภาพที่ดี	อยู่ในสภาพที่ดี	อยู่ในสภาพที่สามารถใช้งานได้ แต่ไม่ดี	อยู่ในสภาพที่ดี	อยู่ในสภาพที่ดี	อยู่ในสภาพที่ดี	อยู่ในสภาพที่ดี	อยู่ในสภาพที่ต้องได้รับการซ่อมแซม	อยู่ในสภาพที่ต้องได้รับการซ่อมแซม	อยู่ในสภาพที่ต้องได้รับการซ่อมแซม
ระยะทางจากตลาดไปยังครัวเรือน	อยู่ระหว่าง 1-3 กม.	อยู่ระหว่าง 3-5 กม.	อยู่ระหว่าง 1-3 กม.	อยู่ระหว่าง 3-5 กม.	อยู่ระหว่าง 3-5 กม.	อยู่ระหว่าง 1-3 กม.	อยู่ระหว่าง 1-3 กม.	อยู่ระหว่าง 3-5 กม.	อยู่ระหว่าง 3-5 กม.	อยู่ระหว่าง 3-5 กม.

ตารางที่ 4.6

ข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึกกับครัวเรือนตัวอย่างทั้ง 10 ครัวเรือน ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน (ต่อ)

คำถาม	ครอบครัวที่ 1	ครอบครัวที่ 2	ครอบครัวที่ 3	ครอบครัวที่ 4	ครอบครัวที่ 5	ครอบครัวที่ 6	ครอบครัวที่ 7	ครอบครัวที่ 8	ครอบครัวที่ 9	ครอบครัวที่ 10
บริการด้านการศึกษา	เข้าถึงได้อย่าง สะดวก	เข้าถึงได้อย่าง สะดวก	เข้าถึงได้อย่าง สะดวกแต่ไม่ได้ ใช้บริการ	เข้าถึงได้อย่าง สะดวกแต่ไม่ได้ ใช้บริการ	เข้าถึงได้อย่าง สะดวก	เข้าถึงได้อย่าง สะดวก	เข้าถึงได้อย่าง สะดวก	เข้าถึงได้อย่าง สะดวก	เข้าถึงได้อย่าง สะดวกแต่ไม่ได้ ใช้บริการ	เข้าถึงได้อย่าง สะดวก
บริการด้านขนส่ง สาธารณะ	เข้าถึงได้อย่าง สะดวก	เข้าถึงได้อย่าง สะดวก	เข้าถึงได้อย่าง สะดวกแต่ไม่ได้ ใช้บริการ	เข้าถึงได้อย่าง สะดวกแต่ไม่ได้ ใช้บริการ	เข้าถึงได้อย่าง สะดวกแต่ไม่ได้ ใช้บริการ	เข้าถึงได้อย่าง สะดวก	เข้าถึงได้อย่าง สะดวก	เข้าถึงบริการ ไม่ได้	เข้าถึงบริการ ไม่ได้	เข้าถึงบริการ ไม่ได้
บริการด้านพื้นที่สาธารณะ	เข้าถึงได้อย่าง สะดวก	เข้าถึงได้อย่าง สะดวก	เข้าถึงได้อย่าง สะดวก	เข้าถึงได้อย่าง สะดวก	เข้าถึงได้อย่าง สะดวก	เข้าถึงได้อย่าง สะดวก	เข้าถึงได้อย่าง สะดวก	เข้าถึงบริการ ไม่ได้	เข้าถึงบริการ ไม่ได้	เข้าถึงบริการ ไม่ได้

ตารางที่ 4.7

สถานการณ์ต่าง ๆ ของบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ

คำถาม	ครอบครัวที่ 1	ครอบครัวที่ 2	ครอบครัวที่ 3	ครอบครัวที่ 4	ครอบครัวที่ 5	ครอบครัวที่ 6	ครอบครัวที่ 7	ครอบครัวที่ 8	ครอบครัวที่ 9	ครอบครัวที่ 10
ข้อซักถามก่อนได้รับสิทธิ	1.ความเป็นอยู่ของครอบครัว 2.รายรับ-รายจ่ายประจำวันของครอบครัว 3.หนี้สิน	1.รายได้ของครอบครัว 2.จำนวนสมาชิกในครัวเรือน 3.ความรู้สึกที่จะได้รับจากการช่วยเหลือ	1.การประกอบอาชีพ 2.รายได้ของครอบครัว	1.รายได้ของครอบครัว 2.อาชีพและอาชีพเสริม 3.ความต้องการช่วยเหลือ	1.ซักถามคุณสมบัติต่าง ๆ ตามเงื่อนไขที่กำหนดไว้ 2. ชีวิตความเป็นอยู่โดยรวมของตนเองและครอบครัว	1.การประกอบอาชีพ 2.รายได้ของครอบครัว 3.สมาชิกในครอบครัวทำอาชีพใดบ้าง	1.จำนวนสมาชิกในครัวเรือน 2.สมาชิกแต่ละคนมีรายได้เท่าไร 3.ตัวท่านมีรายได้เท่าไร 4.การประกอบอาชีพหลักและอาชีพเสริม	1.รายได้หลัก 2.การประกอบอาชีพ 3.จำนวนบุตรในครอบครัว	1.รายได้หลัก	1.การประกอบอาชีพ 2.รายได้ของครอบครัว 3.จำนวนสมาชิกในครัวเรือน
การเดินทางไปรับบัตรสวัสดิการ	ไปดำเนินการเองทุกครั้ง (ด้วยรถมอเตอร์ไซด์)	เดินทางไปเองรอบแรก และครั้งต่อไปให้ญาติไปดำเนินการแทน	ไปดำเนินการเอง (ด้วยรถยนต์)	ไม่เคยไปดำเนินการเองให้ผู้อื่นไปดำเนินการแทนทุกครั้ง	ไปดำเนินการเองทุกครั้ง (ด้วยรถมอเตอร์ไซด์)	เดินทางไปเองรอบแรก และครั้งต่อไปให้ผู้นำชุมชนไปดำเนินการแทน	เดินทางไปเองรอบแรก และครั้งต่อไป ไปรับที่ รกส.	ไปดำเนินการเองทุกครั้ง (ด้วยรถมอเตอร์ไซด์)	เดินทางไปเองรอบแรก และครั้งต่อไปให้ญาติไปดำเนินการแทน	เดินทางไปเองรอบแรก และครั้งต่อไปให้ญาติไปดำเนินการแทน
เงื่อนไขที่เป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึง “บัตรคนจน”	1.ขั้นตอนการพิสูจน์สิทธิ 2.จำนวนเจ้าหน้าที่มีน้อย	1.ขั้นตอนการพิสูจน์สิทธิ 2.เงื่อนไขของสิทธิไม่ตรงกับความต้องการ	ขั้นตอนการพิสูจน์สิทธิ	ขั้นตอนการพิสูจน์สิทธิ	1.เงื่อนไขของสิทธิไม่ตรงกับความต้องการ 2.ต้องการเข้าร่วมการฝึกอบรม	ขั้นตอนการพิสูจน์สิทธิ	ขั้นตอนการพิสูจน์สิทธิ	ระยะทางไกลกว่าจะถึงที่รับสิทธิ	1.ขาดข้อมูลประชาสัมพันธ์ 2.ไม่มีร้านค้าที่รับบัตรคนจนในพื้นที่	1.ค่าใช้จ่ายในการเดินทาง 2.ระยะทางไกลกว่าจะถึงที่รับสิทธิ

ตารางที่ 4.7

สถานการณ์ต่าง ๆ ของบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ (ต่อ)

คำถาม	รอบครั้งที่ 1	รอบครั้งที่ 2	รอบครั้งที่ 3	รอบครั้งที่ 4	รอบครั้งที่ 5	รอบครั้งที่ 6	รอบครั้งที่ 7	รอบครั้งที่ 8	รอบครั้งที่ 9	รอบครั้งที่ 10
เงื่อนไขต่อการตัดสินใจเพื่อรับสิทธิ	คิดว่าตนเองเป็นคนจน และรายได้น้อย อยากได้รับความช่วยเหลือ	คิดว่าเป็นสิทธิอะไรที่รัฐมาช่วยเหลือ ก็อยากรับไว้ได้ ไม่ได้ก็ค่อยว่ากันอีกที	เป็นครอบครัวยากจน และมีหนี้สิน	คิดว่าตัวเองเป็นคนจนและมีรายได้น้อย บางเดือนก็ไม่มีรายได้	เป็นสิทธิที่ให้กับคนจนและคิดว่าตนเองก็จน	คิดว่าตัวเองเป็นคนจน และรายได้ที่ได้มาจากการทำเกษตรไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิต เรามีสมาชิกหลายคน ได้เงินมาก็เอามาจุนเจือครอบครัวได้	คิดว่าตัวเองเป็นคนจน รายได้น้อย	คิดว่าตัวเองเป็นคนจน	คิดว่าเป็นคนจน ครอบครัวอยู่กันหลายคน ได้เงินมาเพิ่ม จะได้เอามาซื้อของเข้าบ้าน เป็นของใช้ของกินบ้าง	คิดว่าเป็นคนจน
ปัญหาต่อการลงทะเบียน	ลงทะเบียนผ่านแบบฟอร์ม ไม่มีปัญหาสามารถลงทะเบียนได้	รอบแรกไปกรอกแบบฟอร์มเอง แต่ตอบไม่ได้หลายข้อ เพราะไม่รู้ว่าจะตอบยังไง โดยเฉพาะข้อมูลที่เป็นตัวเลข ระบุไม่ได้ รอบแรกไม่ผ่าน ครั้ง	ไปลงทะเบียนผ่านแบบฟอร์ม ไม่มีปัญหาสามารถลงทะเบียนได้ ให้เจ้าหน้าที่ช่วยเพราะเขียนหนังสือไม่ได้	รายละเอียดมากและตอบไม่ได้หลายข้อ ตนเองเขียนหนังสือไม่ได้ พูดไทยไม่ค่อยได้ ต้องให้เจ้าหน้าที่ช่วย มีรายได้ไม่แน่นอน	สามารถลงทะเบียนได้ ไม่มีปัญหา แต่ต้องลงทะเบียนผ่านเอกสาร เขียนได้	สามารถลงทะเบียนได้ ไม่มีปัญหา แต่รายละเอียดเยอะ ช่วงแรก ๆ ต้องระบุข้อมูลเยอะและเราตอบไม่ได้หลายข้อ	ให้เจ้าหน้าที่เป็นคนช่วยกรอกข้อมูลให้ทั้งหมด เพราะเขียนหนังสือไม่ได้ และพูดไทยไม่ค่อยได้ ไม่เข้าใจข้อความหลายข้อ	เจอปัญหา คือไม่มีบัตรประชาชน เลยต้องไป 2 รอบ ประชาชนมาแสดงตัวก่อน ถึงจะยื่นเรื่องได้	ไม่สามารถตอบคำถามต่าง ๆ เพราะอ่าน/เขียนหนังสือไม่ได้ ต้องให้คนช่วยอ่านให้ ในแบบฟอร์มได้ โดยเฉพาะเรื่องรายได้ เพราะของเราไม่แน่นอนกับ	เขียนหนังสือไม่ได้ เลยกรอกแบบฟอร์มไม่ได้ ต้องให้เจ้าหน้าที่ช่วยกรอกเอกสารให้รายละเอียดเยอะ บางข้อไม่สามารถตอบได้

ตารางที่ 4.7

สถานการณ์ต่าง ๆ ของบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ (ต่อ)

คำถาม	รอบครัวที่ 1	รอบครัวที่ 2	รอบครัวที่ 3	รอบครัวที่ 4	รอบครัวที่ 5	รอบครัวที่ 6	รอบครัวที่ 7	รอบครัวที่ 8	รอบครัวที่ 9	รอบครัวที่ 10
		ต่อไป เลยให้ ญาติไปช่วยทำ ให้และได้สิทธิ							หนี้สิน เรามี หนี้สินมาก	
การติดตามข่าวสารบัตร คนจน	ไม่ค่อยได้ ติดตามมากนัก	ไม่ค่อยได้ ติดตาม	ติดตามบ้าง ไม่ แต่มากนัก	ไม่ค่อยได้ ติดตามมากนัก	ไม่ได้ติดตาม	ไม่ค่อยได้ ติดตามมากนัก	ไม่ค่อยได้ ติดตามมากนัก	ไม่ค่อยได้ ติดตามมากนัก	ไม่ค่อยได้ติดตาม มากนัก	ไม่ค่อยได้ ติดตามมากนัก
ทราบหรือไม่ว่านอกจาก จะได้เงินแล้วเราจะได้ สิทธิอะไรบ้างจากการ ได้รับบัตรคนจน	ทราบแต่ได้รับ เงินช่วยเหลือทุก เดือน	ได้รับเงิน ช่วยเหลือ	ได้รับเงิน ช่วยเหลือ	รู้แต่ได้รับเงิน ช่วยเหลือทุก เดือน	รู้ว่าได้เงิน ช่วยเหลือกับได้ ลดค่าน้ำค่าไฟ แต่ไม่รู้ว่าได้ ยัง	ได้รับเงิน ช่วยเหลือไปซื้อ ของในร้านค้า	รู้แต่ได้รับเงิน ช่วยเหลือทุก เดือน	รู้แต่ได้รับเงิน ช่วยเหลือทุก เดือน	ได้รับเงินไปซื้อ ของในร้านค้าทุก เดือน	รู้แต่ได้รับเงิน ช่วยเหลือทุก เดือน
การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต หลังจากได้รับบัตรคนจน	ได้เงินเพิ่มขึ้นมา ซื้อของ ถึงจะไม่ มาก แต่อย่าง น้อยก็เอามาซื้อ ของเข้าบ้าน	เราก็ต้องรอรับ เงินทุกเดือน เหมือนมีเงิน มาซื้อของใช้ เล็ก ๆ น้อย	ได้รับเงินมา ก็ เอามาใช้จ่ายซื้อ ของเข้าบ้านได้ เพิ่มขึ้น	ได้เงินที่เป็น รายได้อีกทาง หนึ่งนอกจาก เงินจากเกษตร	ได้เงินเพิ่มขึ้นมา ซื้อของ	ได้เงินเพิ่มขึ้นมา ซื้อของและเอา มาจุนเจือได้	ได้เงินเพิ่มขึ้นมา ซื้อของ	ได้เงินเพิ่มขึ้นมา ซื้อของ	ได้เงินเพิ่มขึ้นมา ซื้อของ	ได้เงินเพิ่มขึ้นมา ซื้อของ

4.4 การปรับตัวและวิธีการบริโภคที่ปรับเปลี่ยน

ในส่วนนี้ เป็นการสัมภาษณ์ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับการใช้จ่ายผ่านบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ เพื่อแสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมที่อาจจะสอดคล้องกับแนวทางที่รัฐกำหนด ในฐานะของกลไกที่บีบบังคับให้ต้องดำเนินการ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เรื่องของการใช้จ่ายสินค้าเพื่อการอุปโภคและบริโภค ซึ่งแต่ละครอบครัวนำเงินที่ได้จากบัตรสวัสดิการแห่งรัฐไปใช้จ่ายในแต่ละส่วนตามหมวดหมู่ที่ถูกระบุเงื่อนไขไว้ ตามความต้องการที่แตกต่างกัน ซึ่งในส่วนนี้ผู้ศึกษาจะนำบทสัมภาษณ์ที่ได้มาจากครัวเรือนตัวอย่างมาแสดง เพื่อให้เห็นหลักฐานที่สะท้อนความคิดอย่างตรงไปตรงมา และเชื่อมโยงไปสู่การวิเคราะห์ในส่วนของการปรับตัวตอนท้ายของงานศึกษาต่อไป

ครอบครัวที่ 1

มีจำนวนผู้ที่เข้ารับบัตรสวัสดิการ จำนวน 2 คน โดยเหตุผลที่เข้ารับ เนื่องจากประเมินแล้วว่า ครอบครัวมีรายได้ไม่เพียงพอ การเกษตรที่ทำในปัจจุบัน ก็ยากขึ้นมาก รายได้ไม่มั่นคง ไม่แน่นอน พืชที่ปลูก ก็ได้ปีละครั้งและไม่มีอาชีพเสริม อีกทั้งยังประเมินว่า ครอบครัวตัวเองอยู่ในฐานะยากจนเมื่อเทียบกับคนอื่น โดยก่อนหน้านี้ ครอบครัวไม่เคยได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานของรัฐบาลบนฐานของการประเมินฐานะทางครอบครัวมาก่อน หรือ พูดอีกนัยหนึ่ง คือ ไม่เคยได้รับความช่วยเหลือใดที่มีสาเหตุมาจากความยากจนมาก่อน เมื่อได้รับบัตรสวัสดิการแล้ว ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอาจเป็นเรื่องเล็กน้อย คือ ได้นำเงินมาซื้อของบริโภคสิ้นเปลืองในครอบครัว โดยเฉพาะเครื่องปรุงอาหาร โดยแต่ละเดือนจะไม่เหมือนกัน แล้วแต่เราจะซื้ออะไร ของอะไรหมด ค่าใช้จ่ายหลัก ๆ ก็จะใช้แค่นี้ (ดังแสดงในตารางที่ 4.8)

“สินค้าส่วนใหญ่ ก็จะให้แม่บ้านเป็นคนเลือกให้ ซื้อที่ร้านในชุมชน ก็เลือกเอาเฉพาะของที่จำเป็นมาก่อน กับของที่หมดพอดี จะซื้อตุนไว้ ถ้าเงินไม่พอ ส่วนที่เหลือก็ออกเงินเอง”

(ผู้ให้สัมภาษณ์ครอบครัวที่ 1)

ตารางที่ 4.8

รายการสินค้าที่ซื้อเมื่อได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐจากครอบครัวที่ 1

ลำดับ	รายการสินค้า	ลำดับ	รายการสินค้า
1	น้ำมันพืช	5	ยาสีฟัน
2	ปลากระป๋อง	6	ไข่ไก่
3	แฮมพูสระผม	7	เกลือ
4	สบู่	8	มาม่า

ครอบครัวที่ 2

มีจำนวนผู้ที่เข้ารับบัตรสวัสดิการ จำนวน 1 คน โดยเหตุผลที่เข้ารับ คือ รายได้ไม่เพียงพอต่อการใช้จ่ายในครัวเรือน ก่อนหน้านี้ ไม่เคยได้รับความช่วยเหลือจากการประเมินว่าตนเป็นครอบครัวที่ยากจนมาก่อน เมื่อได้รับบัตรสวัสดิการแล้ว ถือว่าเป็นรายได้ที่เข้ามาช่วยแบ่งเบาเรื่องค่าใช้จ่ายด้านการบริโภคเป็นหลัก

“ระบุไม่ค่อยได้ว่าซื้ออะไรบ้าง เพราะแต่ละเดือน ซื้อไม่เหมือนกัน บางเดือนอะไรหมดก็ซื้อ 100-200 แล้วแต่ ส่วนใหญ่ก็เป็นพวกของกินของใช้ ได้แค่นั้น”

(ผู้ให้สัมภาษณ์ครอบครัวที่ 2)

ครอบครัวที่ 3

มีจำนวนผู้ที่เข้ารับบัตรสวัสดิการ จำนวน 1 คน โดยเหตุผลที่เข้ารับ คือ ประเมินว่าครอบครัวตนเองยากจน ได้รายได้ไม่ต่อเนื่อง และไม่เพียงพอกับรายจ่ายในชีวิตประจำวัน ก่อนหน้านี้ ไม่เคยได้รับความช่วยเหลือจากการประเมินว่าตนเป็นครอบครัวที่ยากจนมาก่อน เมื่อได้รับแล้ว ถือว่าสร้างความเปลี่ยนแปลงเล็กน้อย โดยนำมาใช้จ่ายซื้อของจำเป็นเล็กๆ น้อยๆ ทุกเดือน รายการที่ซื้อจะเน้นในเรื่องของกินเป็นหลัก น้ำมันพืชมันฝรั่ง เลยกินเอาเงินไปซื้อของดีกว่า ก่อนจะซื้ออะไร จะทำการประเมินก่อนว่าช่วงไหนราคาของไหนที่แพง เราก็จะใช้เงินตรงนี้ซื้อ และถ้าเหลือก็บริหารจัดการเพื่อซื้อของอื่น ๆ ตามไป

“ซื้อของทั่ว ๆ ไป เหมือนคนอื่น พวกน้ำมันพืช มาฆ่า ปลากระป๋อง ซื้อตามใจ เพราะช่วงนี้น้ำมันแพงด้วย ซื้อเก็บไว้ ไม่ค่อยได้ใช้กินเท่าไร แต่ความจริงถ้าให้มากกว่านี้ได้ หรือแบบให้เป็นเงินออมได้ ก็อาจจะดีกว่านี้ เพราะบ้านเราคนเยอะ แต่เงินมันต้องใช้หมดทุกเดือน ไม่งั้นมันก็หายไป”

(ผู้ให้สัมภาษณ์ครอบครัวที่ 3)

ตารางที่ 4.9

รายการสินค้าที่ซื้อเมื่อได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐจากครอบครัวที่ 3

ลำดับ	รายการสินค้า	ลำดับ	รายการสินค้า
1	น้ำมันพืช	4	เกลือ
2	ปลากระป๋อง	5	ผงชูรส
3	ผงซักฟอก	6	มาฆ่า

ครอบครัวที่ 4

มีจำนวนผู้ที่เข้ารับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ จำนวน 2 คน โดยเหตุผลที่เข้ารับ คือ ครอบครัวมีรายได้น้อย ที่ผ่านมา ได้รับการช่วยเหลือ อันเนื่องมาจากการเป็นครอบครัวยากจนมาบ้าง ส่วนการได้รับการช่วยเหลือผ่านบัตรสวัสดิการ มีส่วนช่วยในการลดรายจ่ายได้

“เราก็จะเลือกของที่เรารู้จัก ง่าย ๆ ทำบ่อย แบบพวกซั๊กผ้าอะไรก็ เพราะเราต้องดูแลลูกเอง ส่วนใหญ่เงินที่ได้ก็เอามาซื้อของใช้ที่จำเป็นในเดือนนั้น ที่ใช้ด้วยกัน ใช้อย่างไรก็ได้ แต่เดือนไหนก็เหมือนกัน แล้วแต่ว่าเดือนไหนอะไรหมด”

(ผู้ให้สัมภาษณ์ครอบครัวที่ 4)

ตารางที่ 4.10

รายการสินค้าที่ซื้อเมื่อได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐจากครอบครัวที่ 4

ลำดับ	รายการสินค้า	ลำดับ	รายการสินค้า
1	ผงซักฟอก	5	น้ำตาลทราย
2	ยาสีฟัน	6	เครื่องปรุงรส
3	สบู่	7	ยาสระผม
4	น้ำมันพืช	8	เกลือ

ครอบครัวที่ 5

มีจำนวนผู้ที่เข้ารับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ จำนวน 1 คน โดยสาเหตุที่เข้ารับ คือ รายได้น้อย รายได้เฉลี่ยของสมาชิกในครัวเรือนไม่เพียงพอต่อการใช้จ่าย และเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว โครงการบัตรสวัสดิการ ถือเป็นโครงการแรกที่ได้รับการช่วยเหลือจากเกณฑ์การประเมินความยากจน ที่ผ่านมาไม่เคยได้รับการช่วยเหลือใด ๆ หรือยังไม่มีหน่วยงานใดมาสำรวจเพื่อให้ความช่วยเหลือมาก่อน ส่วนความเปลี่ยนแปลงหลังจากได้รับบัตรสวัสดิการมา รู้สึกว่า เปลี่ยนแปลงเล็กน้อยในการมาจับจ่ายใช้สอยในชีวิตประจำวันเท่านั้น

“แต่ละเดือนซื้อไม่ค่อยเยอะเท่าไร ส่วนใหญ่ของอะไรหมดก็ซื้อของอันนั้น ไม่เหมือนกัน ใช้เงินหมดเดือนนี้ เดือนก่อน ๆ เหลือบ้างแต่ไม่มาก”

(ผู้ให้สัมภาษณ์ครอบครัวที่ 5)

ตารางที่ 4.11

รายการสินค้าที่ซื้อเมื่อได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐจากครอบครัวที่ 5

ลำดับ	รายการสินค้า	ลำดับ	รายการสินค้า
1	ผงซักฟอก	3	ยาสีฟัน
2	สบู่	4	น้ำมันพืช

ครอบครัวที่ 6

มีจำนวนผู้ที่ได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ จำนวน 2 คน โดยสาเหตุที่เข้ารับ คือ ประเมินสถานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวแล้ว และมีรายได้ไม่ถึงเกณฑ์ตามที่เงื่อนไขกำหนด จึงตัดสินใจเข้ารับสิทธิโดยบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ เป็นโครงการแรกที่เข้ารับ เนื่องจากการประเมินว่ายากจน เมื่อได้รับมาแล้ว เกิดความเปลี่ยนแปลงในระดับเล็กน้อย คือ ทุกวันที่ 1 ของเดือน สามารถนำเงินที่ได้ไปซื้อของใช้ในครัวเรือนได้บางส่วน

“ไปซื้อของตอนที่รับเงินเลย เพราะไม่ต้องออกบ้านหลายรอบ หลัก ๆ ที่ซื้อก็เอาที่ใช้บ่อย ๆ หมดเร็ว ซักผ้าบ่อย กับของใช้ที่คนในบ้านใช้ได้ด้วย อยากได้เยอะกว่านี้ เพราะเราอยากซื้อของอื่น ๆ ด้วย แต่ไม่พอ ไม่อยากออกเงินเอง”

(ผู้ให้สัมภาษณ์ครอบครัวที่ 6)

ตารางที่ 4.12

รายการสินค้าที่ซื้อเมื่อได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐจากครอบครัวที่ 6

ลำดับ	รายการสินค้า	ลำดับ	รายการสินค้า
1	ผงซักฟอก	5	มาม่า
2	สบู่	6	ไข่ไก่
3	ยาสีฟัน	7	น้ำมันพืช
4	แชมพูสระผม	8	น้ำปลา

ครอบครัวที่ 7

มีจำนวนผู้ที่ได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ จำนวน 2 คน โดยสาเหตุที่เข้ารับ คือ เป็นครอบครัวยากจนและมีรายได้ไม่ถึงเกณฑ์ตามที่เงื่อนไขกำหนด โครงการบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ เป็นโครงการแรกที่เข้ารับสิทธิเนื่องจากการเป็นครัวเรือนยากจน เมื่อได้รับมาแล้วเกิดความเปลี่ยนแปลงในระดับเล็กน้อย คือ สามารถนำเงินไปซื้อของใช้เล็ก ๆ น้อย ๆ ได้

“หลัก ๆ ที่ซื้อมา ก็ของกินก่อน ไขมันอยู่นาน นี้อะไม่ออก ก็กินไข่เจียว ไข่ดาว ไม่ต้องไปซื้อ บางช่วงขึ้นไป 4 บาท ซื้อไม่ไหว ซื้อทีก็ซื้อแค่ไม่กี่ใบเอาเท่าที่จำเป็น พวกของใช้ต่าง ๆ จะซื้อน้อยกว่า หลัก ๆ จะเลือกของกินก่อน”

(ผู้ให้สัมภาษณ์ครอบครัวที่ 7)

ตารางที่ 4.13

รายการสินค้าที่ซื้อเมื่อได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐจากครอบครัวที่ 7

ลำดับ	รายการสินค้า	ลำดับ	รายการสินค้า
1	ไข่ไก่	5	น้ำปลา
2	น้ำมันพืช	6	ปลากระป๋อง
3	ผงซักฟอก	7	มาม่า
4	สบู่	8	แชมพู

ครอบครัวที่ 8

มีจำนวนผู้ที่เข้ารับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ จำนวน 2 คน โดยสาเหตุที่เข้ารับ คือ เป็นครอบครัวยากจน และมีรายได้ไม่ถึงเกณฑ์ตามที่เงื่อนไขกำหนด โครงการบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ เป็นโครงการแรกที่เข้ารับสิทธิเนื่องจากการเป็นครัวเรือนยากจน เมื่อได้รับมาแล้ว รู้สึกว่า ไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลง และยังคงใช้ชีวิตเหมือนเดิม

“หลัก ๆ คือ เอาแค่ข้าวสาร กับของกินเล็ก ๆ น้อย เพราะไม่ค่อยมีคนอยู่บ้าน ต่างคนต่างทำงานกันหมด เงินมันได้มา 300 บาท เดือนแรก ๆ ก็เอาไปซื้อของกินหลัก ๆ ก่อน เหมือนข้าวสาร เราไม่ได้ปลูก กับข้าวยังหาเองได้ คิดแค่นี้”

(ผู้ให้สัมภาษณ์ครอบครัวที่ 8)

ตารางที่ 4.14

รายการสินค้าที่ซื้อเมื่อได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐจากครอบครัวที่ 8

ลำดับ	รายการสินค้า
1	ข้าวสาร
2	ไข่ไก่
3	น้ำมันพืช

ครอบครัวที่ 9

มีจำนวนผู้ที่เข้ารับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ จำนวน 2 คน โดยสาเหตุที่เข้ารับ คือ เป็นครอบครัวยากจน และมีรายได้ไม่ถึงเกณฑ์ตามที่เงื่อนไขกำหนด โครงการบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ เป็นโครงการแรกที่เข้ารับสิทธิเนื่องจากการเป็นครัวเรือนยากจน เมื่อได้รับมาแล้ว เกิดความเปลี่ยนแปลงในระดับเล็กน้อย คือ มีเงินซื้ออาหารได้มากขึ้น

“เอาไปซื้อน้ำมันพืชก่อนเลย เพราะมันแพง ต้องใช้ ทำอาหารก็ต้องใช้ทุกครั้ง หมดเร็ว เราทำอาหารทุกวัน นอกนั้นก็เอาไปซื้อของที่บ้านหมด ส่วนใหญ่ก็ได้แค่ของกิน ต้องเพิ่มเงินเองทุกเดือน เพราะเงินไม่พอ แต่ก็ออกไม่มาก จะซื้อตอนที่ไปรับเงินเลยจะได้ไม่เสียเวลาออกไปซื้อเอง ในแต่ละวันก็แค่ไปซื้อกับข้าวไก่ หรือไม่กี่ทำเอง เองง่าย ๆ”

(ผู้ให้สัมภาษณ์ครอบครัวที่ 9)

ตารางที่ 4.15

รายการสินค้าที่ซื้อเมื่อได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐจากครอบครัวที่ 9

ลำดับ	รายการสินค้า	ลำดับ	รายการสินค้า
1	น้ำมันพืช	6	อาหารแห้ง
2	สบู่	7	เกลือ
3	ปลากระป๋อง	8	ไข่ไก่
4	เกลือ	9	ผงชูรส
5	ข้าวสาร	10	เครื่องปรุงรส

ครอบครัวที่ 10

มีจำนวนผู้ที่เข้ารับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ จำนวน 2 คน โดยสาเหตุที่เข้ารับ คือ เป็นครอบครัวยากจน และมีรายได้ไม่ถึงเกณฑ์ตามที่เงื่อนไขกำหนด โครงการบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ เป็นโครงการแรกที่เข้ารับสิทธิเนื่องจากการเป็นครัวเรือนยากจน เมื่อได้รับมาแล้ว เกิดความเปลี่ยนแปลงในระดับเล็กน้อย คือ มีเงินซื้ออาหารได้มากขึ้น

“หลัก ๆ มีแค่ข้าวสาร มาม่า ไข่ไก่เลย จำเป็นเลย เวลาไม่มีเงิน เงินไม่พอ 3 อย่างนี้อยู่แล้ว เราบ้านอยู่ไกลจากร้านค้าด้วย หออะไรก็ยาก เลยเอาของทีกินที่จำเป็นก่อน เราคนอยู่เยอะ รายได้ก็หายาก เราคิดว่าเรายากจนมาก อะไรที่จำเป็นต้องซื้อ เราเอาไว้อ่อน”

(ผู้ให้สัมภาษณ์ครอบครัวที่ 10)

ตารางที่ 4.16

รายการสินค้าที่ซื้อเมื่อได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐจากครอบครัวที่ 10

ลำดับ	รายการสินค้า
1	ข้าวสาร
2	มาม่า
3	ไข่ไก่

นอกเหนือจากมิติเรื่องการบริโภค กลุ่มตัวอย่างยังให้ความสนใจที่มีต่อคำเรียก “บัตรคนจน” และความเห็นต่อการดำเนินนโยบายในภาพรวมว่ามีผลต่อการใช้ชีวิตอย่างไร โดยการรับรู้นี้ นับว่ามีความสำคัญอย่างมากเพราะมันคือ การสะท้อนความคิดและการรับรู้ความหมายของคำดังกล่าวตามความคิดผ่านการเปรียบเทียบเงื่อนไขส่วนตัวของแต่ละครัวเรือนกับเกณฑ์ที่รับได้กำหนดมาว่ามีความสอดคล้องต้องกันอย่างไร โดยจากสมมติฐานของการศึกษาคั้งนี้ ครัวเรือนที่เป็นหน่วยของการศึกษาซึ่งมีสภาพบริบทความเป็นอยู่ไม่แตกต่างกันและมีวิถีการดำรงชีวิตที่แทบจะคล้าย ๆ กันตามที่ได้ระบุรายละเอียดในตารางที่ 16 ทำให้ผู้ศึกษา เห็นว่า เงื่อนไขดังกล่าว จะเป็นสภาวะตั้งต้นของการรับรู้ต่อการรับรู้สถานะความเป็นอยู่ ณ ปัจจุบัน ว่า ตนเอง คือ คนจนและนำไปสู่การถูกตอกย้ำอีกครั้งจากการให้ความหมายของรัฐที่มาจากการกำหนดเงื่อนไขตามบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ โดยในส่วนนี้ จะมีส่วนช่วยในการตรวจทานความคิดและจะนำไปเชื่อมโยงผลการวิเคราะห์ในส่วนท้ายของงานศึกษาต่อไป

ตารางที่ 4.17

รายละเอียดความคิดเห็นต่อโครงการบัตรสวัสดิการแห่งรัฐในมุมมองของนักศึกษา

ผู้ให้ข้อมูล	ความคิดเห็นต่อโครงการ	คำเรียกการตีตราจาก “บัตรคนจน”	หากไม่มีนโยบาย “บัตรคนจน”	การหลุดพ้น “ความยากจน”
ครอบครัวที่ 1	คิดว่าเป็นโครงการที่มีประโยชน์สำหรับผู้ที่มียาได้น้อยหรือครอบครัวยากจน อย่างน้อยก็ช่วยแบ่งเบาภาระได้บ้าง	ไม่รู้สีกว่าถูกตีตรา เพราะเราเป็นคนจนอยู่แล้ว คือ เราจะเรียกอะไรมันก็ทำอะไรไม่ได้ เพราะเขาคือ คนให้เงินเรา เราก็กะไปรับเงิน	เดือดร้อน เพราะจะต้องมีรายจ่ายเพิ่มขึ้นทุกเดือนจากเคยได้รับการช่วยเหลือจากบัตรสวัสดิการ ก็ต้องทำงานและหาเงินมากขึ้น	บัตรคนจนเป็นสวัสดิการที่มีประโยชน์ แต่ไม่สามารถทำให้หลุดพ้นความยากจนได้
ครอบครัวที่ 2	เป็นการช่วยเหลือที่ดี แต่ยังเป็น การช่วยเหลือที่สรรหาเฉพาะครอบครัวที่บกพร่อง แทนที่จะได้รับการช่วยเหลือแบบถ้วนหน้าทุกครัวเรือน	น่าจะเปลี่ยนชื่อเรียกเป็น “บัตรช่วยเหลือครัวเรือน” มากกว่าการบอกว่าเป็นบัตรคนจน	ไม่เดือดร้อน เพราะเป็นโครงการที่ช่วยเหลือเพียงบางส่วน	เป็นโครงการที่มีประโยชน์ต่อครอบครัว เพราะเป็นการลดค่าใช้จ่าย แต่สินค้าที่มีราคาแพงซึ่งเท่ากับว่า เป็นการเพิ่มค่าใช้จ่ายในการซื้อของหรือสินค้าไปอีก เพราะสินค้าทุกประเภทย่อมมีภาษีแฝงอยู่แล้ว
ครอบครัวที่ 3	เป็นโครงการที่ดี เพราะได้ช่วยเหลือผู้ที่มีรายได้น้อย ช่วยแบ่งเบาภาระค่าใช้จ่ายในครัวเรือน	ไม่รู้สีกอะไร ชิน เพราะคนที่เข้ามาที่นี่ ส่วนใหญ่ก็เห็นอยู่แล้วว่าจน	ไม่เดือดร้อน	หลุดพ้นไม่ได้ เพราะเป็นการช่วยเหลือแค่ส่วนหนึ่ง

ตารางที่ 4.17

รายละเอียดความคิดเห็นต่อโครงการบัตรสวัสดิการแห่งรัฐในมุมมองของกรณีศึกษา (ต่อ)

ผู้ให้ข้อมูล	ความคิดเห็นต่อโครงการ	คำเรียกการตีตราจาก “บัตรคนจน”	หากไม่มีนโยบาย “บัตรคนจน”	การหลุดพ้น “ความยากจน”
ครอบครัวที่ 4	เป็นโครงการช่วยเหลือผู้ที่มีรายได้น้อยให้เข้าถึงสวัสดิการของรัฐ	ไม่รู้สึกระไรเลย ๆ	เดือดร้อน เพราะมีค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้น	หลุดพ้นไม่ได้ เพราะเป็นการช่วยเหลือในระดับพื้นฐานเท่านั้น
ครอบครัวที่ 5	ไม่มีความคิดเห็น	จะรู้สึกถ้าเรียกว่า “บัตรคนจน” แต่หากเรียกเป็น “สวัสดิการแห่งรัฐ” จะรู้สึกดีกว่า เพราะยังได้ความรู้สึกว่าเป็นสวัสดิการ	ไม่เดือดร้อน เพราะเงินช่วยเหลือที่ได้ไม่ได้กระทบต่อรายได้หรือรายจ่ายของครอบครัวมาก หากหลังจากนี้ไม่มีโครงการ ครอบครัวก็ต้องพยายามหาทางหารายได้ให้เพิ่มขึ้นเอง	ไม่สามารถทำให้หลุดพ้นความยากจนได้อย่างยั่งยืน เพราะหลายสิทธิที่ไม่สามารถเข้าถึงได้ เช่น ค่าไฟ ซึ่งจำเป็นและเห็นว่าหากมีการใช้เกิน ควรจะช่วยเหลือในส่วนนี้มากกว่า
ครอบครัวที่ 6	เป็นโครงการช่วยเหลือคนจนที่ดี เพราะได้ช่วยแบ่งเบาภาระค่าใช้จ่ายบางส่วน โดยเฉพาะของใช้ในครัวเรือน	ไม่รู้สึกระไร เรียกระไรก็ได้ ไม่มีผลต่อความรู้สึกว่าถูกมองจากคนอื่น เพราะคนอื่น ๆ ก็อยู่ในสถานการณ์เดียวกันหมด	เดือดร้อนมาก เพราะจะมีค่าใช้จ่ายในครัวเรือนเพิ่มขึ้น	สามารถช่วยเหลือได้ในระดับหนึ่ง แต่หลุดพ้นไม่ได้
ครอบครัวที่ 7	เป็นโครงการที่ดี เป็นการช่วยเหลือผู้ที่มีรายได้น้อยให้มีโอกาสเข้าถึงสวัสดิการของรัฐ	ไม่รู้สึกระไร เรียกระไรก็ได้ ไม่เป็นไร	เดือดร้อนแน่นอน เพราะต้องมีค่าใช้จ่ายในครัวเรือนเพิ่มขึ้น	ช่วยเหลือคนจนได้ในระดับหนึ่งเท่านั้น แต่ไม่สามารถทำให้หลุดพ้นความยากจนได้ เพราะเงินที่ได้รับมา ช่วยเหลือได้เพียงแบ่งเบาภาระในชีวิตประจำวัน

ตารางที่ 4.17

รายละเอียดความคิดเห็นต่อโครงการบัตรสวัสดิการแห่งรัฐในมุมมองของนักศึกษา (ต่อ)

ผู้ให้ข้อมูล	ความคิดเห็นต่อโครงการ	คำเรียกการตีตราจาก “บัตรคนจน”	หากไม่มีนโยบาย “บัตรคนจน”	การหลุดพ้น “ความยากจน”
ครอบครัวที่ 8	เป็นโครงการช่วยเหลือคนยากจนที่ดี	รู้สึกอายเพื่อน แต่ยอมรับได้	เดือดร้อน เพราะไม่มีรายได้ที่เพียงพอต่อการดำรงชีวิต	มีประโยชน์ แต่ไม่สามารถหลุดพ้นความยากจนได้
ครอบครัวที่ 9	เป็นโครงการที่ดีสำหรับคนจน เพราะสามารถแบ่งเบาภาระค่าใช้จ่าย	รู้สึกไม่ค่อยดี เพราะเราเองก็ไม่อยากเป็นคนจน แต่เราเลือกเกิดไม่ได้	เดือดร้อนมาก เพราะต้องซื้อของกินเข้าบ้านและมีรายได้มากขึ้น	ไม่สามารถหลุดพ้นความยากจนได้ ได้เพียงการช่วยเหลือบางส่วนเท่านั้น
ครอบครัวที่ 10	เป็นโครงการที่มีประโยชน์สำหรับครอบครัวที่ยากจน เพราะสามารถลดค่าใช้จ่ายต่าง ๆ	ไม่รู้สึกละอาย เพราะอย่างน้อย ก็ได้แลกกับการมีอาหารไว้ประทังชีวิตระดับหนึ่ง	เดือดร้อน เพราะรายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย	หลุดพ้นไม่ได้ ทำได้แค่การช่วยเหลือ เพราะเป็นคนยากจนตั้งแต่ระดับโครงสร้างครอบครัวแล้ว

ตารางที่ 4.18

ความคิดเห็นต่อเกณฑ์ต่าง ๆ ที่ใช้วัดความยากจนในมุมมองของกรณีศึกษา

ผู้ให้ข้อมูล	ความคิดเห็นต่อเกณฑ์ต่าง ๆ ที่ใช้วัดความยากจน
ครอบครัวที่ 1	“ความยากจนเป็นเรื่องที่พวกเราต้องเจออยู่แล้ว เราอยู่ในพื้นที่ห่างไกล เลยคิดว่า ในการให้ความช่วยเหลือของรัฐบาล หรือผู้นำประเทศ ก็ควรจะลงมาดูในพื้นที่จริง ๆ มากกว่า แต่ถ้าจะต้องให้ไปลงทะเบียน เราทำได้ แต่มันก็เสียเวลาที่ต้องเดินทางไป ทั้ง ๆ ที่หลายคนน่าจะมีข้อมูลกันอยู่แล้ว”
ครอบครัวที่ 2	“อยากเสนอให้เงินง่ายกว่านี้ มันคืออยู่ที่เค้ามาให้เงินเราใช้แต่ละเดือน แต่ถ้ารัฐบาลนี้หมดไปละ เงินเราก็อาจจะไม่ได้ต่อ ก็ต้องทำงานกันต่อไป”
ครอบครัวที่ 3	“ไม่มีความคิดเห็นอะไร เามาให้เงินเราก็ดีแล้ว แต่อาจจะติดเรื่องเดินทาง ที่ต้องเดินทางไปเอง และระยะทางไกล เอกสารที่ใช้บางทีถ้าเราไม่ได้เตรียมมา เราก็ไม่ได้ เพราะฉะนั้น ก็เลยต้องเตรียมเอกสารไปหรือยอมเสียเวลาไปถ้าไม่ได้”
ครอบครัวที่ 4	“ไม่อยากจะให้มีเกณฑ์อะไรมาวัด เพราะคนจน มันก็คือ คนจน มันไม่ได้มีรายได้มากมายอะไร ที่กังวลตอนนี้ เป็นเรื่องหนี้สินมากกว่า ไปหยิบยืมคนอื่นมา ต้องทยอยใช้คืนตรงนี้ ทำงานมาเท่าไรก็ต้องเอาไปใช้หนี้หมด มันก็ไม่จบสักที ยิ่งช่วงหลังโควิด ผลผลิตทางการเกษตรมันขายไม่ดีเหมือนแต่ก่อนด้วย ก็เลยไม่รู้จะแก้ปัญหานี้ยังไง เรามีลูกที่พิการด้วย ก็ยังคิดว่าได้เงินมาเดือนละ 700 บาท มีเจ้าหน้าที่มา แล้วก็มาบอกเรา ได้บัตรคนพิการมา ส่วนบัตรคนจน ถ้าหมดรัฐบาลนี้ไปแล้ว จะยังงัยต่อมันก็มียังยืนอะไร”
ครอบครัวที่ 5	“ไม่มีความเห็นอะไร เพราะเป็นเรื่องของเขา เขาไม่ให้เงินเรา เราก็ต้องหาเงินเองต่ออยู่ดี”
ครอบครัวที่ 6	“ความจน มันวัดจากรายได้เป็นหลัก แต่อาชีพอย่างเรามันไม่แน่นอน เราเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวด้วยที่ต้องเลี้ยงลูกคนเดียว หาเงินก็ยากลำบากมาก ถ้าจะให้ความช่วยเหลือ แต่มีเกณฑ์มาวัดก็ทั้งเห็นด้วยและไม่เห็นด้วย ซึ่งเราก็ไม่มีสิทธิอยู่แล้ว”
ครอบครัวที่ 7	“ไม่มีความคิดเห็นอะไร เพราะเรายากจน”
ครอบครัวที่ 8	“เราคิดว่าเรายากจนมาก บัตรคนจนเป็นโครงการที่ดีนะ แต่มันต้องให้เราไปกรอกเอกสารนู่นนี่ แต่เราเองบางทีก็ไปไม่ได้ ถ้าไปไม่ได้ เราก็ต้องสละสิทธิไป เรามีหนี้ด้วย”
ครอบครัวที่ 9	“ไม่มีความเห็น ยังไงก็ได้ เขามาวัดเราก็เป็นเรื่องปกติ”
ครอบครัวที่ 10	“ไม่มีความคิดเห็น”

ในภาพรวมของทุกครัวเรือนข้างต้น แม้จะมีความเห็นที่แตกต่างไปจากสมมติฐานเบื้องต้นของผู้ศึกษา ว่าควรจะสะท้อนภาพลบ ความกังวลใจ และความไม่พึงพอใจต่อคำเรียกอย่างพร้อมเพรียง แต่ผลการศึกษาในข้างต้น กลับสะท้อนให้เห็นแง่มุมของความเฉยชา และความไม่กังวลใจเท่าที่ควร ไม่ว่าจะเป็นการใช้คำเรียกต่อกลุ่มผู้รับสิทธิภายใต้โครงการนี้อย่างไร สิ่งที่ถูกสะท้อนนี้สนับสนุนด้วยท่าทางเชิงประจักษ์ด้วยสีหน้าท่าทางที่ไม่ได้กังวลใจแต่อย่างใด และสามารถตอบได้ทันทีว่าไม่รู้สึกละไร

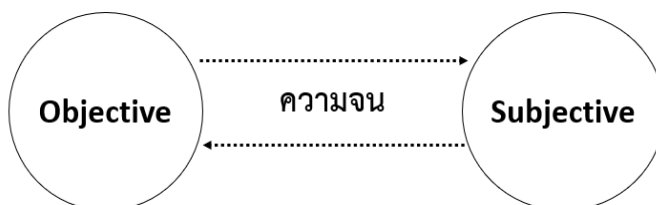
ผลจากการสัมภาษณ์ทั้ง 10 ครัวเรือนข้างต้น แสดงให้เห็นถึงองค์ประกอบในชีวิตประจำวันที่มีส่วนในการหล่อหลอมการรับรู้ตัวตนและความหมายความยากจนได้ ไม่ว่าจะเป็นมิติทางกายภาพ (Physical Space) การเข้าถึงอาหาร การเข้าถึงน้ำดื่มที่สะอาด การเข้าถึงสาธารณสุขขั้นพื้นฐานต่าง ๆ มิติด้านรายได้ และค่าใช้จ่าย ที่ทำให้รับรู้ตัวตนได้ว่าต้องใช้ชีวิตอย่างไร แบบใด ภายใต้บริบทชีวิตที่เป็นอยู่ หนี้สินและการมีทรัพย์สินภายในบ้าน เป็นวัตถุทางสังคมที่ทำให้รู้ว่า จะมีชีวิตแบบใด กระทั่งว่า หากไม่มีแล้ว ชีวิตจะเป็นอย่างไร ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด คือ จานดาวเทียมและอุปกรณ์ติดต่อสื่อสาร ยังเป็นปัจจัยสำคัญของพื้นที่ที่ศึกษาอยู่ มีผลต่อการรับรู้ การตรวจสอบ และสะท้อนให้พวกเขาเรียนรู้ชีวิตที่แตกต่างไปจากที่เป็นอยู่ได้ แยกแยะความเป็นเรา ความเป็นเขาได้อย่างชัดเจนขึ้น โดยในระหว่างการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง สังเกตได้ว่า กลุ่มเยาวชนที่อยู่รวมล้อมกับผู้ให้สัมภาษณ์ที่เป็นแม่ หรือญาติ ๆ จะคอยถือโทรศัพท์มือถืออยู่ตลอดเวลา ติดตามเฟซบุ๊ก ยูทูบ และเล่นไลน์กับเพื่อน ๆ อยู่ตลอด บ้างก็นั่งรวมกันที่ร้านค้าชุมชนที่มีอินเทอร์เน็ต ซึ่งมันได้สะท้อนว่าอุปกรณ์การสื่อสารและอินเทอร์เน็ต ยังคงเป็นทั้งความบันเทิงและเป็นประตูไปสู่โลกอีกโลกหนึ่งของคนในชุมชนอยู่พอสมควร

ในมุมของเสรีนิยมใหม่ กลไกทางเทคโนโลยีเหล่านี้ มีส่วนต่อการก่อกำเนิดจินตนาการชีวิตที่ต้องการ เราต้องเข้าไปสู่โลกของการแข่งขันที่รวดเร็วขึ้น สิ่งต่าง ๆ และภาพสำเร็จรูปที่ปรากฏเป็นตัวแรงปฏิกิริยาของผู้คนให้รับรู้ว่าการพัฒนาตัวเองให้เป็นผู้ที่มีทักษะและเป็นที่ต้องการของตลาด คือ อนาคตที่ควรต้องไปให้ถึง โดยที่ยังไม่ต้องรับรู้ว่าจะแพ้หรือชนะ ประเด็นนี้ สอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของนายแพทย์ รอน ใจกันทา ผู้ทำงานในพื้นที่แม่ฮ่องสอน คุณหมออาสาสมัครในพื้นที่ที่ทำงานด้านชุมชนมาอย่างยาวนาน ระบุว่า

ความจริงแล้ว ปัญหาที่สำคัญที่สุดของชุมชนนี้ คือ การศึกษา นับเป็นเรื่องใหญ่เลย ชาวบ้านส่วนใหญ่ ยังคงเห็นว่าการเรียน เป็นเรื่องไม่จำเป็น เขาไม่รู้ว่าการศึกษาเป็นการลงทุนที่จะนำไปสู่อะไร เมื่อเทียบกับการเอาตัวเองไปทำงาน คนที่นี่ จึงไม่ค่อยส่งให้ลูกหลานเรียนต่อสูง ๆ เอาแค่ระดับประถม หรือบางคนก็ไม่ได้เรียนหนังสือเลย แต่ให้ไปทำงานแทน เพราะทำงานแล้วได้เงิน นี่คือ ปัญหาใหญ่ที่อยากจะสะท้อนให้เข้าใจ และคิดว่าเรื่องนี้ เป็นส่วนสำคัญอย่างมากที่ทำให้ปางมะผ้า เป็นพื้นที่ยากจน

ภาพที่ 4.7

การทำงานของบัตรคนจนที่นำไปสู่การรับรู้ความยากจนตามการศึกษา

มาตรฐานในดำรงชีวิตที่ควรจะได้รับเป็นอย่างไร จึงเป็นส่วนสำคัญของระบบคิดในแบบเสรีนิยมใหม่ และบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ เป็นรูปธรรมของการอธิบายให้เห็นถึงกระบวนการสร้างความยากจน ที่นำเอา “วัตถุ” มาเป็นตัวกลางเพื่อเป็นตัวแทน/ยืนยันความจนอย่างชัดเจนอีกครั้งในโลกปัจจุบัน โดยมาพร้อมการพิสูจน์ การอธิบาย เพื่อยืนยันความยากจนต่อรัฐ ซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อน ทำให้บัตรสวัสดิการ เป็นนโยบายที่แตกต่างจากสวัสดิการแบบอื่น ๆ อาทิ บัตรผู้พิการ ซึ่งกายภาพที่ไม่สมบูรณ์ เป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ของการเข้าสู่ระบบที่ไม่ต้องอาศัยการอธิบาย หรือจะเป็นบัตรผู้สูงอายุที่ตัวเลข คือ หลักฐานยืนยันความสูงวัย แต่บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ เป็นบัตรที่ทำหน้าที่ยืนยันความจนและความยากจน

บทที่ 5

กระบวนการสร้าง “ความยากจน” ภายใต้สังคมเสรีนิยมใหม่ ผ่านบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ

การศึกษาความยากจนในแนวทางแบบเสรีนิยมใหม่ เป็นอีกแนวทางหนึ่งที่พยายามจะทำให้คนจนอยู่รอดได้ภายใต้สายพานของระบบทุนนิยม บนฐานความเชื่อว่า สวัสดิการที่เน้นการกระจายโอกาสจากรากฐานจะช่วยให้อัตราการดำเนินชีวิตของพวกเขาหลุดพ้นจากความยากจนได้ การอำนวยความสะดวกหรือเปิดช่องทางผ่านระบบการเงิน เป็นหนทางหนึ่งในการทำให้คนจนสามารถแก้ไขความยากจนได้ด้วยตนเอง แต่ทว่า แนวคิดดังกล่าว ก็กลับถูกวิพากษ์วิจารณ์และถูกรื้อถอนด้านนิยามและแนวคิดการแก้ไขปัญหาคือความยากจนว่า เป็นไปได้ยาก เนื่องด้วยความยากจนมีสถานะที่เลื่อนไหล เป็นพลวัต การนิยามความยากจนจำเป็นต้องดูบริบทและความเปลี่ยนแปลงตามบริบท อีกทั้งยังมีปัจจัยและเงื่อนไขต่าง ๆ เข้ามาเกี่ยวข้องโยงใยมากมาย ทั้งการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ฯลฯ ที่ล้วนแต่มีผลต่อการนิยามความยากจนแทบทั้งสิ้น

เมื่อหันมาพิจารณา บริบทของบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ก็พบว่า ปัจจัยที่สัมพันธ์ที่สำคัญส่วนหนึ่ง คือ การประกาศโมเดลไทยแลนด์ 4.0 ที่ถือเป็นยุคแห่งการเติบโตทางเทคโนโลยีจะทัดเทียมกับนานาประเทศและสามารถแข่งขันทางการค้าได้อย่างเสรีกับประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกได้ ทำให้การยกระดับและพัฒนาคุณภาพชีวิตให้กับประชากรในประเทศ เป็นเรื่องที่ต้องหันมาให้ความสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “คนจนต้องหมดสิ้นไป” โดยกลไกสำคัญที่รัฐนำมาใช้ คือ บัตรคนจน หรือบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ซึ่งจะเป็นตัวกลางสำคัญในการกระจายความช่วยเหลือด้วยตัวเงินแบบเฉพาะเจาะจงลงสู่ตัวบุคคลที่ได้รับสิทธิ กระบวนการต่าง ๆ ภายใต้แนวทางการช่วยเหลือเป็นเนื้อหาหลักที่จะถูกกล่าวถึงในบทนี้ เพื่อสะท้อนให้เห็นว่า รัฐได้นำเอาแนวคิดของเสรีนิยมใหม่เข้ามาแทรกซึมในชีวิตประจำวันของผู้คนได้อย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในมิติของการควบคุมและทำให้ความยากจนเป็นนโยบายที่เปิดโอกาสให้นายทุนสะสมความมั่งคั่งได้อีกครั้ง การสร้างกฎเกณฑ์และเงื่อนไข การลดกฎระเบียบที่เอื้อต่อกลุ่มทุนและให้สังคมมองว่าเป็นภาพลักษณ์ของการช่วยเหลือทั้งการตั้งราคา และรูปแบบการจำหน่ายสินค้า ล้วนแล้วแต่เป็นภาพลักษณ์ของรัฐที่จะสร้างความชอบธรรมต่อนโยบายการช่วยเหลือที่เกิดขึ้นแต่อย่างไรก็ดี นอกเหนือจากเนื้อหาจะแสดงให้เห็นถึงกระบวนการสร้างความยากจนในมุมมองของรัฐแล้ว ยังมีการแสดงให้เห็นถึงความไม่ลงรอยกันระหว่างบริบทสังคมที่เป็นจริงของกรณีศึกษาและนโยบายที่มีเพื่อตอกย้ำว่า แท้จริงแล้ว บัตรคนจน ก็คือ กลไกทางเทคโนโลยีที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อครอบงำและควบคุมตัวตนของคนในสังคมผ่านกระบวนการต่าง ๆ และแม้ว่าบุคคลจะสามารถต่อรองได้ก็ทำได้แค่เพียงการทำภายใต้กรอบทางระบบกฎเกณฑ์ที่หนีไม่ได้

ด้วยข้อจำกัดต่าง ๆ ของความยากจนในสังคม ความไม่นิ่งของความหมาย ความแตกต่างจากบริบทวิถีชีวิต ความเหลื่อมล้ำของภูมิประเทศ และอีกมากมาย ๆ จึงไม่น่าแปลกใจ ที่รัฐจะทำการตัดทอนความโกลาหลใด ๆ ออกให้เหลือแต่สิ่งที่รัฐต้องการ และอ้างความเป็น “ระบบ” ด้วยการนำเอาเทคโนโลยีเข้ามาจัดการความยากจน การอ้างถึงความทันสมัยและมาตรฐาน ปราศจากอคติเพราะเทคโนโลยีนั้นย่อมมีความเที่ยงตรงกว่าความเห็นของมนุษย์ที่อาจจะเอนเอียงเข้าข้างดู เหมือนจะยิ่งซ้ำเติมให้ความยากจนในพื้นที่ห่างไกล ถูกเบียดขับออกไปให้ไกลจากความช่วยเหลือไป อีกเพราะความตลกร้ายของระบบความช่วยเหลือนี้ท้ายที่สุด มันก็ถูกสร้างขึ้นมารับข้อมูลก็ต่อเมื่อมีการคีย์ข้อมูลลงระบบอยู่ดี และการนำข้อมูลลงระบบนั้น หากมองย้อนกลับไป ก็มาจากการสัมภาษณ์ ข้อมูลจากเจ้าหน้าที่กับชาวบ้านแต่ละคนที่ต้องเดินเข้ามาเพื่อเคลมความยากจนนี้ต่อหน้าที่เองหรือที่เรารู้จักกันดีว่า “บัตรสวัสดิการแห่งรัฐเป็นระบบสวัสดิการแบบรายงานตัว” ผู้ที่ออกมาแสดงตัว เท่านั้น ถึงจะได้สิทธินี้ คิดง่าย ๆ หากในหมู่บ้านหนึ่ง ๆ มีครอบครัวคนจนอาศัยอยู่ 10 ครอบครัว และหากครอบครัวนี้ รับทราบข่าวสารแล้ว ต้องเข้ามารายงานตัว เพื่อกรอกคุณสมบัติ หากเป็นครัวเรือนยากจนจริง ๆ หมู่บ้านนี้ ก็จะได้รับสิทธิช่วยเหลือทั้งหมด แต่หากมีสัก 5 ครัวเรือนที่ไม่ทราบข่าว ไม่มารายงานตัว ครัวเรือนยากจนกลุ่มนี้ ก็จะไม่อยู่ในระบบความช่วยเหลือต่อไป

จนก็อยู่ส่วนจน รวยก็อยู่ส่วนรวย

ความไม่ลงรอยกันของผู้คนในแต่ละชนชั้น เป็นสิ่งที่ต่างฝ่ายต่างพึงระลึกและยึดถือในแนวปฏิบัติภายใต้เส้นทางชีวิตของตนเอง ผลประโยชน์ในของคน 2 ชนชั้น เกี่ยวกันเฉพาะเรื่องของผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและ/หรือการเมืองและมักจะมีฝ่ายหนึ่งที่เป็นผู้ให้ผลประโยชน์และอีกฝ่ายก็จะเป็นผู้รับผลประโยชน์เสมอ เพราะการนิยามส่งผลมาถึงเงื่อนไขเฉพาะที่ฝ่ายผู้รับผลประโยชน์ต้องดำเนินการด้วย หนึ่งในนั้น คือ การสร้างพื้นที่เฉพาะที่เป็นเงื่อนไขเฉพาะของผู้ถือบัตร การกำหนดให้มีร้านค้าธงฟ้าประชารัฐ ถือเป็นกลไกหนึ่งที่กำลังแสดงให้เห็นการคัดแยกกลุ่มคนออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ ให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น อย่างน้อย ก็ทำให้เรามองเห็นคนกลุ่มนี้ได้ง่ายขึ้นว่าใครคือคนที่สังคมรับรู้ว่ายากจน เพราะเมื่อคุณเดินเข้าไปในพื้นที่ที่มีการติดป้ายทางสังคม (Label) นี้ คุณก็ย่อมปฏิเสธมันได้ยากว่าคุณไม่ใช่คนจน ในทางตรงกันข้าม วิธีปฏิบัติของผู้ถือบัตรในฐานะของผู้บริโภค ยังเป็นการยืนยันการตีตรานี้ด้วยว่าคุณจำเป็นต้องยอมจำนนต่อเงื่อนไขของระบบอย่างไม่มีข้อแก้ไข และยังการเลือกซื้อสินค้าที่ถูกคัดเลือกว่าเป็นสินค้าในกลุ่มที่รองรับเฉพาะคนถือบัตรคนจนแล้ว ยิ่งทำให้เห็นความยินยอมต่อระบบนี้ไปอีก จนกลายเป็นความเคยชิน

รัฐสมัยใหม่อาศัยเทคโนโลยีการควบคุมประชากร สามารถสะท้อนให้เห็นรูปแบบการปกครองของรัฐ โดยเฉพาะการสร้างเครื่องมือระบุหน้าตาของพลเมืองในประเทศผ่านเครื่องมือต่าง ๆ จนกลายเป็นความรู้ชุดใหม่ และเป็นแหล่งอำนาจการปกครองชนิดใหม่ที่สำคัญ นอกเหนือจากบัตร

ประชาชนซึ่งเคยเป็นเรื่องที่ถูกศึกษาไว้แล้ว บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ยังถือเป็นสิ่งที่กำเนิดขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่ในการแบ่งแยกและจัดจำแนกประชากรในสังคมออกเป็นกลุ่ม พร้อมแปรสภาพคำอธิบายต่าง ๆ และนำมาเป็นมาตรวัดเพื่อกำหนดวิถีชีวิตประจำวันของผู้คน ซึ่งภายใต้กระแสสังคมเสรีนิยมใหม่แล้ว การแปรสภาพเช่นนี้ นำมาสู่ระบบการบริหารจัดการงบประมาณในด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับประชากรในประเทศได้ง่ายขึ้นแทนที่จะกระจายความเท่าเทียม กลับใช้บัตรสวัสดิการนี้ เป็นเครื่องมือในการคัดกรองอีกชั้นหนึ่งเพื่อระบุว่าใครควรได้รับอะไรหรือใครควรไม่ได้รับอะไร บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ จึงอยู่ในฐานะของเครื่องมือสำคัญในการปกครองพลเมืองภายใต้รัฐสมัยใหม่ที่มีการออกนโยบายเพื่อเอื้ออำนวยให้เกิดการเคลื่อนย้ายสินค้าและบริการอย่างเสรีและขยายวงกว้างมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ผู้ศึกษาได้ทำการวิเคราะห์บัตรสวัสดิการแห่งรัฐว่านำไปสู่การสร้างกระบวนการ “ความยากจน” ในสังคมเสรีสมัยใหม่อย่างไร ซึ่งประกอบไปด้วยกลไกต่าง ๆ ดังนี้

5.1 ระบบพิสูจน์และแบบฟอร์ม

ระบบการพิสูจน์ตัวตน แม้จะเป็นกระบวนการที่มีมานานทั่วโลกภายใต้วัตถุประสงค์ที่แตกต่างกัน แต่ก็ยังเป็นระบบที่ถูกถกเถียงอย่างมากเช่นกัน จากความไม่ลงรอยในวิธีคิดที่มีต่อการจัดการประชากรกลุ่มต่าง ๆ ดังที่ ประภาส ปิ่นตบแต่ง (2561) ได้กล่าวไว้ว่า “รัฐไทย ใช้หลักตรรกะ 2 ประเภทในการควบคุมประชากร คือ หลักตรรกะทางเศรษฐกิจ/ตลาด และหลักตรรกะทางการเมือง แต่การเลือกหลักตรรกะใด กลับไม่เคยถูกวางอยู่บนมาตรฐานเดียวกัน หากแต่มีความลักลั่นเสมอมา” เช่นเดียวกันในงานของ Neha Garg ได้ระบุไว้ว่า การจัดจำแนกประเภททางสังคมโดยนัยแล้ว เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ 2 ความหมาย คือ Classification ในความหมายแรก คือ การจัดจำแนกกลุ่มคนออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ และความหมายที่ 2 เป็นเรื่องของขั้นตอนในการจัดการสิ่งต่าง ๆ ออกตามความแตกต่างของกลุ่มคนที่ถูกจัดจำแนกไว้ในความหมายแรกเป็นสิ่งที่สะท้อนความคล้อยคลึงหรือความสัมพันธ์และการแสดงออกเพื่อความเป็นหนึ่งเดียวของคุณสมบัติบางอย่างที่คนกลุ่มหนึ่ง ๆ ดำรงอยู่ท่ามกลางความหลากหลายของบุคคล ผนวกกับการดึงเอากลไกทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเข้ามาเกี่ยวข้องเพื่อให้การจัดจำแนกมีบัญชีหรือหลักฐานที่ชัดเจนและเพียงพอ (บัญชี/หลักฐานในที่นี้หมายถึง ข้อมูล สถิติ การสำรวจต่าง ๆ ฯลฯ) เกี่ยวกับสถานการณ์ต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม ตามการจัดจำแนกนี้ อาจมีความแตกต่างกันไปตามหลักตรรกะวิทยาศาสตร์ ตามการพิจารณา ตามดุลยพินิจของผู้เชี่ยวชาญตลอดจนผู้มีอำนาจทางสังคม ในแง่ที่ว่าลักษณะต่าง ๆ ที่เลือกจะถูกนำไปเป็นกรอบคิดพื้นฐานของการจัดระเบียบความรู้ของคนในสังคมด้วย

เมื่อหันกลับมาพิจารณาถึงระบบการพิสูจน์ตัวตนผ่านบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ความสลับซับซ้อนที่แตกต่างไป คือ การเริ่มต้นหยิบยงมิติความยากจนที่มีทั้งความเป็นนามธรรมและความเป็น

รูปธรรมผนวกรวมเข้าไว้ด้วยกัน ความเป็นนามธรรม คือ ความรู้สึกและการรับรู้ของประชาชนที่ต้องทำความเข้าใจว่า คนจนตามการนิยามคืออะไร จากแต่เดิม ความยากจนอาจอยู่ภายใต้การตีความผ่านรายได้และหนี้สินที่เกิดขึ้นจากการประกอบอาชีพ เมื่อใดที่ทำงานและหาเงินเข้าบ้านได้ไม่เพียงพอต่อการออมและไม่สามารถชำระหนี้ได้จนกลายเป็นหนี้สินสะสม บ้านเรือนที่อยู่อาศัย ชีวิตความเป็นอยู่โดยรวมเมื่อเทียบกับหลาย ๆ คน ความห่างไกลของพื้นที่ และอีกมากมาย ซึ่งทั้งหมดนี้ เป็นความรู้สึกยากจนแบบหนึ่งที่ประชาชนรับรู้ แต่เมื่อมีเกณฑ์/เงื่อนไขที่รัฐกำหนดขึ้นมา สิ่งที่เกิดขึ้น คือ รัฐได้ทำให้คนเหล่านั้นต้องหันมาพิจารณาและทำความเข้าใจกับตนเองว่า เป็นคนจนตามเงื่อนไขหรือตามมาตรฐานที่รัฐวางไว้หรือไม่ ส่วนความเป็นรูปธรรม ยังใช้หลักตรรกะทางเศรษฐกิจและการตลาดในมิติของรายได้ รายจ่าย หนี้สินและการครอบครองทรัพย์สินและจากความซ้อนทับกันของ 2 มิตินี้ ที่ทำให้คนจนจำนวนมากตกหล่นจากระบบไปหลายล้านคนพร้อมกับดึงเอาคนที่ไม่ได้ยากจนจริง ๆ เข้ามาในระบบและถูกนับว่าเป็นคนจนตามการนิยามนี้

ไม่ ๆ คือ เราอะรู้อยู่แล้ว ว่าใครจะได้รับบ้าง มันก็มีหลายแบบ คือ คนที่เค้ารู้งานหน่อยก็จะไปทำเองเอง เพราะสิทธินี้ต้องไปทำเรื่องเงิน ผู้ใหญ่บ้าน อสม. ช่วยไม่ได้ แต่เราจะเป็นคนไปบอก เหมือนไปประชาสัมพันธ์แหละว่า ตอนนี้มีบัตรคนจนมานะ ไปทำเรื่องกัน เอกสารที่ต้องใช้มีอะไรบ้าง ให้ตรวจสอบสิทธิกัน เพราะถ้าเราไม่บอก มันไม่ได้เป็นหน้าที่ แต่ละชุมชนก็ทำแบบนี้ แต่ที่นี้ พอใครที่ได้รับสิทธิครั้งที่ 1 แล้ว ก็จะต้องถูกสัมภาษณ์ เพื่อแบบคอนเฟิร์มข้อมูล ซึ่งผู้ใหญ่เอง เป็นหนึ่งในนั้น เราก็สัมภาษณ์ตามฟอร์มที่เอามาให้แต่หลัก ๆ ก็จะตรวจว่าคนจนหรือไม่จริง ทำนองนี้ ส่วนจำนวนแน่นอนไม่รู้แน่ แต่มีหลายร้อยคนที่ได้ เพราะชุมชนเราจนเยอะ

(สัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้าน)

โห้ !!! มีสิ แต่คนกลุ่มนี้ เหมือนไปเอาสิทธิตาม ๆ กัน คือ ยกตัวอย่างนะ ครอบครัวหนึ่ง เป็นคนที่มีฐานะปานกลาง ไม่ร่ำไม่รวยมาก แต่ไม่ลำบาก (ดูจากอะไร = ผู้นำชุมชนระบุว่า จากความสัมพันธ์ที่คุ้นเคยและทรัพย์สินที่เห็น) แต่ครอบครัวนี้ มีคนได้สิทธิถึง 4 คน จาก 5 คน ซึ่งมีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้าน แต่ตัวไปทำงานที่กรุงเทพฯ กับพิษณุโลก ถามว่า ทำไมถึงได้ เพราะทั้งแม่และลูก 4 คน เป็นคนไม่มีทรัพย์สิน ทั้งบ้านและที่ดิน เป็นชื่อพ่อทั้งหมด รับจ้าง ทำอาชีพนอกระบบ เลยไม่มีบัญชีเงินฝาก และไม่ทราบแน่ชัดว่า มีเกณฑ์ในการพิจารณาอะไรอีก แต่ที่รู้ คือ ได้ทั้ง 4 คนยกเว้นพ่อ นอกจากครอบครัวนี้ ยังมีอีกหลายบ้านที่เป็นนะ คือ จะใช้วิธีการว่า สมาชิกในครอบครัวคนไหนบ้างที่เข้าเกณฑ์บ้าง เพราะชาวบ้านคงไม่มีใครมีทรัพย์สินหรือมีเงินฝากประจำหรือกส่วนใหญ่หัวหน้าครอบครัวจะไม่ได้รับสิทธิ

(สัมภาษณ์ครอบครัวที่ 2)

ฝันร้ายของคนจนในยุคที่ต้องให้ความจนถูกตรวจสอบ คือ ระบบการพิสูจน์ที่เกิดขึ้น ผู้ที่ต้องการรับสิทธิ ต้องเป็นผู้รายงานความยากจนนี้ต่อรัฐกับเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ต้องอธิบายความยากจนผ่านระบบลงทะเบียนและการสัมภาษณ์จากเจ้าหน้าที่ ซึ่งการลงทะเบียน ได้เปิด 2 ช่องทาง คือ การลงทะเบียนผ่านช่องทางออนไลน์และการกรอกเอกสาร เพื่อยืนยันสิทธิและตรวจสอบว่าบุคคลนั้นต้องไม่รับสิทธิอื่นที่ซ้ำซ้อนกัน ซึ่งในช่วงเวลาที่ทำการศึกษาระหว่างปี 2559-2561 แบบฟอร์มได้ถูกพัฒนาขึ้นมา 2 ครั้ง โดยครั้งแรก เป็นการลงทะเบียนด้วยเอกสารเพียงแผ่นเดียวและกำหนดผู้มีสิทธิเพียงมีสัญชาติไทย, อายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป (เกิดก่อน 16 ส.ค. 2541 และเป็นผู้ว่างงานหรือมีรายได้ไม่เกิน 100,000 บาท ในปี 2558 ซึ่งพบปัญหามากมาย ทั้งการตกหล่นและความไม่เป็นจริงของข้อมูลที่ปรากฏ

ภาพที่ 5.1

แบบฟอร์มลงทะเบียนในโครงการบัตรสวัสดิการแห่งรัฐครั้งที่ 1 (ปี 2559)

[illegible]

ต่อมา ก็ได้มีการพัฒนาแบบฟอร์มการลงทะเบียนครั้งที่ 2 โดยเพิ่มเติมรายละเอียดข้อมูลการเงินและข้อมูลอาชีพขึ้นให้มากขึ้น เพื่อคัดกรองความยากจนที่มีมิติซับซ้อนขึ้น คัดกรองผู้มีสิทธิด้วยเกณฑ์ใหม่ เพิ่มรายละเอียดต่าง ๆ เพื่อตรวจสอบคุณสมบัติมากขึ้น

ระบบการพิสูจน์ เป็นการซ้ำเติมความยากจนและคนจนในสังคมไทย โดยเฉพาะเมื่อการพิสูจน์ตามเงื่อนไขไม่สอดคล้องกับบริบทความเป็นจริงโดยตรงไปตรงมา หากแต่เป็นการสะท้อนให้เห็นกระบวนการเชื่อมโยงคุณลักษณะของตัวตนให้สอดคล้องการช่วยเหลือที่มีเท่านั้น ผู้ที่ได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ จึงต้องเป็นผู้ที่สามารถถ่ายทอดและบอกเล่า “ความจริง” (Truth) ที่ตรงกับระบบของคิดของรัฐ (Mindset) ได้ เป็นความจนที่ต้องได้รับการพิสูจน์ ทำให้บัตรสวัสดิการในแง่หนึ่งไม่สามารถสะท้อนได้ว่าใครคือผู้ที่จนที่สุดได้จริงการเล่าเรื่องความยากจนไม่ใช่แค่จำนวน แต่ต้องสามารถบอกได้ว่ากว่าจะได้รายได้นั้นมา ต้องผ่านความยากลำบากแค่ไหน และต้องใช้เงินจำนวนนี้เพื่อเลี้ยงดูใครบ้าง เป็นต้น เพื่อให้เจ้าหน้าที่รัฐประเมินให้ผ่านไปสู่ขั้นตอนต่อไปได้ ในทางตรงกันข้ามหากบุคคลใดที่ไม่สามารถให้ข้อมูลเพิ่มเติมได้ ก็อาจจะต้องมีความมั่นใจว่า ข้อมูลพื้นฐานที่เป็นคุณลักษณะตามที่รัฐระบุเป็นไปได้กำหนด พร้อมให้สุ่มตรวจได้ และต้องพร้อมกับการโดนคัดออกหากไม่ได้รับการอนุมัติเห็นชอบจากผู้เชี่ยวชาญ/ระบบ

อย่างไรก็ตาม ภาวะที่เกิดขึ้นนี้ หากนำไปอธิบายผ่านมุมมอง Moral Hazzard แล้วจะพบว่า การจัดสวัสดิการลักษณะนี้ เป็นการจัดสวัสดิการที่ไม่ได้อยู่บนฐานความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคล แต่เป็นเรื่องของการต่อสู้ในชีวิตประจำวันระหว่างปัจเจกบุคคล ยกตัวอย่างเช่น ในสังคมที่มีการจัดสรรผลประโยชน์สวัสดิการน้อย จะพบว่า ประชาชนก็จะมีแนวโน้มที่จะใช้ความพยายามเพื่อแสดงออกในทางที่เฉพาะเจาะจงเพื่อให้ได้มาซึ่งสวัสดิการนั้น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้เรื่องเล่า (Story telling) มากกว่าสังคมที่มีสวัสดิการอย่างเพียงพอ และในขณะเดียวกัน ในสังคมที่ประชาชนมีความเข้าใจว่าสวัสดิการเป็นเรื่องของสิทธิ การต่อสู้ในลักษณะดังกล่าวก็จะต่ำลงเช่นกัน ดังนั้นแนวคิดเรื่องความอันตรายทางศีลธรรม หรือ Moral Hazzard จึงไม่สามารถอธิบายเชื่อมโยงไปสู่แนวคิดว่าด้วยธรรมชาติของมนุษย์ได้อย่างเพียงพอ หากไม่นำเงื่อนไขของบริบท การเรียกร้องความสนใจทางสังคมเพื่อเข้าไปสู่ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ, ผู้คน และความไม่เท่าเทียม เข้าไปร่วมในการพิจารณาด้วย (Thammaboosadee, 2023, pp. 370-371)

ผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐที่สุ่มตัวอย่าง จำนวน 441 คน ให้ความเห็นเกี่ยวกับการทราบถึงข้อมูลข่าวสารสวัสดิการที่รัฐช่วยเหลือตามโครงการ ตลอดจนความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักเกณฑ์ แนวทางการใช้สิทธิสวัสดิการรายการต่าง ๆ ที่กำหนด พบว่าผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐบางคนยังไม่ทราบหลักเกณฑ์แนวทาง หรือยังไม่ได้รับข้อมูลข่าวสาร เนื่องจากพื้นที่ภูมิลานอยู่ห่างไกลไม่สามารถเข้าถึงข่าวสารได้ เช่น ชาวเขาหรือคนชนบทบางพื้นที่ ผู้มีฐานะยากจนที่ไม่มีโทรศัพท์ อินเทอร์เน็ต หรือบางคนไม่มีความรู้ด้านหนังสือ มีปัญหาด้านสุขภาพร่างกาย เป็นต้น

(สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน, 2562)

กลไกการกีดกันด้วยการสร้างขอบเขตของเงื่อนไขที่มีแนวโน้มของความเฉพาะเจาะจงมากขึ้น จึงตอกย้ำให้เห็นว่า ระบบการพิสูจน์สิทธิดำรงอยู่ใน 2 สถานะ คือ ในสถานะของการควบคุมการกำกับดูแลประชาชน (ในฐานะของรัฐ) และสถานะของสิ่งแสดงอภิสิทธิ์/สิทธิ/ผลประโยชน์ที่ควรจะได้จากรัฐ (ในฐานะของผู้รับ) เป็นรูปแบบการใช้ชีวิตภายใต้ระบอบเสรีนิยมใหม่ที่มีมอบให้มนุษย์เป็นผู้แบกรับภาระในการกระทำสิ่งต่าง ๆ เพื่อความอยู่รอดของตัวเอง และมนุษย์ต้องเป็นผู้ตรวจสอบการกระทำของตนเอง เพื่อประเมินว่าสิ่งที่ได้ทำไปนั้น “เราจะได้อะไร” หรือ “เราทำสิ่งนี้ไปเพื่ออะไร” เป็นการใช้ชีวิตบนหลักตรรกะของผลได้ผลเสียที่จะเกิดขึ้น (นฤพล ดั่งวิเศษ, 2561, น. 61)

บทสัมภาษณ์จากครอบครัวที่ให้ข้อมูล กล่าวว่า

เราไม่รู้หรอกว่าจะได้รับอะไรบ้าง เพื่อนบ้านมาบอก ถ้าจำไม่ผิดนะ ประมาณว่า เขาจะให้เงินคนจนและเราเองก็คิดว่าจนเพราะเรายู่กับลูก ไม่มีสามี ทำงานลำบาก เราก็ไปแต่ไปครั้งแรก ก็ไม่ได้อะไรเลย เพราะเขาก็บอกว่าเราไม่มีเอกสารอะไรมาแสดงตัวเลย เรามาตัวเปล่า เลยตัดสินใจไปรอบ 2 พอไปอีกรอบหนึ่ง ก็บอกว่าเรามีที่ดินเกินอะไรสักอย่างกับมีข้อมูลไม่ครบ แต่สุดท้ายเจ้าหน้าที่ก็ให้เราอธิบายว่าเราทำงานอะไร และเขาก็ไปลงรายละเอียดให้และก็ได้สิทธิมา ได้เงินมาใช้จ่ายก็ถือว่าแบ่งเบาช่วยได้เยอะ แรก ๆ อาจจะยุ่งหน่อย แต่ถ้าได้แล้วก็ยาว

(บทสัมภาษณ์ส่วนหนึ่งจากครอบครัวที่ให้ข้อมูล)

อีกครอบครัวหนึ่ง ระบุว่า

ตนเองไปลงทะเบียนขอรับสวัสดิการแห่งรัฐ รอบแรก ๆ เลย ตอนนั้นมีผู้ใหญ่บ้านมาประกาศว่ารัฐบาลจะมาแจกเงินให้คนจนนะ ใครอยากรับก็ไปลงทะเบียนเอา ไม่เข้าใจอะไรก็มาถามกันเราก็เลยไปรับสิทธิ เพราะคิดว่าตัวเองจน อยู่บ้านกับครอบครัวใหญ่ ดูแลหลายคน เงินที่หามาได้ ก็ไม่พอ มีหนี้สินด้วย ยังไม่หมด เราประเมินได้แล้วว่าอย่างน้อยเงินที่ได้รับมาแม้จะไม่มากแต่ก็สามารถเอาไปซื้อของเล็ก ๆ น้อย ๆ เข้าบ้านได้ ไม่ต้องออกค่าใช้จ่ายส่วนนี้ไป

(บทสัมภาษณ์ส่วนหนึ่งจากครอบครัวที่ให้ข้อมูล)

อีกครอบครัวหนึ่ง ระบุว่า

เราไม่รู้จะบอกยังไง เราก็อยู่ของเราแบบนี้ บ้านที่อยู่มันมีเนื้อที่ก็เท่าที่เห็น ไม่มีรั้ว ข้างบ้านก็เป็นญาติ ๆ กันนามสกุลเดียวกัน เลยไม่รู้จะแบ่งยังไง เราก็เหมือนช่วยกันดูแลไป เราไม่เคยได้รับความช่วยเหลือแบบนั้นนะ แต่ครั้งนี้ได้ เพราะรายได้เราไม่ถึงเกณฑ์ เรามีสิทธิอื่น ๆ อยู่แล้ว มีบัตรทองอยู่ ได้ใช้บ่อยเลย เพราะเวลาไม่สบายก็เอาไปใช้ แต่อันนี้ได้มา 300 ก็ถือว่าเอาไปซื้อแพ็บ ซื้อของเข้าบ้านไป . . . แต่ไม่ได้ก็ไม่เป็นไร คຸ່ມอยู่

(บทสัมภาษณ์ส่วนหนึ่งจากครอบครัวที่ให้ข้อมูล)

อีกครอบครัวหนึ่ง ระบุว่า

ที่ตัดสินใจ คิดว่าเป็นสิทธิ ถ้ารู้สึกยังงี้ที่ได้บัตร ก็เฉย ๆ ได้ก็เอาอะ มันเป็นสิทธิของเรา เราไม่ได้ไปโกงใครมา แต่ถ้าจะเอาเรื่องศีลธรรมจี้มาพูด ก็จะต้องถามกลับว่าเราผิดอะไรอะ เราทำผิดศีลธรรมอะไรในเมื่อกระบวนการของรัฐมันมีปัญหา คนที่ควรจะรู้สึกผิดชอบชั่วดีไม่ใช่คนมีรับบัตรนะ แต่เป็นคนคิดนโยบายและอนุมัติและโง่ตั้งแต่แรก ทั้งที่รัฐก็รู้ปัญหานี้ แต่รัฐก็ไม่ได้แก้ไข จนตอนนี้ยังไม่รู้เลยว่ารัฐมีกระบวนการตรวจสอบยังไง หรือให้แล้วให้เลย แล้วจะให้จนถึงเมื่อไหร่ ทั้ง ๆ ที่ช่องโหว่นี้ใหญ่มากและคนหลายส่วนก็มีงานทำ ก็เห็นได้กันอยู่อะ ยิ่งคนที่มียานแล้วไม่เอาเงินเข้าธนาคารก็ใช้กันสนุกไปที่มีข่าวครั้งนึงว่ามีผู้ชายคนนึงได้บัตร แต่มีเงินเป็นแสน จนเป็นข่าวดัง รัฐก็ไปตรวจสอบ แต่รัฐก็ไม่ทำอะไรและไม่ยึดบัตรคืน บอกว่าเขาได้ตรงตามหลักการ

(บทสัมภาษณ์ส่วนหนึ่งจากครอบครัวที่ให้ข้อมูล)

ระบบการพิสูจน์สิทธิถือเป็นความชอบธรรมในการรับสิทธิที่สัมพันธ์กับวัตถุรอบตัว “ความยากจน” เป็นเรื่องที่ถูกนิยามจะต้องอยู่ภายใต้ความคาดหวังของสังคม การ “มี” หรือ “ไม่มี” การถือครองสิ่งต่าง ๆ ที่สังคมให้มูลค่าว่าสัมพันธ์กับอีกสถานะหนึ่งทางสังคม ถูกดึงมาพิจารณาด้วยเสมือนเป็นการ “Shake efficiency” (ษัษฐรัมย์ ธรรมบุษดี, 2558, น. 372) หรือ การเขย่าความเพียงพอ” ของผู้คนใหม่ เป็นการ Recheck ความพอเพียงและความยากจน จากมิติการครอบครองวัตถุต่าง ๆ รอบตัวเสียใหม่ เพื่อนำมาเป็นองค์ประกอบตัดสินว่า คนไหน คือ ผู้ที่รัฐคิดว่า สมควรจะได้รับสิทธิความช่วยเหลือเพราะยากจนจากการถือครองหรือไม่ถือครองสิ่งไหน นอกเหนือจากมาตรวัดเรื่องรายได้ที่ต่ำกว่าเกณฑ์เส้นความยากจน สิ่งที่ปรากฏทั้ง “การมีรถยนต์ มีบ้าน มีหลักทรัพย์/บัญชีธนาคาร มีอาชีพ มีที่ดิน ถูกมองเป็นเรื่อง “สมควรมี” หรือ “ไม่ควรมี” ตามความหมายความยากจนในปัจจุบัน คนจนในพื้นที่สูงที่อยู่ไกลจากตัวเมืองกลายกิโลที่มีรถยนต์เพื่อสัญจร ดูเป็นคนที่มีรายได้มากกว่าผู้ที่นั่งรถกระบะเป็นกลุ่มลงมา การมีที่ดินจำนวนมาก จากมรดก แม้จะให้ผลผลิตไม่มากและทำให้รายได้ติดลบไม่มีผล เมื่อเทียบกับจำนวนการถือครองที่ดิน เป็นต้น

มาตรวัดความชอบธรรมในการถือครองความหมาย “ความจน” ในโลกเสรีนิยมใหม่ทำให้วัตถุ อยู่ในฐานะของ “ตัวกลาง” ที่สะท้อนว่าบุคคลนั้นอยู่ในสถานะไหนและสังคมก็จะทำหน้าที่ในการอธิบายความยากจนผ่านองค์ประกอบเหล่านั้นด้วยการจัดเรียงลำดับเสียใหม่อีกครั้ง เพื่อเขย่าความหมายความยากจน และกำหนดเงื่อนไขที่จะให้การช่วยเหลือต่อไป ระบบการอธิบายความยากจนนี้ จึงเป็นตอกย้ำว่าความยากจนยังคงอยู่ในฐานะสิ่งสัมพัทธ์ที่อยู่บนฐานของการเปรียบเทียบ การครอบครองวัตถุรอบตัว ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ในกรณีของการมีชีวิต หมายถึง เครือข่ายทางสังคม ซึ่งความน่าสนใจของกรณีนี้ ทำให้เราเห็นว่า คนจนไม่จำเป็นต้องอยู่ในชนชั้นเดียวกันทั้งหมด

คนจน สามารถมีเครือข่ายทางสังคมกับคนในอีกสถานะหนึ่งได้และคนจนไม่จำเป็นต้องอยู่กับคนจนตลอดเวลา ส่วนในกรณีของสิ่งที่ไม่มีชีวิต หมายถึง วัตถุรอบตัว เป็นสิ่งของที่สะท้อนรสนิยมทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นที่อยู่อาศัย หลักทรัพย์ กาแฟ เป็นต้น ในกรณีนี้ จะพิจารณาความยากจนได้ก็ต่อเมื่อเราเห็นคนที่ไม่จนหรือจนกว่าผ่านการครอบครองวัตถุบางอย่างเหล่านี้ เพื่อจะเทียบระดับชั้นทางรสนิยมตามการรับรู้ อันชี้ให้เห็นความสลับซับซ้อนของความยากจนว่าเป็นค่าที่ไม่สามารถหากล่องแนวคิดที่ตายตัวในการอธิบายได้ ทำให้วิธีการที่จะประเมินในแบบที่ตายตัวหรือแบบหยาบ ๆ อาจเป็นไปได้ และเป็นไปได้ว่าอาจจะพิจารณาในฐานะที่เป็นกระบวนการประกอบสร้าง (Assembles) ซึ่งไม่ได้อยู่ในระนาบเดียวกัน เช่น การเอารถ บ้าน ความเสี่ยงหรือโครงสร้าง คือ รสนิยม อุดมการณ์ของคนไม่ได้ไปด้วยกันและนี่คือ การเปลี่ยนแปลงของวิธีวิทยา (Ontology) อย่างหนึ่งที่ปรากฏ เพราะฉะนั้นการนิยามความจน คือ การประกอบสร้างของสิ่งซึ่งไม่ใช่เป็นมาตรวัดที่มีมาตรฐานเดียวกัน เช่น การวัดรายได้ การวัดรายจ่าย การวัดการถือครองทรัพย์สิน เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้ “บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ” กำลังเป็นวัตถุตัวแทนของการมองภาพการประกอบสร้างความยากจนที่เต็มไปด้วยนัยยะทั้งทางเศรษฐกิจ การเมืองและความไม่เท่าเทียมกันอยู่มากมายหลายประการพร้อมทำให้ภาพของความยากจนที่สลับซับซ้อนถูกตอกย้ำด้วยการนิยามความหมายและกระบวนการจัดการที่ทำให้ความยากจนถูกบิดเบือนไปจากความเป็นจริง

การพิสูจน์ตัวตนและระบบการลงทะเบียน จึงเป็นกระบวนการประเมินผลได้และผลเสียในมิติแรก เป็นด่านแรกก่อนไปสู่ขั้นตอนอื่น การสัมภาษณ์ ปรากฏชัดว่า ทุกครอบครัวต้องทำการประเมินตัวเองใหม่ว่า มีใครบ้างที่เข้าเกณฑ์ มีใครบ้างที่จะรับสิทธิได้รวมเงินได้แล้ว เป็นเท่าไร เป็นการคำนวณเชิงมูลค่าทางเศรษฐกิจทั้งสิ้น โดยแทบไม่มีใครสนใจว่า เป็นสิทธิของคนจนเป็นความน่าประหลาดใจว่ากำลังมีหลายคนที่อยู่ในสภาวะ “อยากจน” โดยที่ไม่สนใจว่าจะมีการจ้องมองจากคนรอบข้างอย่างไร ยิ่งการพิสูจน์และการยืนยันสิทธิด้วยการให้ผู้ยื่นเรื่องเดินทางมาดำเนินการเองแล้ว ยิ่งแสดงชัดว่า หลายคน ไม่สนใจการจับจ้องและการตีตราจากสังคม สอดคล้องกับหลักคิดของเสรีนิยมใหม่ที่พยายามทำให้มนุษย์รู้สึก “มีอิสระภาพ” “เป็นสิทธิ” “เป็นทางเลือก” ซึ่งมนุษย์เป็นผู้กำหนดเอง เป็นหัวใจของระบบเสรีนิยมใหม่ที่ปลูกฝังว่า มนุษย์ต้องเป็นผู้ลงทุนสิ่งเหล่านี้เองโดยปราศจากการควบคุม เราสามารถจะลงทะเบียนก็ได้ หรือไม่ลงก็ได้ เป็นสิทธิของเรา เป็นทางเลือกเพื่อรับความช่วยเหลือจากรัฐ จนท้ายที่สุด สิ่งเหล่านี้ ก็จะกลายเป็นกลไกที่ทำให้มนุษย์เข้าใจและความแตกต่างของตนจากชนชั้นอื่น เรียนรู้ระบบการใช้ชีวิตใหม่ภายใต้ระบอบตลาดที่จะกลายมาเป็นบรรทัดฐานทางสังคมในการกำหนดพื้นที่ กำหนดแนวทางการบริโภคและการใช้ชีวิตใหม่ให้เป็นเพียงตัวแสดงทางเศรษฐกิจและกลายเป็นเครื่องมือในการตัดสินตัวตนของตัวเองในที่สุด

5.2 ควบคุมชีวิตประจำวันและสร้างพื้นที่เฉพาะ

การสร้างพื้นที่เฉพาะและการกำหนดสินค้าภายในพื้นที่ จึงเป็นอีกกลไกหนึ่งที่กำลังสร้างความเคยชินให้กับผู้รับประโยชน์ เป็นการฝึกการรับรู้ความหมายของความยากจนผ่านสินค้าอุปโภคและบริโภคประเภทต่าง ๆ ซึ่งผู้ได้ประโยชน์อย่างนายทุนและผู้ประกอบการ ต่างก็ยินยอมพร้อมใจที่จะเหยียบย่ำสินค้าชนิดต่าง ๆ เข้าสู่กระบวนการนี้ เพื่อแลกกับมูลค่าการใช้สอยของคนชั้นล่างที่กำลังถาโถมอย่างมหาศาลและเป็นการสร้างความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจได้อีกต่อเนื่องและแม้จะมีการกำหนดเงื่อนไขของผู้ประกอบการที่จะเข้าร่วมโครงการว่าจะต้องเป็นผู้ผลิตที่จำหน่ายสินค้า 3 กลุ่ม ได้แก่ สินค้าอุปโภคบริโภค สินค้าเพื่อการศึกษาและสินค้าวัตถุดิบเพื่อเกษตรกรรม ซึ่งเป็นที่นิยมของผู้บริโภคและต้องยอมลดราคาจำหน่ายส่งสินค้าอุปโภคบริโภค เพื่อให้ร้านค้าธงฟ้าประชารัฐสามารถจำหน่ายปลีกสินค้าได้ในราคาประหยัดต่ำกว่าราคาปกติ ร้อยละ 15-20 และสำหรับสินค้ากลุ่มอื่น ๆ ต้องมีการลดราคาจำหน่ายตามความเหมาะสมซึ่งกรมการค้าภายในจะพิจารณาต่อไปและมีระบบการจำหน่ายและจัดส่งสินค้าทั่วประเทศให้ร้านค้าส่งหรือร้านค้าปลีกได้โดยตรง

ภาพที่ 5.3

สินค้าที่จำหน่ายในร้านธงฟ้าประชารัฐและสามารถใช้สิทธิบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ

สินค้าอุปโภคบริโภค ๓๘ รายการ		สินค้าเพื่อการศึกษา ๕ รายการ	วัตถุดิบเพื่อเกษตรกรรม ๓ รายการ
หมวดอาหารสด	๒๕ ยาสีฟัน	๑ เครื่องแบบนักเรียน	๑ ปุ๋ยเคมี
๑ เนื้อสัตว์ทุกชนิด	๒๖ แป้งสาลี	๒ เครื่องเขียน เช่น ดินสอ ปากกา	๒ ปุ๋ยอินทรีย์
๒ ไข่สด	๒๗ ผักตบชวา น้ำยาซักฟอก	ยางลบ ไม้บรรทัด เป็นต้น	๓ เมล็ดพันธุ์พืช
๓ ผักและผลไม้	๒๘ น้ำยาปรับผ้านุ่ม	๓ สมุด	
หมวดอาหารและเครื่องดื่ม	๒๙ น้ำยาล้างจาน	๔ แบบเรียน หนังสือเสริมความรู้	
๔ ข้าวสาร ข้าวเหนียว	๓๐ มิตรไม้นวด/ไม้มัดโกน	๕ อุปกรณ์การศึกษา	
๕ เบเกอรี่สำเร็จรูป	๓๑ กระดาษชำระ กระดาษเช็ดหน้า		
๖ อาหารกระป๋อง เช่น ปลากระป๋อง	๓๒ ยากำจัดยุงและแมลง		
ผลไม้กระป๋อง เป็นต้น	๓๓ น้ำยาล้างห้องน้ำ		
๗ น้ำปลา	๓๔ น้ำยารีดผ้า		
๘ น้ำซาวข้าว ขอสถูบเหลือง ขอสบประสม	๓๕ ผ้าอ้อมสำเร็จรูป		
๙ ขอสบประสม ขอสบมะเขือเทศ ขอสบฝรั่ง	๓๖ ถ่านไฟฉาย		
๑๐ น้ำส้มสายชู	๓๗ หลอดไฟฟ้า		
๑๑ เกส	หมวดยาสามัญโรค		
๑๒ เครื่องปรุงรสอาหารสำเร็จรูป	๓๘ ยาสามัญประจำบ้าน จำแนกเป็น		
๑๓ ผงชูรส	- ยานบรรเทาปวดลดไข้		
๑๔ น้ำตาล	- ยานแก้แพ้ ลดน้ำมูก		
๑๕ น้ำมันพืช	- ยานแก้ไอ ขับเสมหะ		
๑๖ นมสด นมเปรี้ยว นมถั่วเหลือง	- ยาคุมหรือยาทาวิ้งเวียน หน้ามืด ศักดงู		
๑๗ น้ำเกลือโพแทสเซียม	- ยานแก้เมาเรือ เมาเผล		
๑๘ นมข้นหวาน	- ยานแก้ท้องเสีย		
๑๙ น้ำดื่ม	- ยารักษาเบาหวาน		
๒๐ น้ำแข็ง	- ยานบรรเทาอาการปวดกล้ามเนื้อ แผลงัดต่อ		
หมวดของใช้ประจำวัน	- ยาสำหรับโรคผิวหนัง		
๒๑ สบู่	- ยาใส่แผล ยาแก้แผล		
๒๒ ผ้าอนามัย			
๒๓ แชมพู ครีมนวดผม			
๒๔ แปรงฟัน			

ที่มา: สำนักจัดระบบและปริมาณสินค้า, 2560

ตอนนี้ร้านค้าธงฟ้าประชารัฐ ถือว่าเป็นร้านค้าสำหรับคนจนไปแล้ว เพราะมีสินค้าราคาถูกมาให้ผู้ถือบัตรสวัสดิการแห่งรัฐกว่า 11 ล้านคนได้เข้าไปซื้อสินค้า ซึ่งผมกำลังจะปรับโฉมร้านค้าธงฟ้าประชารัฐเป็นร้านдисکانซื้อของที่ขายสินค้าราคาถูกให้กับคนไทยทุกคน โดยจะจัดให้มีมุมสินค้าธงฟ้าอยู่ในทุกร้าน ซึ่งมุมธงฟ้านี้ จะมีสินค้าที่ประสานจากผู้ผลิตจัดส่งมาให้ และมีราคาถูกกว่าท้องตลาดทั่วไป คนมีบัตรหรือไม่มีบัตรก็มาซื้อได้ ซึ่งจะช่วยลดค่าครองชีพได้อย่างถาวร

(สนธิรัตน์ สนธิจิรวงศ์, รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์)

ดังนั้นเงินหลวงที่รัฐบาลอ้างว่าช่วยเหลือคนจนก็จะไหลเข้าบริษัทใหญ่หรือกลุ่มเจ้าสัวที่ยืนอยู่ข้างหลังรัฐบาลเท่านั้นการดำเนินโครงการนี้จึงเท่ากับใช้คนจนเป็นข้ออ้างเพื่อประโยชน์ต่อธุรกิจนายทุนหรือเจ้าสัวโดยตรงทุกครั้งที่คนจนไปรูดบัตรแลกสินค้าเงินก็จะไหลจากบัญชีรัฐไปเข้ากระเป๋าเจ้าสัวมากมายมหาศาลทุก ๆ เดือน โดยที่คนจนไม่มีสิทธิเห็นเงินเลยแม้สลิ้งเดียว

(ศรีสุวรรณ จรรยา, 2560)

ผู้ศึกษาได้ทำการลงสนาม เพื่อติดตามการเลือกซื้อสินค้าเมื่อได้รับเงินในแต่ละเดือนและพบว่า ผู้ประกอบการร้านค้าที่เข้าร่วมโครงการจะมีการจัดแผนผังเส้นทางของร้านใหม่ใน 2 ลักษณะได้แก่

ลักษณะแรก คือ การติดป้ายหน้าร้านเป็นการเฉพาะ เพื่อบอกกับผู้ซื้อสิทธิอย่างชัดเจนสินค้าที่วางจำหน่ายในร้านค้านี้ทั้งหมด รองรับการใช้จ่ายสินค้าให้กับผู้ถือบัตรสวัสดิการทุกประเภทสินค้า เพราะฉะนั้น หากเดินเข้ามาเลือกสินค้าในร้านค้านี้ ผู้ซื้อสิทธิจะไม่ต้องเสียเวลาในการเลือกสินค้าแต่ละยี่ห้อ เพราะร้านค้าได้ทำการเลือกสินค้ามาให้เลือกได้ทั้งหมดแล้ว

ลักษณะที่สอง คือ ติดป้ายหน้าร้านและติดป้ายกลุ่มสินค้าแต่ละประเภทในร้าน สำหรับร้านค้าในกลุ่มนี้ เมื่อเดินเข้าไปในร้านจะพบกับสินค้าหลายประเภท ซึ่งจะมีการจำแนกสินค้าแต่ละยี่ห้อว่าอะไร คือ ยี่ห้อสินค้าที่ผู้ถือบัตรจะซื้อได้ตามสิทธิและอันไหนคือสินค้าที่ซื้อได้ตามปกติ และนอกจากจะมีการจัดกลุ่มสินค้าแล้ว ยังมีการแยกโซนของการจ่ายเงินด้วย โดยผู้ถือบัตรสวัสดิการจะต้องเดินไปจ่ายเงินที่เคาเตอร์ด้านใน แยกออกจากเคาเตอร์จ่ายเงินตามปกติ โดยเมื่อสอบถามกับเจ้าของร้าน ได้ระบุว่า

แต่ก่อนก็ไม่ได้มีที่จ่ายเงินแยก ก็รวม ๆ กันหน้าร้าน แต่พอมีโครงการ คนมันเยอะทุกเดือน กองกันหน้าร้านจนแน่นไปหมด คนจะเข้าร้านก็ไม่กล้าเข้า กลัวจะมาแย่งของกัน เราเลยต้องแยกที่จ่ายเงินของคนถือบัตรไปไว้ข้างหลัง เพราะบางคนก็ช้า บางคนเงิน

ในบัตรมีไม่ถึง แต่ซื้อของเยอะ เขาก็จะยื่นเลือกของที่จะเอาตรงนั้น บางคนเงินไม่พอ ก็ต้องเอาเงินตัวเองจ่ายเพิ่มไป มันก็เสียเวลากับลูกค้าที่เข้ามาซื้อของปกติ เลยต้องแยกไป แต่พอแยกไปแล้ว ความแออัดไม่ได้หายไปไหน เราเลยพยายามจัดร้านใหม่ เอาของที่คนจะซื้อไปกอง ๆ ด้านหน้าร้านไปเลย ให้เห็นว่า ของอันนี้ ซื้อได้นะ ไม่ต้องเข้าไปในร้าน แต่เราก็เจอเรื่องร้องเรียนจากคนอื่น ว่าเราเอาของมาวางที่ทางเท้า ก็ต้องจัดการอีกเรื่อง

(บทสัมภาษณ์เจ้าของร้าน)

ภาพที่ 5.4

ตัวอย่างการวางป้ายสินค้าในร้านค้าต่าง ๆ

☐ เคาเตอร์จ่ายเงินของ
ผู้ถือบัตรสวัสดิการ

พื้นที่วางสินค้า

☐ ☐

เคาเตอร์จ่ายเงิน

ป้ายหน้าร้าน

ผลจากการสอบถามครัวเรือนตัวอย่างทั้งหมด พบว่า กลุ่มคนที่ถือบัตรจะมีการเลือกซื้อและใช้จ่ายเพิ่มขึ้นในสินค้าที่อยู่ในหมวดหมู่ของการดำรงชีวิตเป็นหลัก โดยเฉพาะผงซักฟอก ในกรณีที่ผู้หญิงเป็นผู้ให้ข้อมูลและน้ำมันพืช เป็นคำตอบที่ถูกตอบมากที่สุด สอบถามถึงสาเหตุก็พบว่า 2 สิ่งนี้เป็นสิ่งที่คิดว่าซื้อเก็บไว้ เพราะใช้ตลอด หมดไวและสิ้นเปลือง ผ้าที่ต้องซักทุกวันและน้ำมันพืชที่ต้องใช้ทำกับข้าวในแต่ละมื้อ ซึ่งเงินจำนวน 200-300 บาทที่ได้มาจากบัตรสวัสดิการ สามารถซื้อได้เพียงเท่านั้น หากต้องการสิ่งใดเพิ่มเติมก็ต้องจ่ายเงินซื้อเพิ่มเอา หลายครอบครัว จากการสังเกต ไม่ค่อยมีเครื่องใช้อุปโภคบริโภคมากนัก ของกินที่มีอยู่ในครัวเรือน ส่วนใหญ่ก็เอามาจากการเก็บตามท้องไร่ท้องนาและเส้นทางระหว่างการกลับบ้าน ไม่มีการซื้อเพื่อเก็บตุน แต่จะมีบางครัวเรือนที่ปลูกข้าว และมีข้าวสารตุนไว้ แต่ก็พบไม่มากนัก

“จะไม่จนได้อย่างไร อายุจะ 70 อยู่แล้วยังใช้ชีวิตแบบนี้อยู่เลย จะไปเลิกจนได้อย่างไร เราก็อยู่ของเราแบบนี้แหละ แต่ไม่ถึงขั้นไม่มีกินนะ ยังมีเงินพอใช้จ่ายได้อยู่บ้าง เงินที่ได้มา ก็เอามาซื้อของเล็ก ๆ น้อย ๆ บางเดือนไม่ต้องซื้อ ก็ไม่ได้ใช้เก็บไว้” (บทสัมภาษณ์ส่วนหนึ่งจากครอบครัวที่ให้ข้อมูล)

ในยุคปัจจุบัน อัตราการบริโภคภายใต้ระบบทุนนิยมเสรีนิยมใหม่ มีลักษณะที่เน้นการบริโภคที่รวดเร็ว สอดรับระบบการช่วยเหลือแบบชั่วคราวเดือนละ 200-300 บาท/เดือน ที่เน้นให้นำไปใช้สอยทุกเดือนเพราะไม่ได้เป็นการให้แบบเงินออม สะสมไม่ได้ ฉะนั้น เมื่อได้รับเงินมาแล้วก็ต้องวางแผนต่อทันทีว่าจะต้องซื้อของอะไรกลับไป เพื่อไม่ให้เสียเวลาในการเดินทางมาอีก ซึ่งส่วนใหญ่จะไม่ได้มาเฉพาะเพียงผู้ที่ได้รับสิทธิ หากครอบครัวนั้นมีผู้นำครอบครัวได้รับสิทธิคนเดียว เช่น หากผู้นำครอบครัวเป็นผู้ชายได้รับสิทธิ ก็จะพาภรรยามาด้วย เพื่อให้เป็นผู้นำเงินไปใช้จ่ายซื้อของเข้าบ้าน เป็นการหยิบยกการตัดสินใจให้กับผู้หญิง เป็นคนเลือกซื้อของใช้ต่าง ๆ เข้ามา ผลจากการสอบถามครัวเรือนตัวอย่างทั้งหมด พบว่า กลุ่มคนที่ถือบัตรนี้ในเขตชนบทมีการเลือกซื้อและใช้จ่ายเพิ่มขึ้นในสินค้าที่อยู่ในหมวดหมู่ของการดำรงชีวิตเป็นหลัก โดยเฉพาะผงซักฟอก ในกรณีที่ผู้หญิงเป็นผู้ให้ข้อมูลและน้ำมันพืช ที่ถูกตอบมากที่สุด ซึ่งเมื่อสอบถามถึงสาเหตุก็พบว่า 2 สิ่งนี้เป็นสิ่งที่คิดว่าซื้อยาก และสิ้นเปลือง ผ้าที่ต้องซักทุกวัน และน้ำมันพืชที่ต้องใช้ทำกับข้าวในแต่ละมื้อ ซึ่งเงินจำนวน 200-300 บาทที่ได้มาจากบัตรสวัสดิการ สามารถซื้อได้เพียงเท่านั้น หากต้องการสิ่งใดเพิ่มเติมก็ต้องจ่ายเงินซื้อเพิ่มเอา หลายครอบครัว จากการสังเกต ไม่ค่อยมีเครื่องใช้อุปโภคบริโภคมากนัก ของกินที่มีอยู่ในครัวเรือน ส่วนใหญ่ก็เอามาจากการเก็บตามท้องไร่ท้องนาและเส้นทางระหว่างการกลับบ้าน ไม่มีการซื้อเพื่อเก็บตุน แต่จะมีบางครัวเรือนที่ปลูกข้าว และมีข้าวสารตุนไว้ แต่ก็พบไม่มากนัก

ภาพที่ 5.5

รายการสินค้าที่ผู้ให้สัมภาษณ์ซื้อเมื่อได้รับเงินสวัสดิการ

น้ำมันพืช	ผงซักฟอก	ปลากระป๋อง	ไข่ไก่	สับ	ยาสีฟัน	เครื่องปรุงรส	มาม่า	ขนมพุ	เกลือ
ถูกใช้มากที่สุด		สิ้นเปลืองมากที่สุด							

การช่วยเหลือจากบัตรสวัสดิการในสายตาของผู้รับความช่วยเหลือ จึงเป็นการหยิบยื่นความช่วยเหลือแบบชั่วคราว ที่ไม่ยั่งยืน จำนวนเงินที่จะนำไปสู่การสะสมเป็นไปไม่ได้เลยเมื่อเทียบกับการได้มาใช้ไปในแต่ละครั้งและเลือกใช้กับของทั้งหมดและจำเป็นสำหรับครัวเรือน การช่วยเหลือลักษณะนี้ จึงไม่ได้นำมาสู่ความยั่งยืน และไม่ได้ช่วยให้ความยากจนหมดลงได้ เมื่อโครงการจบลง พวกเขาเหล่านั้นยังคงทำงานหนักเหมือนเดิม หรือไม่ก็ทำงานหนักมากขึ้นเพื่อหาเงินมาจุนเจือค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ต่อไป ความยากจนเป็นเรื่องที่ติดตัวมาแต่กำเนิด เกิดมาก็จนแล้ว

5.3 การสร้างผู้ประกอบการ

ระบอบเสรีนิยมใหม่ได้เพิ่มความหมายของการเป็นมนุษย์ในระบบทุนนิยม ด้วยการสร้างวิธีการประเมินมนุษย์แบบใหม่ที่เอื้ออำนวยให้เกิดการแข่งขันทางเศรษฐกิจที่มีความชอบธรรมมากขึ้น เพราะทุนมนุษย์เรียกร้องให้เกิดการเพิ่มคุณค่าให้กับคนในฐานะที่เป็น “ทุน” ที่ไม่ใช่แรงงานที่ทำตามคำสั่ง แต่จะเป็นบุคคลที่ต้องได้รับการดูแลและพัฒนาอย่างเข้มงวด และถูกตัดสินว่ามีประสิทธิภาพแค่ไหน ซึ่งเป็นการสร้างความไม่เท่าเทียมแบบใหม่ภายใต้ความรู้ความสามารถที่ไม่เท่ากัน คนที่มีความเชี่ยวชาญ จะได้รับการยอมรับมากกว่าคนที่ไม่ใช่ คนที่มีความสามารถและมีความรู้ จะได้รับการยอมรับมากกว่าคนที่ไม่ใช่ เสรีนิยมใหม่ จึงมีอิทธิพลในแง่ของการสร้างความสำนึกและประกอบสร้างตัวตนให้คนกลายเป็นผู้ที่ช่วยสร้างผลกำไรและความมั่งคั่งให้กับระบบเศรษฐกิจ และทำให้เราทราบว่า เป็นเรื่องที่มีมนุษย์มีหน้าที่ต้อง “ลงทุนกับตัวเอง” สร้างความเชื่อให้กับอำนาจของตนเอง และต้องเป็นผู้ที่บริหารจัดการตัวเองให้สอดคล้องกับระบบการค้า อันเป็นเป้าหมายที่สำคัญของการสร้างตัวตนมนุษย์ในระบอบเสรีนิยมใหม่ (นฤพนธ์ ดัวงวิเศษ, 2560, น. 54) และเมื่อนำมาพิจารณาการจัดการคนจนภายใต้โครงการบัตรสวัสดิการ พบว่า รัฐมีความพยายามจะเชื่อมโยงแนวคิดเหล่านี้ โดยให้คนจนกลายเป็นแรงงานด้วยเงื่อนไขของการแลกเปลี่ยนเงินตรา เพราะผู้ที่ได้รับบัตรสวัสดิการ และมีความประสงค์จะเข้าร่วมฝึกแรงงานตามโปรแกรม จะได้รับเงินเพิ่มขึ้นตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ ทำให้ในเฟสแรกและเฟสที่ 2 มีจำนวนของผู้ลงทะเบียนเพื่อขอเข้ารับการอบรมอาชีพจำนวนมาก เพราะต้องการแลกเปลี่ยนกับเงินที่จะได้รับเพิ่ม

ดังที่ปรากฏในภาพด้านล่างที่มีกลไกการทำงานผ่านทีมหมอประชารัฐสุขใจ ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นผู้ที่ทำหน้าที่คัดกรองแล้วว่าเป็นผู้ป่วย (ความยากจนตามเงื่อนไข = ความเจ็บป่วย) และเมื่อเห็นว่าป่วยแล้ว ผู้ป่วยจะเป็นผู้ที่สมัครใจเข้าร่วมโครงการต่อจะต้องได้รับการวิเคราะห์เบื้องต้น ส่วนผู้ที่อยู่ในกลุ่มว่างงาน จะถูกจัดอยู่ในกลุ่มโปรแกรมที่เกี่ยวข้องกับเพิ่มทักษะฝีมือและเพิ่มพูนศักยภาพจัดหางานให้) รัฐไม่สนใจความถนัดเฉพาะทาง อาชีพดั้งเดิมที่แรงงานเคยทำมาก่อนหน้า เพราะมองว่า ทักษะเหล่านั้น ไม่ได้นำไปสู่การเพิ่มศักยภาพในการทำงานภายใต้การเปลี่ยนแปลงของโลกในปัจจุบัน ยกตัวอย่างเช่น ในพื้นที่ชุมชนที่ศึกษาที่ส่วนใหญ่เป็นอาชีพเกษตรกรรม 100% ผลจากการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่ ไม่ได้เข้ารับการอบรมต่อเนื่อง เนื่องจากไม่มีเวลาในการไปอบรมและวิชาของการพัฒนาอาชีพ ไม่ตรงกับความต้องการเป็นเรื่องของการแปรรูปสินค้าการเกษตร ซึ่งชาวบ้านทำไม่เป็น และที่ดินในการทำเกษตรยังเป็นปัญหา ไม่สามารถต่อยอดไปสู่โครงการ/กิจกรรมต่าง ๆ ที่ได้รับการอบรมได้

ภาพที่ 5.7

บทสัมภาษณ์เกี่ยวกับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ

ฝึกอาชีพตามความสนใจ ไม่เข้าร่วมคัดสิทธิ์

มาตรการฝึกอาชีพจะเพิ่มความสามารถให้ผู้มีรายได้น้อยสามารถหางานทำได้และให้เครื่องมือทำกินเพื่อแก้ไขความยากจนอย่างยั่งยืน หากผู้มีรายได้น้อยที่ไม่อยากฝึกและไม่ยอมมาฝึกอาชีพ ในปีต่อไปรัฐบาลอาจพิจารณาตัดความช่วยเหลือผ่านบัตรคนจน เนื่องจากไม่พยายามพัฒนาตัวเองให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

สำหรับการฝึกอาชีพจะให้ผู้ลงทะเบียนแสดงเจตจำนงว่าต้องการทำอาชีพอะไร ทางรัฐบาลจะหาแนวทางและรับผิดชอบเข้าไปฝึกอาชีพ เพื่อให้สามารถทำงานหารายได้ได้จริง เช่น อาชีพเกษตรกรรมจะให้ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรเป็นผู้รับผิดชอบ กำหนดให้ปลูกพืชตามที่ตลาดต้องการ โดยรัฐบาลอาจจะรับซื้อผลผลิตทั้งหมด

บทสัมภาษณ์กระทรวงการคลัง (2560)

4 ส.ค.61 - พ.อ.อิทธิชัย นิตยรัตน์ ผู้ช่วยโฆษกประจำสำนักนายกรัฐมนตรี กล่าวถึงการดำเนินโครงการบัตรสวัสดิการแห่งรัฐว่า โครงการนี้ พ.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี ต้องการช่วยเหลือผู้มีรายได้น้อยในการใช้ชีวิตประจำวันให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และต้องการนำข้อมูลของประชาชนมาจัดทำนโยบายเพื่อให้ตรงกลุ่มเป้าหมายมากที่สุด อีกทั้งยังต้องการให้ผู้มีรายได้น้อยได้พัฒนาชีวิตของตัวเองให้ดีขึ้น ซึ่งการดำเนินการโครงการดังกล่าวมีประชาชนลงทะเบียนรับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐทั้งสิ้น 14.1 ล้านคน ผ่านหลักเกณฑ์ได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ 11.4 ล้านคน ซึ่งขณะนี้ได้รับบัตรไปแล้ว 97% โดยสวัสดิการจากบัตรดังกล่าวในเฟสแรก ระหว่างเดือน ต.ค.60 - มิ.ย. 61 สำหรับผู้มีรายได้น้อย 3 หมื่นบาทต่อปี 1 แสนบาทต่อปี จะได้รับเงินจับซื้อของจำเป็นในร้านค้าที่มีเครื่องอุปโภคบริโภคบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ จำนวน 200 บาทต่อเดือน สำหรับผู้มีรายได้น้อย 3 หมื่นบาทต่อปีจะได้รับ 300 บาทต่อเดือน โดยเฟสสอง ระหว่างเดือน ก.พ.61-ก.ค.61 จะมีการปรับเพิ่มเงินให้กับผู้เข้าร่วมโปรแกรมพัฒนาคุณภาพชีวิตและอาชีพที่ภาครัฐจัดให้เป็น 300 และ 500 บาท ตามลำดับ

ข่าวสารจากไทยโพสต์ ลงวันที่ 4 สิงหาคม พ.ศ. 2561

เดิมเงินบัตรคนจน 100-200 บาท แต่ต้องทำกิจกรรม 'โครงการพัฒนาอาชีพ'

นอกจากนี้ ในมาตรการ 'บัตรคนจน เฟส 2' ผู้ที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาอาชีพ จะได้เงินเพิ่มในบัตร โดยผู้มีรายได้น้อยกว่า 30,000 บาท/ปี จะได้รับการเติมเงินค่าซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคที่จำเป็นเพิ่มอีก 200 บาท เป็น 500 บาท/เดือน และผู้มีรายได้น้อยกว่า 30,000 บาท แต่ไม่เกิน 100,000 บาท/ปี จะได้รับการเติมเงินเพิ่มอีก 100 บาท เป็น 300 บาท/เดือน ส่วนผู้ที่ไม่เข้าร่วม จะยังคงได้รับการเติมเงินในบัตรเท่าเดิม

บทสัมภาษณ์ ญาณิ แสงศรีจันทร์ รองอธิบดีกรมบัญชีกลาง ในฐานะโฆษกกรมบัญชีกลาง

ข่าวสารจาก Voice TV ลงวันที่ 4 สิงหาคม พ.ศ. 2561

ทั้งนี้ รายงานของสำนักงานตรวจเงินแผ่นดิน ได้ระบุว่า ผลการประเมินการดำเนินมาตรการพัฒนาคุณภาพชีวิตแห่งรัฐ “ไม่บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่กำหนดไว้” โดยมีการระบุรายละเอียดที่สำคัญ ดังนี้

(1) ผู้มีบัตรสวัสดิการที่เข้าร่วมมาตรการพัฒนาคุณภาพชีวิตไม่เป็นไปตามเป้าหมายที่วางไว้ โดยสามารถอบรมได้เพียงร้อยละ 38.76 ของจำนวนเป้าหมายตามมาตรฐาน คือ จำนวน 8,543,081 คน แต่สามารถอบรมตามมาตรการพัฒนาฯ ได้เพียง 3,310,564 คน

(2) การดำเนินงานตามมาตรการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐไม่แล้วเสร็จตามกรอบระยะเวลาที่กำหนดไว้ และต้องขยายเวลาการดำเนินการรวมถึงขยายเวลาของการจ่ายเงินให้กับผู้แจ้งความประสงค์เข้าร่วมมาตรการด้วย การดำเนินงานตามมาตรการพัฒนาฯ กำหนดกรอบระยะเวลาดำเนินการตั้งแต่วันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2561 สิ้นสุดเดือนธันวาคม 2561 แต่ปรากฏว่าการพัฒนาผู้มีสิทธิเข้าร่วมมาตรการพัฒนาฯ ในระยะที่ 1 ไม่สามารถดำเนินการให้แล้วเสร็จตามกรอบระยะเวลาที่ตั้งไว้ โดยมีผู้ที่ยังไม่ได้รับการพัฒนา/อยู่ระหว่างรอการพัฒนาอีกจำนวน 798,633 คน คิดเป็นร้อยละ 19.26 ของผู้แจ้งความประสงค์เข้ารับการศึกษาเลือกเมนูในการอบรมพัฒนาทั้งหมด ซึ่งต้องมีการขยายระยะเวลาดำเนินการมาตรการพัฒนาฯ ต่อไปในระยะที่ 2 ถึงสิ้นเดือนมิถุนายน 2562

(3) การติดตามและรายงานผลการดำเนินงานมาตรการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐไม่เป็นไปตามหลักเกณฑ์ที่กำหนด การดำเนินงานมาตรการพัฒนาฯ กำหนดให้เจ้าหน้าที่ AO มีหน้าที่ติดตามความคืบหน้าและผลการพัฒนาตนเองของผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐจำนวน 3 ครั้ง ได้แก่ เดือนกรกฎาคม กันยายน และธันวาคม 2561 จากการสัมภาษณ์ผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐที่เข้าร่วมมาตรการพัฒนาฯ จำนวน 336 คน ส่วนใหญ่ให้ความเห็นว่ายังไม่เคยได้รับการติดตามสอบถามผลการพัฒนาการเข้าร่วมมาตรการพัฒนาฯ คิดเป็นร้อยละ 62.50 ของผู้เข้าร่วมมาตรการที่สุ่มตัวอย่าง

(4) การพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้มีรายได้น้อยตามมาตรการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐยังไม่บรรลุผลสำเร็จ จากการสัมภาษณ์ผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐที่ได้เข้ารับการอบรมพัฒนาอาชีพตามมาตรการพัฒนาฯ จำนวน 336 คน พบว่า มีผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ “ไม่ได้นำความรู้จากการอบรมไปใช้ประโยชน์” คิดเป็นร้อยละ 64.88 และมีผู้ที่นำความรู้ที่ได้รับจากการอบรมไปใช้ประโยชน์คิดเป็นร้อยละ 35.12 ของผู้เข้าร่วมมาตรการที่สุ่มตัวอย่าง (สำนักนายกรัฐมนตรี, บทสรุปผู้บริหาร 2562)

ณ ตอนนี เราก็ยอมรับเลยว่า การทำงานกับคนจนไม่ได้มีอะไรเปลี่ยนแปลงเท่าไร ข้อมูลในระบบ เรายังใช้ฐานข้อมูลเดิมที่เราเคยทำมาอยู่เพราะมันเคยชิน อาชีพเค้าก็ทำกันเหมือนเดิมนะเท่าที่เห็น หน่วยงานในพื้นที่อย่างเกษตรอำเภอ หรือ ตำบลเอง ก็ช่วยเหลืออยู่ บัตรไม่ค่อยเกี่ยวเท่าไร เพราะมันไม่ได้มีข้อมูลอะไรที่จะเอามาใช้

(เจ้าหน้าที่ในตำบลปางมะผ้า)

ชาวบ้านตอบรับดีนะคะ ความจริงเรื่องการฝึกอาชีพ เราทำกันมาอยู่แล้ว ชาวบ้านเค้าทำเกษตรกันเนอะแต่ส่วนใหญ่ตอนนี้ ออกไปทำงานนอกพื้นที่ค่อนข้างเยอะ เศรษฐกิจมันไม่ดีด้วยแหละ เลยไม่รู้ว่เค้าเอาไปต่อยอดยังงัยบ้าง

(เจ้าหน้าที่ในตำบลปางมะผ้า)

เรื่องการทำอาชีพของคนในชุมชน โดยเฉพาะในปางมะผ้า เป็นปัญหาที่เฉพาะมาก หน่วยงานที่มา ชอบ เอาความรู้อะไรมาให้ โดยที่ไม่ได้ดูว่าจริง ๆ แล้ว ชาวบ้านเค้าพร้อมไหม มีที่ดินไหม ถ้าพูดถึงเรื่องที่ดินนี้ก็ยาวอีกเหมือนกัน แต่ไว้ก่อน . . . คือ ยกตัวอย่างนะครับ ที่ผ่านมา เจ้าหน้าที่มาให้ชาวบ้านปลูกเมล็ดกาแฟ ปลูกช็อคโกแลต ตอนนั้น ชาวบ้านก็ตาลุกเลย เพราะคิดว่ามันเป็นพืชเศรษฐกิจ รายได้มันดี ชาวบ้านถ่มที่เลย ผมก็ทำเหมือนกัน พอทำเข้าจริง ปรากฏว่า ทุนต่อยอดไม่มี ไม่ได้ทำต่อ เพราะเจ้าหน้าที่ก็ไม่ได้บอกว่า พอเราปลูกแล้ว เราจะทำยังไงต่อ เงินต้องใช้ไปกับอะไร ขายใคร เราไม่รู้เลย

(นักวิชาการและคุณหมอ ผู้เชี่ยวชาญงานด้านชุมชนในตำบลปางมะผ้า)

ความคาดหวังในการให้การฝึกอบรมแรงงานภายใต้มาตรการพัฒนาคุณภาพชีวิตสำหรับผู้ที่ได้รับบัตรสวัสดิการอย่างน้อยก็เป็นการทำให้ผู้ได้รับสิทธิสามารถรับรู้ได้ว่าตนเองเป็นผู้ประกอบการที่สามารถสร้างความมั่นคงจากการเป็นแรงงานอิสระได้ และการเข้าถึงเทคโนโลยีเป็นส่วนหนึ่งของความหวังเหล่านี้ ยังสามารถเข้าถึงได้ ใช้งานเป็น จะยิ่งทำให้โอกาสในการพัฒนาทักษะอาชีพของตนเองก้าวหน้าได้ ซึ่งเทคโนโลยีในความคิดของชาวบ้านจากที่ได้ทำการสัมภาษณ์มา พบว่ายังเป็นสิ่งที่ห่างไกลและดูไม่ได้จำเป็นขนาดนั้น บางพื้นที่ไม่มีสัญญาณอินเทอร์เน็ต ไม่มีเสาสัญญาณโทรศัพท์ และหลายครอบครัว ไม่มีแม้แต่โทรทัศน์ จะมีแต่บางบ้านและร้านค้าที่จะมี และการมีการติดตั้งจานดาว (จานดาวเทียม) และก็จะมีการรวมกลุ่มกันเพื่อเล่นมือถือและดูข่าวสารในโทรทัศน์ แรงงานในกลุ่มเป้าหมายของบัตรสวัสดิการ จึงตกเป็นกลุ่มเป้าหมายของรัฐสวัสดิการแบบเฉพาะเจาะจง และเป็นหนึ่งในหมุดหมายของรัฐที่พยายามจะนำข้อมูลที่ได้เข้าสู่กระบวนการ Taylorism อีกครั้ง เพราะเมื่อไล่ย้อนถึงแนวทางการพัฒนาแรงงานภายใต้โครงการ

พบว่า หลักการของความช่วยเหลือ ยังคงอยู่ภายใต้ว่าทกรรมที่มองว่าแรงงานยัง คือ กลุ่มเปราะบางที่ต้องได้รับการรักษา ความอ่อนแอของแรงงานที่ขาดศักยภาพเป็นสิ่งที่ต้องได้รับการวินิจฉัย

ประชาชนอยู่ในพื้นที่ห่างไกล มีความยากลำบากในการเดินทาง และต้องเสียค่าใช้จ่ายในการเดินทางมากกว่าวงเงินในบัตร อีกทั้งผู้พัฒนาบางส่วน ไม่ให้ความสำคัญและติดภารกิจไม่สามารถเข้าร่วมอบรมได้ การรวมกลุ่มพัฒนาทำได้ยาก รวมทั้งมีคุณสมบัติที่ไม่เอื้อต่อการฝึก

(หัวหน้าผู้ตรวจราชการสำนักนายกรัฐมนตรี, 28 กันยายน 2561)

อย่างไรก็ตาม คณะทำงานที่ถูกจัดตั้งขึ้นมาให้เป็นผู้ที่มีหน้าที่กำหนดเงื่อนไขให้กับคนจนที่เป็นกลุ่มแรงงานนี้ จึงอาจไม่ได้ถูกผลิตขึ้นมาเพื่อให้ความหมายเพื่อช่วยเหลือกลุ่มแรงงานที่ขาดศักยภาพเท่านั้น แต่อาจเป็นการเพิ่มอำนาจในการควบคุมความเป็นไปทางสังคมด้วย เพราะทันทีที่กลุ่มคนเหล่านี้ ได้รับการวินิจฉัยว่ามีความเหมาะสมกับอะไรแล้ว คำวินิจฉัยนั้นจะเป็นการนิยามความหมายให้กับคนเหล่านั้น ๆ ต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขที่ถูกกำหนดไว้ตามลำดับ อย่างน้อยที่สุด คือ การต้องแลกกับการได้รับเงินช่วยเหลือในครั้งต่อไป โดยที่กลุ่มคนเหล่านั้นอาจไม่ได้มีบริบทชีวิตที่สอดคล้องกับสิ่งที่คณะทำงานเหล่านั้นคิดไว้

จังหวัดในเขตตรวจราชการที่ 15 มีเพียงจังหวัดลำปางจังหวัดเดียวที่มีการร้องเรียนกับศูนย์ดำรงธรรมจำนวน 2 ราย เรื่องขอความช่วยเหลือในการเข้าร่วมโครงการบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ เนื่องจากได้ลงทะเบียนโครงการสวัสดิการแห่งรัฐแต่คุณสมบัติไม่ผ่านหลักเกณฑ์ ทั้งนี้ศูนย์ดำรงธรรมจังหวัดได้แจ้งให้สำนักงานคลังจังหวัดลำปางตรวจสอบข้อเท็จจริง พบว่าทั้ง 2 ราย เป็นผู้ไม่ผ่านคุณสมบัติเนื่องจากมีที่ดินทำกินแล้วไม่ทำกิน จึงไม่ผ่านคุณสมบัติตามโครงการประชารัฐสวัสดิการดังกล่าว

(หัวหน้าผู้ตรวจราชการสำนักนายกรัฐมนตรี, 28 กันยายน 2561)¹

¹ รายงานผลการตรวจติดตามโครงการประชารัฐสวัสดิการ การให้ความช่วยเหลือผ่านบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ (ครั้งที่ 2) ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2561 ของหัวหน้าผู้ตรวจราชการสำนักนายกรัฐมนตรี (นายสุรศักดิ์ เรียงเครือ) ในพื้นที่เขตตรวจราชการที่ 15 (จังหวัดแม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง) ระหว่างวันที่ 7-10 สิงหาคม 2561

และด้วยความที่เรายังไม่รู้ว่โครงการนี้เป็นยังไงต่อ เจ้าหน้าที่บอกให้เราร่วมอบรม เราก็กมา แต่พอมาแล้ว เคาก็ให้เรานั่งฟัง มีเจ้าหน้าที่มาแนะนำโครงการว่าจะส่งเสริมอาชีพยังไง เราชอบทำอะไรบ้าง ถ้าเป็นเรื่องการเกษตร ก็จะช่วยเหลือ เรื่องเกษตร แต่พอเอามาใช้จริง ๆ เราไม่มีทุน เลยไม่ได้มาต่อยอดอะไร และหลังจากนั้น ก็ไม่ได้เข้าร่วมโครงการอีกเลย เพราะไม่มีเวลา

เขาให้เราไปฝึกอาชีพ ตอนนั้น เราก็กไม่รู้ว่ต้องไปฝึกอะไร แต่เจ้าหน้าที่บอกว่าฝึกอาชีพที่เราอยากจะทำจะได้มีรายได้เพิ่มขึ้น เพื่อว่าอนาคตข้างหน้าจะได้เอาไปต่อยอดทำต่อ แต่เราก็กไม่ออก เพราะเราทำเกษตรมาตลอด แต่ก็กไปเข้าฝึกกะ มีเพื่อน ๆ ในชุมชน ไปเจอกันที่นั่น เจ้าหน้าที่ก็มาอธิบายโครงการให้ฟังว่เป็นยังไง (แต่จำไม่ได้แล้ว) แล้วก็ใช้เวลาฝึกไปน่าจะประมาณ 3 ครั้ง เดินทางไปฝึกอบรมที่อำเภอปางมะผ้า

เจ้าหน้าที่ที่ให้สัมภาษณ์

ครอบครัวนี้ ระบุว่า การฝึกอาชีพตอนนั้น ก็กไม่รู้ว่เป็นยังไง คิดอย่างเดียวว่ จะไม่ได้เงินต่อในเดือนที่ 2 จึงทำให้ต้องไปเข้าร่วมโปรแกรม ทั้ง ๆ ที่ค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปยังอำเภอปางมะผ้าไปกลับราว 8 กิโลเมตรกับเส้นทางคดเคี้ยวได้เข้า ถือเป็นการลงทุน

ตอนนี้ไม่ได้ฝึกแล้ว ไปครั้งเดียว เพราะต้องทำงาน ไปตอนนั้นก็กได้เงินจากการไปร่วมประชุมด้วย มีค่าเดินทางให้ แต่จำไม่ได้แล้ว เจ้าหน้าที่อบรมเรื่องอาชีพให้เรื่องการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากการเกษตร ได้ความรู้ันะ แต่เราอายุมากแล้วทำอะไรไม่ค่อยเป็น ก็กไปฟัง เจ้าหน้าที่อบรมความรู้ให้ว่เราจะเอาสินค้าของชุมชนไปต่อยอดได้อย่างไรบ้าง แต่เราก็กไม่ออก เพราะปกติ ไม่ได้มีอาชีพเป็นหลัก อาศัยการรับจ้าง เข้าป่าเอาของมาขายบ้าง

เจ้าหน้าที่ที่ให้สัมภาษณ์

เมื่อเป็นเช่นนี้ การเกิดขึ้นของกลุ่มผู้เชี่ยวชาญหรือคณะทำงานเพื่อนำมาจัดการแรงงานที่ปรากฏ จึงไม่ได้มีความหมายเพียงการบ่งชี้ความช่วยเหลืออย่างเฉพาะเจาะจงให้กับกลุ่มแรงงานเท่านั้น แต่มันทำหน้าที่ในการทำให้ภาพของคนจนที่เข้าร่วมโครงการ มีภาพลักษณ์ที่ดูไร้ความสามารถ และไร้ประสิทธิภาพในการบริหารจัดการ และหากได้รับการฝึกอบรมตามโปรแกรมที่วางไว้ แรงงานเหล่านั้นก็จะกลายเป็นส่วนหนึ่งของผู้ที่ถูกพรากออกจากพื้นที่และเป็นตัวแทนของระบบทุนนิยมในการจัดเตรียมโครงการที่เป็นเลิศเพื่อพัฒนาความก้าวหน้าให้กับระบบเศรษฐกิจนั่นเอง

เจ้าหน้าที่: ตอนที่ฝึกอาชีพ ก็จะมีถามความเห็นก่อนนะคะ ว่าอยากทำอะไร เพราะแต่เดิม เราก็ทราบอยู่แล้วแหละว่า น่าจะทำเกษตรเป็นส่วนใหญ่ แต่นโยบายเรา เราอยากให้ชาวบ้านเหมือนแบบมีทางเลือก ลองไปทำอย่างอื่นดู ลองเสนอมาดูว่าจริง ๆ แล้วอยากทำอะไรกัน ซึ่งเราก็จะมีตัวอย่างโครงการที่มีอยู่ในมืออยู่ละ เป็นนโยบายที่ติดมากับโครงการฝึกอาชีพไร่เงาะ พอชาวบ้านเห็นว่าอันไหนพอจะร่วมรับฟังได้ ก็มาให้ร่วมรับฟังด้วยประมาณนี้คะ

ผู้ศึกษา: เหมือนได้ยินมาว่า ถ้าชาวบ้านคนไหนที่มาร่วมฝึกอบรมแล้ว จะได้รับเงินเพิ่ม อันนี้แนวทางเป็นยังไงคะ

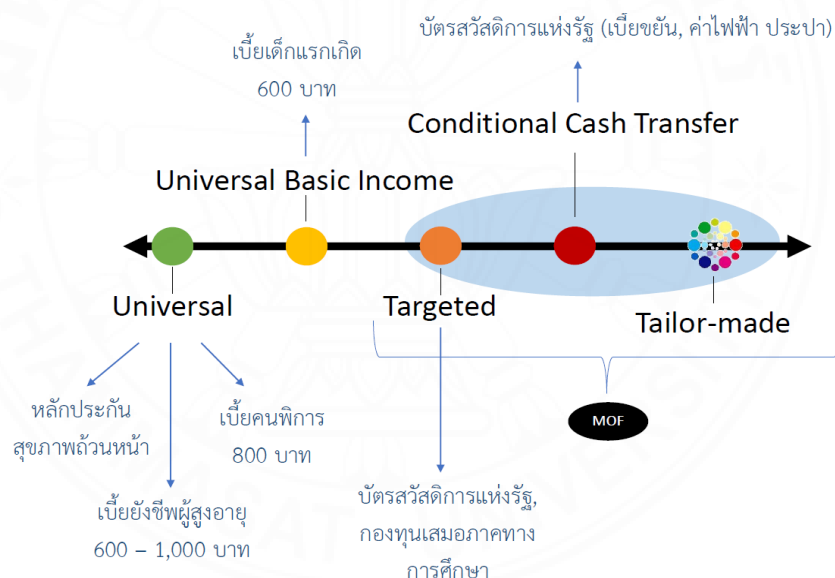
เจ้าหน้าที่: อันนี้ เป็นแนวทางเพื่อที่จะให้ชาวบ้านเข้าร่วมด้วยส่วนหนึ่งคะ แต่คนที่จะได้รับเงินไขแรกคือ ต้องได้รับบัตรสวัสดิการอยู่ก่อนแล้วนะ ถึงจะสิทธิเข้ามาฝึกอาชีพได้ พอมาฝึกแล้ว ลงชื่อมีรายชื่อ เราก็จะส่งรายชื่อไป แล้วมันก็จะอยู่ในฐานข้อมูล ชาวบ้านก็จะได้รับเงินเพิ่ม 200 บาทต่อเดือนเข้าระบบแยกต่างหากต่างเงินสวัสดิการที่ให้ 300 บาทต่อเดือน หรือเท่าไรก็แล้วแต่คน แต่หลังจากนี้ไม่แน่ใจจะว่ามันยังงัยต่อ แต่ชาวบ้านได้รับหมดคะ

ระบบทุนนิยมไม่ได้เป็นแค่ระบบเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ระบบทุนนิยม มันคือ กลไกในการจัดการตัวตนของมนุษย์ และการเปลี่ยนแปลงของทุนในช่วงเวลาต่าง ๆ ส่งผลต่อการประกอบสร้างตัวตนของแรงงานที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละช่วงเวลาผ่านตรรกะการสลายเศษและเวลา เพื่อให้สามารถเคลื่อนย้ายทุนได้อย่างเสรี ในขณะเดียวกัน ก็ให้ความแตกต่างและหลากหลายของลักษณะพื้นที่แต่ละแห่งกลับมาสร้างผลประโยชน์ให้กับนายทุนอีก การจัดการแรงงานในระบบเสรีนิยมใหม่ จึงมีความยืดหยุ่น พยายามขจัดข้อจำกัดต่าง ๆ เพื่อแทรกซึมเข้าไปอยู่ในวิถีชีวิตประจำวันของแรงงาน เน้นการทำงานที่มีอิสระมากขึ้น ซึ่งโครงการยกระดับมาตรฐานชีวิตภายใต้บัตรคนจนก็ได้เน้นการฝึกแรงงานให้กับผู้ที่เป็แรงงานอิสระและเป็นแรงงานนอกระบบ โดยมีการปรับหลักสูตรให้เข้ากับความต้องการและยุคสมัย ปรับรูปแบบการจ้างงาน ทั้ง ๆ ที่ความเป็นจริงแล้วการปรับเปลี่ยนเหล่านั้น คือ การตอกย้ำความโน้มเอียงของระบบการสะสมทุนที่เข้าสู่ระบบแบบ Post-Fordism มากขึ้นเรื่อย ๆ โดยระบบการผลิตนี้ ถือเป็นยุคของการสะสมทุนที่มีความยืดหยุ่น (Flexible Accumulation) มีการขยายตัวของบริการทางการเงิน มีการแตกแขนงของหน่วยการผลิตออกเป็นกลุ่มเล็ก ๆ หลายกลุ่ม ทำให้บทบาทรัฐน้อยลง เหลือเป็นเพียงผู้สนับสนุนและปล่อยให้เอกชนเป็นผู้ดำเนินการแทน ประกอบกับการนำเทคโนโลยีมาเป็นส่วนหนึ่งของระบบการผลิต จึงทำให้รูปแบบการพัฒนาทักษะแรงงานไม่ได้ถูกจำกัดอยู่เพียงโรงงานหรือบริษัทอีกต่อไป ไม่เพียงเท่านั้นนโยบายการจ้างงานภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ ที่สนับสนุนให้เกิดการเคลื่อนย้ายทุนเสรีที่เปิดโอกาสให้แรงงานนำงานกลับไปทำที่บ้านแล้วรับค่าตอบแทนตามจำนวนชิ้นงาน ซึ่งเป็นการผลิตที่ไม่จำกัดเวลาและสถานที่ในการทำงานยังเป็นการสะท้อนให้เห็นช่วงการผลิตแบบ Post-Fordism ยังเป็นระบบสร้างให้การ

จัดการกระบวนการผลิตเกิดขึ้นพร้อม ๆ กันกับการผลิตสินค้าที่แปลกใหม่และให้แพร่กระจายสินค้านั้น ๆ ไปสู่พื้นที่อื่น ที่ไม่ได้มีการผลิตสินค้าในแบบเดียวกัน ฉะนั้น การแข่งขันและการเปิดเสรีในด้านต่าง ๆ ในแง่ของผู้ผลิตที่ต้องทำการผลิตสินค้าและบริการเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของตลาดแล้ว ยังต้องช่วงชิงโอกาสทางนวัตกรรมและเทคโนโลยีในการผลิตด้วย เสมือนเป็นการชุดรีดรูปแบบหนึ่งในระบบทุนนิยมแบบเสรีนิยมใหม่ เพราะการทำงานทั้งในรูปของนายจ้าง หรือในรูปของแรงงาน จะไม่มีความมั่นคงในการประกอบอาชีพ ดูเสมือนเป็นงานที่มั่นคงแต่ระยะสั้นและซ้ำร้าย คือ ผู้ที่เป็นแรงงานกลับไม่รู้สีกว่ากำลังถูกชุดรีดจากระบบและคิดว่าการทำตามโปรแกรมที่ได้รับมาเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาทักษะการทำงานต่อไป ทั้ง ๆ ที่เมื่อได้รับการฝึกทักษะแล้ว รัฐหรือกลุ่มทุนใหญ่คือ ผู้ที่ได้ผลประโยชน์เป็นกำไรส่วนเกินจากการทำงานของแรงงานเหล่านี้ไปอีก (Harvey, 1989)

ภาพที่ 5.8

รูปแบบการจัดการสวัสดิการ

การบีบบังคับให้มนุษย์ต้องรับอะไรเพื่อแลกอะไร คือ การบีบมนุษย์ให้มีโลกทัศน์ใหม่เพื่อสอดคล้องกับระบบที่มีอำนาจจางไว้ ในยุคแรกของระบบทุนนิยมภายใต้วิธีคิดแบบ Taylorism คือ การพยายามย่อวิธีการผลิตให้เหลือแต่ชิ้นงานที่เรียบง่ายที่สุดแล้วให้คนที่ไม่มีทักษะเข้าไปทำการผลิตซ้ำ ๆ แล้วสุดท้ายจึงค่อยนำไปประกอบให้กลายเป็นสินค้าที่สมบูรณ์ออกมา วิธีคิดดังกล่าวมองมนุษย์ที่เข้าไปในระบบสายพานการผลิตในลักษณะที่ว่าเปรียบเสมือนกอริลลาที่ถูกฝึกแล้วนอกจากจะสร้างการผลิตแบบมวลรวม (Mass Production) แล้วก็ยังเป็นสิ่งที่ลดทอนทักษะของมนุษย์

5.4 เทคโนโลยีและความสัมพันธ์ของผู้คน

เสรีนิยมใหม่ เชื่อว่า เทคโนโลยีเป็นกลไกสำคัญในการแก้ไขปัญหาทุกสิ่งได้ ทั้งยังนำไปสู่การคิดค้นผลิตภัณฑ์ใหม่ วิธีการใหม่และนำไปสู่การจัดองค์กรในรูปแบบใหม่ จนทำให้กระแสด้านความคิดนี้ ขยายพรหมแดนไปสู่พื้นที่ของรัฐโดยปริยาย การนิยามความหมายของเทคโนโลยีในฐานะที่เป็นกระบวนการตามธรรมชาติที่นำมาสร้างผลผลิตให้กับมนุษย์ จนลืมนึกไปว่า แท้จริงแล้ว สิ่งที่แฝงตัวอยู่ในระบบความคิดนี้มันกำลังกลายเป็นวังวนใหม่ของปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากสภาวะ Building Block ที่ต่อเติมไม่สิ้นสุด แนวคิดนำไปสู่นโยบาย นโยบายนำไปสู่การคิดค้นระบบ ระบบนำไปสู่การพัฒนาอุปกรณ์และเทคโนโลยี ทั้ง บัตร, TPMap, เครื่องรูดบัตร, ระบบลงทะเบียน, แอปพลิเคชันและอีกมากมายที่แตกแขนงออกมาเพื่อที่การคำนวณ วัดค่าความยากจน และการบริหารจัดการในอนาคต

นโยบายความยากจน ได้รับความสนใจตามสภาพการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ด้วยเรื่องที่สำคัญที่สุด คือ การตามหาความยากจน ซึ่งยากมาก เพราะประเทศไทยเป็นประเทศที่มีระบบเศรษฐกิจแบบนอกระบบ หรือ Informal Sector ค่อนข้างใหญ่ คนที่ทำงานในภาค Informal Sector มักไม่มีนายจ้าง เพราะฉะนั้น การตรวจสอบว่าเขามีรายได้ก็ทำได้ยาก นอกจากนี้ เรามีเกษตรกรจำนวนไม่น้อย มีคนค้าขายเป็นหาบเร่แผงลอยเยอะ ซึ่งคนกลุ่มนี้มีรายได้ไม่แน่นอน เราจะเห็นว่าเขาจนหรือไม่จนมันก็ขึ้นอยู่กับว่าเราไปถามเขาวันไหน หรือถามเขาช่วงไหน ตรงนี้ก็จึงเป็นความยาก นโยบายเรื่องการแก้ปัญหาความยากจนในเมื่อไม่รู้ว่าคุณคนจนคือใคร อยู่ที่ไหน ก็จึงแก้ไม่สำเร็จมาตลอด (สมชัย จิตสุชน, 2560)

ที่ผ่านมา รัฐบาลพยายามแก้ไขปัญหาเหล่านี้มาโดยตลอด ที่รู้จักกันในนามของข้อมูล จปฐ. (ข้อมูลความจำเป็นขั้นพื้นฐาน) ซึ่งเชื่อว่าจะสามารถระบุตัวคนจนได้ แต่พอนำไปใช้จริง ก็กลับเป็นปัญหาโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่มีปัญหาความยากจนเป็นกลุ่มผู้เปราะบางทางสังคมที่ไม่สามารถระบุรายได้ที่แท้จริงของตนได้ เพราะมีงานทำที่ไม่แน่นอน ยิ่งเมื่อโครงการบัตรสวัสดิการแห่งรัฐเข้ามาเป็นกรอบในการวัดและตีกรอบว่าใคร คือคนจนและไม่จนอีก พร้อมกับให้คนเหล่านั้น มาแสดงตัวและรายงานตัวเอง ปัญหาจึงกลายเป็นทวิคูณทันที เพราะระบบที่ถูกออกแบบมา ได้ดึงดูดผู้ที่เข้าเกณฑ์แต่ไม่ได้จนจริงเข้าสู่ระบบด้วย

หลังจากขั้นตอนการลงทะเบียนแล้ว ข้อมูลชุดใหญ่จะถูกนำมาจัดการผ่านนวัตกรรมทางเทคโนโลยีถูกพัฒนาขึ้นในนาม TPMap หรือ Thai People Map and Analytics Platform คือเครื่องมือเชิงนโยบายที่ช่วยแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืน จุดเริ่มต้นของเครื่องมือดังกล่าวมาจากพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี ที่ต้องการทราบว่าใครคือคนจน คนจนอยู่ที่ไหน จึงได้ประสานกับสภาพัฒน์ฯ ทำให้สภาพัฒน์ฯ เริ่มพัฒนา TPMap ในปี 2560 TPMap จึงเป็นระบบ

ฐานข้อมูลขนาดใหญ่ที่ใช้ระบุปัญหาความยากจนและความต้องการพัฒนา ตั้งแต่ระดับบุคคล ครัวเรือน ชุมชน ท้องถิ่น จังหวัดและประเทศ นับเป็นเครื่องมือเชิงนโยบายแรกของประเทศที่สามารถระบุกลุ่มเป้าหมายของการพัฒนาได้ทั้งครัวเรือนและบุคคล

TPMAP จึงถูกกล่าวว่าเป็นเครื่องมือที่จะตามหา “ความจนแบบชี้เป้าได้” เพราะสามารถใช้ระบุปัญหาความยากจนในระดับบุคคล ครัวเรือน ชุมชน ท้องถิ่น / ท้องที่ จังหวัด ประเทศหรือปัญหาความยากจนรายประเด็น ซึ่งทำให้การแก้ปัญหาตรงกับกลุ่มเป้าหมายมากขึ้น และสามารถออกแบบนโยบายโครงการในการแก้ปัญหาให้ตรงกับความต้องการหรือสภาพปัญหาได้ สามารถระบุได้ว่าคนจนนั้นอยู่ที่ไหน มีปัญหาในมิติอะไรบ้าง ผ่านการอาศัยข้อมูลจากหลายแหล่งมายืนยันซึ่งกันและกัน โดยในปัจจุบันใช้สมมติฐานว่าคนที่ได้รับการสำรวจว่าจน (Survey-Based) และยังคงมาลงทะเบียนว่าจนอีกด้วย (Register-Based) น่าจะเป็นคนจนเป้าหมายที่ต้องการความช่วยเหลือเร่งด่วน ดังนั้น TPMAP จึงตั้งต้นโดยใช้ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) จากกรมการพัฒนาชุมชน และข้อมูลผู้ลงทะเบียนสวัสดิการแห่งรัฐจากกระทรวงการคลังมายืนยันซึ่งกันและกันหรืออีกนัยหนึ่ง “คนจนเป้าหมาย” ใน TPMAP ก็คือ คนจนใน จปฐ. ที่ไปลงทะเบียนสวัสดิการแห่งรัฐ

TPMAP สามารถวิเคราะห์ข้อมูลคนจนจากหลายแหล่ง ซึ่ง Data Integration ทำให้ทราบข้อมูลคนจนที่ใกล้เคียงกับความจริงที่สุด สามารถระบุได้ว่า “คนจนเป้าหมาย” มีปัญหาอะไรบ้างในแต่ละมิติจากข้อมูลจำนวนคนในครัวเรือนยากจน ที่ตกตัวชี้วัดความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ในแต่ละมิติ โดยตัวชี้วัดจปฐ. ที่นำมาใช้ในการคำนวณดัชนีความยากจนหลายมิติ (MPI) สามารถระบุกลุ่มที่ต้องช่วยเหลือเร่งด่วนได้รวดเร็ว และชัดเจนมีรายงานเชิงแผนที่ แสดงความยากจนใน 5 มิติ ได้แก่ ด้านการศึกษา ด้านสุขภาพด้านความเป็นอยู่ ด้านการเข้าถึงบริการภาครัฐและด้านการเงิน ระบบ TPMAP (การจัดการข้อมูล) จึงเป็นเทคโนโลยีที่ทำให้เป็นกลไกของการค้นหาและทำให้เชื่อว่า เป็นเครื่องมือหนึ่งในการแก้ไขความยากจนได้อย่างตรงไปตรงมา จำนวนและตัวเลขที่ปรากฏสะท้อนความเป็นธรรมของการช่วยเหลือความจนอย่างไร้อคติ ปราศจากการตีความจากมนุษย์ และอยู่ในฐานะของ “สิ่งใหม่ และเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างมาตรฐานแบบชี้เฉพาะ (Standardization) ข้อมูลที่ถูกถ่ายโอนถ่ายลงสู่กลไกทางเทคโนโลยี เสมือนเป็นคำตัดสินเพื่อชี้ขาด การทำงานของอัลกอริทึม ถือเป็นคำวินิจฉัยที่จะบอกว่าใครคือผู้ที่ถูกเลือก และใครคือผู้ที่ถูกคัดออกจากระบบเทียบกับแต่เดิมที่ระบบเอกสารที่ถูกเขียนและส่งให้เจ้าหน้าที่ที่อาจจะมีความอคติปะปน หลายครั้งที่ประชาชนต่างกล่าวว่า “เพราะเจ้าหน้าที่กรอกรายละเอียดผิด ให้ข้อมูลผิด” มาในสมัยนี้ เรากลับได้ยินแต่คำว่า “ระบบมันไม่อนุมัติ”

การอนุมัติ หรือ ไม่อนุมัติโดยระบบเป็นกระบวนการที่ถูกทำให้เชื่อว่าความยากจนและคนจนจะถูกบริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพและถือเป็นการตอกย้ำถึงกระบวนการสร้างความ

ยากจนที่จะสร้างปัญหาให้ใหญ่โตขึ้น ความจนจะถูกจัดการอย่างซับซ้อนมากขึ้น และจะเกิดผลลัพธ์ที่เกิดจากกลไกการผลักดันและคัดเข้าของระบบ นั่นคือ ผู้ที่จนจากระบบหลายครอบครัวที่ทำการสัมภาษณ์ ระบุว่า ปัจจุบันการรับข่าวสารยังคงอยู่ในพื้นที่จำกัด การเข้าถึงข่าวสารได้จากโทรทัศน์ ซึ่งก็จำกัดเพียงบ้านที่มีและมีจานดาวเทียม (จานดำ) ไม่ก็รับรู้ข่าวสารจากเพื่อนบ้าน ผู้นำชุมชน อาสาสมัครในชุมชนและลูกหลานที่ส่งข่าวเพื่อให้สมาชิกในครอบครัวคนอื่น ๆ เข้าไปแสดงสิทธิ โดยระยะทางจากหมู่บ้านที่ทำการสำรวจก็ห่างไกลจากพื้นที่ลงทะเบียนพอสมควร ไม่สามารถเดินทางทำได้ ต้องสัญจรผ่านรถมอเตอร์ไซด์ หรือรถยนต์ โดยบ้านไหนที่มีรถยนต์และรู้จักกัน ก็จะทำการอาศัยติดรถมาลงทะเบียนด้วยและหารค่าน้ำมันกัน ทั้งหมดนี้ คือ ความเหลื่อมล้ำที่เกิดขึ้นจากการกระบวนการพิสูจน์ความยากจนตั้งแต่ต้นทาง แม้ข้อเท็จจริง ทุกคนในสังคมล้วนมีต้นทุนในการเข้าถึงสิทธิต่าง ๆ แต่ในพื้นที่กรณีศึกษาครั้งนี้ มันได้ฉายภาพให้เห็นความยากลำบากของพื้นที่ที่อยู่ห่างไกลว่ามีต้นทุนมากมายอย่างไรในการต้องเข้ามาพิสูจน์และยืนยันความยากจนของตนเอง

ท่ามกลางกระแสความทันสมัยในโลกยุคเสรีนิยมใหม่ และความพยายามของรัฐในการนำเทคโนโลยีเข้ามาแทนที่เทคโนโลยีแบบเก่า ก่อให้เกิดต้นทุนที่เจ็บปวดหลายประการ เทคโนโลยีที่ถูกพัฒนาขึ้นมานั้น ส่งผลให้เกิดระบบคิดทางสังคมแบบใหม่ จัดระเบียบองค์กรและกลุ่มคนทำงานแบบใหม่ โดยไม่คำนึงถึงมิติอื่น ความพยายามในการนิยามว่ากลไกทางเทคโนโลยีจะเข้ามาช่วยจัดความยากจน ด้วยการพัฒนาระบบที่มีความแม่นยำ เพื่อการประเมินที่แม่นยำและการลดอคติในการตัดสินใจยากจน แต่ทว่า กลไกนี้ กลับแสดงความเห็นถึงความยุ่งเหยิงในการจัดการทั้งในส่วนของผู้ใช้งานและผู้รับสิทธิตกแขนงไป ตามแนวคิดของอาเธอร์ ที่ถูกเดวิด ฮาร์วี (David Harvey) หยิบยกมาอธิบายอีกครั้งว่ามันคือ ปรากฏการณ์ที่วิวัฒนาการของเทคโนโลยีทำการสร้างตัวมันจากตัวมันเอง เกิดสถานะที่เรียกว่า “Combination Evolution” ซึ่งอธิบายว่า วิวัฒนาการของเทคโนโลยีใด ๆ ก็ตาม ที่เกิดขึ้นมาเพื่อแก้ไขปัญหาใด ๆ ก็ตาม ในทางปฏิบัติแล้ว เมื่อมันถูกใช้ไป สภาพการณ์ของกลไกมันจะสร้างให้เกิดโอกาสในการแก้ไขปัญหาย่อย ๆ ขึ้นมาเพื่อหาทางแก้ไขปัญหาที่ใหญ่กว่า ซึ่งมันก็ถือเป็นการผนวกรวมเอาระบบการแก้ปัญหาจากระบบใหญ่ที่มีอยู่เดิม มารวมกับกระบวนการแก้ปัญหาย่อย ๆ ที่เกิดขึ้นต่อเนื่องกันไป เมื่อปัญหาทางเทคโนโลยีและการเมืองถูกผนวกรวม ทั้งสวัสดิการ ความเหลื่อมล้ำ การจัดการความยากจน การพัฒนาเทคโนโลยี ผลที่ตามมา นำมาสู่การแบ่งแยกระหว่างคนที่สามารถช่วงชิงทรัพยากรได้กับคนที่ไม่สามารถช่วงชิงทรัพยากรได้

“คนจน” ในยุคสมัยนี้ การปรับตัวเป็นเรื่องสำคัญ ไม่ใช่เพียงเกิดมาจน แต่ต้องรู้ตัวและประเมินด้วยว่าจนแบบไหน ได้อะไรบ้างและต้องทำอย่างไร เพราะความจนเป็นเรื่องเฉพาะเจาะจง ไม่ได้เป็นสถานะทั่วไปที่ต้องได้รับการช่วยเหลือ การเกิดขึ้นของบัตรคนจนในปัจจุบัน เป็นกรณีที่น่าทึ่งให้เห็นว่าความยากจนเป็นเรื่องที่อยู่บนความท้าทายของยุคสมัย คนจนในยุคปัจจุบัน หากจะอยู่รอดได้

จำเป็นต้องมีเครื่องมือและมีทรัพยากรที่เท่าทันกลไกของรัฐด้วยหรือเรียกว่าได้ว่า ต้องเป็นคนจนที่มีความกระตือรือร้น (Active) จึงจะสามารถเอาตัวรอดได้ อย่างน้อยต้องมีความพร้อมที่จะเข้าถึงทรัพยากรทางเทคโนโลยี ต้องมีเครื่องมือ ต้องมีอุปกรณ์การสื่อสาร ต้องมีอุปกรณ์ต่อพ่วง (Device) เป็นตัวกลางในการเข้าถึงสิทธิความช่วยเหลือต่าง ๆ เพื่อเข้าถึงข่าวสาร ไม่ว่าจะเป็น “เงินเข้าเมื่อไหร่” “มีการปรับเปลี่ยนการให้สิทธิ” อย่างไร

พี่ไปรับสิทธิเพราะว่า พี่รู้ข่าวมาจากข่าว จากอินเทอร์เน็ต เลยลองยื่นไปดู เพราะพี่มีเพื่อนที่อยู่ อบต. มีอะไรก็ถามเค้า ไม่เข้าใจอะไร ก็ถามไปได้ คิดว่ามันเป็นโอกาสนะ คือเหมือนมีคนเอาเงินมาให้เรา รัฐบาลแจก เราก็เอานะ เงิน 500 พี่ว่าพี่เอาไปซื้อของใช้ได้ เยอะนะ แต่ที่นี้ พี่มีอาชีพเป็นพนักงานประจำร้าน แต่พี่มีรายได้ตามเกณฑ์เงินเดือนที่ประกาศรอบแรก ที่ดินก็ไม่มี ไม่มีทรัพย์สินด้วย แต่ถามว่าตอนนี้อาชีพพี่เป็นยังไง พี่ก็ทำมานานแล้วนะ มันเป็นร้านเล็ก ๆ เงินก็ไม่เยอะแต่ก็อยู่ได้ ตอนนี้ลูกก็เรียนธรรมศาสตร์นะ ลูกพี่ก็ได้สิทธิเหมือนกัน อยู่กรุงเทพ (ตัวแทนสมาชิกชุมชนที่ได้รับสิทธิ) ป้ามีลูกสาว 3 คน กะแฟน ตอนนี้อยู่กะแฟน ทาวเฮาส์ 2 ผัง (ที่หนูเห็นสีชมพู) ลูกไปทำงานกรุงเทพหมดเลย ลูกส่งเงินให้ใช้ ไม่ได้แน่นอน แต่ขอเอา ถ้าต้องใช้ตรงไหนที่ไปรับสิทธิ เราแค่คิดว่าเราควรได้ ที่ผ่านมา ป้าเป็นแบบจิตอาสาให้ชุมชนนะ และเป็นสมาชิกกาชาดด้วย เลยลองไปเอาสิทธิดู ปรากฏว่าได้ แต่ให้พูดนะ คือป้าว่ารัฐบาลพยายามหาเสียงด้วยแหละ คือ ถ้าหมดรัฐบาลนี้ไป เราก็ไม่รู้จะได้เงินไหม มันยังมีเวลานี้ เป็นไปได้ก็เอามาก่อน เพราะยังไงเราเอาเงินไปใช้กับชุมชนอย่าแล้ว และใช้จ่ายเองบ้างบางส่วน

(ตัวแทนสมาชิกชุมชนที่ได้รับสิทธิ)

การเข้าถึงข่าวสาร ก็เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นวิธีการปรับตัวของคนจนในฐานะผู้รับที่น่าสนใจ การที่รัฐบาลได้จัดสรรให้นโยบายบัตรคนจนเป็นความช่วยเหลือโดยตรงกับผู้มีเงื่อนไขเฉพาะ โดยไม่ต้องแลกกับการตอบแทนหรือการเข้าโปรแกรมใด ๆ เราจึงเห็นแต่เพียงการตรวจสอบข่าวสารที่เต็มหน้าเพจออนไลน์มากมาย ถึงการตั้งคำถามแต่เพียงว่า “เงินจะเข้ามาเมื่อไหร่” “เช็คสิทธิด่วน” และอีกมากมาย ซึ่งข้อความที่ปรากฏเหล่านี้ หากมองผ่าน ๆ ก็คงมองได้ว่ามันก็เป็นแค่ข้อความหนึ่งทั่ว ๆ ไป แต่หากมองให้ไกลไปกว่านั้น เรากำลังมองเห็นบทบาทที่ย้อนแย้งของคนจนที่กำลังพยายามเข้าถึงและแย่งชิงตำแหน่งของความจนกันอย่างน่าประหลาดใจ คนจนที่กระตือรือร้นที่กำลังมองหาและวาดฝันในโลกของสังคมสวัสดิการว่า อยากจะให้เป็นผู้ที่จนอย่างมีคุณภาพและได้รับความช่วยเหลืออย่างเป็นธรรม สามารถเข้าถึงสิทธิการช่วยเหลือได้ และหวังให้การ

ช่วยเหลือเหล่านั้น เป็นบันไดที่ละขั้นค่อยพยุงให้หลุดพ้นจากความยากลำบากในชีวิตประจำวันได้และกลายเป็นคนที่เข้มแข็งขึ้นมาได้ในที่สุดนั้นกลางเดือน เพราะภาพที่เราเห็นในปัจจุบันกลับสวนทาง เพราะเจตนาของผู้อำนาจในสังคมที่อาจไม่ได้ต้องการให้ภาพของคนจนเป็นภาพที่สวຍงามขนาดนั้น トラบไคที่คนจนและความยากจน ยังเป็นกลไกและฐานเสียงที่สำคัญในทางการเมืองของรัฐและบัตรคนจน ก็เป็นสิ่งที่รัฐ ผู้มีอำนาจทางสังคม ตลอดจนผู้เชี่ยวชาญต่าง ๆ ได้สร้างให้เราเห็นภาพของคนจนในฐานะความเปราะบาง (Passive) ด้วยการนำช่องว่างความเหลื่อมล้ำทางเทคโนโลยีมาซ้ำเติมไปอีก

กระบวนการปรับตัวของคนจนในปัจจุบัน จึงต้องเป็นผู้ที่เท่าทันต่อการเข้าถึงโครงข่ายทางเทคโนโลยีเหล่านี้และแน่นอนว่า ในพื้นที่ห่างไกล อย่างพื้นที่ที่ศึกษาในงานชิ้นนี้ ยังคงเป็นพื้นที่หนึ่งที่แสดงให้เห็นความเหลื่อมล้ำนี้อยู่มากและยังไม่ได้รับการแก้ไข เพื่อสนับสนุนข้อมูล ขออ้างอิง รายงานผลการสำรวจพฤติกรรมผู้ใช้อินเทอร์เน็ตในประเทศไทย ปี 2565 (กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม, 2565) ระบุว่า ในปัจจุบันนี้ มีผู้ใช้อินเทอร์เน็ตในประเทศไทยเติบโตขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทั้งในแง่ของการติดต่อสื่อสาร การดูหนังฟังเพลง การซื้อขายของ การทำธุรกรรมทางการเงิน และการอ่านข่าวสาร โพสต์ บทความ หนังสือ โดยเพื่อพิจารณาจากจำนวนผู้ใช้อินเทอร์เน็ตในประเทศไทยระหว่างปี 2556-2564 ที่จัดทำโดยสำนักงานคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ (กสทช.) ระบุว่า มีผู้ใช้งานอินเทอร์เน็ตสูงถึง 52.5 ล้านคนหรือคิดเป็น 79.3 ของประชากรไทยทั้งประเทศที่มีอยู่จำนวน 66.2 ล้านคน

ประชากรในแม่ฮ่องสอนทั้งหมด ที่ยังไม่ได้ลงทะเบียนกับโครงการเราชนะ เนื่องจากไม่มีโทรศัพท์มือถือและใช้มือถือสมาร์ตโฟนไม่เป็นและรวมไปถึงอยู่ในพื้นที่บนยอดเขาสูงไม่มีสัญญาณอินเทอร์เน็ต มีจำนวนทั้งสิ้น 99,686 คน (ยังไม่ได้รวมกับข้อมูลจากการลงทะเบียนของธนาคารกรุงไทยที่ดำเนินการแต่ละอำเภอ) ด้านธนาคารกรุงไทย แจ้งเพิ่มเติมว่า ธนาคารได้ดำเนินการจัดระบบการลงทะเบียนโครงการเราชนะ สำหรับประชาชนกลุ่มที่ไม่มีสมาร์ตโฟน เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับลูกค้าและประชาชนที่มาลงทะเบียน โดยให้แต่ละสาขาจัดทำระบบแจกบัตรคิวลงทะเบียนตามจำนวนลูกค้าที่สาขาสามารถรองรับได้สูงสุดในแต่ละวัน เริ่มตั้งแต่ช่วงบ่ายของวันที่ 15 ก.พ.2564 เป็นต้นไป อย่างไรก็ตาม การลงทะเบียนสำหรับกลุ่มไม่มีสมาร์ตโฟน ต้องยอมรับว่าวางแผนบริหารจัดการได้ยาก เพราะไม่มีข้อมูลว่าประชาชนกลุ่มนี้มีจำนวนเท่าใด

(เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในจังหวัดแม่ฮ่องสอน,
สัมภาษณ์กับสยามรัฐทีวี, 16 กุมภาพันธ์ 2564)

ข้อมูลในการถือครองและการเข้าถึงอินเทอร์เน็ต เป็นอีกส่วนที่ค้นพบในการศึกษา ในการนำมาพิจารณาในครั้งนี้เพราะวิถีชีวิตของคนในปัจจุบัน มีความเกี่ยวข้องกับอินเทอร์เน็ตและเทคโนโลยีในเกือบทุกมิติของชีวิต รวมถึงการเข้าถึงสิทธิต่าง ๆ ก็อาศัยระบบการลงทะเบียนผ่านแพลตฟอร์มเกือบทั้งหมด ซึ่งกิจกรรมการใช้อินเทอร์เน็ต พบว่า กิจกรรมอันดับ 1 คือ การลงทะเบียน/รับสิทธิ/ตรวจสอบสิทธิโครงการภาครัฐต่าง ๆ มากถึงร้อยละ 77.57% เป็นการสนับสนุนให้เห็นว่า อินเทอร์เน็ต เป็นกระบวนการที่สำคัญอย่างมากในการเข้ารับสิทธิต่าง ๆ ของรัฐ ทำให้ความเหลื่อมล้ำทางเทคโนโลยียังคงเป็นประเด็นที่ถูกกล่าวถึง เป็นช่องว่างทางดิจิทัลที่ยังรอการแก้ไข ถือเป็นปัญหาในเชิงโครงสร้างของผู้เปราะบางทางสังคมเพื่อให้เข้าถึงโอกาสต่าง ๆ อย่างเท่าเทียม

กลุ่มเปราะบางในความหมายทั่วไป อาจรู้จักในนามของกลุ่มเด็ก กลุ่มผู้สูงอายุ ผู้พิการ และผู้ด้อยโอกาสทางสังคมกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งในที่นี้ ผู้เขียนขออนุญาตในนามของผู้ที่อยู่ในพื้นที่ห่างไกลที่มีความเปราะบางในมิติของการเข้าถึงเทคโนโลยี ผลจากการศึกษาครัวเรือนตัวอย่างทั้ง 10 ครัวเรือนข้างต้น จะสังเกตได้ว่ามีจำนวนครั้งหนึ่งที่ไม่มียูปรณ์สื่อสารอย่างโทรศัพท์มือถือและยังไม่สามารถเข้าถึงสัญญาณอินเทอร์เน็ตได้ โดยสัมพันธ์กับรายได้และภาวะความยากจนของครัวเรือนด้วย ยิ่งกระแสธารของความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่พัฒนาและเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ยิ่งทำให้ผู้ที่ก้าวไม่ทันต่อความเปลี่ยนแปลงนี้ตกหล่นไปมากขึ้น การมองข้ามความเหลื่อมล้ำของโอกาสในการเข้าถึงเทคโนโลยีนี้เป็นเรื่องที่ถูกมองข้ามและตอกย้ำให้เห็นชัดเจนตั้งแต่มีโครงการบัตรคนจนและซ้ำร้ายไปอีกจากสถานการณ์โรคระบาดโควิด-19 ซึ่งรัฐบาลได้ดำเนินนโยบายช่วยเหลือหลายประการผ่านการลงทะเบียนทางอินเทอร์เน็ตและให้คนดาวน์โหลดแอปพลิเคชันบนสมาร์ตโฟน เพื่อให้รัฐนำข้อมูลจากการลงทะเบียนนั้นมาต่อยอดการเยียวยาช่วยเหลือต่อไป วิธีการดังกล่าว ถึงเป็นการซ้ำเติมผู้ที่มีรายได้น้อยและไม่มีโอกาสในการเข้าถึงสัญญาณอินเทอร์เน็ตและอุปกรณ์สื่อสาร สะท้อนความไม่พร้อมในเชิงโครงสร้าง ฉะนั้น คงไม่ผิดที่จะกล่าวว่า ในโลกปัจจุบันนี้ ผู้ที่ไม่สามารถเข้าถึงกลไกหรือไม่เรียนรู้ระบบ คือ ผู้ที่เปราะบางในสังคมและต้องตกหล่นไปจากระบบความช่วยเหลือและกลายเป็นผู้ที่ “ทั้งจนและทั้งหมดโอกาส”

ภาพที่ 5.9

ผลการสำรวจกิจกรรมการใช้อินเทอร์เน็ตในประเทศไทย ในปี 2565

กิจกรรมการใช้อินเทอร์เน็ต ในแต่ละวัตถุประสงค์การใช้งานอินเทอร์เน็ต	สัดส่วน
การรับบริการออนไลน์ของภาครัฐ	
■ ลงทะเบียน/รับสิทธิ์/ตรวจสอบสิทธิ์โครงการภาครัฐต่าง ๆ เช่น ไทยชนะ เราชนะ คนละครึ่ง	77.57%
■ ติดตามข่าวสารจากภาครัฐ เช่น รายงานโควิด	49.24%
■ ชำระค่าไฟ/ ค่าน้ำ/ค่าโทรศัพท์/ค่าสาธารณูปโภคต่าง ๆ	39.26%
■ ยื่นแบบภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา/นิติบุคคล/อื่น ๆ ออนไลน์	28.60%
■ ลงทะเบียน/รับสิทธิ์/ตรวจสอบสิทธิ์ประกันสังคม	26.04%
■ ชำระภาษี/ต่อทะเบียนรถยนต์-จักรยานยนต์ออนไลน์	15.07%
■ จองคิวขอรับบริการทางการแพทย์ออนไลน์ (บริการภาครัฐ)	13.52%
■ ยื่นจองคิว/ขอเอกสารออนไลน์ เช่น ขออนุญาตเดินทาง ขอบัตรประชาชน ขอต่อใบขับขี่ แจ้งเกิด ฯลฯ	12.99%
■ แจ้งเปลี่ยนที่อยู่ออนไลน์	3.90%
■ ร้องเรียน/ร้องทุกข์หน่วยงานออนไลน์	3.10%

เมื่อพิจารณาในกรณีของจังหวัดแม่ฮ่องสอน ข้อมูลที่สามารถนำมาพิจารณาร่วมได้ คือ จำนวนการถือครองอุปกรณ์/เครื่องมือสื่อสารและข้อมูลพฤติกรรมการใช้อินเทอร์เน็ต ซึ่งสำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม (2563) ได้ทำการสำรวจไว้ เป็นภาพรวมของจังหวัด ดังตารางที่ 5.1

ตารางที่ 5.1

จำนวนอุปกรณ์/เครื่องมือเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารที่มีในครัวเรือน พ.ศ. 2556-2563

จังหวัดแม่ฮ่องสอน

เครื่องมือและอุปกรณ์สารสนเทศ	2556	2557	2558	2559	2560	2561	2562	2563
โทรศัพท์พื้นฐาน							1,741	2,517
เครื่องโทรสาร	407	953	534	444	43	165		
คอมพิวเตอร์แบบตั้งโต๊ะ	3,909	4,352	3,262	3,194	2,677	3,072	1,620	6,805
คอมพิวเตอร์แบบกระเป๋าหิ้ว	7,936	9,109	8,825	17,259	7,953	8,682		
คอมพิวเตอร์พกพา							6,885	12,495
แท็บเล็ต	871	2,829	2,454	7,802	2,577	3,179	1,251	5,410
คอมพิวเตอร์ขนาดเล็ก (PDA)	34	140						
โทรศัพท์มือถือแบบ สมาร์ทโฟน	3,928	13,199						
เครื่องโทรศัพท์	2,453	5,728	2,803	3,278	6,768	1,371		

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม, 2563

การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของชาวบ้านเมื่อมีบัตรสวัสดิการ ปรากฏชัดในหลายครอบครัวโดยที่ยังไม่ปรากฏตัวเลขในทางสถิติ จึงอาศัยข้อมูลจากการสัมภาษณ์ที่ชาวบ้าน ระบุว่า แต่เดิม ไม่เคยต้องมานั่งตรวจข่าวสาร กลับมาต้องมาตรวจตราข้อมูลผ่านช่องทางต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐมากขึ้นหรืออย่างน้อย หากไม่สามารถใช้อุปกรณ์การสื่อสารและอินเทอร์เน็ตได้ ก็จะอาศัยลูกหลานหรือญาติพี่น้องในการดำเนินการให้ในช่วงแรก ซึ่งถือเป็นกระบวนการที่สำคัญที่สุด หากไม่สามารถลงทะเบียนได้ ก็ต้องรอรอบต่อไป ซึ่งมีความไม่แน่นอนว่าจะมีความเปลี่ยนแปลงในหลักเกณฑ์หรือเงื่อนไขการให้เงินช่วยเหลืออย่างไร ทั้งนี้ ประเด็นที่สนใจในการติดตามข่าวสาร จากการสอบถาม คือ การเช็คจำนวนเงินว่าจะได้เท่าไร ได้วันไหน เพื่อจะได้เตรียมตัวเดินทางไปรับเงิน และชื่อของเข้าบ้าน ส่วนรายละเอียดข่าวสารอื่น ๆ ก็ติดตามผ่านโทรศัพท์ ชั่วสารช่องหลัก ๆ เท่านั้น และเมื่อนำข้อมูลมาพิจารณาข่าวสารต่าง ๆ ในโลกออนไลน์เกี่ยวกับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ก็พบว่า คำสับสนต่าง ๆ ล้วนเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ได้กล่าวมาแทบทั้งสิ้น

ในกรณีหนึ่งที่พบ คือ ของคนที่ไม่สามารถเข้าถึงอุปกรณ์หรืออินเทอร์เน็ตได้ พ่วงกับการเป็นกลุ่มที่ต้องพึ่งพา เช่น กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้ที่ไม่รู้หนังสือ จะไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลได้เลย ยิ่งอยู่ในพื้นที่ห่างไกลจากศูนย์กลางของชุมชน การติดตามข่าวสารจะรับรู้ผ่านผู้นำชุมชน หรือการบอกต่อของคนในชุมชนเท่านั้น ซึ่งเงื่อนไขนี้ นำพาให้เกิดกลุ่มคนที่เรียกว่า “ระบบนายหน้า” ขึ้น โดยคำว่านายหน้าในที่นี้ ไม่ได้เป็นระบบจากการบีบบังคับ แต่เป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากการตกลงระหว่างผู้ต้องการใช้บริการกับผู้ให้บริการ ผู้ให้ข้อมูล คือ ตัวแทนชาวบ้านและผู้นำชุมชนที่รับทราบและมองว่าเป็นเรื่องปกติ เพราะหลายครอบครัว ก็ไม่สามารถเดินทางไปดำเนินการได้ ไปแต่ละครั้งต้องใช้เวลานาน บางคนรอทั้งวัน บางคนรอครึ่งวัน และไม่การันตีว่าจะได้รับการพิจารณาหรือไม่

ขอยกตัวอย่าง ป้ามิ่งละกันครับ คือ ป้านี้ยะ อยู่ในชุมชนเรา เป็นคนดั้งเดิม แต่ก่อนมีอาชีพทำจ้างรายวัน ใครให้ไปทำอะไรก็ไป รายได้ถ้าให้ประมาณอยู่ที่ราว 150 บาท แต่ก็แล้วแต่งานที่จ้างวานให้ไปทำนะ ซึ่งในกรณีของป้า แกมีลูกอยู่ 5 คน ซึ่งแต่ละคน ก็กระจัดกระจายกันหมดละ มีแต่ลูกชายอยู่กับป้าเพียงคนเดียว และทำอาชีพแบบเดียวกัน คือ รับจ้างทั่วไป รายได้ตอนนี้ น่าจะ 300 บาท/วัน ขึ้นต่ำตามที่กำหนดมา ซึ่งตัวของป้าถือเป็นเจ้าของบ้านหลังนี้และมีที่ดิน (ไม่ทราบจำนวน) ส่วนลูกชาย มีรถกระบะและมีชื่ออยู่ในที่ดินนั้น ๆ ผู้นำชุมชนและอสม.ได้ไปแนะนำให้ยื่นสิทธิ ซึ่งป้าและลูกชาย ไม่ทราบเรื่องมาก่อน เพราะไม่ได้ติดตามข่าวสาร ไม่ทราบขั้นตอน ทาง อสม.เลยจัดการดำเนินการให้ พอผ่านไป ปรากฏว่า ครอบครัวนี้ ไม่ได้สิทธิ ทั้ง ๆ ที่ชีวิตความเป็นอยู่ ถือเป็นอีกครอบครัวที่น่าเห็นใจอย่างมาก แต่เข้าใจว่า ด้วยที่มีที่ดิน ซึ่งเคยได้ทราบเรื่องมาว่า คุณป้า ไม่สามารถยกบ้านและที่ดิน ให้กับลูกได้ เพราะกลัวว่าลูกจะ

ไม่ให้อยู่บ้านต่อ คล้ายกับพอไม่มีชื่อก็ไม่มีสิทธิที่จะอยู่บ้าน ซึ่งเราเป็นเจ้าของหน้าที่ ทำอะไรไม่ได้ เพราะการตัดสินใจให้สิทธิไม่ได้อยู่ที่ท้องถิ่น หากแต่อยู่ที่รัฐบาล หน่วยงานกลาง

(ตัวแทนผู้ให้ข้อมูล)

ผู้ที่มาเป็นนายหน้า ชาวบ้านไม่สามารถระบุได้ว่าเป็นใคร แต่จะเป็นบุคคลที่อาจจะเป็นสมาชิกในครอบครัวใดครอบครัวหนึ่งในชุมชน เป็นผู้ที่มีความรู้ อ่านหนังสือ เขียนหนังสือและประสานงานกับเจ้าหน้าที่ในเรื่องการกรอกเอกสารได้

ส่วนใหญ่ก็เป็นคนแก่ที่อยู่ในชุมชน แต่เราพูดคุยกับเขาก่อนนะ ว่าจะให้เราไปทำเรื่องให้ไหม แต่เราขอค่ารถ ค่าเดินทาง คนละ 50 บ้าง 100 บ้างแล้วแต่ กระบวนการที่เราทำก็ไปทำเอกสารให้เขา แต่ขั้นตอนแรก ๆ อาจจะต้องเอาเขาไปด้วยนะ เพราะบางเรื่องมันต้องใช้เอกสารจริงกับต้องแสดงตัวจริง ๆ เราก็ช่วยแต่ละขั้นตอนไป จนเสร็จ

(ตัวแทนผู้ให้ข้อมูล)

ชาวบ้านส่วนใหญ่ ไม่รู้หนังสือกัน เป็นคนแก่เยอะ กับกลุ่มแม่บ้าน บางคนก็พูดไทยไม่ค่อยได้ พอจะต้องไปขอสิทธิ ไปยื่นเอกสาร ก็อาจจะประหม่า กลัวไม่ได้กัน เลยอาศัยให้คนอื่นทำให้ ส่วนจะจ่ายเงินเท่าไร ก็แล้วแต่จะตกลงกัน เขายอมกันแหละ

(ตัวแทนผู้ให้ข้อมูล)

สวัสดิการในปัจจุบัน มีแนวโน้มที่จะเป็นการหยิบยื่นการให้ความช่วยเหลือแบบไม่แน่นอนมากขึ้น โดยความไม่แน่นอนนี้ ทั้งการเปลี่ยนกฎ ปรับเงื่อนไข กำหนดคุณสมบัติใหม่ นำมาสู่การปรับตัวที่ต้องปรับตามกับสถานะชั่วคราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น กระบวนการสร้างความยากจนที่ถูกสร้างขึ้นผ่านกลไกต่าง ๆ ในบริบทต่าง ๆ ทำให้ประชาชนจำเป็นต้องปรับตัวให้เท่าทัน ไม่สนใจการนิยามความหมายแต่หันมาเรียนรู้ระบบและหาวิธีการที่จะต่อรองกับระบบเหล่านั้นเพื่อเข้าถึงทรัพยากรต่าง ๆ แทน เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตคนที่ต้องต่อสู้ดิ้นรนเพื่อให้ตัวเองประสบสำเร็จ โดยแย่งชิงทรัพยากรที่มีจำกัด ส่วนคุณค่าของตนเองจะถูกประเมินอย่างไร ถูกให้นิยามความหมายอย่างไร หรือจะถูกส่งต่อในฐานะชุดความรู้ในลัทธิเสรีนิยมใหม่อะไรนั้นเป็นเรื่องรอง

ระบบทุนนิยมในกระแสเสรีนิยมใหม่ ฉายภาพให้เห็นถึงการถ่างกว้างขึ้นของผู้ด้อยโอกาสในสังคมที่ดูเหมือนว่าการขยับสถานะทางสังคมไปสู่ชั้นที่ดีกว่าจะทำได้ยากขึ้น รวมทั้งผู้ที่เป็นชนชั้นกลางที่ยังไร้หลักประกันในการประคองตัวยังเป็นผู้แบกรับความเสี่ยงและมีโอกาสที่ตกไปอยู่ในกลุ่มก่อนของการนิยามความหมายความยากจนในปัจจุบันและต้องเข้ารับสวัสดิการอย่างจำนวน แต่ผู้ศึกษาเอง ก็ไม่ได้มีความปรารถนาที่จะระบุว่า การล้มล้างระบบทุนนิยมให้หายไปเป็นเรื่องที่สมควร การเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะเศรษฐกิจฐานรากยังเป็นเรื่องที่จำเป็นสำหรับมนุษย์ ความต้องการและความปรารถนาที่จะมีคุณภาพชีวิตที่ดีของปัจเจกชนที่ถูกกลไกในระบบทุนนิยมปลูกฝัง มี

ส่วนของให้เกิดประโยชน์ต่อเศรษฐกิจในภาพรวมได้ แต่ทว่า เมื่อการเติบโตทางเศรษฐกิจไม่ใช่สิ่งที่เพียงพอต่อการทำให้มนุษย์มีชีวิตที่ดีได้ เนื่องจากผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เพิ่มมากขึ้น ไม่ใช่ผลประโยชน์ของมนุษย์ทุกคน แต่เป็นเพียงผลประโยชน์ของคนกลุ่มน้อยที่เป็นชนชั้นนำทางเศรษฐกิจเท่านั้น อีกทั้งแนวทางการช่วยเหลือตามโครงการสวัสดิการแห่งรัฐ ยิ่งแสดงให้เห็นถึงการตอกย้ำสถานการณ์ที่รัฐอาศัยกลไกทุนนิยมเข้ามามีการจัดการวิถีชีวิตของคนและปรับเปลี่ยนกระบวนการสร้างตัวตนของคนผ่านวาทกรรมการช่วยเหลือ ตลอดจนวาทกรรมสวัสดิการสังคมได้แนบเนียนมากขึ้น รัฐเข้ามามีการจัดการการบริโภค การอุปโภค การเดินทาง ฯลฯ นอกเหนือจากการช่วยเหลือที่จำเป็นทั้งในแง่สุขภาพและการศึกษา ที่ผ่านมานักวิชาการหลายท่านได้ออกมาเปิดเผยข้อมูลตัวเลขที่มีนัยแฝงเร้นมากมาย ไม่ว่าจะเป็น จำนวนของผู้มีสิทธิลงทะเบียนโครงการสวัสดิการแห่งรัฐในฐานะของการเป็นฐานเสียงทางการเมืองกลุ่มผู้ประกอบการที่/นายทุนที่ได้รับประโยชน์จากการจำหน่ายสินค้าในร้านธงฟ้าประชารัฐ, การฉวยโอกาสของกลุ่มคนที่ไม่ได้จนจริงแต่มีเงื่อนไขตรงตามสิทธิ, การกล่าวอ้างฐานข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data) และอีกมากมาย จนมีคำถามสำคัญ คือ การช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสผ่านการให้เงินลงในบัตรสวัสดิการนั้น มีผลอย่างไรต่อในทางสหวิทยาการบ้าง ตัวตนของพวกเขาถูกปรับเปลี่ยนไปอย่างไรภายใต้กลไกของอำนาจการจัดการนี้ คนส่วนใหญ่ยังไม่รู้ว่าจะอะไร คือ เทคโนโลยีที่จะเข้ามามีผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของพวกเขา ทำให้ในปัจจุบันรัฐนำเอาเทคโนโลยีเข้ามามีการจัดการและควบคุมประชากร โดยเริ่มต้นจากคนที่รัฐมองว่าเป็นผู้ด้อยในสังคม เพราะเชื่อว่าคนเหล่านี้จะไม่ตั้งคำถามต่อแนวทางการพัฒนา ไม่มีความเป็นกลุ่มก้อนที่ชัดเจน มีสถานะของความเป็นปัจเจกที่ต้องยอมรับต่อนโยบายการให้ที่รัฐจัดหามาจากเงื่อนไขชีวิตที่แตกต่างกัน

บทที่ 6

บทวิเคราะห์การจัดสวัสดิการคนจนกับ “บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ”

ในส่วนนี้จะเป็นการวิเคราะห์ผลการศึกษาลงหลังจากที่ได้ผลการลงสนาม เพื่อมุ่งพิจารณาให้เห็นถึงลักษณะของสวัสดิการที่มีกระบวนการและกลไกที่มีส่วนทำให้กระบวนการสร้างความจนถูกฉายภาพขึ้นอีกครั้งภายใต้แนวทางของเสรีนิยมใหม่ ระบบดังกล่าว แม้จะเป็นความพยายามที่จะแก้ไขปัญหาในระบอบทุนนิยมและพยายามหาทางออกให้กับวิกฤติการณ์ต่าง ๆ แต่ฐานคิดในการนำมาปรับใช้ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าเต็มไปด้วยนัยทางการเมือง ที่ท้ายที่สุดจะทำให้กลุ่มผู้ประกอบการที่เป็นนายทุนขนาดใหญ่เติบโตได้อย่างมหาศาลอีกครั้ง

การให้สวัสดิการผ่านบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ เป็นรูปธรรมธรรมที่เกิดขึ้นที่แสดงให้เห็นถึงแนวทางการช่วยเหลือคนจนและขยายปีกระบบการผลิตของนายทุนไปพร้อม ๆ กัน หมายความว่านำเอาการผลิตสินค้าและการบริการเข้ามาเป็นส่วนประกอบสำคัญในการดำเนินนโยบายช่วยเหลือสร้างพื้นที่เฉพาะและองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องให้เข้ามาอยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ โดยปราศจากเทศะและเวลา และสร้างแรงงานเฉพาะจากระบบนี้ผ่านการแลกเปลี่ยน โดยผู้ที่เข้ามาอยู่ในระบบนี้ได้ จำเป็นต้องเรียนรู้และอาศัยช่องว่างต่าง ๆ โดยไม่สนใจการตอกย้ำความหมายของรัฐ หรือให้นิยามความยากจนที่ลดทอนรายละเอียดต่าง ๆ เพียงเพื่อต้องการให้ตนเข้าไปมีรายชื่ออยู่ในระบบ และกลายเป็นหน่วยที่ถูกนับจากรัฐต่อไป ความมุ่งหวังของผู้ศึกษา จึงต้องการสะท้อนให้เห็นความพยายามของกลไกต่าง ๆ ที่รวบรวมมาจากฐานข้อมูลต่าง ๆ เพื่อชี้ให้เห็นเงื่อนไขเหล่านี้ พร้อมนำมาวิเคราะห์ว่า แต่ละกลไกที่เกิดขึ้น มีที่มาอย่างไรและทำงานบนพื้นที่ต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันของผู้คนได้อย่างไร

6.1 บัตรสวัสดิการแห่งรัฐในฐานะของเครือข่ายทุน-รัฐ

ความจน และคนจนเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับสังคมโลกมาช้านาน ความแตกต่างและโอกาสในการแข่งขัน สร้างความไม่เท่าเทียมให้เกิดขึ้นอย่างเป็นปกติ มนุษย์ในโลกของตลาดเสรีนิยมใหม่ จึงต้องเป็นแรงงานที่มีทักษะ มีแนวคิดและมีความสามารถเพื่อแข่งขันแย่งชิงผลประโยชน์ที่มีอย่างจำกัดได้ ความไม่เสมอภาคที่เกิดขึ้นเป็นเรื่องธรรมชาติที่ทำให้เกิดผู้ชนะและผู้แพ้ และผู้ชนะเท่านั้นที่ครอบครองส่วนแบ่งไปได้ และกลายเป็นคนที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจในที่สุด

ภาพที่ 6.1

ตัวอย่างวาทกรรมการหาเสียงต่อการจัดการคนจนของพรรคการเมือง

ความยากจนในสังคมไทย เป็นเรื่องที่ถูกพูดถึงในทางการเมืองทุกระดับทุกระดับ การขีดเส้นตายให้กับความยากจนเป็นวาทกรรมทางการเมืองที่พรรคการเมืองแต่ละพรรคต่างหาแนวทางเพื่อจัดที่ทางให้กับความยากจนแตกต่างกันไป ไม่ว่าจะเป็นความยากจนเป็นศัตรู: การ “ลดความอยากจน” ของชาวชนบท ถือเป็นการป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาที่จะนำไปสู่การสนับสนุนขบวนการคอมมิวนิสต์ เสริมสร้างความมั่นคงของประเทศไทย เนื่องจากคอมมิวนิสต์ถูกนับว่าเป็นภัยของชาติและสถาบันพระมหากษัตริย์ ฉะนั้น ความยากจนของผู้คนจึงเป็นกุญแจสำคัญหนึ่งในการต่อสู้กับภัยคอมมิวนิสต์ จนถูกยกให้เป็น “สงครามความยากจนของราษฎร” ความยากจนเป็นเรื่องของประชาธิปไตย ผ่านแนวคิดการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น สร้างความเท่าเทียม เพื่อลดทอนข้อเรียกร้องของคนกลุ่มต่าง ๆ และให้เกิดการเมืองแบบสายกลาง การมองความยากจนเป็นสนามรบ: เปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า ภายใต้การนำของนายกรัฐมนตรี พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ณ วันที่ 4 สิงหาคม 2531 เป็นต้น (ไทยพีบีเอส, 2565)

สถานการณ์ในประเทศ ในแต่ละช่วงเวลาจะมีคนจนที่เพิ่มหรือลดลงจากเงื่อนไขมากมาย ซึ่งนับแต่ปี 2559 เป็นต้น พบว่า บัตรสวัสดิการแห่งรัฐมีผู้ลงทะเบียนมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง จากราว 14 ล้านคนในปี 2560 ได้เพิ่มขึ้นเป็น 22 ล้านคนในการลงทะเบียนรอบล่าสุด แต่หลังจากขั้นตอนการตรวจสอบคุณสมบัติแล้ว ผู้ได้รับบัตรยังค่อนข้างคงที่ในระดับ 13-14 ล้านคนมาโดยตลอด มติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2023 ได้รายงานว่ามีผู้ได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐล่าสุด 14,596,820 ราย ยอดผู้ได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐที่คิดเป็น 3 เท่าของจำนวนผู้ยากจน ส่วนหนึ่งเป็น

ผลจากเกณฑ์การรับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ที่ไม่ได้ต้องการช่วยเหลือเฉพาะกลุ่มคนยากจน แต่ต้องการช่วยเหลือกลุ่มคนเกือบจนด้วย เพราะตั้งเพดานรายได้ไว้ที่ 100,000 บาท/คน/ปี ซึ่งคิดเป็น 3 เท่าของเกณฑ์ความยากจน หากคิดจากฐานรายได้ดังกล่าวถือว่าตั้งเป้าช่วยเหลือผู้มีอายุ 18 ปีขึ้นไปถึง 30% ของสังคม

จุดหนึ่งที่น่าสนใจ คือ การตั้งเป้าหมายของรัฐบาลที่มีตัวชี้วัดในการเพิ่มจำนวนผู้ได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ เช่นเมื่อ 1 กุมภาพันธ์ 2022 คณะรัฐมนตรีกำหนดกลุ่มเป้าหมายผู้ถือบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ทั้งรายเดิมและรายใหม่ รวมกันถึง 20 ล้านคน ซึ่งดูจะผิดลูกผิดฝา เพราะแทนที่รัฐบาลจะตั้งเป้าหมายว่า คนจนจะต้องลดลง แต่รัฐบาลกลับสนใจจำนวนผู้ที่เข้ามาเป็นคนจนที่เพิ่มขึ้น

คำถามสำคัญ คือ นอกเหนือจากที่รัฐจะสนใจแต่ตัวเลขคนจนที่อยู่ในระบบแล้ว ความจนในมิติอื่น ๆ รัฐจะดำเนินการอย่างไร ในระดับพื้นที่จริง ความยากจน ยังคงเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยการพิจารณาคุณสมบัติอย่างรอบด้าน ยังมีคนอีกหลายกลุ่มที่มีบริบทชีวิตไม่สอดคล้องกับระบบการลงทะเบียนจำนวนมาก อาทิ กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มผู้ป่วยติดเตียง กลุ่มผู้พิการและกลุ่มเปราะบางอีกมากมาย ซึ่งควรต้องได้รับการช่วยเหลือก่อนและอาจได้รับการยกเว้นจากกระบวนการรายงานตัวด้วยการนำฐานข้อมูลเดิม มาเป็นหลักฐานยืนยันสิทธิในเบื้องต้นและอาศัยหน่วยงานท้องถิ่น หรือชุมชนเป็นผู้ตรวจสอบว่า คราวเรือนั้น ๆ ยังมีสมาชิกที่เปราะบางอยู่จริง และทำการส่งต่อข้อมูลไปยังผู้ที่ทำหน้าที่ต่อไป เพื่อให้รายชื่อปรากฏอยู่ในฐานข้อมูลแม้บุคคลนั้นจะไม่ได้มายืนยันสิทธิด้วยตัวเองก็ตาม การไม่มารายงานตัวเท่ากับไม่แสดงสิทธิและเมื่อไม่มาแสดงสิทธิ คือ การตัดออกจากระบบไป จึงอาจยังไม่ใช่วิธีคิดที่สามารถกระทำได้ ยิ่งไปกว่านั้น หลังจากสถานการณ์การระบาดของโควิด-19 ผ่านพ้นไป มีการเพิ่มขึ้นของความยากจนในประเทศไทยเพิ่มขึ้นอย่างมาก ซึ่งจากรายงานของสภาพัฒน์ ในปี 2563 ได้ออกมาระบุว่า สัดส่วนของคนจนในปี 2563 เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 12.7 ในไตรมาส 1 และร้อยละ 14.9 ในไตรมาส 2 ของปีเดียวกัน และยังไม่จำแนกไปถึงผลกระทบในกลุ่มของผู้เปราะบางกลุ่มต่าง ๆ ทั้งเด็กและเยาวชน กลุ่มชาติพันธุ์ คนไร้บ้าน และคนว่างงาน ซึ่งคนกลุ่มนี้ ส่วนใหญ่เป็นผู้มีการศึกษาน้อย การเข้าถึงและโอกาสเข้าสู่เทคโนโลยีมีต่ำ ทำให้ช่วงลือคดวุ่นไม่สามารถเข้าถึงบริการของรัฐได้ ผู้ได้รับผลกระทบไม่สามารถลงทะเบียนเพื่อรับสิทธิความช่วยเหลือต่าง ๆ ได้ เนื่องจากความยากจน และรัฐเอง กลับพิจารณาการช่วยเหลือเฉพาะผู้ที่อยู่ในระบบเท่านั้น ซึ่งนับเป็นปัญหาที่สำคัญที่ยังไม่ได้รับการแก้ไข และมีแนวโน้มว่าจะนำไปสู่การเกิดปัญหาความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงสวัสดิการในระยะยาว อีกทั้ง วิธีการแบบนี้ทำให้ผู้ถือบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ กลายเป็น “คนจนการเมือง” ที่ได้รับเงินแจกจากรัฐทุกเดือน เพื่อปลุกฝังให้ชนชนนโยบายพรรคแกนนำรัฐบาลเป็นผู้จงรักภักดีในพรรคถึง 20 ล้านคน เปรียบเทียบกับสมาชิกพรรคพลังประชารัฐ เมื่อปี 2562 มีเพียงไม่ถึง 5 หมื่นคน

“บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ” หรือ บัตรคนจน ซึ่งเป็นนโยบายที่ถูกคิดค้นมาภายใต้นโยบายของรัฐบาล พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา ในช่วงปี 2560 ล่าสุดได้ถูกนำมาต่อยอดโดยมี 2 พรรคการเมืองที่นำมาปรับเปลี่ยน ถือเป็นการรีโนเวตนโยบายเดิม คือ พรรคพลังประชารัฐ นำโดย พล.อ. ประวิตร วงษ์สุวรรณ รองนายกรัฐมนตรี ภายใต้ชื่อโครงการ “บัตรประชารัฐ” ซึ่งไม่สามารถปฏิเสธความเชื่อมโยงได้ เพราะสมาชิกพรรคบางส่วนมาจากคณะรัฐมนตรีในรัฐบาล คสช. และยังมีอดีตสมาชิกพรรคบางท่านที่มาจากหลากหลายพรรค ไม่ว่าจะเป็นพรรคเพื่อไทย ประชาธิปัตย์ ภูมิใจไทย ซึ่งได้เข้าร่วมกับพรรคพลังประชารัฐ และในช่วงของการหาเสียง นโยบายของพรรคที่สอดคล้องต่อเนื่องกันกับนโยบายของ คสช. โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นโยบายบัตรสวัสดิการแห่งรัฐที่เลขาธิการพรรค เคยกล่าวไว้บนเวทีปราศรัยใหญ่ที่จังหวัดลพบุรี ในวันที่ 3 กุมภาพันธ์ 2562 ว่า “พร้อมทำการเพิ่มเงินจาก 200-300 บาท มาเป็น 700 บาท/เดือน” ขณะที่ “ประยุทธ์ จันทร์โอชา” ในฐานะประธานคณะกรรมการกำหนดแนวทางและยุทธศาสตร์ พรรครวมไทยสร้างชาติ หรือ รทสช. ได้ประกาศนโยบายบัตรสวัสดิการแห่งรัฐพลัส เพิ่มวงเงินในบัตรเป็น 1,000 บาท เมื่อมีการเลือกตั้งเสร็จสิ้น พรรคพลังประชารัฐ สามารถจัดตั้งรัฐบาลได้ และสส.ของพรรคทั้งหมดลงคะแนนเสียงให้กับพลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา ให้กลับมาดำรงตำแหน่งอีกครั้ง (วิระวัฒน์ ภัทรศักดิ์กำจร, 2563)

เรื่องบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ จะทำให้ดีที่สุด ถ้าให้ดีจะเพิ่มเป็น 1,000 บาท ซึ่งก็ต้องดูงบประมาณ ถ้าพูดแล้วไม่รับผิดชอบก็ลำบากจะทำให้มีปัญหาตรงอื่นด้วย ...อย่าลืมนรวมไทยสร้างชาติ เด้อ อย่าลืมเด้อ ทำแล้ว ทำอยู่ ทำต่อ ให้ทุกอย่างดีขึ้น อย่าลืม อย่าทิ้งรวมไปสร้างชาติ 16 เขต เหมามาหมด

(คำปราศรัยหาเสียงของ พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา, 25 กุมภาพันธ์ 2566)

ภาพที่ 6.2

บรรยากาศการหาเสียงปราศรัยของพรรคพลังประชารัฐ

“บัตรสวัสดิการ ชอบไหมครับ ? เอาเพิ่มไหม ได้ตั้งค์เพิ่มเอาไหม ได้ของเพิ่มเอาไหม
อ้าววว !!! ถ้าเอา เลือกพรรคพลังประชาชน”

(“สนธิรัตน์” ปราศรัย สัญญาว่าจะเพิ่มเงินบัตรคนจน, 9 มีนาคม 2562)

“บัตรคนจน” ถูกนำมาเป็นนโยบายหาเสียงอย่างมากมาย แม้จะผิดกติกาการหาเสียงที่ห้ามขายนโยบายให้กับประชาชน เพราะถือเป็นการสัญญา แต่ในความเป็นจริง คงปฏิเสธไม่ว่านโยบายนี้มีประชาชนอยู่บนฐานการหาเสียงเกือบ 21 ล้านคน และพรรคการเมืองเก่า หวังว่าประชาชนกลุ่มนี้จะเป็นฐานเสียงสำคัญให้ชนะการเลือกตั้ง เพราะประชาชนต้องการได้เงินจากรัฐบาลต่อเกรงว่าหากเลือกพรรคอื่น จะไม่ได้รับเงินต่อ

ภาพที่ 6.3

บรรยากาศการหาเสียงปราศรัยของพรรคการเมืองต่าง ๆ เรื่องบัตรคนจน

บัตรคนจนจึงมีนัยยะที่แยกไม่ออกจากมิติทางการเมือง

โดยเฉพาะเมื่อเกิดการแยกขั้วทางการเมือง อีกทั้งเป็นการสลายภาพความแข็งแกร่งว่าพรรคที่มีทหารเป็นแกนนำ มีความอ่อนน้อมและเข้าใจประชาชน โดยเฉพาะความยากจนของคนจน เป็นการลดภาพความแข็งแกร่งของระบบการทำงานที่ดูเข้าถึงประชาชน ดูเห็นใจประชาชน ดูเข้าถึงง่าย ซึ่งนโยบายบัตรคนจนเป็นนโยบายสื่อกลางหนึ่งที่มีส่วนทำให้ประชาชนกับรัฐบาลมีความใกล้ชิดกันมากขึ้น

ภาพที่ 6.4

การนำเสนอข่าวของภาครัฐเมื่อวันที่ 5 ก.พ.256 จาก Voice TV

ส่วนในมิติทางตัวเลข พบว่า เมื่อย้อนดูสถิติจำนวนคนถือบัตรคนจนตั้งแต่ปี 2560-2564 จากการรวบรวมข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ พบว่า ในปี 2560 มีคนถือบัตรคนจนประมาณ 14 ล้านคน ปี 2561 มีคนถือบัตรคนจนประมาณ 11 ล้านคน ปี 2562 มีคนถือบัตรคนจนประมาณ 15 ล้านคน ปี 2563 มีคนถือบัตรคนจนประมาณ 14 ล้านคนและปี 2564 มีคนถือบัตรคนจนประมาณ 13 ล้านคน โดยในปี 2565 ครม.ตั้งเป้าไว้ 20 ล้านคน (คาดว่าจริง 17 ล้านคน) สิ่งที่น่าสังเกต หากนับจำนวนคนยากจนจากผู้ถือบัตรคนจน มีจำนวนเฉลี่ย 13 ล้านคน/ปี เมื่อเปรียบเทียบกับปี 2565 ที่คณะรัฐมนตรีตั้งเป้าหมายไว้ 20 ล้านคน หมายความว่า จำนวนคนจนอาจจะเพิ่มขึ้นจากปีที่แล้วประมาณ 4-7 ล้านคน รวมถึงตัวเลขในปีก่อน ๆ จะพบว่า ผู้ถือบัตรคนจนมีจำนวนขึ้นลงโกลี ๆ กัน แต่ก็ยังไม่เห็นแนวโน้มที่จะลดลงมากกว่าเคย

ตัวเลขเหล่านี้สะท้อนถึงคนที่มียาได้น้อยที่ยังต้องเป็นกลุ่มเป้าหมายที่พึ่งพาสวัสดิการอีกในอนาคต (และเหมือนจะมากขึ้น) ซึ่งตลอดระยะเวลา 5 ปีของการทำโครงการบัตรสวัสดิการแห่งรัฐเพื่อแก้ปัญหาความยากจน รัฐบาลทุ่มงบประมาณทั้งหมดมากกว่า 2 แสนล้านบาท จากข้อมูลดังกล่าว ชวนตั้งคำถามกับโครงการที่เกิดขึ้นว่า มันตอบโจทย์การช่วยเหลือคนจนและแก้ปัญหาความยากจนในระยะยาวหรือเป็นเพียงนโยบายประชานิยมในยุคเสรีนิยมใหม่ที่ต้องการเพียงฐานคะแนนเสียงและสนับสนุนความมั่งคั่งของนายทุน ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาจากชุดข้อมูลคนยากจนที่ต้องการความช่วยเหลือเร่งด่วนในประเทศไทย คือ กลุ่มคนที่ได้รับการสำรวจว่ามีฐานะยากจน จากข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ที่ถูกคัดเลือกจากคุณภาพชีวิตขั้นพื้นฐานอยู่ในระดับต่ำ โดยมีตัวชี้วัดประเมินผล เช่น สุขภาพ สภาพแวดล้อม การศึกษา รายได้และการดูแลจากครอบครัว ส่วนจากการสำรวจของกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย รวบรวมโดย TPMAP หรือระบบบริหารจัดการข้อมูลการพัฒนาคนแบบชี้เป้า (Thai People Map and

Analytics Platform) พบรายละเอียดในปี 2560-2562 ดังนี้ ปี 2560 มีคนจนที่ต้องการความช่วยเหลือเร่งด่วน 5.5 ล้านคน ถือบัตรคนจน 1.7 ล้านคน, ปี 2561 มีคนจนที่ต้องการความช่วยเหลือเร่งด่วน 3.1 ล้านคน ถือบัตรคนจน 9.4 แสนคนปี 2562 มีคนจนที่ต้องการความช่วยเหลือเร่งด่วน 2.3 ล้านคน ถือบัตรคนจน 7 แสนคน

สิ่งที่น่าสนใจจากตัวเลขข้างต้น คือ ในระหว่างปี 2560-2562 จำนวนคนจนที่ต้องการความช่วยเหลือเร่งด่วนมีจำนวนน้อยกว่าคนที่ถือบัตรคนจนหลายเท่าตัวหรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คนจนส่วนใหญ่ในกลุ่มนี้ไม่ได้เข้าร่วมบัตรคนจน ยกตัวอย่างข้อมูลปี 2560 ที่มีจำนวนคนถือบัตรคนจนประมาณ 14 ล้านคน โดยอ้างอิงผลสำรวจของ TPMAF ที่ระบุว่ามีคนจนที่ต้องการความช่วยเหลือเร่งด่วนประมาณ 5.5 ล้านคน แต่มีเพียง 1.7 ล้านคนเท่านั้นที่ลงทะเบียนบัตรคนจน นั่นหมายความว่าคนจนที่เหลืออีกราว 3.8 ล้านคนไม่สามารถเข้าถึงบัตรนี้ได้ และโครงการบัตรคนจนอาจจะช่วยคนจนไม่จริงมากกว่า (TPMAF, 2562)

ในมิติทางเศรษฐกิจ อยู่ภายใต้กรอบการอธิบายทางเศรษฐศาสตร์ โดย “บัตรคนจน” ถือเป็นภาระกระตุ้นเศรษฐกิจวิธีหนึ่ง เพราะยังมีการใช้จ่ายใช้สอยมาก จะเกิดเงินหมุนเวียนในระบบมาก ทำให้เศรษฐกิจเติบโตดี เป็นสิ่งที่รัฐบาลทุกยุคยุคสมัยดำเนินการเป็นปกติ การกระตุ้นเศรษฐกิจผ่านการอัดฉีดเงินเข้าระบบผ่านผู้มีรายได้ระดับต่าง ๆ จะมีลักษณะที่แตกต่างกัน และการอัดฉีดเงินให้ผู้มีรายได้น้อยจะส่งผลต่อการกระตุ้นเศรษฐกิจมากกว่า เพราะผู้มีรายได้น้อยมีแนวโน้มจะนำเงินออกไปใช้จ่ายใช้สอยมากกว่า (เพราะมีรายได้น้อย เงินที่ได้มาจึงจำเป็นต้องการใช้ชีวิต) ในขณะที่ผู้มีรายได้ปานกลางถึงสูงจะส่งผลต่อเศรษฐกิจน้อยกว่า (เพราะมีรายได้ไม่น้อย เงินที่ได้มาจึงจำเป็นต้องการใช้ชีวิตน้อยกว่า) ซึ่งแนวทางการช่วยเหลือที่ผ่านมานับตั้งแต่เริ่มโครงการในปี 2559 พบว่ามีผู้เข้ามาขอลงทะเบียนเพื่อรับการช่วยเหลือเป็นจำนวนมาก เริ่มจากปี 2559 มีผู้ลงทะเบียนจำนวนทั้งสิ้น 8 ล้านคน, ปี 2560 มีจำนวน 14 ล้านคน, ปี 2561 จำนวน 11.4 ล้านคน, ปี 2562 จำนวน 14.5 ล้านคน และในปี 2563 มีผู้ลงทะเบียนเพื่อรับการช่วยเหลือในปี 2563 จำนวน 14.6 ล้านคน (กรมบัญชีกลาง, 2562) และใช้งบประมาณไปแล้วเกือบ 164,000 ล้านบาท

สมชัย จิตสุชน (2561) ได้ระบุว่า นโยบายความยากจน ได้รับความสนใจมากขึ้นเรื่อย ๆ ตามความเปลี่ยนแปลงของสภาพทางการเมือง โดยช่วงหลังมีความพยายามหาเสียงผ่านการอ้างว่าเป็นการแก้ปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำ แต่ปัญหาก็คือ นโยบายที่ผ่านมามีปัญหาหลากหลายประการ ซึ่งเรื่องสำคัญที่สุด คือ การตามหาคนจนให้เจอทำค่อนข้างยาก เนื่องด้วยอุปสรรคที่หลากหลาย อาทิ การมีระบบเศรษฐกิจแบบนอกระบบ (Informal Sector) ค่อนข้างใหญ่ คนที่ทำงานในภาค Informal Sector มักไม่มีนายจ้างเพราะฉะนั้น การตรวจสอบว่าเขามีรายได้เท่าไรก็ทำได้ยาก ไม่เพียงเท่านั้น ยังมีอาชีพเกษตรกรรมที่ค้าขายเป็นหาบเร่แผงลอยเยอะ ซึ่งคน

กลุ่มนี้มีรายได้ไม่แน่นอน ทำให้เห็นว่าความจนหรือไม่จนขึ้นอยู่กับว่าเราไปถามเขาเวลาใดหรือถามเขาช่วงไหน เป็นเรื่องของพลวัต ซึ่งเป็นความยากในการสร้างนโยบายเรื่องการแก้ปัญหาความยากจน เพราะในเมื่อไม่รู้ว่าคุณจนคือใคร อยู่ที่ไหน ผลลัพธ์จึงไม่สำเร็จมาตลอด ที่ผ่านมารัฐบาลพยายามแก้ปัญหาเหล่านี้ โดยอาศัยฐานข้อมูลทั้งจากสำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงมหาดไทยในส่วนของข้อมูล จปฐ. (ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน) ซึ่งเชื่อว่า สามารถช่วยระบุตัวคนจนได้แต่เมื่อนำไปใช้จริงกลับพบปัญหา นับตั้งแต่การรายงานรายได้ที่แท้จริง ซึ่งไม่สามารถตรวจสอบได้ กระทั่งมาถึงนวัตกรรมล่าสุด คือ การจดทะเบียนคนจน ที่พยายามจะแก้ปัญหาโดยการให้ผู้ที่มิคุณสมบัติเข้ารายงานตัวด้วยตัวเอง ซึ่งก็เกิดปัญหาขึ้นอีก คือ ผู้ที่มารายงานตัวไม่ได้เป็นผู้มีรายได้ต่ำ ผู้ที่มารายงานตัว ไม่ได้บอกรายได้ที่แท้จริงและตรวจสอบไม่ได้ ตลอดจนผู้ที่มิสิทธิไม่สามารถเข้าถึงสิทธิได้ เนื่องจากมีข้อจำกัดเรื่องการครอบครองทรัพย์สิน เป็นต้น

การเน้นกระบวนการจับจ่ายใช้สอยในระยะสั้นเดือนละ 300-500 บาท/คน ยังถูกอธิบายว่านำไปสู่การเกิดเงินหมุนเวียนในระบบมากขึ้น ทำให้เศรษฐกิจเติบโตดี เพราะเป็นการกระตุ้นให้ผู้มีรายได้น้อยนำเงินออกไปจับจ่ายใช้สอยทุกเดือน (เพราะมีรายได้น้อย เงินที่ได้มาจึงจำเป็นต้องการใช้ชีวิต) ในขณะที่ผู้มีรายได้ปานกลางถึงสูงจะส่งผลต่อเศรษฐกิจน้อยกว่า (เพราะมีรายได้น้อยเงินที่ได้มาจึงจำเป็นต้องการใช้ชีวิตน้อยกว่า) ซึ่งแนวทางการช่วยเหลือที่ผ่านมานับตั้งแต่เริ่มโครงการในปี 2559 พบว่า มีผู้เข้ามาลงทะเบียนเพื่อรับการช่วยเหลือเป็นจำนวนมาก เริ่มจากปี 2559 มีผู้ลงทะเบียนจำนวนทั้งสิ้น 8 ล้านคน, ปี 2560 มีจำนวน 14 ล้านคน, ปี 2561 จำนวน 11.4 ล้านคน, ปี 2562 จำนวน 14.5 ล้านคนและปัจจุบันในปี 2563 มีผู้ลงทะเบียนเพื่อรับการช่วยเหลือในปี 2563 จำนวน 14.6 ล้านคน (กรมบัญชีกลาง, 2562) และใช้งบประมาณไปแล้วเกือบ 16,400 ล้านบาท สมชัย จิตสุชน (2561) ได้ระบุว่า นโยบายความยากจน ได้รับความสนใจมากขึ้นเรื่อย ๆ ตามความเปลี่ยนแปลงของสภาพทางการเมือง โดยช่วงหลังมีความพยายามหาเสียงผ่านการอ้างว่าเป็นการแก้ปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำ แต่ปัญหาก็คือ นโยบายที่ผ่านมามีปัญหาหลากหลายประการ ซึ่งเรื่องสำคัญที่สุด คือ การตามหาคนจนให้เจอทำค่อนข้างยาก เนื่องด้วยอุปสรรคที่หลากหลาย อาทิ การมีระบบเศรษฐกิจแบบนอกระบบ (Informal Sector) ค่อนข้างใหญ่ คนที่ทำงานในภาค Informal Sector มักไม่มีนายจ้าง เพราะฉะนั้น การตรวจสอบว่าเขามีรายได้เท่าไรก็ทำได้ยาก ไม่เพียงเท่านั้น ยังมีอาชีพเกษตรกรรมที่ค้าขายเป็นทาบเร่แผงลอยเยอะ ซึ่งคนกลุ่มนี้มีรายได้ไม่แน่นอน ทำให้เห็นว่าความจนหรือไม่จนขึ้นอยู่กับว่าเราไปถามเขาเวลาใดหรือถามเขาช่วงไหน เป็นเรื่องของพลวัต ซึ่งเป็นความยากในการสร้างนโยบายเรื่องการแก้ปัญหาความยากจน เพราะในเมื่อไม่รู้ว่าคุณจนคือใคร อยู่ที่ไหน ผลลัพธ์จึงไม่สำเร็จมาตลอด ที่ผ่านมารัฐบาลพยายามแก้ปัญหาเหล่านี้ โดยอาศัยฐานข้อมูลทั้งจากสำนักงานสถิติแห่งชาติ, กระทรวงมหาดไทยในส่วนของข้อมูล

จปฐ. (ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน) ซึ่งเชื่อว่า สามารถช่วยระบุตัวคนจนได้แต่เมื่อนำไปใช้จริง กลับพบปัญหา นับตั้งแต่การรายงานรายได้ที่แท้จริง ซึ่งไม่สามารถตรวจสอบได้ กระทั่งมาถึงนวัตกรรมล่าสุด คือ การจดทะเบียนคนจนที่พยายามจะแก้ปัญหาโดยการให้ผู้ที่มีคุณสมบัติเข้ารายงานตัวด้วยตัวเอง ซึ่งก็เกิดปัญหาขึ้นอีก คือ ผู้ที่มารายงานตัวไม่ได้เป็นผู้มีรายได้ต่ำ, ผู้ที่มารายงานตัว ไม่ได้บอกรายได้ที่แท้จริงและตรวจสอบไม่ได้ ตลอดจนผู้ที่มีสิทธิไม่สามารถเข้าถึงสิทธิได้ เนื่องจากมีข้อจำกัดเรื่องการครอบครองทรัพย์สิน เป็นต้น

บัตรคนจนมักจะมีโควตาให้วงเงินซื้อสินค้าคนละ 200-300 บาทต่อเดือน ส่วนใหญ่เป็นร้านธงฟ้าหรือร้านค้าประชารัฐของกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง ซึ่งตั้งอยู่เฉพาะแหล่งและมีสาขาจำกัด สำหรับคนจนที่อาศัยในแถบชนบทหรือภูเขา การเดินทางมาร้านธงฟ้าเพื่อซื้อของในราคา 300 บาทนั้นเรียกได้ว่า ลำบากในการเดินทางมากทีเดียว ยิ่งไปกว่านั้น สำหรับคนที่ไม่มีสมาร์ตโฟนหรือความรู้ในการลงทะเบียนก็ทำให้ตัดขาดการเข้าถึงสิทธิที่ควรจะได้ไปโดยปริยาย

หลังจากรัฐได้ประกาศนโยบายช่วยเหลือคนจนขึ้นมาในปี 2559 บริษัทใหญ่ต่างนำสินค้าเข้าโครงการจำนวนมาก ซึ่งกรมการค้าภายในได้อัปเดตรายชื่อตัวแทนจำหน่ายสินค้าโครงการธงฟ้าประชารัฐสำหรับร้านค้า (ณ วันที่ 5 ก.ค. 2561) โดยมีรายชื่อบริษัทขายสินค้าอุปโภคบริโภครายใหญ่ของประเทศเป็นตัวแทนจำหน่ายด้วย ตัวอย่างเช่น บริษัท สหพัฒน์พิบูล จำกัด (มหาชน), บริษัท เบอร์ลี ยูเคอร์ จำกัด, บริษัท ยูนิลีเวอร์ไทย เทรดิง จำกัด, บริษัท พรอคเตอร์ แอนด์ แกมเบล เทรดิง (ประเทศไทย) จำกัด และ บริษัท ซีพี คอนซูเมอร์โปรดักส์ จำกัด เป็นต้น จนมีการตั้งคำถามว่า มาตรการดังกล่าวน่าจะเอื้อประโยชน์ให้แก่ผู้ผลิตสินค้ารายใหญ่ทางอ้อมมากกว่า เพราะสินค้าส่วนใหญ่ที่ขายในร้านธงฟ้ามาจากผู้ประกอบการรายใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นสหพัฒน์พิบูล ยูนิลีเวอร์ คอลเกต-ปาล์มโอลีฟ P&G และเบอร์ลี ยูเคอร์มี 16 รายชื่อผู้ผลิต ดังนี้ (ประชาชาติ, 2560)

ตารางที่ 6.1

กลุ่มสินค้าอุปโภคบริโภคที่เข้าร่วมขายในร้านธงฟ้า

บริษัท	สินค้าที่นำมาจำหน่าย
บริษัท ไทยฟู้ดแคนนิ่ง จำกัด	ส่งปลากระป๋องเข้าร่วม
บริษัท ทวีชัยฟู้ด แมนูแฟคเจอร์ จำกัด	ส่งปลากระป๋อง
บริษัท พูนสินทัง่วนฮะ จำกัด	ส่งน้ำปลา
บริษัท โรงงานผลิตภัณฑ์อาหารไทย จำกัด	ส่งเส้นหมี่ปรุงรส
บริษัท เจียแม็งมาร์เก็ตติ้ง จำกัด	ส่งข้าวสารบรรจุถุง
สหกรณ์การเกษตรพิมาย จำกัด	ส่งข้าวสารบรรจุถุง

ตารางที่ 6.1

กลุ่มสินค้าอุปโภคบริโภคที่เข้าร่วมขายในร้านธงฟ้า (ต่อ)

บริษัท	สินค้าที่นำมาจำหน่าย
บริษัท ทิปปโก้ เอฟแอนด์บี จำกัด	ส่งน้ำผักและผลไม้พร้อมดื่ม
บริษัท กรีนสปอต จำกัด	ส่งนมถั่วเหลืองยูเอชที
บริษัท น้ำมันพืชปทุม จำกัด	ส่งน้ำมันปาล์มบรรจุขวด
บริษัท สหพัฒนพิบูล จำกัด (มหาชน)	ส่งหลายสินค้าเข้าร่วม ได้แก่ ผงซักฟอก ยาสีฟัน แปรงสีฟัน บะหมี่กึ่งสำเร็จรูป ปลากระป๋อง น้ำยาล้างจาน ครีมอาบน้ำ กะทิสำเร็จรูป ผงซักฟอก น้ำยาปรับผ้านุ่ม สบู่ ครีมอาบน้ำ ยาสีฟัน แปรงสีฟัน แป้งผงโรยตัว
บริษัท เบอร์ลี่ ยุคเกอร์ จำกัด (มหาชน)	ส่งสบู่ กระจกเช็ดหน้า กระจกชำระ ครีมน้ำ
บริษัท พรอคเตอร์ แอนด์ แกมเบล เทรดิง (ประเทศไทย) จำกัด	ส่งแชมพูสระผม ครีมบำรุงผม น้ำยาปรับผ้านุ่ม แปรงสีฟัน ครีมบำรุงผิวหน้า
บริษัท ยูนิลีเวอร์ ไทยเทรดดิ้ง จำกัด	ส่งผงซักฟอก น้ำยาซักฟอก น้ำยาล้างจาน ผลิตภัณฑ์ปรุงอาหาร ครีมอาบน้ำ ครีมบำรุงผิว แชมพูสระผม ครีมบำรุงผม น้ำยาปรับผ้านุ่ม ผงซักฟอก ผลิตภัณฑ์ปรุงอาหาร
บริษัท ไร่ธัญญา จำกัด	ส่งพริกป่น ถั่วเขียว และข้าวสารเหนียวบรรจุถุง
บริษัท ฟริสแลนด์คัมพิน่า (ประเทศไทย) จำกัด (มหาชน)	ส่งนมพร้อมดื่มยูเอชที ครีมเทียมข้นหวานพร่องไขมัน นมข้นจืด
องค์การคลังสินค้า (อคส.)	ส่งข้าวสารหอมมะลิ และข้าวขาวบรรจุถุง

สำหรับการกระตุ้นเศรษฐกิจ เมื่อคนที่มีบัตรคนจนต้องไปซื้อสินค้าที่ร้านธงฟ้าโดยตรง ส่วนใหญ่เป็นสินค้าจากผู้ประกอบการรายใหญ่ เท่าที่ว่าเป็นการผูกขาดการค้าจากฝั่งนายทุนมากกว่าอุดหนุนร้านค้าของพ่อค้าแม่ค้ารายย่อย ยิ่งไปกว่านั้น บางความคิดเห็นมองว่า การที่คนต้องแย่งชิงลงทะเบียนบัตรคนจนเป็นการลดคุณค่าความเป็นมนุษย์ที่ทำให้รู้สึกว่าจะต้องดิ้นรนและไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ มีหน้าซำยังเกิดความเหลื่อมล้ำทั้งคุณภาพชีวิตและรายได้ตามมากกว่าเดิม

กระทรวงการคลังสรุปการใช้สิทธิ์และการจ่ายเงินให้แก่หน่วยงานหรือร้านค้าที่รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐระหว่าง 1 ต.ค. 2560 - 11 มิ.ย. 2561 รวม 30,716.44 ล้านบาท จ่ายให้เฉพาะ “ร้านธงฟ้าประชารัฐ” 30,443.71 ล้านบาท ตั้งเป้าร้านค้าเข้าร่วมโครงการมากกว่า 100,000 ราย ทั้ง “ร้านอาหาร” จนถึง “รถเร่ขายของชำ” - ณ เดือน ส.ค. 2561 จากสินค้าร่วมโครงการ 567 รายการ มีสินค้า “สหพัฒน์พิบูล-ยูนิลีเวอร์-ซีพี”

ตามที่คณะรัฐมนตรี (ครม.) มีมติเมื่อวันที่ 29 ส.ค. 2560 เห็นชอบหลักการโครงการนี้ เพื่อให้ความช่วยเหลือผ่านบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ประกอบด้วยวงเงินค่าซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคที่จำเป็นจากร้านธงฟ้าประชารัฐและร้านอื่น ๆ ตามที่กระทรวงพาณิชย์กำหนด แบ่งเป็น

ภาพที่ 6.5

ภาพรวมการใช้จ่ายผ่านบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ (1 ต.ค. 60 - 11 มิ.ย. 61)

รายการ	จำนวนรายการ (รายการ/ครั้ง)	จำนวนเงิน (ล้านบาท)
ร้านธงฟ้าประชารัฐ	103,641,718	30,443.71
ร้านก๊าซหุงต้ม	800,948	36.01
รถ บขส.	231,679	80.80
รถไฟ	1,457,644	155.92
รวมทั้งสิ้น		30,716.44

ที่มา: กระทรวงการคลัง, 2561

ตลาดรวมบะหมี่กึ่งสำเร็จรูปที่มีมูลค่าสูงถึง 2 หมื่นล้านบาท มีการเติบโตถึง 6% จากปกติที่เติบโตเพียง 1-2% สะท้อนให้เห็นกำลังซื้อของผู้บริโภคที่อยู่ในกลุ่มรายได้ปานกลางถึงล่าง หันมาบริโภคบะหมี่กึ่งสำเร็จรูปเพิ่มมากขึ้น ขณะที่ภาพรวมของมาว ในช่วงครึ่งปีแรกของปี 62 มียอดขายรวมอยู่ที่ 4.6 พันล้านบาท เติบโตจากครึ่งปีแรกของปีที่ผ่านมาถึง 11.6%

(บทสัมภาษณ์ นายเวทิต โชควัฒนา

กรรมการผู้อำนวยการ บริษัท สหพัฒน์พิบูล จำกัด (มหาชน)

ภาพที่ 6.6

ภาพโฆษณาที่ปรากฏในสื่อ

ที่มา: ทีเอ็นเอ็นออนไลน์, 2562

เมื่อมาพิจารณาถึงอัตราการใช้จ่ายตามสิทธิภายใต้วงเงิน 200 บาท/คน/เดือน สำหรับผู้มีรายได้เกินกว่า 30,000 บาท แต่ไม่เกิน 100,000 บาท/ปี และวงเงิน 300 บาท/คน/เดือน สำหรับผู้มีรายได้ไม่เกิน 30,000 บาท/ปี ไม่นับรวมวงเงินส่วนลดค่าซื้อก๊าซหุงต้มจากร้านค้าตามที่กระทรวงพลังงานกำหนด จำนวน 45 บาท/คน/3 เดือนและวงเงินค่าโดยสารรถองค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพ (ขสมก.) ระบบ e-Ticket/ รถไฟฟ้า จำนวน 500 บาท/คน/เดือน วงเงินค่าโดยสารรถบริษัท ขนส่งจำกัด (บขส.) จำนวน 500 บาท/คน/เดือน และ วงเงินค่าโดยสารรถไฟ จำนวน 500 บาท/คน/เดือน

งบประมาณรวมที่ใช้ดำเนินการตามแนวทางการจัดพระราชรัฐสวัสดิการนี้ให้ดำเนินการภายในวงเงิน 46,000 ล้านบาท ต่อมาในการประชุม ครม.เมื่อวันที่ 30 มกราคม 2561 มีการอนุมัติเงินงบประมาณรายจ่าย ประจำปีงบประมาณ 2560 งบกลาง รายการเงินสำรองจ่ายเพื่อกรณีฉุกเฉินหรือจำเป็นที่กระทรวงการคลังได้อนุมัติให้กันเงินไว้เบิกเหลื่อมปี ถึงวันทำการสุดท้ายของเดือนมี.ค. 2561 จำนวน 290,593,246 บาท เพื่อให้กรมบัญชีกลางใช้ในการดำเนินโครงการจัดทำบัตรสวัสดิการแห่งรัฐให้แก่ผู้มีสิทธิตามโครงการลงทะเบียนเพื่อสวัสดิการแห่งรัฐปี 2560 เพิ่มเติม ตามที่กระทรวงการคลังเสนอ และในการประชุม ครม.เมื่อวันที่ 20 มี.ค. 2561 มีการอนุมัติเงินงบประมาณรายจ่ายประจำปีงบประมาณ 2560 งบกลาง รายการเงินสำรองจ่ายเพื่อกรณีฉุกเฉินหรือจำเป็นที่กระทรวงการคลังได้อนุมัติให้กันเงินไว้เบิกเหลื่อมปีถึงวันทำการสุดท้ายของเดือน มี.ค. 2561 จำนวน 257,531,600 บาท เพื่อให้กรมบัญชีกลางใช้ในการดำเนินการวางเครื่องรับชำระเงินอิเล็กทรอนิกส์ (Electronic Data Capture หรือเครื่อง EDC) ภายใต้โครงการจัดทำบัตรสวัสดิการแห่งรัฐให้แก่ผู้มีสิทธิตามโครงการลงทะเบียนเพื่อสวัสดิการแห่งรัฐปี 2560 เพิ่มเติมอีก 20,000 เครื่อง (ร้านธงฟ้าประชารัฐ จำนวน 10,000 เครื่อง และร้านประชารัฐของกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง จำนวน 10,000 เครื่อง) ตามที่กระทรวงการคลังเสนอ (กระทรวงการคลัง, 2561)

6.2 บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ: ค่าเริ่มต้นเพื่อการควบคุมประชากรไทยในยุคดิจิทัล

บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ไม่ได้เป็นเพียงตัวแทนของเอกสารราชการเท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่ในการควบคุม และปกครองประชากรที่ขยายเข้ามาสู่พรมแดนของชีวิตประจำวันที่ชัดเจน ผ่านการนำเอาเทคโนโลยีเข้ามาใช้เพื่อตั้งค่านิยามความยากจนตามการรับรู้ที่รัฐจะสามารถบริหารจัดการได้ หากนับตั้งแต่การมีบัตรประชาชน ที่ถูกค้นพบว่าไม่ได้เป็นเพียงเครื่องมือในการสื่อและควบคุมภายในองค์กรราชการเท่านั้น หากแต่ยังมีบทบาทสำคัญในการสร้างบุคคล และประเภทบุคคล (Subject) อัตลักษณ์ และการจัดจำแนกบุคคล ตลอดจนความสามารถในการสร้าง Generative capacity ของเอกสาร และทำให้เอกสารกลายเป็นส่วนหนึ่งของระบอบการควบคุมประชากรโดยรัฐชาติสมัยใหม่ พอมาถึงยุคปัจจุบัน บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ กำลังเป็นตัวแทนของเอกสารราชการในสมัยใหม่ที่สนับสนุนว่ารัฐยังคงหาแนวทางในการปกครองและควบคุมประชากรในสังคมอยู่อย่างต่อเนื่อง ยิ่งการนำประเทศเข้าสู่ยุคแห่งเทคโนโลยี การคัดแยกประชากร ออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ ยังคงเป็นเรื่องที่รัฐให้ความสำคัญ รัฐยังคงเป็นผู้ให้และเพิกถอนสิทธิ รัฐยังคงเป็นผู้จำกัดสิทธิและการเคลื่อนย้าย (เช่น ระบบขนส่งจากบัตรที่ใช้ได้ไม่เหมือนกัน) และมีมิติที่เพิ่มเติมเข้ามา คือ บัตรสวัสดิการแห่งรัฐได้ชี้ให้เห็นกลไกที่ชัดเจนของการเข้ามาปกครองและควบคุมพื้นที่ในชีวิตประจำวันของผู้คนและความพยายามที่จะสร้างผู้ประกอบการใหม่เข้าสู่ระบบเศรษฐกิจภายใต้หลักการนี้ด้วย

หลักการสำคัญของบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ คือ การชี้เฉพาะและมุ่งเป้าไปที่การตามหาคนจนแท้ (Real Poor) ด้วยการสร้างกระบวนการให้คนเหล่านั้น ตระหนักและเปิดเผยตัวเองต่อรัฐ การกรอกข้อมูลต่าง ๆ ทั้งที่เป็นข้อมูลส่วนตัว ข้อมูลด้านการเงิน ข้อมูลด้านการประกอบอาชีพ คือ ส่วนบังคับที่ต้องเปิดเผยเพื่อแสดงความบริสุทธิ์ใจต่อการรับสิทธิ ความจนเป็นเรื่องของปัจเจกที่ต้องพิสูจน์ เป็นสิ่งแสดงที่บุคคลที่แสวงหาหนทางในการพิสูจน์ความถูกต้องต่อรัฐด้วยตนเอง ระบบการพิสูจน์จึง มีแนวโน้มจะกลายเป็น “ค่าเริ่มต้น” (Default) ในการจัดการคนในโลกปัจจุบันและบัตรสวัสดิการแห่งรัฐมีส่วนในการ Normalize สิ่งนี้ ผนวกกับบัตรคนจน ได้ผนวกรวมกับระบบสวัสดิการแบบอื่น ๆ โดยเน้นไปที่ความช่วยเหลือจากรัฐ หากได้รับการพิสูจน์ความยากจนจากบัตรสวัสดิการแล้ว จะเปรียบเสมือนใบเบิกทางเพื่อเข้าสู่การช่วยเหลือในระบบอื่น ๆ โดย (อาจ) ไม่ต้องผ่านการซักถามอีก ในประเด็นนี้ สอดคล้องกับการอภิปราย วรณิกา ไม้สน (2562)¹ ที่ระบุว่า สวัสดิการในประเทศไทย พบว่า มีปัญหาที่สำคัญ 4 ประการ คือ (1) สวัสดิการมีลักษณะที่เน้นการพิสูจน์ความจนมากขึ้น (2) ใช้งบประมาณในการพิสูจน์ความจนของผู้รับสวัสดิการมากถึงร้อยละ 20 ของงบประมาณ

¹ สรุปรการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ชุดที่ 25 (สมัยวิสามัญ) เป็นพิเศษ เพื่อพิจารณาร่างพระราชบัญญัติงบประมาณรายจ่ายประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2563 ในวันพฤหัสบดี ที่ 17 ตุลาคม 2562.

ที่ได้รับการจัดสรร (3) สวัสดิการไม่มั่นคงมีความไม่แน่นอนสูง ขาดความชัดเจนถึงสิ่งที่ประชาชนจะได้รับ ทั้งเงินและระยะเวลา อีกทั้งยังสามารถยกเลิกได้เสมอ และ (4) คนไทยส่วนใหญ่ยังมีทัศนคติว่าผู้ที่ได้รับสวัสดิการเป็นบุคคลชั้น 2 สืบเนื่องจากการพิสูจน์ความจนนี้เอง ที่ทำให้คนเท่านั้น เป็นผู้ได้รับสิทธิสวัสดิการ ผลที่เกิดขึ้นตามมาจากกระบวนการนี้ คือ จะทำให้สังคมเกิดความเหลื่อมล้ำมากขึ้น เกิดการตีตราผู้รับสวัสดิการ ซึ่งทั้งหมดนี้ ล้วนสนับสนุนให้เห็นว่า สวัสดิการดังกล่าวไม่สามารถแก้ไขปัญหาระยะยาวได้

จะเห็นได้ว่า ไม่เพียงแต่เกณฑ์ทางรายได้เท่านั้น หากแต่ “การมี” หรือ “การไม่มี” ทรัพย์สินอะไร ถือเป็นเงื่อนไขในการพิจารณาด้วย ในกรณีของที่ดิน ที่อาจจะเป็นมรดกของครอบครัวเพียงอย่างเดียว ซึ่งในข้อเท็จจริงแล้ว ชาวบ้านไม่มีเงินทุนพอที่จะดูแลหรือต่อยอดได้ ก็ถูกนับรวมว่าเป็นหนึ่งในเกณฑ์ตัดสินว่าพวกเขาเหล่านั้นเป็นคนจนหรือไม่จน ซึ่งไม่มีความเป็นธรรมในการพิจารณา

ผู้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐที่ผ่านมา อาจเป็นบุคคลที่มีรายได้น้อยตามเงื่อนไขที่กำหนด แต่ไม่ใช่บุคคลที่มีความยากจน เนื่องจากในสภาพความเป็นจริงอาจมีบิดา มารดา หรือสามี ภรรยาที่มีรายได้สูง มีฐานะดีจึงอาจเป็นการช่วยเหลือไม่ตรงตามเจตนารมณ์ของโครงการฯ ได้ ดังนั้น ในการดำเนินโครงการประชารัฐสวัสดิการเพื่อให้ความช่วยเหลือผ่านบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ควรให้ความสำคัญกับการกำหนดคุณสมบัติของผู้มีสิทธิอย่างรัดกุม เพื่อให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของโครงการอย่างแท้จริง (รายงานการตรวจติดตามโครงการประชารัฐสวัสดิการการให้ความช่วยเหลือผ่านบัตรสวัสดิการแห่งรัฐของผู้ตรวจราชการสำนักนายกรัฐมนตรี เขตตรวจราชการที่ 1 ระหว่างวันที่ 12-14 และ 19 กุมภาพันธ์ 2561)

ฐานข้อมูลผู้มีรายได้น้อยไม่ถูกต้อง ไม่ครบถ้วน ไม่เป็นปัจจุบัน โดยพบว่าฐานข้อมูลในระบบการจัดสวัสดิการสังคมของรัฐ (ระบบ E-Social Welfare) มีผู้ได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐที่มีคุณสมบัติไม่ตรงตามเกณฑ์ที่กำหนดหรือการบันทึกข้อมูลอาจผิดพลาด ส่งผลต่อฐานข้อมูลที่ขาดความน่าเชื่อถือ ไม่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ด้านการบริหารนโยบายได้อย่างถูกต้อง ได้แก่ ข้อมูลเกี่ยวกับทรัพย์สินทางการเงินหรือการถือครองกรรมสิทธิ์ในอสังหาริมทรัพย์เกินกว่าเกณฑ์ที่กำหนด ข้อมูลเกี่ยวกับสถานะส่วนบุคคลไม่ถูกต้องและไม่ครบถ้วน ข้อมูลผู้มีรายได้น้อยที่จัดเก็บตามโครงการ โดยไม่มีการเชื่อมโยงเพื่อสอบทานกับหน่วยงานที่มีหน้าที่ในการดูแลช่วยเหลือคนยากจนหรือกลุ่มผู้ด้อยโอกาส และข้อมูลที่จัดเก็บตามโครงการลงทะเบียนเพื่อสวัสดิการแห่งรัฐไม่เป็นปัจจุบันเนื่องจากเป็นข้อมูลที่จัดเก็บของปี พ.ศ. 2559 (สำนักงานตรวจเงินแผ่นดิน, 2561)

นอกจากนี้ การนำเอาคนจนเข้าสู่ระบบฐานข้อมูลขนาดใหญ่อย่าง TPMap ไม่ใช่เรื่องง่ายอย่างที่คิด การประกาศว่าความยากจนต้องหมดไป ด้วยการบริหารจัดการผ่านระบบเทคโนโลยี เพื่อช่วยลดอคติและทำให้รัฐได้จำนวนคนจนที่แท้จริง เป็นเรื่องเพ้อฝัน ที่ผ่านมา ปัญหาการตกหล่น

จากการสำรวจเป็นปัญหาของการทำงานรัฐไม่ว่าจะเป็นคนกลุ่มไหนก็ตาม รวมทั้งนโยบาย บัณฑิตสวัสดิการแห่งรัฐที่พบว่า มีคนจนตัวจริงที่จน แต่ว่ากลับไม่มีบัณฑิตสวัสดิการแห่งรัฐ 51% แปลว่า ในคนจน 100 คน มีบัณฑิตสวัสดิการฯ 49 คน แต่อีก 51 คน ไม่มีบัตร (สมชัย จิตสุชน, 2565) ในเฟส ปัจจุบันที่มีการพัฒนาระบบแล้ว นั้นหมายความว่า ชีวิตของคนจนมีสิทธิที่จะถูกคัดออกจากระบบแม้ จะมีตัวตนจริงก็ตาม อีกทั้งมิติในการประเมินผ่านระบบ TPMPAP ที่พยายามจัดระเบียบมิติของความ ยากจนใน 5 เรื่อง ได้แก่ มิติทางสุขภาพ มิติทางการศึกษา มิติด้านการเงิน มิติด้านความเป็นอยู่ และ มิติด้านการเข้าถึงบริการของรัฐ ก็ดูเป็นมิติที่ไม่ครอบคลุมกับบริบทความยากจนจริงในพื้นที่ ยกตัวอย่างเช่นในพื้นที่ศึกษาอย่างในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งมีเงื่อนไขมากมายที่ทำให้กลายเป็นพื้นที่ที่ ยากจนด้วยตนเอง ทั้งจากความห่างไกล ที่ตั้งภูมิศาสตร์ ไม่นับรวมปัญหาเฉพาะจากความเป็นชาติพันธุ์ซึ่งไม่ใช่แค่แม่ฮ่องสอนเท่านั้น แต่ในพื้นที่อื่น ๆ ก็ต่างมีปัญหาที่เฉพาะตามบริบทพื้นที่ของตนเอง

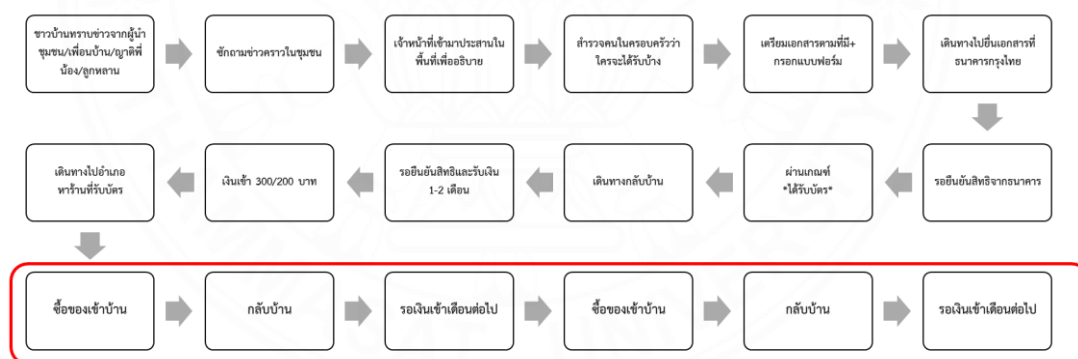
เสรีนิยมใหม่ที่มีทุนและเทคโนโลยีสารสนเทศเป็นตัวขับเคลื่อนหลัก จึงกระทบต่อ ความสัมพันธ์ทางสังคม ความก้าวหน้าของพลังทางการผลิตโดยเฉพาะเทคโนโลยีสารสนเทศ เช่น มีการนำเอาคอมพิวเตอร์มาใช้ในการรวบรวม จัดเก็บ ถ่ายเท และวิเคราะห์ข้อมูล รวมทั้งใช้ฐานข้อมูล ขนาดใหญ่มาช่วยในการตัดสินใจในการทำธุรกิจ หรือการเกิดขึ้นของอินเทอร์เน็ตได้ช่วยให้พลังของ ทุนโดยเฉพาะทุนการเงินแทรกตัวไปได้แทบทุกที่บนโลก ซึ่งสอดคล้องกับที่ฮาร์วีย์ (2555, น. 258-267) ถือเป็นลักษณะสำคัญประการหนึ่งของการสะสมทุนในระบบทุนนิยมเสรีนิยมใหม่คือ “การสะสมทุน ด้วยการปล้นชิง” โดยการแพร่ขยายของอำนาจภาคการเงิน (Financialization) ที่เกิดจากการลด กฎเกณฑ์หรือการลดการกำกับดูแลลงเรื่อย ๆ เพื่อเปิดเสรีทางการเงิน โดยมีรัฐเป็นหนึ่งในกลไกสำคัญ ในการดำเนินนโยบายของทุนนิยมเสรีนิยมใหม่หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ รัฐได้กลายเป็นผู้อำนวยความสะดวกหรือเครื่องมือในการสะสมทุนของนายทุนนั่นเอง ในกรณีงานศึกษาของซัสซอร์มีย์ ธรรมบุษดี (2556, น. 159) ก็ได้ข้อสรุปคล้าย ๆ กันว่าบทบาทของรัฐไทยมีการปรับตัวเพื่อตอบสนองต่อกระบวนการ สะสมทุนในระบบทุนนิยมโลกอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในยุคทุนนิยมเสรีนิยมใหม่ที่มีการลดบทบาท ตนเองในฐานะผู้รับผิดชอบชีวิตประชาชนพลเมืองของตน แล้วมาเป็นผู้วางเงื่อนไขการค้าและ การลงทุนที่เอื้อต่อระบบตลาดเสรี

นอกเหนือจากการอำนาจการที่เกิดขึ้น รัฐยังออกกฎระเบียบและนโยบายต่าง ๆ พร้อม นำเอากลไกมากมายเข้ามาสอดส่อง ตรวจสอบ ติความ และประเมินสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตให้ เต็มไปด้วยการควบคุม และคัดเลือกแทนว่าเป็นสิ่งที่เหมาะสมมากที่สุด เหมือนปล่อยให้หลักเสรี ดำเนินการไป ทั้ง ๆ ที่ ความมีเสรีภาพดังกล่าวเป็นเสรีภาพที่ถูกครอบงำจากระบบอำนาจของรัฐที่ทำให้ เราเชื่อในหลักการของการจัดการชีวิตหลายประการที่มนุษย์ต้องเป็นผู้ลงทุนเอง โดยที่รัฐจะ พยายามแสดงอำนาจให้เหลือน้อยที่สุด ระบบหรือกลไกต่าง ๆ ภายใต้แนวคิดการช่วยเหลือคนจนผ่าน

บัตรสวัสดิการที่เน้นการลงทะเบียนด้วยตัวเอง ยิ่งทำให้เห็นว่ารัฐกำลังทำหน้าที่เพียงแค่อยึดยืนแนวทางความช่วยเหลือให้ การตอบรับเป็นเรื่องที่มนุษย์ต้องตัดสินใจเอง ฉะนั้น บัตรสวัสดิการแห่งรัฐจึงมีฐานะเป็น Technology of subjectivity ที่ทำงานอยู่บนฐานของความรู้และระบบผู้เชี่ยวชาญ เพื่อกระตุ้นให้ประชาชนตื่นตัวในการปกครองตนเองและเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการสถานะต่าง ๆ ของตนเองได้ โดยตัวอย่างที่ชัดเจน คือ ระบบการตั้งค่า ที่เริ่มต้นขึ้นและกลายเป็นวงจรในแต่ละเดือนให้กับประชาชน นับตั้งแต่เมื่อเข้าสู่โครงการ ขั้นตอน ระเบียบปฏิบัติ เป็นเส้นทางที่ถูกกำหนดและทุกคนที่ยินยอมต้องเข้าสู่กระบวนการนี้ สิ่งที่ชาวบ้านจากกรณีศึกษา คือ ระบบคิดและการวางแผนจากพื้นที่ที่ห่างไกลจากตัวเมือง และร้านค้า ทำให้ต้องมีการพูดคุยวางแผนเพื่อให้คัมพุนการเดินทางที่คำนวณจากที่พักที่ โดยหลักคิดของครัวเรือนทั้งหมด คือ การซื้อของกลับบ้านในวันที่เงินเข้า จะได้ไม่ต้องเสียเวลาในการเดินทางและเลือกของใช้ที่หมดไว ต้องใช้ตลอด ส่วนของที่เหลือค่อยใช้เงินตัวเองซื้อทีหลัง หรือเพิ่มเงินเพื่อซื้อเอง สิ่งเหล่านี้ คือ กฎระเบียบที่รัฐสร้างไว้และพลเมืองมีหน้าที่ตัดสินใจด้วยตัวเอง

ภาพที่ 6.7

แสดงเส้นทางชีวิตหลังได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ

ที่มา: รวบรวมจากข้อมูลการสัมภาษณ์ครัวเรือน, 2562

ไม่เพียงเท่านั้น วงจรที่เกิดขึ้น ยังกำหนดให้ประชาชน ต้องเรียนรู้วิถีบริโภคตามกลไกนี้ด้วย ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด คือ การซื้อสินค้า ผู้รับสิทธิ ต้องเป็นผู้เรียนรู้ว่า สินค้าประเภทใด ยี่ห้อใดที่สามารถซื้อหาได้ตามสิทธิ สินค้าที่ไม่เกี่ยวข้องหรือซื้อไม่ได้ตามเงื่อนไข ร้านไหนที่เข้าร่วม ร้านไหนที่ไม่เข้าร่วม การจัดการคนผ่านวิธีการบริโภคและอุปโภค จึงเป็นหนึ่งในแนวทางของเสรีนิยมใหม่ที่แทรกซึมพื้นที่ในชีวิตประจำวันที่ส่งผลต่อการรับรู้/ตระหนักคุณค่าและความหมายของตัวเองให้ชัดเจน (Subjective) เพื่อนำมาสู่การปรับตัวต่อโลกต่าง ๆ ตามแนวทางที่รัฐวางไว้

ผลจากการตั้งค่าให้กับประชาชนผู้รับสิทธิภายใต้บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ จึงส่งผลต่อการคัดแยก “เขา” และ “เรา” ให้เกิดขึ้น ผลจากการไหลบ่าของคนที่ไม่เกี่ยวข้องจำนวนมากจากเกณฑ์การคัดเลือกเปิดโอกาสให้ผู้ที่ไม่เห็นว่าตัวเองเป็นคนยากจนตามการนิยามได้ ส่งผลให้เกิดผู้ที่จนจริง ๆ มองเห็นคนที่ไม่จนจริงได้ชัดเจนขึ้น ตามแนวคิดของแมคคิวกแกน เรียกสิ่งนี้ว่า Generate itself ที่เป็นการอธิบายว่า ทศนคติของผู้คน เป็นสิ่งสะท้อนถึงการแทรกซึมอุดมคติแบบเสรีนิยมใหม่ที่นำเสนอใจ การสร้างตัวตน จำเป็นต้องอาศัยการรับรู้ผ่านภาษา เพื่อให้เกิดความรู้สึกต่อตนเองว่าเราต้องเป็นผู้ที่ได้รับการพัฒนาในด้านใด การเกิดขึ้นของสื่อโซเชียลต่าง ๆ จึงเป็นความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายกับตัวตนที่ไม่ได้มีเป้าหมายเพื่อการสื่อสารระหว่างผู้คนตามทฤษฎี Technology Determinism เท่านั้น แต่มันยังมีส่วนในการผลิตอัตลักษณ์ความเป็นปัจเจกบุคคลของคนด้วย ทั้งการเกิดคำถามต่อมิติต่าง ๆ ในชีวิต การเกิดคำถามต่อตัวเอง ซึ่งล้วนแต่มีส่วนในการสร้างประสบการณ์ต่อตนเองแทบทั้งสิ้น ยกตัวอย่างชาวต่างในช่วงหนึ่ง ซึ่งมีผู้ได้รับสิทธิออกมาแสดงไลฟ์สไตล์ของตนบนโลกโซเชียล และไขว่คว้ากับบัตรสวัสดิการ ต่างก็ถูกโจมตีจากคนที่คิดว่าตนเอง ควรเป็นผู้รับสิทธิจำนวนมาก ผ่านการเปรียบเทียบวัตถุ สิ่งของรอบข้างของบุคคลนั้น ๆ และตีความว่า วัตถุเหล่านั้น คือ ตัวแทนของรสนิยมที่ไม่ได้เป็นคนจนจริง ๆ หรือกระทั่ง กรณีของเจ้าของร้านทองที่สวมใส่เครื่องประดับและออกมาแสดงตนในสื่อว่าเป็นผู้ได้รับสิทธิ ก็เป็นผู้ที่ถูกโจมตีเช่นกันว่า ไม่เหมาะสมและสมควรเอาสิทธินั้นไปให้ผู้ที่เหมาะสมกว่าและความเหมาะสมหรือไม่เหมาะสมนี้เอง เป็นหนึ่งในวิธีการจัดการตัวเองของประชาชนในระบอบเสรีนิยมใหม่ที่ถูกรับรู้ผ่านการตระหนักถึงคุณค่าของตนและคนรอบข้าง และท้ายที่สุดผลลัพธ์จากกระบวนการที่เกิดขึ้น ก็ทำให้บุคคลนั้น ต้องจัดวางที่ทางของตัวเองในสังคมรูปแบบใหม่ที่เต็มไปด้วยการอำพราง การเก็บตัว การนิ่งเฉย เพื่อลดการตั้งคำถามจากสังคมภายนอกและบุคคลที่มองว่าตนเอง คือ คนที่อยู่ในชนชั้นยากจนอย่างแท้จริง เพราะตัวตนในโลกเสรีนิยมใหม่ถูกแสดงออกมาไม่มีหลักฐานเชิงประจักษ์ที่สนับสนุนตัวตนที่แท้จริงได้ ยังมีความคลุมเครือต่อการรับรู้ แต่ก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า มันกำลังอธิบายลักษณะเฉพาะของปัจเจกบุคคลที่พึงประสงค์ให้เกิดขึ้นในจินตนาการได้ (Mcguigan, 2016)

ความชอบธรรมในการรับสิทธิที่สัมพันธ์กับวัตถุรอบตัว “ความยากจน” เป็นเรื่องที่ถูกนิยามจะต้องอยู่ภายใต้ความคาดหวังของสังคม การ “มี” หรือ “ไม่มี” การถือครองสิ่งต่าง ๆ ที่สังคมให้มูลค่าว่าสัมพันธ์กับอีกสถานะหนึ่งทางสังคม ถูกตีมาพิจารณาด้วย สิ่งปรากฏทั้ง “การมีรถยนต์ มีบ้าน มีหลักทรัพย์/บัญชีธนาคาร มีอาชีพและรายได้ที่ไม่แน่นอน เป็นองค์ประกอบหรือเป็นมาตรฐานความชอบธรรมในการถือครองความหมาย “ความจน” ไปเสียแล้ว เพราะวัตถุเหล่านั้น อยู่ในฐานะของ “ตัวกลาง” ที่ระบุว่า เขากำลังอยู่ในสถานะไหนและสังคมกำลังทำหน้าที่สร้างพื้นที่ปฏิบัติการขึ้น โดยพิจารณาผ่านการตั้งเอาสิ่งต่าง ๆ มาสร้างกรอบในการนิยามหรือสร้างระบบเพื่ออธิบายความยากจนแตกต่างกัน

ภาพที่ 6.8

ภาพข่าวที่ปรากฏถึงบุคคลกับการได้รับบัตรสวัสดิการ

ภาพที่ปรากฏข้างต้น เป็นเรื่องของคนจนตรวจสอบคนจนกันเอง ผ่านการเมื่อพิจารณา คำกล่าวอ้างของบุคคลดังกล่าว แม้จะแสดงความเคลือบแคลงสงสัยของสังคมต่อความชอบธรรมในการรับสิทธิแต่สิ่งสำคัญไปกว่านั้น คือ มันทำให้เห็นการอธิบายความหมายของความยากจนและรายละเอียดอื่น ๆ ให้พิจารณาอย่างมาก ดังนี้

ตนมีฐานะยากจน ไม่มีแม้กระทั่งรถยนต์หรือบ้านปัจจุบันอาศัยอยู่กับพี่และตนก็ไม่มีหลักทรัพย์ ไม่ว่าใครจะเข้ามาตรวจสอบเรื่องการเงินก็ยินดีให้ตรวจ ปัจจุบันยึดอาชีพรับรีวิวลินค้า มีรายได้ต่อเดือนนั้นไม่แน่นอน ซึ่งบางเดือนก็ไม่มีรายได้ ส่วนกาแพที่ตนโพสต์ในร้านหมู เป็นเพราะชอบดื่มกาแฟแบรนด์ดังกล่าวอยู่แล้ว บางครั้งเงินที่ซื้อก็ไม่ได้เป็นของตนส่วนสถานที่เที่ยว ที่ดูหรูหรา ตนก็ติดสอยห้อยตามไปกับเพื่อน

(คำบอกเล่าตามข่าว, 2561)

ภาพที่ 6.9

ความเห็นในโลกโซเชียลที่แสดงการแบ่งแยกพื้นที่

ไม่แค่พื้นที่ร้านค้าเท่านั้น แต่สถาบันทางการเงิน ยังถูกรับรู้ถึงความแตกต่าง ระหว่างธนาคารที่เป็นพื้นที่เฉพาะของคนยากจนกับธนาคารที่มีสถานะปกติ ในแง่ของเทคนิค นั่นคือ การใช้อำนาจเสรีนิยมใหม่ในการจำกัดและควบคุมที่แนบเนียน เพราะกลไกที่ปฏิบัติการ ไม่ได้ถูกกระทำผ่านพื้นที่ใหม่ แต่ใช้วิธีการติดป้ายให้กับพื้นที่ (ร้านค้า) ที่มีอยู่ ด้วยเจตจำนงที่ต้องการตอกย้ำให้ภาพความไม่เท่าเทียมของมนุษย์ดูชัดเจนขึ้นไปอีกและทำให้สังคมเห็นว่า ทุกคนต่างได้รับสิทธินี้อย่างเท่าเทียมกัน คนทั่วไปสามารถซื้อของใช้ได้อย่างไร คนจนก็สามารถซื้อสินค้าในร้านได้เช่นกัน แต่ทว่ากระบวนการภายในพื้นที่เหล่านั้น กลับตรงกันข้ามอย่างสิ้นเชิง เพราะมันเต็มไปด้วยรูปแบบของการคัดแยกความแตกต่างทางชนชั้นของคนได้อย่างชัดเจน จนท้ายที่สุดกระบวนการสร้างความจนก็จะถูกทำให้ชัดเจนขึ้นและยังมีผลให้กลุ่มทุนขนาดใหญ่มีโอกาสในการสะสมความมั่งคั่งจากการไหลบ่าของคนจนจำนวนมากที่ต้องมาใช้จ่ายสินค้าเฉพาะในทุก ๆ เดือน ความน่าสนใจของประเด็นนี้ Harvey ระบุว่า การเห็นที่ตั้งของร้านค้าที่เป็นเอกภาพในที่ตั้งทางทิศเดียวกัน ขายสินค้าเหมือนกัน ไม่ได้เป็นตัวสะท้อนการแข่งขันที่เข้มข้นแต่อย่างใด หากแต่เป็นเรื่องของการสลายทะเลาะและเวลาของการพัฒนาความเหลื่อมล้ำในเชิงภูมิศาสตร์ผ่านการสร้างวัฏจักรของทุนที่จะสะสมและดึงดูดกิจกรรมใหม่ ๆ เข้ามาในเขตพื้นที่ จนกลายเป็นโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็น เป็นพื้นที่สร้างความเป็นพลวัตของทุนที่เอื้อให้เกิดช่องทางใหม่ ๆ ในการสร้างกำไรขึ้นมา

นัยยะสำคัญของสิ่งที่กำลังสื่อสารต่อสังคมของกรณีตัวอย่างข้างต้น สะท้อนว่าการนิยามความหมายของคำหรือสถานะ “ความยากจน” ตกอยู่ภายใต้ความคาดหวังของสังคมที่ต้อง “ไม่มี” การถือครองสิ่งต่าง ๆ ที่สังคมให้มูลค่าว่าสัมพันธ์กับกลุ่มคนในอีกสถานะหนึ่ง สิ่งที่ปรากฏ ดูเหมือนว่า “การมีรถยนต์ มีบ้าน มีหลักทรัพย์/บัญชีธนาคาร มีอาชีพและรายได้ที่ไม่แน่นอน รสนิยมในการเลือกดื่มกาแฟที่ห้อง มีบัญชี (Account) ในสื่อออนไลน์ มีอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์/เทคโนโลยีสถานที่เที่ยวหรูหราและมีเพื่อนรวย” กลายเป็นมาตรฐานที่บุคคลเลือกที่จะได้ตอบกับสังคมเพื่อปกป้องสิทธิที่ชอบธรรมของตน ในขณะที่คนอีกกลุ่มหนึ่ง ระบุว่าผู้ชายคนนี้ไม่ควรจะต้องออกมาอธิบายสิ่งเหล่านี้ต่อสังคมเพราะเป็นสิทธิอันชอบธรรมที่รัฐเปิดโอกาสและรัฐต่างหากต้องเป็นผู้อธิบายสิทธิเหล่านี้ต่อสังคม

“ความยากจน” จึงเป็นสถานะของการดิ้นเอาสิ่งต่าง ๆ มาสร้างกรอบในการนิยามหรือสร้างระบบ เพื่ออธิบายความยากจนแตกต่างกัน คำถามใหญ่ที่เกิดขึ้น คือ ความยากจน อันหมายถึง ไม่มีรถ ไม่มีบ้าน การนิยามในทางของความขาดแคลนเฉพาะความยากจน ถูกพิจารณาใน 2 มิติ กล่าวคือ (1) ความจนเป็นสิ่งที่สัมพันธ์ คือ เกิดจากการเปรียบเทียบ จะรู้ว่าจนได้ก็ต่อเมื่อเราเห็นคนที่ไม่จน พยายามจะทำให้ความจนเป็นความสัมพันธ์ การนิยามจึงเป็นทั้งชั่วลบและชั่วบวกเพราะการจนอาจต้องมีการครอบครองบางอย่าง เพื่อจะเทียบว่าอะไร คือ ความจน อีกทั้งคนจนไม่ต้องอยู่กับคนจนตลอดเวลา คนจนไม่จำเป็นต้องอยู่ในชนชั้นเดียวกัน เนื่องด้วยคนจนอาจมีเครือข่ายทางสังคมที่ดีกับ

คนในอีกสถานะหนึ่งได้ ชี้ให้เห็นความสลับซับซ้อนของความยากจนว่าเป็นคำที่ไม่สามารถหากล่องแนวคิดที่ตายตัวในการอธิบายได้ วิธีการที่จะประเมินในแบบที่ตายตัวหรือแบบหยาบ ๆ อาจเป็นไปได้ จึงเป็นไปได้ว่าอาจจะพิจารณาในฐานะที่เป็นกระบวนการ Assemblies (กระบวนการประกอบสร้าง) ซึ่งไม่ได้อยู่ในระนาบเดียวกัน เช่น การเอารถ บ้าน ความเสี่ยงหรือโครงสร้าง เรากำลังพูดถึงรสนิยม อุดมการณ์ของคนมันไม่ได้ไปด้วยกัน โดยถือเป็นการเปลี่ยนแปลงของวิธีวิทยา (Ontology) ที่ปรากฏให้เห็นอย่างหนึ่ง เพราะฉะนั้น การนิยามความจน จึงเป็นการประกอบสร้างของสิ่งซึ่งไม่ใช่เป็นมาตรวัดที่มีมาตรฐานเดียวกัน เช่น การวัดรายได้ การวัดรายจ่าย การวัดการถือครองทรัพย์สินและอื่น ๆ อีกมากมาย หากแต่จะถูกพิจารณาในฐานะของวัตถุการอ้างอิงตัวตนและสถานะทางสังคมในมิติของรสนิยมเท่านั้น

อย่างไรก็ดี ผลจากการศึกษาในครั้งนี้ ยังปรากฏข้อมูลที่สะท้อนสถานะการยินยอมของผู้คนที่น่าสนใจที่สนับสนุนหลักการตัวตนในโลกเสรีนิยมใหม่ที่ยังมีความคลุมเครือ ที่ผ่านมา บทวิพากษ์ตอนโยบาย มักระบุถึง “การตีตราคนจน” และ “ความไม่เป็นธรรม” ที่เกิดขึ้นกับคนจนภายใต้มาตรการนี้ ซึ่งมีสาเหตุสำคัญมาจากแนวทางในการออกแบบนโยบายที่รัฐให้การรับรู้และตีความหมายของคำว่า “จน” แตกต่างกันไป โดยการตีความหมายเป็นต้นทางสำคัญของการนำเครื่องมือมาชี้วัดความยากจนให้เป็นรูปธรรมขึ้น และอาจเรียกได้ว่า เป็น “สวัสดิการโฉมใหม่” หรือ “สวัสดิการตีตราคนจน” (ยงยุทธ แฉล้มวงษ์, 2559) ซึ่งเห็นว่า โครงการดังกล่าวซ้ำเติมความยากจนว่าจะไม่มีวันหลุดพ้นไปได้ด้วยการ “ตีตราความจน” ให้เกิดขึ้นมาอีกในโลกสมัยใหม่โดยเรียกว่าเป็น “สวัสดิการโฉมใหม่” บนฐานการวิเคราะห์จำนวนของผู้มาลงทะเบียนผู้มีรายได้น้อยกว่า 100,000 บาทต่อปี ว่าอยู่ในฐานะของข้ออ้างที่รัฐบาลใช้เพื่อยกเลิกการจัดสวัสดิการแบบถ้วนหน้าไปสู่การจัดสวัสดิการแบบเฉพาะเจาะจง (Poverty-targeted welfare) อันส่งผลต่อการดำเนินงานด้านสวัสดิการที่มีอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งที่เห็นได้อย่างชัดเจนมากที่สุด คือ หลักประกันสุขภาพแบบถ้วนหน้าตลอดจนเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ อันถือเป็นการเลือกปฏิบัติต่อคนจน ทั้ง ๆ ที่สิทธินี้ ควรเป็นสวัสดิการพื้นฐานเพื่อประชาชนทุกคนอย่างเท่าเทียม เพราะฉะนั้น การถกเถียงเรื่อง “เส้นความยากจน” “ภาวะด้อยโอกาส” “ความเหลื่อมล้ำ” “การกระจายรายได้” จึงนับว่าเป็นเรื่องที่ยังเป็นปัญหาว่าจะหานิยามและเกณฑ์การชี้วัดที่เป็นธรรม และไม่นำไปสู่การตีตราคนเหล่านั้นได้จึงยังเป็นเรื่องที่ทำทนายอยู่

หากได้ติดตามข่าวสารทางการเมือง โดยเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับบัตรสวัสดิการตามสื่อต่าง ๆ จะเห็นได้ว่าเกณฑ์ความช่วยเหลือ ถูกปรับเปลี่ยนการให้อยู่ตลอดเวลา รัฐคือ ผู้กำหนดว่าใครคือผู้ที่ควรจะได้รับความช่วยเหลือ อะไรคือสิ่งที่จะได้รับ สิ่งเหล่านี้ ก้าวข้ามความเหมาะสมไปสู่การมองเห็นเพียงว่าท้ายที่สุดแล้ว เกณฑ์ต่าง ๆ ก็รัฐ เป็นเพียงตัวแทนทางความคิดที่มีต่อความหมาย

ของความยากจน ยิ่งหากนำไปพิจารณากับพื้นที่ที่ศึกษา จำนวน 10 ครอบครัวที่ได้กล่าวถึงข้างต้น พวกเขาเหล่านั้น แทบจะไม่มีโอกาสได้รับรู้เพื่อให้เท่าทันต่อการปรับเปลี่ยนเหล่านี้เลย ลำพังแค่การติดตามข่าวสารในโทรทัศน์ผ่านมือถือหรือผ่านอินเทอร์เน็ตยังลำบาก เพราะบางพื้นที่ไม่มีสัญญาณและหลายครัวเรือนไม่มีอุปกรณ์ (Device) การติดตามข่าวสารในพื้นที่ อาจจะมีความเท่าทันอยู่บ้าง หากมีลูกหลานที่เล่นมือถือเป็น มีอุปกรณ์การสื่อสารอื่น ๆ แต่หากเป็นผู้สูงอายุหรือผู้หญิงที่มีเด็กเล็ก อยู่บ้านเพียงลำพังหรืออยู่บ้านเพื่อรอเวลาเก็บเกี่ยวพืชไร่ในแต่ละวัน การติดตามข่าวสารผ่านช่องทางอินเทอร์เน็ตแทบจะมีความเป็นไปได้เลย เช่นตัวอย่างของครอบครัวทั้ง 10 ครัวเรือน ยังใช้ภาษาชาติพันธุ์ในการสื่อสาร ความห่างไกลของความไม่เท่าเทียมและเหลื่อมล้ำของโอกาสในการเข้าถึงการพัฒนาในด้านต่าง ๆ จึงต้องมีความเฉพาะเจาะจงอย่างมาก สิทธิที่ได้ชาวบ้านได้รับส่วนใหญ่จะได้รับการเข้ามาของเจ้าหน้าที่ในพื้นที่ ผู้นำชุมชนและแกนนำ อสม. ในหมู่บ้านเป็นหลัก ในฐานะของคนกลางเพื่อส่งต่อความเดือดร้อนของชาวบ้านไปสู่ส่วนกลาง ไม่แตกต่างไปจากสิทธิบัตรคนจน ฉะนั้น การตกหล่น หรือหล่นหายกลางทาง จึงไม่ใช่เรื่องใหม่ของคนในชุมชน ถือเป็นเรื่องที่ชาวบ้านเห็นว่าเป็น “สิ่งปกติ” ที่เกิดขึ้น “อย่างธรรมดา จากความห่างไกลของพื้นที่ ภูมิประเทศที่เข้าถึงได้อย่างยากลำบาก สิ่งอำนวยความสะดวกที่ไม่ค่อยมี และความเฉพาะของภาษา ล้วนแล้วแต่เป็นเงื่อนไขสนับสนุนให้การเป็นคนจนตามสิทธิ เป็นเรื่องที่ชาวบ้านส่วนใหญ่รับได้หากรัฐจะทำการมองเช่นนั้น ความเป็นคนจนหรือไม่จน ไม่มีผลต่อความอับอาย ไม่มีผลต่อภาพลักษณ์ใด ๆ หากแต่การได้สิทธิช่วยเหลือจากเงินไม่ก็ร้อยละบาท ถือเป็นสิ่งที่จำเป็นมากกว่า

แต่ทว่า ผลการศึกษาในภาคสนาม คำสัมภาษณ์จากผู้รับสิทธิในประเด็นดังกล่าวกลับระบุว่า ความยากจนไม่ได้เป็นภาพลักษณ์ที่น่ากลัวดังที่วิพากษ์วิจารณ์กัน การแสดงออกอย่างเปิดเผยต่างหาก จะช่วยที่จะช่วยให้พวกเขาสามารถอยู่รอดได้ การยินยอมต่อการถูกระบุว่า เป็นคนยากจนเป็นความสมัครใจ ไม่ตั้งข้อสงสัยต่อการประเมินและหาหนทางที่จะพิสูจน์ต่อรัฐให้ได้ว่า จนอย่างไร และแค่ไหน สำคัญกว่า ดังตัวอย่างของบทสัมภาษณ์ครัวเรือนตัวอย่างในจังหวัดแม่ฮ่องสอน

“ไม่รู้สิกว่าถูกตีตรา เพราะเราเป็นคนจนอยู่แล้ว คือ เราจะเรียกอะไรมันก็ทำอะไรไม่ได้ เพราะเขาคือ คนให้เงินเรา เราก็แค่ไปรับเงิน”

“ไม่รู้สิอะไร ชิน เพราะคนที่เข้ามาที่นี่ ส่วนใหญ่ก็เห็นอยู่แล้วว่าจน”

“ไม่รู้สิอะไรเลย ๆ”

“เรียกอะไรก็ได้ ไม่มีผลต่อความรู้สึกว่าถูกมองจากคนอื่น เพราะคนอื่น ๆ ก็อยู่ในสถานการณ์เดียวกันหมด”

“ไม่รู้สิอะไร เรียกอะไรก็ได้ ไม่เป็นไร”

“รู้สึกอายเพื่อน แต่ยอมรับได้”

“ไม่รู้สักอะไร เพราะอย่างน้อย ก็ได้แลกกับการมีอาหารไว้ประทังชีวิตระดับหนึ่ง”²

บทสนทนาข้างต้น คือ ความน่าสนใจในความธรรมดาและการทำให้เป็นปกติ คำถามสำคัญที่เกิดขึ้น คือ ทำไมคนจึงมีความคิดเหล่านั้น และทำไมความคิดเหล่านั้น จึงถูกมองว่าเป็นเรื่องปกติ ผลจากการสัมภาษณ์ครูเรือน พบว่า ทั้งหมด ระบุว่า นโยบายบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ไม่สามารถทำให้พวกเขาเหล่านั้นก้าวข้ามพ้นความยากจนได้ เพราะสถานะความยากจนเป็นเรื่องติดตัวมาแต่กำเนิด อีกทั้ง เมื่อนำไปพิจารณาพร้อมกับเรื่องการศึกษาแล้ว หลายครูเรือนมีแนวโน้มที่จะให้บุตรหลานหยุดเรียนก่อนเกณฑ์ เนื่องจากระบุว่า การศึกษาไม่ได้ช่วยต่อยอดอาชีพหรือทำให้มีความก้าวหน้าขึ้นมาได้ การศึกษา เป็นเรื่องต้องลงทุน และเมื่อลงทุนแล้วต้องได้กลับคืนมา แต่ระยะเวลาของการลงทุนกับการสภาพการดำรงชีวิตในปัจจุบัน ทำให้ต้องเลือกว่าจะให้ความสำคัญกับสิ่งใดก่อน ฉะนั้น ความยากจนที่เกิดขึ้นในพื้นที่ศึกษา จึงเป็นตัวอย่างของระบบคิดของรัฐที่ไม่สอดคล้องกับบริบทความยากจน อีกทั้ง คนจนในพื้นที่ห่างไกลนี้ ยังถูกซ้ำเติมด้วยกฎระเบียบที่ทำให้ความยากจนเป็นเรื่องต้องตรวจสอบอีก หลักการสำคัญ ที่เชื่อว่า เสรีนิยมใหม่มีส่วนในการสร้างความคิดเชิงประชาธิปไตยเพื่อให้รู้สึกว่ามีตนเองจะเป็นผู้บริโภค แต่อำนาจและทางเลือกในการใช้ชีวิตที่ดีที่สุดคือ ผู้คนควรจะเป็นคนที่หาเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้แทนที่จะได้รับการดูแลจากรัฐ จึงเป็นเรื่องที่ยาก เพราะกลไกต่าง ๆ ของรัฐยังคงสนับสนุนแนวทางการช่วยเหลือประชาชนแบบสงเคราะห์มากกว่า อีกทั้งยังปรับเปลี่ยนกระบวนการเพื่อเพิ่มมูลค่าของทุนที่ไม่เพียงแต่ตอบสนองความต้องการเชิงวัตถุเท่านั้น หากแต่ยังคงเน้นย้ำให้เห็นความแตกต่างของสถานะของผู้คนที่ชัดเจนขึ้นด้วย

ในแง่ที่น่าสนใจคือ บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ กำลังกลายเป็นค่าเริ่มต้นที่ทำให้ระบบการพิสูจน์ถูกนอร์มอลไรส์ (Normalize) ให้ปกติในสังคมไทย แต่ในขณะเดียวกัน คนในสังคมส่วนหนึ่ง โดยเฉพาะผลการศึกษาที่สะท้อนในพื้นที่ศึกษา ก็กำลังสะท้อนว่า สิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องปกติของเขาเช่นกัน การกลายเป็นพลเมืองที่ Passive ไม่มีส่วนร่วม บริบทชีวิตและความเป็นอยู่ เราจะเห็นว่า ครูเรือนที่สัมภาษณ์ ระบบการศึกษาและหนี้สิน เป็นปัญหาที่สำคัญลำดับต้น ๆ ในพื้นที่ แต่ยังคงไม่ได้รับการแก้ไข วิทยากรงานต้องออกไปทำงานนอกพื้นที่ วิทยากรต้องหันเข้าสู่ระบบแรงงานเร็วกว่ากำหนด นี่คือการเสียโอกาสครั้งใหญ่ในการสร้างความสามารถเพื่อเลื่อนลำดับขั้นทางสังคม จำนวนหนี้สินที่เพิ่มพูนขึ้นรายวัน และอาจไม่มีวันใช้ได้หมดในรุ่นพ่อแม่ ยิ่งเป็นตัวเร่งให้เด็กที่อยู่ในวัยเรียนจำเป็นต้องหยุดกลางคัน หรือเรียนในระดับที่ครอบครัวส่งไหว ระบบคิดและอุดมการณ์เสรีนิยมใหม่ จึงกำลังทำให้สิ่งเหล่านี้เลวร้ายขึ้น ยิ่งเงื่อนไขและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ถูกคิดมาพร้อมกับรัฐบาลอำนาจนิยม ยิ่งทำให้ความยากจนยังคงเป็นปัญหาในระดับโครงสร้างที่ไม่สามารถแก้ไขได้ในเร็ววัน

² บทสนทนาข้างต้น สามารถดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ที่บทที่ 4 ผลการศึกษา โดยผู้ศึกษาคัดเลือกมาเป็นตัวอย่างเพื่อแสดงให้เห็นสนับสนุนคำอธิบาย

6.3 การสร้างเงื่อนไขต่อเนื่อง

การจัดการแรงงานเป็นอีกเงื่อนไขหนึ่งที่เกิดขึ้นภายใต้โครงการบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ อยู่ภายใต้ “มาตรการพัฒนาคุณภาพชีวิต” โดยกรมพัฒนาฝีมือแรงงานเป็นเจ้าภาพหลักในการจัดการ มีเป้าหมายเพื่อยกระดับทักษะฝีมือโดยเฉพาะกับกลุ่มแรงงานอิสระที่มีอัตราการลงทะเบียนในบัตรคนจนจำนวนมาก และพบว่า ไม่มีความมั่นคงทางรายได้ จึงสมควรเป็นกลุ่มที่ได้รับโอกาสในการพัฒนาอาชีพตามโครงการนี้ต่อไป

รมว.คลัง ตั้งเป้าหมายผลักดันให้โครงการบัตรคนจนเป็นเรื่องใหญ่ในการแก้ปัญหาความยากจนของประเทศ เพราะนอกจากรัฐบาลได้แจกเงินให้ใช้แล้ว ต้องมีการจูงใจให้คนออกมาหางานทำ หรือออกมาฝึกฝนอาชีพเพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนด้วย ไม่ใช่นอนรอรับเงินฟรี ๆ

(รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง, 2560)

มนุษย์ในฐานะที่เป็นทุนสำคัญในระบบตลาด ต้องเป็นผู้ที่พัฒนาตัวเองให้เป็นผู้มีความรู้ มีทักษะ และมีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เพื่อให้สามารถแข่งขันกับผู้อื่นได้ในระบบตลาด ก็ถูกปลูกฝัง และแสดงให้เห็นในโครงการช่วยเหลือผ่านบัตรสวัสดิการแห่งรัฐเช่นกัน หลักสูตรการพัฒนาอาชีพที่เป็นเงื่อนไขของผู้ที่ได้รับสิทธิและถูกวางหลักเกณฑ์ไว้ว่า เมื่อได้รับเงินช่วยเหลือแล้ว ต้องเข้ารับการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาอาชีพด้วย เพราะรัฐต้องการให้บุคคลสามารถนำวิชาความรู้และการฝึกปฏิบัติที่ได้จากการอบรม นำไปใช้ต่อยอดทำมาหากินได้ เป็นแนวทางหนึ่งของการกำจัดความยากจนให้หมดสิ้นไป

จากการตรวจติดตาม พบว่า ประชาชนยังขาดความเข้าใจต่อการดำเนินการโครงการ ประชารัฐสวัสดิการการให้ความช่วยเหลือผ่านบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ รวมถึงประโยชน์ที่จะได้รับ อีกทั้งผู้ที่มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐแล้วเกิดความลังเลไม่ประสงค์เข้าร่วมตาม มาตรการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ เนื่องจากมีความกังวลว่าหากทำไม่ได้ตามกำหนดจะถูกยกเลิกเงินช่วยเหลือเดิมที่เคยได้รับด้วย

(ผู้ตรวจราชการสำนักนายกรัฐมนตรี เขต 17 และ 18, 25 มีนาคม 2561)

หลักการของสวัสดิการในแง่ของการฝึกอาชีพ เป็นการผูกโยงเงื่อนไขให้คนที่ได้รับบัตร ผู้เข้าร่วมยังคงต้องแสดงเจตจำนงค์เพื่อเข้าร่วมมาตรการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยโปรแกรมการอบรม อาชีพเหมือนขั้นตอนแรก มีเป้าหมายเพื่อเพิ่มรายได้และยกระดับมาตรฐานคุณภาพชีวิตของผู้มีบัตร อย่างเป็นรูปธรรม โดยจะมีการวิเคราะห์และจัดให้มีผู้ดูแลที่เรียกว่าทีมหมอประรัฐสุขใจ หรือ AO (Account Officer) ลงสัมภาษณ์รายคนเพื่อสอบถามความประสงค์ แล้วเสนอให้คณะทำงานระดับ

นายอำเภอซึ่งเป็นหัวหน้าทีมติดตามประเมินผล พร้อมดึงภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการช่วยเหลือ โดยใช้มาตรการภาษีเพื่อสนับสนุนการพัฒนาอาชีพ ด้วยการจูงใจให้นายจ้างฝึกทักษะให้และพิจารณาจ้างงานผู้ถือบัตรเป็นกรณีพิเศษ โดยให้ผู้ประกอบการหรือนายจ้างสามารถหักรายจ่ายเป็นจำนวน 1.5 เท่าของรายได้ในระยะเวลา 1 มกราคม 2561 - 31 ธันวาคม 2562 ซึ่งเป็นช่วงเวลาของการศึกษาครั้งนี้ด้วย

ฝึกอาชีพตามความสนใจ ไม่เข้าร่วมตัดสิทธิ์: มาตรการฝึกอาชีพจะเพิ่มความสามารถเพื่อให้ผู้มีรายได้น้อยสามารถหางานทำได้และให้เครื่องมือทำกินเพื่อแก้ไขความยากจนอย่างยั่งยืน หากผู้มีรายได้น้อยที่ไม่มีอาชีพและไม่ยอมมาฝึกอาชีพ ในปีต่อไปรัฐบาลอาจพิจารณาตัดความช่วยเหลือผ่านบัตรคนจน เนื่องจากไม่พยายามพัฒนาตัวเองให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น สำหรับการฝึกอาชีพจะให้ผู้ลงทะเบียนแสดงเจตจำนงว่าต้องการทำอาชีพอะไร ทางรัฐบาลจะหาแนวทางและผู้รับผิดชอบเข้าไปฝึกอาชีพ เพื่อให้สามารถทำงานหารายได้ได้จริง เช่น อาชีพเกษตรกรรมจะให้ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรเป็นผู้รับผิดชอบ กำหนดให้ปลูกพืชตามที่ต้องการ โดยรัฐบาลอาจจะรับซื้อผลผลิตทั้งหมด

บทสัมภาษณ์กระทรวงการคลัง (2560)³

มาตรการพัฒนานี้ ถูกตั้งคำถามอย่างมากว่าสามารถช่วยเหลือคนจนให้มีคุณภาพชีวิตที่และนำไปสู่การหลุดพ้นความยากจนได้จริงหรือไม่ เพราะเงินทุนเหล่านั้นไม่ได้มีฐานคิดที่จะนำไปสู่การตั้งต้นการเป็นผู้ประกอบการได้ การให้เงินช่วยเหลือเดือนละ 300 บาท และต้องถูกควบคุมการใช้จ่าย ไม่อนุญาตการสะสม จึงไม่ใช่หนทาง ผู้รับสิทธิยังคงต้องทำงานเพื่อแลกกับค่าแรงรายวันเช่นเดิม บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ จึงไม่ได้เป็นนโยบายเพื่อช่วยให้คุณภาพชีวิตดีขึ้นตามเป้าหมาย

จากการสัมภาษณ์ผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐที่ได้เข้ารับการอบรมพัฒนาอาชีพตามมาตรการพัฒนาฯ จำนวน 336 คน พบว่า มีผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐไม่ได้นำความรู้จากการอบรมไปใช้ประโยชน์คิดเป็นร้อยละ 64.88 และมีผู้ที่นำความรู้ที่ได้รับจากการอบรมไปใช้ประโยชน์คิดเป็นร้อยละ 35.12 ของผู้เข้าร่วมมาตรการที่สุ่มตัวอย่าง

(สำนักงานตรวจเงินแผ่นดิน, 2561)

รายงานการตรวจสอบการดำเนินโครงการประชารัฐสวัสดิการ (2561) ระบุว่า การติดตามและรายงานผลการดำเนินงานมาตรการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ “ไม่เป็นไปตามหลักเกณฑ์ที่กำหนด” การดำเนินงานมาตรการพัฒนาฯ กำหนดให้เจ้าหน้าที่ AO

³ ก.คลัง เดินหน้า “บัตรคนจน เฟส 2” เน้นสร้างอาชีพ 11.64 ล้านคน. (14 พฤศจิกายน 2560). <https://www.ddproperty.com>

มีหน้าที่ติดตามความคืบหน้าและผลการพัฒนาตนเองของผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ จำนวน 3 ครั้ง ได้แก่ เดือนกรกฎาคม กันยายน และธันวาคม 2561 จากการสัมภาษณ์ผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐที่เข้าร่วมมาตรการพัฒนาฯ จำนวน 336 คน ส่วนใหญ่ให้ความเห็นว่ายังไม่เคยได้รับการติดตามสอบถามผลการพัฒนาการเข้าร่วมมาตรการพัฒนาฯ คิดเป็นร้อยละ 62.50 ของผู้เข้าร่วมมาตรการที่สุ่มตัวอย่าง

การเปิดให้ลงทะเบียนผู้มีรายได้น้อยครั้งนี้ กลุ่มคนที่จะมามากที่สุดน่าจะเป็นกลุ่มแรงงานนอกระบบที่มีอยู่ประมาณ 20 ล้านคนทั่วไทยและผู้สูงอายุเกิน 60 ปี ที่ไม่มีรายได้ประจำ โดยนโยบายช่วยเหลือคนจนผ่านโครงการบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ แม้จะเป็นการทำงานเชิงข้อมูลเพื่อให้รัฐบาลสามารถรับรู้ได้ว่าคนที่มีรายได้ต่ำกว่า 100,000 บาท หรือมีรายได้ขั้นต่ำอยู่ที่ 300 บาท/วันนั้นมีจำนวนมากน้อยแค่ไหนและแบ่งกลุ่มอย่างไรเพื่อนำไปสู่การจัดสวัสดิการที่เหมาะสม อาทิ คนที่ว่างงานต้องช่วยเหลืออย่างไรและหน่วยงานใดที่ต้องรับผิดชอบดูแลคนกลุ่มนี้ ตลอดจนนำไปวิเคราะห์ถึงการเติบโตและแนวโน้มของตลาดแรงงานในอนาคตเพื่อพัฒนาแรงงานที่มีอยู่ในปัจจุบันให้ตรงกับความต้องการของผู้ประกอบการต่อไป แต่สิ่งที่ต้องพึงเข้าใจอย่างมาก คือ ตัวเลขที่แสดงจำนวนการว่างงานนี้ อาจไม่ได้มาจากข้อมูลจริงแต่เป็นการให้ข้อมูลเพื่อให้ได้สิทธิการช่วยเหลือเท่านั้น เพราะฉะนั้น กระบวนการเก็บข้อมูล โดยเฉพาะกับกลุ่มแรงงานว่างงานเพียงกลุ่มเดียว จึงนับเป็นเรื่องใหญ่มาก โดยที่ยังไม่ได้พิจารณาถึงคนจนตามสิทธิในกลุ่มอื่น ๆ ที่ยังมีความทับซ้อนกัน อาทิ เป็นคนจนที่สูงอายุ เป็นคนจนที่พิการ เป็นคนจนที่จนจริงจากรุ่นสู่รุ่น เป็นต้น

ปัญหาอันเกิดจากโครงการนี้ สะท้อนให้เห็นการมองประชาชนในประเทศไทยของรัฐที่ยังไม่สามารถจำแนกความแตกต่างระหว่าง “คนจน” กับ “คนที่มีรายได้น้อย” ได้อย่างแยกขาดจากกัน อันเนื่องมาจากฐานข้อมูลที่น่าไปเป็นฐานคิดเพื่อพิจารณานั้น ยังลักลั่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปิดโอกาสให้คนที่มีฐานรายได้ไม่เกิน 100,000 บาท ดังที่กล่าวข้างต้นนั้นมีโอกาสได้รับสิทธิที่ผ่านมา สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ วิเคราะห์จากความยากจนผ่านเส้นความยากจน (Poverty line) หรือเครื่องมือสำหรับวัดภาวะความยากจน โดยคำนวณจากต้นทุนหรือค่าใช้จ่ายของบุคคลที่จัดหาซื้ออาหารและสินค้าที่จำเป็นขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิต ซึ่งมีการเก็บข้อมูลอย่างต่อเนื่องมาจากกว่า 20 ปี

“การแจกเงินเพียงเพื่อหวังผล เอาเงินมาล่อให้คนไปฝึกอาชีพ แต่การฝึกอาชีพก็แก้ปัญหามิตรงจุด เหมือนเอาน้ำไปรดทราย ซึ่งไม่ก่อให้เกิดอะไรขึ้นมา ถือเป็นความยากลำบากที่คนจนถูกกระทำ ถ้าไม่ฝึกก็ถูกตราหน้าว่าไม่ขวนขวาย ชี้เกียจ แล้วเอาเงินในบัตรไปซื้อของที่ได้อะจากการฝึกอาชีพก็ไม่ได้ เพราะไม่มีเครื่องรูด ดังนั้น ถ้าให้ไปฝึกอาชีพแล้วต้องให้เครื่องรูดบัตรมาด้วย” นายนิมิตร์กล่าวและว่า หากรัฐมีความจริงใจที่จะลดความเหลื่อมล้ำ ต้องหยุดการใช้จ่ายงบประมาณที่ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ การให้เงินเป็นประโยชน์เฉพาะคนบางกลุ่ม แต่ไม่แก้ปัญหาเชิง

โครงสร้างในระยะยาว หยุดติตราคนจนว่าขี้เกียจ หรือทำให้ประเทศล่มจม ซึ่งรัฐต้องใช้วิจารณ์ญาณที่ดีกว่านี้

บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ เหมือนตัวแทนของการติดกระดุมเม็ดแรกผิดที่ การมุ่งเป้าเพื่อค้นความยากจนที่แท้จริง ผ่านการนิยามและสร้างคุณสมบัติชุดหนึ่งขึ้นมาเพื่อระบุว่า ใครคือคนจน ไม่ใช่สิ่งที่ถูกต้อง สังคมที่เป็นพลวัติ เศรษฐกิจและการเมือง มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาภายใต้บริบทสังคมโลก ยิ่งส่งผลให้สถานะความยากจนแปรเปลี่ยนไป ในช่วงเวลาหนึ่ง คนจนลงเพราะโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่พังทลายทั้งระบบ เถกเช่นวิกฤตต้มยำกุ้งในปี 2540 เมื่อมีเทคโนโลยีเข้ามา คนอาจจะจนลงเพราะเข้าไม่ถึงสิทธิและบริการหรือเสียเปรียบจากผู้ที่มีโอกาสทางเทคโนโลยีมากกว่า และเช่นกัน บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ อยู่ในช่วงเวลาที่เรากำลังก้าวเข้าสู่การใช้เทคโนโลยีอย่างเข้มข้น ความจนแบบดั้งเดิมที่ผูกติดกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ เป็นต้นทุนความยากจนที่ติดตัว และมันยิ่งซ้ำร้ายมากขึ้น เมื่อรัฐและทุน กำลังใช้เทคโนโลยีเหล่านี้ เข้ามาปกครองคนจนอีกชั้นให้กลายเป็นผู้ที่ต้องอยู่ภายใต้ระบบอย่างจำยอม ทั้งที่ความเป็นจริงแล้ว การช่วยเหลือคนจนผ่านบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ อย่างน้อยที่สุด ควรจะให้สวัสดิการที่เป็นพื้นฐานขั้นต่ำให้คนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้มากที่สุด อย่างน้อยเรื่องของการออม การให้เงินช่วยเหลือ ควรเป็นอิสระ ไม่ใช่มาพร้อมเงื่อนไขการแลกเปลี่ยน หลักคิดเสรีนิยมใหม่ ยังคงไม่ไว้วางใจว่า การใช้เงินของคนจะถูกใช้อย่างถูกต้องถูกทาง มาตรการในการกำกับดูแลกรอบการใช้จ่ายเป็นหน้าที่รัฐที่ต้องดูแลควบคุมและสร้างมาตรการกำกับดูแล และตรวจตราการใช้จ่ายของผู้คนอย่างเข้มข้น เสมือนพอให้เงินลูกไป ต้องมั่นใจว่า จะไม่นำเงินนั้นไปใช้ในทางที่ผิด ซึ่งผิดกับหลักการวิถีประชาธิปไตย ที่ผู้คนจะต้องมีอำนาจในการตัดสินใจหรือชี้ขาดได้ว่าจะใช้ชีวิตในแบบของตนอย่างไรและนั่นเป็นส่วนหนึ่งของจินตนาการทางประชาธิปไตยที่ถูกกล่าวถึงในการทบทวนวรรณกรรม

ในโลกเสรีนิยมใหม่ความเป็นตัวตนของปัจเจกบุคคลได้ถูกทำลายให้บอบช้ำ ความยากจนของผู้คนถูกทำให้เป็นเรื่องปกติ ผู้รับสิทธิมีหน้าที่เพียงรับรู้และประเมินความยากจนของตนเองว่าตรงกับเงื่อนไขหรือไม่ โดยไม่สนใจอีกต่อไปการติตรา ไม่เดือดร้อนต่อการนิยามและการจัดระเบียบ เมื่อเทียบกับสวัสดิการอื่น ๆ ที่อาจไม่ได้ใช้คำว่าจนเป็นคำหลักในการช่วยเหลือและเลี้ยงไปใช้คำอื่นแทน (อาทิ ผู้ด้อยโอกาส เป็นต้น) ผลปรากฏว่า ผู้คนเหล่านั้น ไม่ได้รู้สึกว่าเป็นการดูถูกและไม่ได้รู้สึกที่ถูกติตรามาก เพราะประเมินแล้วว่าตนเองเป็นคนจนและคนรอบข้างก็เป็นคนจนเหมือนกัน นี่คือ ความน่ากลัวของระบบการช่วยเหลือแบบเฉพาะเจาะจงที่เกิดขึ้นในยุคสมัยปัจจุบัน เพราะเมื่อคนไม่รู้สึกถึงการติตราต่าง ๆ แต่ข้ามไปมองเงื่อนไข/เกณฑ์ต่าง ๆ และนำมาปรับพิจารณาประเมิน ก็จะนำไปสู่การมองภาพความยากจนในมิติที่ใหญ่ขึ้นผิดเพี้ยนไปอย่างแน่นอน หากพิจารณาในภาพรวมของสังคมที่ใหญ่ขึ้น เราคงพบว่า มันมีปัญหาของผู้ที่ไม่จนแต่กลับได้รับสิทธิมากมาย จนพ่วงมาที่ปัญหาการตก

หล่นของคนที่ยังจริงแต่ไม่กลับไม่ได้รับความช่วยเหลือ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะว่า การถ่างตาข่ายคัดกรองความหมายของความยากจนของรัฐ เปิดโอกาสให้คนที่อยากจนเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการได้สิทธินี้ด้วย โดยที่รัฐไม่สนใจว่า กลไกของการประเมินในขั้นตอนต่อไป จะต้องระดมทรัพยากรเงินทุนทรัพยากรบุคคล มากมายขนาดไหน รัฐสนใจเพียงตัวเลขของคนลงทะเบียนที่มากขึ้นเพราะมันได้สะท้อนให้เห็นความชอบธรรมของนโยบายที่เกิดขึ้น ตัวเลขของผู้ลงทะเบียนทำให้รัฐเคลมตัวเองได้ว่าประชาชนต้องการความช่วยเหลือมากน้อยแค่ไหนและเมื่อตัวเลขในปีต่อไปลดลง ก็นำมาเคลมเป็นผลงานต่อได้ว่า ความยากจนลดลงไปได้แล้วในรัฐบาลชุดนี้

ทั้งที่ความเป็นจริงแล้ว มันคือ กระบวนการทางเทคโนโลยีรูปแบบหนึ่งที่รัฐนำมาจัดการเพื่อจัดสรรความชอบธรรมในการดำเนินนโยบายของตนเองมากกว่าที่จะสนใจความยากจนในสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจริง รัฐบาลในทุกยุคทุกสมัย สนใจตัวเลขคนจนที่ลดลง และใช้มาตรการ/กลไกในการสร้างความยากจนให้เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา แถมยังสร้างเงื่อนไขใหม่ ๆ โดยเฉพาะการพิสูจน์ความจน ซึ่งหลายมิติเป็นเรื่องที่เทคโนโลยีไม่สามารถพิสูจน์ได้ บริบทความยากจนที่เป็นนามธรรมหลายประการ เป็นเรื่องที่ประจักษ์ให้เห็นซึ่งไม่สมควรต้องได้รับการพิสูจน์ ในทางตรงกันข้ามกลับเป็นเรื่องที่เห็นได้อย่างชัดเจนว่าต้องได้รับความช่วยเหลือ ความยุ่งยากซับซ้อนตรงนี้ มันช่างเป็นสิ่งที่สวนทางกับคำประกาศของรัฐบาลที่พยายามจะบอกว่า “ความยากจนเป็นเรื่องที่ต้องกำจัดให้หมดสิ้นไป” อย่างสิ้นเชิง

บทที่ 7

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ในส่วนนี้จะเป็นการนำเสนอถึงบทสรุปและข้อเสนอแนะจากการศึกษากระบวนการประกอบ “ความจน” ในสังคมเสรีนิยมใหม่ กรณีศึกษา บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ซึ่งเป็นการศึกษาที่มีเป้าหมายเพื่อตอบวัตถุประสงค์ใน 3 ประการสำคัญ ได้แก่ (1) เพื่ออธิบายลักษณะของสวัสดิการบัตรคนจนในกระแสเสรีนิยมใหม่ (2) เพื่อศึกษาสถานการณ์ของความยากจนและการปรับตัวของคนจนภายใต้นโยบายบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ (3) เพื่อวิเคราะห์การจัดการสวัสดิการคนจนตามแนวทางบัตรสวัสดิการแห่งรัฐที่นำไปสู่กระบวนการสร้าง “ความยากจน” ภายใต้สังคมเสรีนิยมใหม่

ผลการศึกษาครั้งนี้ ในระดับของการสังเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แสดงให้เห็นว่า ฐานคิดของกระแสเสรีนิยมใหม่ และวิวัฒนาการเศรษฐกิจโดยมุ่งเน้นการเติบโตทางตัวเลขและทางเทคโนโลยี กำลังสร้างให้สังคมตกย้ำแนวทางการลดทอนคุณค่าของมนุษย์ให้เหลือเพียงผู้ที่ต้องเอาตัวรอดภายใต้ระบบสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งการตีตลาดเข้ามาในวิถีการบริโภค อุปโภคในระดับชีวิตประจำวัน สร้างนิสัยให้แรงงานเป็นผู้ที่ต้องทำงานอย่างหนักเพื่อแลกกับค่าแรงที่ไม่เป็นธรรม เพราะถูกขายฝันว่า การทำงานเท่านั้นจะเป็นสิ่งที่สะท้อนคุณค่าของการมีชีวิตอยู่ จนละเลยไปว่า แท้จริงแล้ว คุณค่าของมนุษย์ ไม่ได้อยู่ที่แค่มิติของการทำงานแลกเงินอย่างเดียว แต่คุณค่าในการนิยามความหมายต่าง ๆ ที่จะมีผลต่อการรับรู้ตัวตนของคนก็มีความสำคัญเช่นกัน

บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ สามารถเป็นวัตถุการศึกษาเพื่อแสดงให้เห็นถึงหลักคิดของเสรีนิยมใหม่ในมิติของการประกอบสร้างตัวตนของคนในสังคมโดยเฉพาะมิติของการผลิตซ้ำความหมายของพลเมืองผ่านนโยบายสวัสดิการสังคมซึ่งมีลักษณะการให้ความช่วยเหลือแบบเฉพาะเจาะจงมากกว่าให้แบบถ้วนหน้า ภายใต้นโยบายบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ไม่เพียงแต่การนิยามความหมายที่ลดทอนความสลับซับซ้อนในการอธิบายความยากจนเท่านั้น หากแต่ยังเป็นนโยบายที่นำเอาเทคโนโลยีและกลุ่มผู้เชี่ยวชาญเข้ามาเป็นกลไกในการควบคุมพฤติกรรมในชีวิตประจำวันของมนุษย์ด้วย

7.1 บทสรุปทางวิชาการ

ในส่วนของบทสรุปทางวิชาการว่าด้วยกระบวนการสร้าง “ความจน” ในสังคมเสรีนิยมใหม่นั้นมีประเด็นที่น่าสนใจที่น่าพิจารณาร่วมกันในเชิงทฤษฎีที่สำคัญ โดยกล่าวเป็นข้อสรุปอันเป็นลักษณะสำคัญได้ดังต่อไปนี้

7.1.1 บัณฑิตการแห่งรัฐ มีลักษณะให้เห็นถึงกลไกการปกครองในโลกเสรีนิยมใหม่

ความคิดของเสรีนิยมใหม่ เสนอว่า สวัสดิภาพของมนุษย์จะได้รับการส่งเสริมได้ด้วยการปลดปล่อยเสรีภาพและทักษะในการประกอบการของปัจเจกบุคคล โดยอยู่ภายใต้กรอบทางสถาบัน บทบาทของรัฐ มีหน้าที่เพียงสร้างและธำรงรักษากรอบทางสถาบันให้มีความเข้มแข็ง มีตลาดเสรีและการค้าที่เสรีผ่านการวางกรอบทางโครงสร้างที่เหมาะสมต่อแนวทางปฏิบัติงานและเนื่องจากเสรีนิยมใหม่ยึดถือคุณค่าของการแลกเปลี่ยนในตลาดว่า เป็นเครื่องชี้นำพฤติกรรมของมนุษย์ได้จึงได้อาศัยกลไกของระบบทุนนิยมเพื่อกระจายระบบคิดเหล่านี้ผ่านการบริโภคอยู่และบัณฑิตการแห่งรัฐถือเป็นรูปธรรมหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงกระบวนการทั้งระบบที่ชัดเจนและเมื่อนำมาพิจารณาร่วมกับฐานคิดที่นำมาใช้ของเดวิด ฮาร์วี (David Harvey) และไอวา ออง (Aihwa Ong) ที่ระบุว่า กลไกการทำงานของระบบทุนนิยมและเสรีนิยมใหม่ที่ยังคงแสวงหาแนวทางในการสะสมทุนเพื่อต่อยอดการเติบโตของชนชั้นนายทุนอย่างไม่รู้จบ กระบวนการที่สำคัญที่ค้นพบจากการศึกษาครั้งนี้ ถือเป็นกลไกสำคัญตามแนวทางเสรีนิยมใหม่ที่รัฐนำมาใช้เพื่อตอกย้ำให้เห็นว่าความจำเป็นของการดำรงอยู่ทางชนชั้นที่ต้องมีต่อไป บัณฑิตการแห่งรัฐ จึงอยู่ในสถานะของวัตถุที่ถูกแปรสภาพมาจากแนวคิดเหล่านี้ แม้ว่ารัฐจะมีความพยายามจะดึงเสรีนิยมใหม่ออกจากกรอบการปกครองและ “ทำให้อยู่ในสถานะที่เรียกว่า ‘ไร้อุดมการณ์’ (Non-ideological) เพื่อป้องกันว่า รัฐไม่เกี่ยวข้องกับอุดมการณ์และทำให้ทุกอย่างเป็นเรื่องทางเทคนิค (Technical Problem) และเป็นความรับผิดชอบของผู้เชี่ยวชาญ และทำให้กลไกการปกครองเป็นเรื่องของความสมัครใจ ไม่มีการบีบบังคับ เป็นเสรีภาพที่รัฐหยิบยื่นให้ผ่านระบบทั้งการลงทะเบียน การกรอกเอกสาร การยื่นเรื่องด้วยตัวเองและนี่คือเสรีภาพที่รัฐกำลังแสดงให้เห็นการดำรงอยู่ของหลักการแห่งเสรีภาพนี้

การปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างรัฐและผู้รับสิทธิ เป็นการกระทำที่เกิดขึ้นจากนโยบายแบบเสรีนิยมใหม่ที่สะท้อนให้เห็นถึงอุดมคติ หลักการ ทั้งจากนายทุนขนาดใหญ่และรัฐในฐานะผู้สนับสนุนกลไก ทุกพื้นที่ทางสังคมต่างตกอยู่ภายใต้เหตุผลแบบเสรีนิยมใหม่และเข้ามาสู่พื้นที่ในชีวิตประจำวันและในฐานะของเหตุผลที่เปลี่ยนพื้นที่ทางสังคมทุกมิติให้ขับเคลื่อนไปด้วยเหตุผลแบบ

เดียวกับระบบตลาด (Brown, 2019) กำลังเป็นสิ่งที่บ่อนทำลายหลักการพื้นฐานทางประชาธิปไตยอย่างมาก ทั้งในแง่ของการเปลี่ยนความหมายของความเข้าใจพื้นฐาน เปลี่ยนความเข้าใจต่อหลักการความเสมอภาค และการให้คุณค่าต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ การแปรเปลี่ยนอุปนิสัยของคนเหล่านี้ ล้วนแต่มีผลทำให้จินตนาการแบบประชาธิปไตยถูกทำลายลง โดยประชาชนตามจินตนาการของระบอบประชาธิปไตยที่เข้มแข็งในอดีต ที่มีอำนาจในการควบคุมสิ่งต่าง ๆ ซึ่งไม่ใช่เพียงการควบคุมตัวแทนทางการเมืองของพวกเขาเท่านั้น แต่ยังรวมถึงอำนาจในการควบคุมเงื่อนไข สภาพแวดล้อมและกฎกติกาที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของพวกเขาด้วย เสรีนิยมใหม่ จึงไม่ใช่เรื่องความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่เป็นกลไกการควบคุมต่าง ๆ เพื่อเปลี่ยนให้ประชาชนกลายเป็น “ตัวแสดงหนึ่งของตลาด” ที่มองตัวเองเป็นทุนมนุษย์ และลดทอนคุณค่าในมิติอื่น ๆ ไป ซึ่งเมื่อประชาชนมองตัวเองเพียงแค่มิติเดียว นโยบายบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ กำลังเป็นส่วนหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงรูปธรรมของผลลัพธ์นี้ได้อย่างชัดเจน ชาวบ้านไม่สนใจว่ารัฐจะนิยามความยากจนอย่างไร เพราะสิ่งที่น่าสนใจยิ่งกว่าคือ กระบวนการได้มาซึ่งสิทธิและผลประโยชน์เหล่านั้น ความเป็นพวกพ้อง ไม่ถูกกล่าวถึง การได้รับสิทธิ เป็นเรื่องที่แต่ละคน แต่ละครอบครัว ต้องหากลยุทธ์ในการจัดการ ดึงทรัพยากรที่เกี่ยวข้องมาเป็นทุน ตลอดจนหาคนกลางที่สามารถนำพวกเขาเข้าสู่ระบบได้ ซึ่งความน่ากลัวของการปกครองภายในเสรีนิยมใหม่ที่เกิดขึ้น จึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับผู้ที่ถูกนับจากระบบเท่านั้น ผู้ที่ตกหล่นหรือถูกคัดมีแนวโน้มที่จะต้องถูกละเลยมากขึ้น กลายเป็นสภาวะชายขอบภายใต้ทุนนิยมเสรีนิยมใหม่ ที่เกิดจากการขยายหลักการไปสู่พื้นที่ในชีวิตประจำวันของมนุษย์ พยายามควบคุมและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้ดูเป็นเรื่องปกติ จนในที่สุด กลุ่มคนเหล่านี้ ก็จะกลายเป็นคนจนกลุ่มใหม่ที่มาพร้อมกับความเปราะบางที่ต้องแบกรับความเสี่ยง ไร้อำนาจต่อรอง ยังคงต้องทำงานหนักเพื่อแลกกับค่าจ้างและต้นทุนค่าใช้จ่ายในการดูแลตัวเองและครอบครัวต่อไป จึงไม่น่าแปลกใจว่า ทางออกทางเดียวของประชาชนทำไมจึงต้องหากลยุทธ์ในการดึงตัวเองเข้าสู่ระบบเพื่อกลายเป็นคนที่ถูกนับจากรัฐ

ไม่เพียงเท่านั้น ความพยายามยึดเยียดความยากจนที่สลับซับซ้อนไปสู่ความยากจนที่เป็นระบบจะเกิดขึ้นไม่ได้ หากขาดกลไกกลางในการเชื่อมประสานวัตถุประสงค์ต่าง ๆ รอบตัว และกลไกของเทคโนโลยีที่มีในปัจจุบันนี้ก็ไม่ได้อยู่ในฐานะของสิ่งสร้างทางสังคมในแต่ละยุคสมัยอย่างเดียว หากแต่อยากชวนมองถึงสถานะของเทคโนโลยีที่ถูกจัดวางบนความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ จนกระทั่งนำมาซึ่งโอกาสและความไม่เทียมในการฉวยใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์กับกลุ่มของตนเองมากที่สุด ซึ่งเราอาจคุ้นเคยกันว่าเป็น ความเหลื่อมล้ำในยุคดิจิทัล และความเหลื่อมล้ำนี้ ดูเหมือนจะไม่ได้เป็นเรื่องเกินจริง เพราะมันมีปรากฏการณ์ของการเข้าไม่ถึงเทคโนโลยีในพื้นที่ห่างไกลและทำให้เกิดความไม่เทียมขึ้นในผลการศึกษาครั้งนี้ โดยนับตั้งแต่ประเทศไทยโดยรัฐบาลที่ผ่านมา ได้ประกาศจุดยืนว่า “ประเทศไทยต้องเป็นประเทศที่ก้าวพ้นความยากจนและไปสู่ยุคไทยแลนด์ 4.0” ทำให้ที่ผ่านมามีการปรับ

โครงสร้างด้านต่าง ๆ ให้เป็นดิจิทัล กลุ่มหนึ่งสามารถเข้าถึงประโยชน์ได้ แต่ยังมีอีกกลุ่มที่ไม่ใช่เพียงถูกทิ้งไว้ ซึ่งแนวคิดสำคัญที่ผู้วิจัยนำมาใช้อธิบายในงานครั้งนี้ คือ กลุ่มทฤษฎีเป็นตัวกำหนด (Technological Determinism) ซึ่งเป็นปีกหนึ่งของกลุ่มเศรษฐศาสตร์การเมืองที่สนใจวิเคราะห์พลังการผลิตในส่วนที่เป็นความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี เน้นการอธิบายการสื่อสารในแง่ที่ว่า เทคโนโลยีในยุคสมัยใดก็ตามเป็นตัวกำหนดแบบแผนทางวัฒนธรรมนั้น Marshall McLuhan จัดเป็นผู้นำทางทฤษฎีนี้ แนวคิดคิด ก็คือ สารที่มาจากสื่อหรือเทคโนโลยีใดก็ตามจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในขนาดหรือจังหวะความเร็วหรือแบบแผนกิจกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ โดยแนวทางการศึกษาเทคโนโลยีการสื่อสารกับสังคมนั้น สามารถพิจารณาได้ 2 มุมมอง คือ การตั้งคำถามว่า เมื่อเทคโนโลยีได้เปลี่ยนไป จะสร้างผลกระทบอะไรให้เกิดขึ้นกับระดับสังคม สถาบันและปัจเจกบุคคลบ้าง แนวคิดนี้อยู่บนฐานความเชื่อว่าเทคโนโลยีเป็นตัวสาเหตุหลัก (Prime mover) ในการขับเคลื่อนความเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นกับส่วนอื่น ๆ และการตั้งคำถามในทางกลับกันว่า ภายใต้เงื่อนไขในการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอะไรบ้างที่จะเป็นตัวกำเนิดความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีแบบต่าง ๆ แนวคิดนี้ มองว่าเงื่อนไขสังคมน่าจะเป็นเหตุหลัก ส่วนการพัฒนาเทคโนโลยีนั้น เป็นผลลัพธ์ แต่ทว่าในปัจจุบัน เทคโนโลยีการสื่อสารมีความอัจฉริยะมากขึ้นคือ คือ นอกจากจะส่งสารแล้ว ยังทำการตอบโต้ได้ด้วย (Livingstone, 2003) และนับตั้งแต่เปิดตัวเมื่อช่วงต้นศตวรรษที่ผ่านมา แนวคิด Technology Determinism ได้พัฒนาเป็นสองชุดย่อยโดยทั่วไปเรียกว่า “Hard determinism” (หรืออภิปรัชญา) ซึ่งเป็นการอธิบายมุมมองของเจตจำนงเสรี ซึ่งถือว่าเป็นระดับที่เป็นความจริงที่ไม่เข้ากันกับเจตจำนงเสรี ดังนั้นความเป็นอิสระ (Free will) จึงไม่มีอยู่จริง นักปรัชญาฝ่ายที่เชื่ออย่างสุดซึ้ง (hard determinism) มองว่า ทุกสิ่งทุกอย่างเกิดขึ้นจากสาเหตุ ทุกอย่างในจักรวาลนี้มี สาเหตุ (Cause) และผลลัพธ์ (Effect) มนุษย์จึงไม่มีเสรีภาพ สิ่งต่าง ๆ ที่มนุษย์กระทำโดยเชื่อว่าเป็นเสรีภาพนั้น แท้จริงเป็นเพียงมายาอย่างหนึ่งเท่านั้น ยิ่งในยุคสมัยใหม่ ที่มีวิทยาศาสตร์เป็นฐานความรู้หลัก แนวคิด Technology Determinism ยิ่งแข็งแกร่งขึ้นเพราะวิทยาศาสตร์ยุคสมัยใหม่เชื่อว่าทุกอย่างสามารถอธิบายหาสาเหตุและคาดการณ์ได้ บางคนเชื่อว่า ทุกสิ่งที่มนุษย์ทำถูกกำหนดจากยีนส์และพันธุกรรม ส่วนฝั่งที่เชื่อเรื่องความอิสระอย่างสุดซึ้ง (Hard freedom) เชื่อว่า มนุษย์มีเสรีภาพอยู่เหนือการกำหนดจากสาเหตุ สิ่งต่าง ๆ ที่มนุษย์ทำ ไม่ได้ถูกกำหนดจากสาเหตุ แต่เกิดจากเจตจำนงของมนุษย์เองในฐานะผู้กระทำ โดยเห็นว่า หากทุกอย่างถูกกำหนดมาแล้ว มนุษย์ก็จะไม่สามารถรับผิดชอบสิ่งที่ตนกระทำได้ ความรับผิดชอบเชิงศีลธรรมก็จะไม่สามารถเกิดขึ้นได้ เพราะคน ๆ หนึ่งจะรับผิดชอบต่อสิ่งที่ตนกระทำได้ก็ต่อเมื่อการกระทำของพวกเขาเกิดขึ้นจากเจตจำนง ไม่ได้เกิดจากสาเหตุภายนอกเพื่อให้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเสรีภาพกับการรับผิดชอบทางศีลธรรมเดินไปพร้อม ๆ กันได้โดยไม่ขัดแย้งกันเอง แนวคิดนี้เรียกว่า Compatibilism (อาจเรียกได้ว่า soft determinism) เป็นแนวคิดที่เชื่อว่าเจตจำนง

เสรีกับ determinism ไปด้วยกันได้และเข้ากันได้ ตัวอย่างของนักปรัชญาที่มีแนวคิดแบบนี้ คือ Thomas Hobbes, John Locke, David Hume, John Stuart Mill ด้วยเหตุนี้ “Soft Determinism” จึงเชื่อว่าสามารถกำหนดรูปแบบของการกระทำต่าง ๆ เข้าด้วยกันได้อย่างเป็นอิสระ แม้จะมีความไม่ลงรอยของรูปแบบการกระทำที่สำคัญก็ตามแต่ก็ถือว่าการกระทำถูกแสดงออกได้อย่างอิสระ (Lin, 2016, pp. 1528-1546)

ในขณะที่นักคิดอีกคนอย่าง Adler (2006) ระบุว่า Technological Determinism เป็นแนวคิดที่มองว่าเทคโนโลยีมีผลกระทบที่สำคัญต่อชีวิตของมนุษย์ เป็นส่วนหนึ่งของสำนวนทางการเมืองว่า “อินเทอร์เน็ตกำลังปฏิวัติเศรษฐกิจและสังคม” พร้อมกับมีประวัติศาสตร์ของความขัดแย้งนี้มานาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางสังคมศาสตร์ที่มักจะนำไปศึกษาองค์กรที่มีการวิจารณ์แนวคิดนี้ ผ่านการตั้งข้อสังเกตที่สำคัญว่า “หากเทคโนโลยีถูกกำหนดจากสังคม เทคโนโลยีและโครงสร้างทางสังคมมีวิวัฒนาการร่วมกันจากกระบวนการที่ไม่ได้กำหนดขึ้นมาใหม่หรือผลกระทบของเทคโนโลยีใด ๆ ขึ้นอยู่กับการนำไปใช้งานอย่างไร”

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา เทคโนโลยีกับนักวิทยาศาสตร์สังคม ได้เน้นเรื่องเศรษฐกิจ วัฒนธรรมภูมิศาสตร์ ชีววิทยาและภาษา การอภิปราย Technological Determinism และผลลัพธ์จะมุ่งเน้นไปที่เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือและอุปกรณ์ ซึ่ง Adler (2007) เห็นว่าวัตถุดิบที่แปรูปมาก่อนหน้านี้ควรถูกพิจารณาด้วยเพราะเทคโนโลยีที่เข้มข้นมากย่อมมีความรู้ที่รวบรวมไว้ในสิ่งประดิษฐ์เหล่านี้ในฐานะของหลักการขององค์กรการผลิต ทักษะของคณงาน ส่วนประกอบและอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่โรงงานอุตสาหกรรมในแนวคิดของมาร์กซ์ มักไม่ปรากฏให้เห็น การวิพากษ์วิจารณ์ภายใต้กรอบคิดทางเทคโนโลยี ทั้งที่ความจริงแล้ว หากจะมองภายใต้กรอบแนวคิดทางเทคโนโลยีแล้ว เป็นไปได้ว่า ผลกระทบต่อแรงงานที่แตกต่างกันมาจากระดับการกระจายอำนาจ ความยืดหยุ่นของเทคโนโลยีที่ต่างกันด้วย ซึ่งการวิเคราะห์ลักษณะนี้ได้รับการยืนยันจากนักวิชาการนับตั้งแต่การมองในมิติที่กว้างที่สุดของ Technological Determinism ว่ามีผลต่อการเปลี่ยนระบบการตั้งค่าทางสังคมและเศรษฐกิจ อาทิ การเปลี่ยนจากระบบศักดินาสู่ระบบทุนนิยมการเปลี่ยนอาชีพและโครงสร้างทักษะของกำลังแรงงานในศตวรรษที่ 20 การเกิดขึ้นของอุตสาหกรรมหลังสงครามโลกครั้งที่สอง กระทั่งมาสู่ยุคที่สองการเกิดขึ้นของ “สังคมข้อมูล” “โพสต์-พอร์ด” และโลกาภิวัตน์ สำหรับบางคนความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีแสดงให้เห็นถึงคำมั่นสัญญาของการปลดปล่อยมนุษย์อย่างค่อยเป็นค่อยไปจากภาระของความเจ็บป่วยและแรงงานที่ไม่จำเป็น สำหรับคนอื่น ๆ เส้นทางเดียวกันนี้แสดงให้เห็นถึงการสูญเสียความเป็นมนุษย์ของเราทำให้เราติดอยู่ในโครงข่ายอินเทอร์เน็ตที่มีความซับซ้อนมากมายและสร้างความแปลกแยก แต่ทว่า พลังของเทคโนโลยีตามการอธิบายเช่นนี้เป็นลักษณะเฉพาะของช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ที่เฉพาะเจาะจง

เมื่อมาพิจารณาปรากฏการณ์ที่ศึกษา จะพบว่า แนวทางการช่วยเหลือคนจนถือเป็นส่วนหนึ่งของแนวทางการพัฒนาภายใต้เสรีนิยมใหม่และการทำให้ทันสมัยมิติด้านการพัฒนาที่ได้รับ การขับเคลื่อนจากประเทศพัฒนาแล้วภายใต้การผลักดันทุนในเงื่อนไขของการค้าและตลาดเสรีเพื่อ การเติบโตในภาคเศรษฐกิจอันเป็นตัวชี้วัดสำคัญของการเดินตาม แนวทางการพัฒนาจากโลกตะวันตก นับตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 1950 เป็นต้นมา ได้สร้างคำถามอย่างต่อเนื่องว่าแนวทางการพัฒนาภายใต้ กระแสโลกาภิวัตน์ที่ยึดถือและจัดทำเป็นนโยบายของรัฐที่ผ่านมามีแนวโน้มที่จะนำไปสู่ความสมดุล และยั่งยืนของโลกจริงหรือไม่เพราะการที่ประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลาย ต้องหันเหทิศทางการพัฒนา แบบพึ่งพิงตนเองแบบเดิมมาเป็นการพึ่งพิงระบบตลาดก่อให้เกิดการศึกษาวิจัยทางด้านวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีใหม่ ๆ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจโครงสร้างทางสังคม การใช้ ทรัพยากรธรรมชาติและผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและปฏิสัมพันธ์ทางด้านเศรษฐกิจ การเมืองระหว่าง ประเทศด้วยผลของโลกาภิวัตน์ได้สร้างปัญหาให้เกิดขึ้นในประเทศกำลังพัฒนาและต้องเปลี่ยนแนวคิด ไปสู่การพัฒนาใหม่ที่เรียกว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนในทศวรรษที่ 1980 แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น การพัฒนาตาม กระแสโลกาภิวัตน์ก็ยังไม่อาจทำให้เกิดความเท่าเทียมกัน แต่ยิ่งสร้างปัญหาการแบ่งขั้ว ตรงข้ามที่ ไม่ใช่เพราะทุนแบบมาร์กซิส ปัญหาความยากจนที่นับวันจะทวีความรุนแรงมากขึ้นจากการแข่งขันใน ระบบทุนนิยมและนำไปสู่ความทุกข์ยากที่ต้องทนอยู่ในสภาพปัญหาที่วนเวียนอยู่เช่นนั้นของสังคม การพัฒนาประเทศโดยใช้แนวคิดเสรีนิยมใหม่และแนวคิดการทำให้ทันสมัยมาเป็นเครื่องมือสำหรับ การพัฒนากลายเป็นประเด็นที่มีการโต้เถียงอย่างมากกว่าสามารถแก้ปัญหาในประเทศกำลังพัฒนาได้ มากน้อยเพียงใด

แนวทางการพัฒนานโยบายเพื่อแก้ไขปัญหาคความยากจน ยังคงไม่มีความแตกต่างไป จากการรูปแบบการพัฒนาในอดีตที่ผ่านมา กรอบคิดยังอยู่บนฐานของคนชนชั้นนำทั่วไปที่ทำงานใน ระบบราชการ แบ่งคนตามหน้าที่และชนชั้น และมองคนจนในฐานะของผู้ที่ไม่มีคุณสมบัติที่ดี ต้องควบคุม ต้องจำกัดพื้นที่ กำหนดขอบเขตของกิจกรรมที่ทำได้ สิ่งเหล่านี้ แสดงให้เห็นการจัดการของรัฐระหว่าง การให้ความเคารพในเสรีภาพกับความเป็นส่วนตัว แม้ในทางเสรีนิยม การแทรกแซงความเป็นส่วนตัว จะเป็นเรื่องสิทธิ แต่สิ่งที่รัฐต้องการ คือ การควบคุม ที่ไม่ใช่การควบคุมตัวแทนทางการเมืองของพวก เราเท่านั้น แต่ต้องการควบคุม เงื่อนไขสภาพแวดล้อมและกฎกติกาที่เกี่ยวข้องกับพวกเขาด้วยโดย ทำลายเศษเสี้ยวและเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาในศตวรรษที่ 21 การควบคุมผ่านข้อมูลประชากร ถือเป็นการที่มีความสำคัญอย่างมาก รัฐจำเป็นต้องมีข้อมูลขนาดใหญ่และต้องได้มันมาอย่าง แบนเนี่ยนและไม่ทำให้ประชาชนรู้สึกได้ว่าเป็นเรื่องลิดรอนเสรีภาพไป สิ่งที่รัฐดำเนินการ จึงทำการ แฝงโครงการการช่วยเหลือต่าง ๆ และเชื่อมโยงไปสู่พื้นที่ในชีวิตประจำวัน พร้อมกับสร้างการเชื่อมโยง กับกลุ่มทุนขนาดใหญ่ผ่านการสร้างให้ประชาชนมีวิถีชีวิตแบบวนลูบ ได้เงินมา ใช้ไป ไม่อนุญาติ

สะสม (ถูกเชื่อมโยงกับสินค้าที่ใช้จ่ายได้แบบเนียน ๆ ทำให้ดูราวกับว่า สามารถนำไปใช้จ่ายสินค้าในชีวิตประจำวันได้ นโยบายหาเสียงของพรรคการเมืองหลายพรรค จึงต่างต่อสู้ด้วยจำนวนเงินในบัตรที่สัญญาว่าจะมากขึ้น สิ่งที่เป็นโอกาส คือ จำนวนตัวเลขของผู้ถือบัตรที่มีจำนวนมากขึ้นจากเป็น 3 เท่าจากที่ได้กล่าวไป และยังคงตัวเลขอยู่ที่ราว 14.6-14.7 ล้านคนในปัจจุบัน จากจำนวนคนจนทั้งประเทศราว 22 ล้านคน หากได้รับเลือกเป็น นั่นหมายความว่า หากนโยบายนี้ ยังเป็นนโยบายที่คนส่วนใหญ่เห็นว่ามียุทธศาสตร์ต่อการดำรงชีวิต นั่นหมายความว่า โอกาสในการรับเลือกเป็นพรรคการเมืองที่มีคะแนนเสียงข้างมาก จึงเป็นเรื่องที่อยู่ไม่ไกล และควรค่าแก่การเป็นจุดเป็นนโยบายหลัก เราจึงเห็นพรรคการเมืองในชั่วรัฐบาล ต่างก็พยายามชูนโยบายนี้ให้เป็นนโยบายหลัก เหมือนเป็นความพยายามในการซื้อใจ ให้คำมั่นว่า หากได้รับเลือกแล้ว สิทธิที่ได้รับมันจะยังคงอยู่และมันจะยิ่งมากขึ้นพร้อมให้เห็นเหตุผลว่า เป็นนโยบายของการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้กับคนส่วนใหญ่ในประเทศ

ในแง่ของประชาชนเอง ก็พบว่า มันปฏิเสธไม่ได้ว่า มันมีผลต่อการเลือก/ไม่เลือกพรรคการเมืองจริง ๆ โดยผลจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านในพื้นที่ ต่างก็จะสะท้อนเหตุผลในแนวเดียวกันว่า กลัวเสียสิทธิไป ด้วยเหตุนี้เองพรรคการเมืองที่เห็นด้วยต่อแนวทางนี้ จึงจัดแคมเปญออกมาแข่งขัน เพราะรู้ว่าประชาชนยังมีความกังวลต่อการสูญเสียสิทธิที่ได้เคยได้รับมา กลัวว่า หากเปลี่ยนขั้วทางการเมืองแล้ว สิทธินี้จะถูกกลืนหายไป ซึ่งในอีกด้านหนึ่ง จากการเชื่อมโยงสู่ความเป็นการเมืองลักษณะนี้เอง ที่ทำให้คนได้เรียนรู้วิธีการถกฉวยสวัสดิการชั่วคราวเหล่านี้ โดยไม่สนใจว่าตนเองจะถูกนิยามความว่าอย่างไร คล้ายกับว่า “ใช้ไม่ใช่ไม่รู้ แต่เอามาก่อน” เป็นต้น ซึ่งผลจากการถกฉวยนี้ ก็จะเชื่อมโยงไปสู่การอ้างอิงตัวเลขความยากจนในภาพรวมที่ผิดเพี้ยนไปอย่างแน่นอนและถูกนำไปเคลมต่อว่าเป็นผลงานของรัฐบาล เห็นไหมว่าคนจนได้รับความช่วยเหลือเท่าไร อาจารย์อรรถจักร์ ได้เสนอว่า รัฐบาลในยุคที่ผ่านมาเป็นรัฐบาลที่มีความซื่อสัตย์ต่อการจรรโลงความเหลื่อมล้ำทางสังคม” เพราะนโยบายทางสังคมที่ผ่านมาสร้างความหมายทางสังคมมากตลปับไม่มีการแก้ไขปัญหาในเชิงโครงสร้าง แต่กลับมีลักษณะของการซ้ำเติมให้ความยากจนยังคงอยู่ต่อไป

ดังนั้น การสำรวจการครอบงำที่มีความเป็นพลวัตและการเปลี่ยนแปลงของระบบทุนนิยม จะพบว่า ทุน อำนาจรัฐ และการควบคุมพื้นที่ ยังคงเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงกัน โดยไม่ได้ดำเนินการผ่านสถาบันทางเศรษฐกิจและการเมืองเท่านั้น หากแต่ยังมีพื้นที่ปฏิบัติการผ่านวัฒนธรรม และชีวิตประจำวันผ่านการบริโภคของผู้คน ที่มีส่วนต่อการกำหนดคุณค่า กำหนดการรับรู้ สร้างความเข้าใจใหม่ นิยามความหมายตัวตนใหม่ ลดทอนคุณค่าของมนุษย์ที่ซับซ้อนลง ซึ่งทั้งหมดนี้ ล้วนเป็นส่วนหนึ่งของวิชิตรัตน์โดยธรรมชาติที่ยังคงแน่นและทำให้โครงสร้างอำนาจถูกรักษาไว้ผ่านกลไกต่าง ๆ สามประการหลักคือ การสะสมทุนโดยการยึดครอง การต่อสู้ทางชนชั้น และการพัฒนาทางภูมิศาสตร์ที่ไม่เท่าเทียมต่อไป

7.1.2 บัณฑิตการ คือ วัฒนธรรมที่สนับสนุนหลักการเสริมมใหม่ทีประกอบสร้าง

ความยากจน

การต่อสู้ทางชนชั้นของแรงงานดูเหมือนจะเป็นความคาดหวังเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เปรียบเหมือนการต่อสู้ของขบวนการชาวนา ที่ออกมาลุกฮือต่อสู้จากผลของการพัฒนาที่ไม่เท่าเทียม เมื่อเทียบกับปัจจุบัน เรากลับเห็นการต่อสู้ของคนในระดับเดียวกันมากกว่าจะเป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐ คนจน มีแนวโน้มที่จะยอมเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการพัฒนาที่เกิดขึ้นมากกว่าต่อต้าน การยินยอมต่อกระบวนการ การไม่ตั้งคำถามต่อกลไกต่าง ๆ เป็นสภาวะที่สะท้อนความยินยอมต่อระบบ

ผลการศึกษาครั้งนี้ได้สะท้อนให้เห็นว่า ความพยายามของทุนนิยมที่พยายามจะสร้างชนชั้นใหม่ขึ้นมาที่ไม่มีจิตสำนึกทางชนชั้นและไม่สามารถรวมตัวกันได้เป็นข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น เพราะคนในสังคม ต่างมุ่งอยู่กับการแก้ไขปัญหาที่สลับซับซ้อนของตนเองมากกว่าที่จะรวมตัวกันเพื่อต่อสู้ต่อความไม่เท่าเทียมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น อีกทั้ง นโยบายบัณฑิตการแห่งรัฐ ที่แม้จะมุ่งเน้นช่วยเหลือคนจนตามเกณฑ์ แต่กลับไม่มีเส้นแบ่งทางภูมิศาสตร์ที่จะสร้างความกดดันต่อความไม่เท่าเทียมได้ เราไม่สามารถบอกได้ว่า คนจนที่โหดร้ายกว่ากัน ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของปัญหา จึงเป็นเรื่องที่ทำให้การรวมตัวกันยากลำบาก คนเหล่านี้จึงดำรงชีวิตอยู่บนความเสี่ยง ไม่มีอำนาจต่อรอง ไม่รู้สึกว่ามันเองสามารถเรียกร้องอะไรได้ และไม่เชื่อในการอำนาจในการเรียกร้องของตนเอง ทางออกในการมีชีวิตที่ดี คือ การทำตามกติกาที่รัฐกำหนด โดยเอาประเด็นความเป็นธรรมเป็นเรื่องรอง คนจนในปัจจุบันจึงมีสภาวะที่ถูกกดทับให้ยากจนลงเรื่อย ๆ

บัณฑิตการแห่งรัฐ คือ ผลลัพธ์ของการพัฒนาที่ไม่เท่าเทียมและเป็นตัวอย่างของสวัสดิการที่มีฐานคิดของเสริมมใหม่ที่ชัดเจน เมื่อเงื่อนไขทางเศรษฐกิจและการเมืองมีผลกับความสัมพันธ์ของคนในสังคม การเติบโตของโลกทุนนิยมเสรีสมัยใหม่ ทำให้เราเข้าใจไปว่าการมีชีวิตที่ดีคือการแสวงหาโอกาสด้วยการแข่งขันเพื่อนำมาซึ่งสิ่งที่ดีให้กับชีวิต และเมื่อได้รับสิ่งนั้นมา ก็จะมีผลให้บรรทัดฐานของชีวิตสูงขึ้น ทั้งที่ความเป็นจริงแล้ว การเติบโตของทุนนิยมเสรีกำลังครอบงำเราในทุก ๆ ด้าน ช้ำร้าย ดูเหมือนจะกลายเป็นการลงโทษคนจนซ้ำแล้วซ้ำอีกด้วยเงื่อนไขต่าง ๆ ที่มาพร้อมกับการได้สิทธิ นับตั้งแต่การกรอกแบบฟอร์ม การเล่าที่มาที่ไปของชีวิต การค้นหาเอกสารประกอบ การสำรวจตัวเอง การเดินทางลงปไรงานตัว การไปรับเงินที่ธนาคารและยอมรับในข้อห้ามและเงื่อนไขต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นข้อจำกัดที่เกิดขึ้นกับสวัสดิการในสังคมปัจจุบัน เมื่อได้รับสวัสดิการมา ยังต้องถูกจำกัดว่า ต้องนำไปใช้อย่างไร ที่ไหน และมีข้อห้ามอย่างไร การขีดเส้นเหล่านี้เอง นำมาสู่การรับรู้ตัวเองของกลุ่มคนที่ได้รับบัณฑิตการอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ อย่างน้อยที่สุด ก็รับรู้ได้ว่า ตนเองคือ คนยากจนตามการนิยาม สิ่งที่น่ากังวล คือ การนิยามความยากจนอย่างกว้างนี้

กลายเป็นสิ่งที่ดึงดูดให้ผู้ที่มีมองเห็นผลประโยชน์เข้ามาช่วงชิงสิทธิจากผู้ที่เคยรื้อถอนจริง โดยคนเหล่านี้ไม่สนใจการนิยามความหมาย แต่กลับจะไม่แสดงออกอย่างเปิดเผย การเดินเข้าร้านธงฟ้าประชารัฐ และซื้อสินค้าตามที่รัฐกำหนดมา คือ การสะท้อนรสนิยมในการจับจ่ายและทำให้สังคมรับรู้ว่าคุณคือชนชั้นใด แตกต่างจากสังคมเมืองที่อาจใช้สิทธิเหล่านี้ผ่านการแสดงออกในพื้นที่อื่น ๆ ที่ทำให้การนิยามความจนดูไม่โจ่งแจ้ง เช่น การใช้เป็นส่วนลดค่าโดยสาร การใช้เป็นส่วนลดค่าไฟและอื่น ๆ แต่ทว่า เมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่ห่างไกลแล้ว คนเหล่านี้ มีพื้นที่แสดงออกทางชนชั้นที่ชัดเจน นั่นคือ การเดินเข้าร้านค้าและการยื่นรอต่อกิวเพื่อรอรับเงินทุก สิ้นเดือน

ความแตกต่างเหล่านี้ นักเสรีนิยมใหม่ตามแนวทางสำนักชิคาโกไม่เพียงมองมนุษย์เป็นตัวแสดงทางเศรษฐกิจ ในยามที่อยู่ในพื้นที่ทางเศรษฐกิจหรือตลาดเหมือน อย่างเช่น ลัทธิเสรีนิยมดั้งเดิมเท่านั้น หากแต่ยังพยายามขยายวิธีคิดแบบตลาดไปยังปริณิณทลอื่น ๆ จนครอบคลุมทุกมิติในชีวิตของมนุษย์ พยายามเปลี่ยนตัวตนของมนุษย์ทุกคนให้กลายเป็นสัตว์เศรษฐกิจ (Homo Economicus) ซึ่งตัดสินใจผ่านการคิดคำนวณอย่างเป็นระบบ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายบางอย่าง ภายใต้ทรัพยากรจำกัด ไม่เฉพาะเพียงกิจกรรมทางเศรษฐกิจในความหมายคับแคบ เช่น การค้าขาย การทำงาน แต่ยังขยายไปยังด้านอื่น ๆ ในชีวิตอาทิ การแต่งงาน การศึกษา การมีลูก อาชญากรรม หรือการเสพยาเสพติด

การมองมนุษย์เป็นสัตว์เศรษฐกิจเสมือนบริษัทขนาดเล็กหรือผู้ประกอบการ สอดคล้องกับนโยบายหลายด้านของนักคิดเสรีนิยมใหม่ โดยเฉพาะการตัดสินใจสวัสดิการสังคมที่รัฐควรต้องจัดทำให้ประชาชนทุกคนเพราะเมื่อเป็นสิ่งมีชีวิตที่คิดได้อย่างเป็นเหตุเป็นผล ก็ย่อมรู้ว่าตนเองต้องการอะไร และสิ่งไหนที่จะตอบสนองความต้องการในชีวิตของตนได้ดีที่สุด ด้วยเหตุนี้ จึงเหมาะสมแล้วที่มนุษย์ต้องลงทุนในด้านต่าง ๆ ในชีวิตเอง ตั้งแต่การเลี้ยงดูบุตร การศึกษา การดูแลสุขภาพ การรักษาพยาบาล เป็นต้น ซึ่งล้วนกลายเป็นภาระรับผิดชอบของปัจเจกแต่ละคน แทนที่จะหวังพึ่งพาสวัสดิการจากรัฐอย่างในอดีต เสรีภาพของมนุษย์จึงมาพร้อมความรับผิดชอบ ทั้งหมดเหล่านี้คือ มโนทัศน์ “ทุนมนุษย์” (human capital) ซึ่งการขยายตรรกะแบบตลาดจนครอบคลุมทุกมิติในชีวิต คนไม่ได้ส่งผลดีเสมอไป ยิ่งเมื่อเสรีนิยมใหม่ให้คุณค่ากับการเติบโตทางเศรษฐกิจและกลไกตลาดอย่างมาก การแปรรูปรัฐวิสาหกิจ เช่น ที่อยู่อาศัย การคมนาคม การรักษาพยาบาลให้เป็นของเอกชน ก็ทำให้ประชาชนที่ต้องการใช้บริการเหล่านี้ต้องแบกรับต้นทุน (จ่ายค่าบริการ) เอง บัตรสวัสดิการแห่งรัฐจึงเป็นระบบที่เอื้อให้ภาคเอกชนเข้ามาเกี่ยวข้องกับสวัสดิการและบริการสาธารณะอย่างมากที่ชัดเจนอย่างมาก คือ กลุ่มทุนที่ผูกขาดการขายสินค้าในร้านธงฟ้าประชารัฐ ที่แม้จะต้องผลิตสินค้าภายใต้ยี่ห้อใหม่และมีราคาจำหน่ายที่ถูกกว่าสินค้าประเภทเดียวกัน แต่มูลค่าที่เกิดขึ้นจากการกระจายสินค้าเหล่านี้ลงสู่ตลาดจนคนก็นับเป็นตัวเลขที่มหาศาลและถือเป็นโอกาสที่ทุนขนาดใหญ่จะเติบโต

ขึ้นได้ขึ้นครั้ง โดยมีรัฐเป็นผู้สนับสนุนอยู่ แม้ในแง่หนึ่ง อาจจะมองได้ว่า มันคือ การไหลเวียนของระบบเศรษฐกิจตามกลไกตลาด แต่ข้อสันนิษฐานในงานศึกษาครั้งนี้ คือ แนวคิดเสรีนิยมใหม่ เป็นรากฐานที่ทำให้เกิดกลไกการปกครองที่เข้มแข็งมากขึ้น โดยพิจารณาได้จากแนวทางต่าง ๆ ที่รัฐดำเนินการ กฎระเบียบต่าง ๆ ที่ยังไม่ตกผลึก เจื่อนไขที่ถูกปรับเปลี่ยนในแต่ละครั้ง ยังคงสะท้อนถึงผลลัพธ์ในอนาคตได้ว่าการกระจายรายได้ให้กับผู้ด้อยโอกาสผ่านบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ เป็นการซ้ำเติมความแตกต่างทางชนชั้นและความยากจนในสังคมที่จะยังเพิ่มสูงขึ้นต่อไป

ถ้าถามว่า เสรีนิยมใหม่ เข้ามามีส่วนในกระบวนการประกอบสร้างความจนอย่างไร แนวคิดเสรีนิยมใหม่ มองว่ารัฐ ควรเปลี่ยนบทบาทจากผู้จัดสวัสดิการสังคมเพื่อช่วยเหลือคนจนและผู้ผลิตทรัพยากรมนุษย์ แล้วถอยตัวเองออกมาเป็นผู้สร้างกติกาและกำกับดูแล เพื่อกำหนดทิศทางของนโยบายต่าง ๆ ซึ่งในทางหนึ่งถือเป็นการผลักภาระให้ปัจเจกชนยังต้องเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบชีวิตตัวเองให้มากขึ้น เห็นได้ชัดว่า “การควบคุม” ในสังคมประชาธิปไตยแบบเสรีนิยมใหม่นี้ ปล้นชิงความเป็นมนุษย์ไปจากเรา ทำให้มนุษย์มีชีวิตเพียงมิติเดียว และผลิตซ้ำวาทกรรมความเหลื่อมล้ำอย่างไม่มีที่สิ้นสุด และยังคงควบคุมความแตกต่างทางชนชั้นผ่านมิติการบริโภคในชีวิตประจำวัน ซึ่งเป็นกลไกที่ง่ายที่สุด ภาวะที่เกิดขึ้นจากโลกเสรีนิยมสมัยใหม่ คือ การยอมจำนนต่อสภาพที่เป็นอยู่ และการใช้ชีวิตในลักษณะที่หมดความหวังต่อทางเลือกอื่น ๆ ในชีวิต ก่อให้เกิดสภาวะที่เป็นอันตรายต่าง ๆ ของความเป็นมนุษย์ เช่น ภาวะการเป็นปัจเจกนิยมแบบสุดขั้ว (Individualism) ความคิดที่เข้าใจว่าไม่มีใครสามารถดูแลเราได้ นอกจากตัวเราเอง ดังนั้นเราต้องพึ่งตัวเองก่อน คิดถึงแต่ตัวเองก่อน ไม่เพียงเท่านั้น สิ่งที่น่าสนใจ คือ การถ่ายโอนแนวคิดของรัฐส่วนกลางไปสู่ส่วนท้องถิ่น โดยจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า เจื่อนไข กติกาต่าง ๆ ไม่มีความสอดคล้องกับบริบทความเป็นอยู่ของประชาชนในพื้นที่ต่าง ๆ สิ่งของรัฐส่วนกลางปฏิบัติ คือ การมอบนโยบายเพื่อให้กลไกในระดับท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินการ ทำให้สิ่งที่ตามมา คือ ยิ่งตอกย้ำภาพของความเหลื่อมล้ำและไม่เท่าเทียมทางสังคมที่เพิ่มขึ้น เพราะความยากจนในสังคมมีรูปแบบที่หลากหลาย ต่างที่ต่างบริบท ความยากจนในเมืองกับความยากจนในชนบทที่มีความแตกต่างกัน กลับต้องมาใช้สูตรในการนิยามแบบเดียวกัน ซึ่งทั้งหมดนี้คือ วิธีคิดของรัฐที่ต้องการผลิตความยากจนและแก้ไขปัญหาด้วยแนวทางเดียวกันทั้งหมด (one size) ในความเห็นของผู้ศึกษามองว่า “นี่อาจจะเป็นความจงใจของรัฐที่ต้องการทำให้การจัดการความยากจนยังคงอยู่ ดูเป็นเรื่องที่รุนแรงและไม่สมบูรณ์ เพื่อให้ปัญหานี้ถูกส่งต่อไปสู่ผลประโยชน์ในทางการเมืองต่อไป”

จนท้ายที่สุด เราก็เคยชินกับระบบการบริหารจัดการแบบนี้ เรารู้จักที่จะปรับตัวมากกว่าการตั้งคำถามถึงที่มาที่ไป และถูกมองว่า สิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องปกติ มองว่า นโยบาย สวัสดิการต่าง ๆ เป็นหนทางของโอกาสและการแย่งชิงเพื่อนำไปสู่เป้าหมายของแต่ละคนและละเลยมิติของ

คุณค่าในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ที่ถูกกดทอนลงไปมากที่สุด ความรู้สึกแปลกแยกและความรู้สึกแตกต่าง โดดเดี่ยวเดียวดาย ถูกจัดการโดยอิทธิพลของสื่อที่เข้ามามีส่วนช่วยให้เราอยู่ในจินตนาการ หลอหลอมการรับรู้ที่มีต่อตนเองและผู้อื่น ผสมผสานทั้งความจริงและไม่จริงของชีวิต เปรียบเทียบชีวิตตัวเองกับโลกภายนอกตลอดเวลา แต่ไม่รู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสังคมได้เลย การขูดรีดต่อชีวิตตัวเอง แบบล้นเกิน (Overexploitation) และการกำหนดชีวิต ต้องเป็นเรื่องที่มนุษย์พึงกระทำด้วยตัวเอง

นโยบายรัฐที่พยายามจะสร้างความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้นด้วยสวัสดิการด้านต่าง ๆ ในอีกทางหนึ่งกลับเป็นนโยบายที่ถูกขับเคลื่อนกลับยิ่งซ้ำเติมความเปราะบางในชีวิตด้วยเงื่อนไขของโอกาสที่ไม่เท่าเทียมอยู่เสมอ แม้โครงสร้างทางเศรษฐกิจในระดับมหภาค จะถูกขับเคลื่อนไป แต่เศรษฐกิจในระดับรากหญ้ากลับมีแต่ความเหลื่อมล้ำ ภาวะการณ์ต่าง ๆ ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองในโลกปัจจุบัน ทำให้ประชาชนยังคงต้องเป็นผู้แบกรับความเสี่ยงและค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ที่สูงขึ้น สังคมมีความแปลกแยกกันมากขึ้น เราจึงจำเป็นต้องมีหลักประกันในชีวิตให้กับประชาชนในประเทศ เพื่อเป็นหลักประกันพื้นฐานให้อย่างระยะยาว ไม่ใช่ระยะสั้น ชั่วครั้งชั่วคราว ไม่เสถียรอย่างที่เป็นอย่างในปัจจุบัน

ภาพที่ 7.1

ภาพของการยืนรอคิวเพื่อเข้าถึงบริการสาธารณะจากรัฐนับตั้งแต่ปี 2542 - 2562

ที่มา: อนุสรณ์ เอี่ยมสะอาด, 2559, <https://twitter.com/AnusornOfficial/status/1165440661354450944>

ผลจากการศึกษานี้ แสดงให้เห็นว่า บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ เป็นนโยบายสวัสดิการที่มีความเฉพาะเจาะจงและมีการใช้เทคโนโลยีในการจัดการความยากจนครั้งใหญ่ และมีนัยสำคัญที่บ่งชี้ได้ว่ามีส่วนในการประกอบสร้างความจน โดยหากพิจารณาตามหลักการเสรีนิยมใหม่ พบว่ารัฐได้อำศัยกระบวนการสร้างความยากจนผ่าน 4 กลไก ที่สำคัญและมีส่วนต่อการสร้างความยากจนให้เกิดขึ้นตามแนวทางบัตรสวัสดิการแห่งรัฐนับตั้งแต่ ระบบพิสูจน์และแบบฟอร์ม ถือเป็นขั้นตอนที่สำคัญอย่างยิ่ง เหมือนเป็นพระเอกของเรื่องที่ศึกษา เพราะการลงทะเบียน เป็นกระบวนการพิสูจน์ความยากจนที่เป็นจุดเริ่มต้นของการทำให้ปัญหาทางสังคมเป็นเรื่อง ทางเทคนิค (Technical term) การกรอกแบบฟอร์ม เป็นเรื่องที่ต้องจัดระเบียบ ต้องผ่านวิธีคิดว่าใครจะเขียนได้ หรือไม่ได้ จะเขียนอย่างไร เขียนแล้ว จะต้องอธิบายเพิ่มเติมอย่างไร สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จึงไม่อาจมองเป็นแค่เรื่องของการลงทะเบียนธรรมดา ๆ ได้เพียงอย่างเดียว หากแต่มันเป็นเรื่องของการพิสูจน์ความยากจนที่เป็นจริงที่สัมพันธ์ต่อระบบคิดของรัฐเท่านั้น ต่อมา คือ การรายงานตัว เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องกัน อย่างที่ได้กล่าวมาข้างต้น ข้อมูลความยากจนจากจำนวนประชากรเป็นแสนเป็นล้านคน เป็นเรื่องที่เกิอกำลังการลงตามบ้านหรือการเก็บข้อมูลในชุมชนเป็นกระบวนการที่เข้าเกินไปและต้องอาศัยการระดมกำลังหลายส่วน ความรับผิดชอบของรัฐจึงถูกแทนที่ด้วยการให้สิทธิและเสรีภาพต่อประชาชน ให้เข้ามาแสดงตัว หากตัวท่านเองรับรู้แล้วว่า ท่านเข้าข่ายที่จะเป็นคนจนตามการนิยามนี้ และเมื่อท่านรู้ตัวแล้ว ท่านก็มาแสดงเอกสารต่อหน่วยงาน เพื่อให้อนุมัติเห็นชอบต่อไปและเมื่อท่านยื่นเอกสารไปแล้ว ความรับผิดชอบของรัฐในฐานะเจ้าหน้าที่ก็หมดลง การอนุมัติหรือไม่อนุมัติก็จะกลายเป็นเรื่องทางเทคนิคทันที

การควบคุมชีวิตประจำวันและสร้างพื้นที่เฉพาะ สำหรับผู้ที่ได้รับสิทธิ พื้นที่ในชีวิตประจำวันจะถูกรัฐเข้ามากำกับติดตามทันที จากเงื่อนไขที่สำคัญของการรับสวัสดิการ ที่ไม่อนุญาตให้สะสม เงินที่ได้รับมาต้องนำไปใช้จ่ายเพื่อซื้อสินค้าและบริการที่มีความจำเป็นภายใต้วงเงิน 300 บาท เป็นหนึ่งในระบอบการปกครองของรัฐบาลภายใต้หลักเสรีนิยมใหม่ประการสำคัญ ที่รัฐจะเป็นผู้กำหนดกฎเกณฑ์การปฏิบัติในทุกด้านของชีวิต สินค้าและบริการจำนวนมาก ถูกวางในร้านค้าที่เชื่อมโยงกับพื้นที่เฉพาะที่ถูกสร้างไว้รองรับ อย่างร้านค้าธงฟ้าประชารัฐ ฮาร์วี กล่าวถึงสิ่งที่เกิดขึ้นเหล่านี้ว่า “นี่เป็นเหตุผลของสิทธิเสรีนิยมใหม่ ที่ไม่เพียงแต่เป็นนโยบายทางเศรษฐกิจและการเมืองที่แข็งแกร่งเท่านั้น แต่มันยังตีกรอบความหมายในชีวิตประจำวันของผู้คนด้วย” ส่วนสินค้าที่อยู่ภายในร้าน ก็ถูกจัดวางอย่างแบ่งแยก เพื่อจำแนกผู้คนให้ชัดเจน

การสร้างผู้ประกอบการ อีกเงื่อนไขที่รัฐได้สร้างเงื่อนไขก็ไม่ได้นำไปสู่การจ้างงาน การฝึกอาชีพเป็นเพียงนโยบายที่สร้างความชอบธรรมผ่านดัชนีชี้วัดตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 12 ที่ระบุว่า โครงการนี้ จะต้องมีส่วนในการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้แก่ประชาชนผู้มีรายได้น้อย

ได้ แต่เมื่อเราพิจารณานับตั้งแต่รากฐานแนวคิด คือ การมองแรงงานที่ไร้คุณภาพด้วยแนวคิด การเจ็บป่วยที่ต้องได้รับการวินิจฉัย เป็นเรื่องที่ลดทอนคุณค่าความหมายของความเป็นมนุษย์ แรงงานจำนวนมากที่เข้าระบบเป็นเพียงหน่วยนับความสำเร็จของผลการดำเนินการที่รัฐได้ตั้งเป้าหมายไว้ อาชีพที่รัฐนำมาอบรมให้ก็เป็นเหมือนโปรแกรมสำเร็จรูปที่รัฐมองว่าพลเมืองน่าจะมีโอกาสทำได้ แต่ในทางความเป็นจริง การประกอบอาชีพเหล่านั้นไม่ได้นำมาซึ่งแนวทางที่เหมาะสม อีกทั้งเรายังต้องเป็นผู้ที่ลงทุนต่อต้นทุนต่าง ๆ และรับผิดชอบชีวิตของตนเองในการอยู่รอดในระบบตลาดต่อไป และท้ายที่สุด กลไกนี้ก็จะสร้างให้เกิดผู้ชนะ/ผู้แพ้ในระบบตลาด มนุษย์ในความหมายนี้ หากพิจารณาตามหลักการเสรีนิยมใหม่ มันจึงสอดคล้องกับสิ่งที่ถูกกล่าวไว้ว่า มนุษย์ในโลกเสรีนิยมใหม่อยู่ในฐานะของผู้ที่เป็นแรงงานและผู้บริโภคเท่านั้น

ท้ายที่สุดแล้ว ผลลัพธ์จากระบบการดังกล่าว ก็นำมาสู่การสร้างกระบวนการเรียนรู้ของผู้รับสิทธิที่แสดงให้เห็นถึงการยอมรับต่อระบบผ่านความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนและเทคโนโลยีที่เข้ามาจัดการชีวิตผ่านมิติการบริโภคในชีวิตประจำวันตามแนวทางที่برانว์ ได้เสนอไว้ว่าสิ่งเหล่านี้ คือ เหตุผลในแนวทางเสรีนิยมใหม่ที่ล้วนมีผลต่อการสร้างภาพลักษณ์ให้มนุษย์ทุกคนเป็นภาพลักษณ์ในแบบเดียวกัน และทำให้มนุษย์ที่มองตัวเองในฐานะของ “ทุนมนุษย์” (human capital) ที่เลือกทำกิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิต โดยใช้วิธีคิดคำนวณอย่างเป็นเหตุเป็นผลตามการแข่งขันในตลาดและใช้ตัวชี้วัดแบบตลาดในการตัดสินคุณค่าของการกระทำต่าง ๆ ในชีวิต และหากเปรียบเทียบงานศึกษาที่ผ่านมา เราจะเห็นว่า คนจนและความยากจน ยังคงเป็นผลพวงจากโครงการพัฒนาโดยรัฐมาช้านานและยังคงมีแนวโน้มที่จะควบคุมประชากรกลุ่มนี้ให้อยู่ภายใต้อำนาจของรัฐและทุนต่อไป นับตั้งแต่งานศึกษาเรื่องบัตรประชาชนที่สะท้อนให้เห็นว่าบัตรประจำตัวประชาชนได้กลายเป็นประวัติศาสตร์ของตัวกลางเชิงวัตถุของราชการ ซึ่งได้ทำหน้าที่ในการนำพาเอาอำนาจของรัฐและความผูกพันระหว่างรัฐกับพลเมือง แทรกซึมเข้าไปในแทบทุกปริณทลของชีวิตทางสังคมเศรษฐกิจของพลเมืองและในกระบวนการ “แสดงบัตร” เพื่อให้ได้รับสิทธิต่าง ๆ ดังกล่าวที่เกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่าในชีวิตประจำวันด้วยความยินยอมของพลเมืองที่มีส่วนร่วมในกระบวนการทางราชการที่เข้ามาควบคุมกำกับชีวิตของตนเองโดยปริยาย เอกสาร ตัวเลขและสี ที่ถูกสถาบันสร้างขึ้นมาเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการ “อ่าน” ซึ่งระบบดังกล่าวแทนที่จะช่วยให้รัฐมีความเข้าใจต่อความสลับซับซ้อนของพลเมืองไทยให้มากขึ้น แต่รัฐกลับใช้วิธีการลดทอนความยุ่งเหยิงนั้นให้เหลือเพียงเอกสารที่สามารถอ่านได้เท่านั้น กระบวนการนี้เรียกว่า การ “Simplification” คือ การทำให้ทุกอย่างเป็นแบบฉบับ เพื่อควบคุมประชาชน เป็นการก่อรูปทางสังคมประเภทหนึ่งที่เป็นส่วนสำคัญของการจัดช่วงชั้นทางสังคม (ปีนแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2561)

เมื่อพิจารณาทั้งบัตรประจำตัวประชาชนและบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ พบว่า งานศึกษาที่พบคือ การเน้นย้ำให้เห็นรูปธรรมของแนวคิดการปกครองสมัยใหม่ที่ยังดำรงอยู่ ต่างแต่เพียงแต่การนำเอาเทคโนโลยีเข้ามามีส่วนต่อการบริหารจัดการมากขึ้น ถือเป็นการต่อยอดการศึกษาที่ต่างเป็นรูปธรรมของการปกครองโดยรัฐที่ยังมีจุดมุ่งหมายเพื่อควบคุมพลเมืองอยู่ การเกิดขึ้นของบัตรประชาชนและบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ สะท้อนให้เห็นความพยายามของรัฐในการลดทอนปัจเจกบุคคลให้เหลือเพียงระบบภาพแสดงและชุดข้อมูล ส่วนบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ เป็นนโยบายสวัสดิการที่รัฐมอบให้กับคนจนที่ผ่านการพิสูจน์เงื่อนไขว่าตรงตามการรับรู้ของรัฐ เป็นการลดทอนความหมายของสถานะบุคคลที่ยากจนจากบริบทที่ซับซ้อนและเลื่อนไหล ให้กลายเป็นคนจนที่มีคุณสมบัติตามที่ได้กำหนดไว้ ซึ่งนั่นหมายความว่า ใครที่มีคุณสมบัติตรงตามที่กำหนด จะถือเป็นคนจนตามสิทธิและต้องได้รับการพิสูจน์ผ่านระบบรายได้ ซึ่งระบบนี้ ยังคงสะท้อนความเชื่อของรัฐว่าความยากจนยังเป็นเรื่องที่รัฐต้องช่วยเหลือ (ธร ปิตติล, 2566) และยังคงสะท้อนแนวทางในการแก้ปัญหาที่ยังคงอยู่บนฐานทฤษฎีสร้างความจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจและนิยามความยากจนผ่านเกณฑ์ “เส้นความยากจน” ที่ตั้งอยู่บนฐานคิดของทฤษฎีการสร้างความทันสมัยและกรอบคิดเศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่มองปัญหาความยากจนอยู่ที่การขาดความรู้ เทคโนโลยี ทุนอยู่ ทักษะในการมองความจนเช่นนี้เป็น การมองคนจนที่ขาดการศึกษา ขาดความกระตือรือร้น ไม่มีจิตวิญญาณของผู้ประกอบการที่มุ่งแสวงหา รายได้และสร้างกำไรเพื่อความมั่งคั่ง (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2546) และเมื่อเวลาผ่านไป แนวคิดดังกล่าวก็ยังคงดำรงอยู่และยังคงมีความสัมพันธ์กับฐานคิดเกี่ยวกับความยากจนอย่างมีนัยสำคัญ ผ่านกรอบคิดสำคัญ คือ กระบวนการสร้างความเป็นสมัยใหม่ซึ่งเกิดขึ้นในบริบทหรือในเงื่อนไขสภาพแวดล้อมทางสังคมและเศรษฐกิจแบบตะวันตกและยังมุ่งเหตุแห่งความยากจนจากการขาดความรู้ เทคโนโลยี การจัดการ จิตสำนึกแบบผู้ประกอบการ การมีค่านิยมที่ขัดขวางการพัฒนา ซึ่งการใช้เทคโนโลยีเพื่อสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจ ท้ายที่สุด ได้กลายเป็นกลไกสำคัญของการสร้างสังคมโภคทรัพย์ หรือ สังคมที่มีการบริโภคน้อยอย่างเต็มที่ ความยากจน จึงเป็นเป้าหมายของนโยบายการพัฒนาที่มีรัฐเป็นผู้วางกรอบและปฏิบัติการผ่านระบบราชการ เน้นการสงเคราะห์และการให้คนจน จึงเสมือนเป็นวัตถุประสงค์ของนโยบายการพัฒนาโดยรัฐที่ถูกนิยามความหมายภายใต้เศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่นำไปสู่การแก้ปัญหาด้วยการปรับโครงสร้างทางการผลิตเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ การให้สินเชื่อและการควบคุมประกันและมองว่าความยากจน คือ พื้นที่ที่ระบบทุนนิยมหรือกลไกตลาดยังเข้าไปไม่ถึง จึงจำเป็นต้องกระตุ้นสร้างโครงการพัฒนาต่าง ๆ ขึ้นมาเพื่อเปลี่ยนสภาพของพื้นที่ให้พ้นจากสภาวะดังกล่าว พร้อมกับมุ่งแก้ไขปัญหาลงไปที่มิติการดำรงชีวิตของปัจเจกบุคคล

7.2 ข้อเสนอเพื่องานวิชาการในอนาคต

7.2.1 พื้นที่ศึกษา กลุ่มเป้าหมายและแนวทางการศึกษากับกลุ่มชาติพันธุ์

การศึกษาครั้งนี้ ได้เลือกพื้นที่การศึกษาในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งประชาชนส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ โดยหลายครอบครัว ก็ไม่สามารถสื่อสารเป็นภาษาไทยได้ แต่สามารถเข้าใจในสิ่งที่คุยได้ ทำให้ต้องอาศัยคนกลางในชุมชนเป็นผู้ร่วมเก็บข้อมูลในครั้งนี้ด้วยการประสานงานลงไปในพื้นที่ หากต้องการลงพื้นที่เอง ก็อาจทำได้เพียงการพูดคุยในประเด็นเล็ก ๆ น้อย ๆ ในชีวิตประจำวัน และอาจจะไม่ได้รับความร่วมมือเท่าที่ควร แต่หากมีคนในชุมชนที่รู้จักและคุ้นเคยพื้นที่เป็นอย่างดี จะได้รับการยอมรับมากขึ้น ในส่วนนี้เอง ที่อาจจะเป็นเงื่อนไขสำคัญของการเก็บข้อมูล โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกระบวนการสัมภาษณ์เชิงลึก ที่ต้องอาศัยคนกลางเป็นผู้ถ่ายทอดข้อความเป็นภาษาถิ่นให้ ทำให้การซักถามในประเด็นรายละเอียดที่แตกย่อยจากคำถามหลัก อาจทำได้ไม่มาก เนื่องจากไม่เข้าใจและไม่สามารถตอบคำถามนั้น ๆ ได้ และบางคำถามอาจจะไม่ต่อเนื่องเท่าที่ควร จึงทำให้การเก็บข้อมูล จำเป็นต้องใช้เวลานานกว่าปกติ ฉะนั้น หากมีการศึกษาในอนาคตในพื้นที่ห่างไกลและมีกลุ่มประชาชนเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ อาจต้องมีการบริหารจัดการเวลาและประสานงานคนในพื้นที่เพื่อทำความเข้าใจต่อการทำงานล่วงหน้า เพื่อไม่ให้กระทบต่อแผนการดำเนินงานที่เตรียมไว้ อีกทั้งในส่วนของการสัมภาษณ์เอง ก็อาจจะต้องปรับโครงสร้างและการใช้คำให้เข้าใจในภาษาที่ไม่ซับซ้อน ง่ายต่อการทำความเข้าใจให้ได้มากที่สุด

7.2.2 หน่วยงานท้องถิ่นในฐานะภาคีการวิจัย

เนื่องจากการศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาข้อมูลเชิงคุณภาพ ผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึกถึงโครงสร้างกับกลุ่มตัวอย่างครัวเรือนที่ได้รับบัตรสวัสดิการจำนวน 10 ครัวเรือน เนื่องจากมีความประสงค์เพื่อนำข้อมูลเชิงลึกที่ได้มาสนับสนุนข้อสันนิษฐานในเชิงทฤษฎีว่าสอดคล้องกันอย่างไร โดยที่ยังไม่ได้อาศัยการศึกษาเชิงปริมาณ ซึ่งหลังจากที่ทำการศึกษาเสร็จสิ้น ผู้วิจัยพบว่า การศึกษาในเชิงปริมาณ น่าจะมีส่วนเติมเต็มข้อมูลในหลาย ๆ ส่วนที่มีความน่าสนใจได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เรื่องการดำรงชีวิต รายรับ รายจ่าย หนี้สิน การครอบครองทรัพย์สิน การใช้จ่ายผ่านบัตรสวัสดิการ ฯลฯ ที่หากมีข้อมูลในเชิงปริมาณ ก็จะสามารถยกระดับการอธิบายไปสู่ระดับชุมชนได้ และจะตอกย้ำความเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ของชาวบ้านในระดับที่กว้างขึ้นได้ แต่ทว่า อาจจะต้องบริหารจัดการเวลาเนื่องจากข้อจำกัดที่ได้กล่าวไปข้างต้น เพราะจากการสำรวจในครั้งนี้ ยังพบชาวบ้านจำนวนมากที่ไม่รู้หนังสือ สามารถฟังได้ เขียนได้บ้าง ซึ่งก็นับเป็นอุปสรรคประการหนึ่งในการดำเนินงานศึกษาและหากไม่ลงไปจัดเก็บข้อมูลเอง ก็อาจทำให้คำตอบที่ได้เกิดความผิดพลาดไปจากความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนได้

กลุ่มที่น่าสนใจ คือ เจ้าหน้าที่ในระดับท้องถิ่น ซึ่งเป็นกลไกที่สำคัญมากเพราะเป็นส่วนงานที่ต้องจัดการคนที่มาลงทะเบียนและคัดกรองคนเข้าสู่ระบบ ตรวจสอบเอกสารและสัมภาษณ์เพิ่มเติม โดยในการศึกษาค้างนี้ ครอบคลุมการสัมภาษณ์กับเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นเพียงเล็กน้อยในตำบลปางมะผ้า รวมทั้งผู้นำชุมชน ซึ่งให้ข้อมูลสนับสนุนในบางส่วนของงาน เนื่องจากในงานครั้งนี้ต้องการสะท้อนให้เห็นเฉพาะการปรับตัวของผู้ที่ได้รับสิทธิเท่านั้น ซึ่งหากต้องการงานที่ศึกษาสามารถสะท้อนกลไกทั้งระบบได้ เจ้าหน้าที่ท้องถิ่น ถือเป็นอีกหน่วยที่สำคัญที่จะแสดงให้เห็นถึงกระบวนการจัดการและการเผชิญหน้าต่อกลวิธีต่าง ๆ ที่ผู้ยื่นสิทธิกระทำการ

7.2.3 กลยุทธ์ของคนจนในพื้นที่ราบ

ผลสืบเนื่องจากการศึกษาค้างนี้ เนื่องจากก่อนที่จะลงสนามเพื่อเลือกสนามในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ผู้ศึกษาได้ทำการทดสอบเครื่องมือในอำเภอแม่สะเรียง ซึ่งเป็นอำเภอที่อยู่ในพื้นที่ราบและมีความเป็นอยู่คล้ายสังคมเมือง ผลในการทดสอบเครื่องมือและการสัมภาษณ์ครัวเรือนตัวอย่าง ได้ปรากฏให้เห็นข้อมูลที่น่าสนใจต่อการศึกษาในอนาคต โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความแตกต่างของกลยุทธ์และการทำความเข้าใจกลไกต่าง ๆ ของบัตรสวัสดิการแห่งรัฐที่มีความแตกต่างจากพื้นที่ศึกษาในตำบลถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้าชุมชนในพื้นที่สูง

ผลการศึกษาพบว่า คนในพื้นที่ราบ จะมีความพยายามที่จะเข้าใจเงื่อนไขต่าง ๆ และช่องโหว่ของการให้สวัสดิการมากกว่าคนที่อยู่ห่างไกล คนเหล่านี้ เข้าใจวิธีการในการจัดการกับระบบ รู้และหาเครือข่ายในการต่อรองเพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิ โดยไม่สนใจว่า จะเป็นคนจนตามการนิยามของรัฐ เพราะกลุ่มคนเหล่านี้จะไม่ได้แสดงตัวต่อสังคมและชุมชนรอบข้างที่ชัดเจนว่าตนเองคือผู้ที่ได้รับสิทธิบัตรสวัสดิการเนื่องจากมีกิจการค้าขาย เป็นผู้ประกอบการที่ดูแลมีฐานะมากกว่าคนอื่น ๆ สิ่งที่คุณเหล่านี้สะท้อนให้ผู้ศึกษาฟัง คือ เขาจะเตรียมเอกสารต่าง ๆ ที่รัฐกำหนด บัญชีธนาคารก็สามารถเตรียมได้ เนื่องจากการค้าขายที่ผ่านมารับเป็นเงินสดและไม่เอาเงินเข้าบัญชี คล้ายกับมีวิธีการในการโยกย้ายถ่ายเทและทำให้ตัวเองมีเงื่อนไขที่ตรงกับที่รัฐกำหนดมา เมื่อถึงเวลาต้องนำเงินไปใช้การเดินเข้าร้านธงฟ้า ไม่ได้ถือเป็นเรื่องแปลกใหม่ สามารถเดินได้ เพียงแต่อาจจะเลือกสินค้าอื่น ๆ เพิ่มเติมจากสินค้าที่บัตรกำหนดไว้

ทั้งนี้ สิ่งที่ต้องการนำเสนอ คือ ในทางสังคมศาสตร์ กระบวนการเหล่านี้ ถือเป็น การต่อรองกับระบบของรัฐในฐานะของปัจเจกชน ที่เข้าใจและเรียนรู้ เป็นการต่อสู้ ต่อรองในชีวิตประจำวันที่น่าสนใจ หากทำการศึกษาในเชิงลึกต่อไป อาจจะสามารถทำให้เห็นภาพของการจัดการตนเองที่สะท้อนให้เห็นว่า มนุษย์ในสังคมเสรีนิยมใหม่ ไม่ได้อยู่ในฐานะของผู้ที่อ่อนด้อย แต่กลับเป็นผู้ที่พร้อมจะเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของระบบและหาวิธีการในการฉวยผลประโยชน์และรัฐเองก็อาจจะเป็นผู้อ่อนด้อยในระบบแทนได้

รายการอ้างอิง

หนังสือ

- กองพัฒนาข้อมูลและตัวชี้วัดสังคม. (2562). *ความยากจนหลายมิติของประเทศไทย*. สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- เก่งกิจ กิติติเรียงลาภ และคณะ. (2562). *ประวัติศาสตร์ฉบับย่อของลัทธิเสรีนิยมใหม่*. สวนเงินมีมา.
- โกมาตร จึงทศชัยเสถียร. (2562). *ความเป็นมนุษย์ในโลกดิจิทัล*. รวมบทความคัดสรรจากการประชุมวิชาการทางมานุษยวิทยา ครั้งที่ 13 พ.ศ. 2562 ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. ชุดสังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัย ลำดับที่ 16.
- ชัยยุทธ ปัญญสวัสดิ์สุทธิ์. (2563). *เหลื่อมล้ำในวัยเรียน: สองทศวรรษของความเหลื่อมล้ำทางคุณภาพการศึกษาและการจัดสรรทรัพยากรระดับพื้นที่ของประเทศไทย*. ใน *ชีวิตที่เหลื่อมล้ำ: เหลื่อมล้ำตลอดชีวิต* (น. 182-263). คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2561). *อัตลักษณ์เอกสาร วงศาวิทยาการควบคุมประชากรของประเทศไทย*. ศูนย์บริหารงานวิจัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- มาลินี คัมสุภา. (2548). *อนุสาวรีย์ประชาธิปไตยกับความหมายที่มองไม่เห็น*. วิภาษา.
- สฤณี อาชวานันทกุล. (2558). *Digital future*. โอเพ่นเวิลด์ พับลิชชิง เฮ้าส์.
- สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง กระทรวงการคลัง. (2560). *คู่มือการดำเนินโครงการลงทะเบียนเพื่อสวัสดิการแห่งรัฐปี 2560*. ผู้แต่ง.
- สำนักงานประมาณของรัฐบาล. (2564). *ความเหลื่อมล้ำของจังหวัดกับการจัดสรรงบประมาณของไทย (ปี 2552-2564): เศรษฐกิจสังคมและการพัฒนาคน*. สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.

บทความวารสาร

- กุลลดา เกษบุญชู มีด. (กรกฎาคม-ธันวาคม 2556). กระบวนการเข้าสู่ความเป็นสากลของระบบทุนนิยมและลัทธิเสรีนิยมใหม่. *วารสารสังคมศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, 43(2), 1-11.
- ซัชพันธุ์ ยิ้มอ่อน, ปิยะ สงวนสิน, วรณช ลิปิยรักษ์, วรณลดา กันต์โณม, และ นริศรา จริยพันธุ์.. (กันยายน - ธันวาคม 2559). ข้อวิพากษ์แนวทางการพัฒนาเสรีนิยมใหม่ตามกรอบแนวคิดของเจอร์เก้นท์ ฮาเบอร์มาส. *วารสารวิจัยและพัฒนาวิจัยลงกรณีในพระบรมราชูปถัมภ์ สาขามานุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 11(3), 243-251.

- ตฤณ ไอยะรา. (เมษายน-มิถุนายน 2556). รัฐ ตลาดและโลกาภิวัตน์: ประวัติศาสตร์อย่างย่อของการจัดระเบียบโลก. *วารสารสงขลานครินทร์*, 19(2), 5-6.
- นันทพันธ์ คตคง และคณะ. (2564). นโยบายสาธารณะสำหรับผู้มีรายได้น้อยผ่านบัตรสวัสดิการแห่งรัฐสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน. *วารสารการบริหารนิติบุคคลและนวัตกรรมท้องถิ่น*, 7(6), 310-329
- ปติมา น้อยภูต. (กรกฎาคม-ธันวาคม 2564). การวิพากษ์นโยบาย “บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ” ภายใต้กรอบของวงจรรายนโยบายสาธารณะ. *วารสารเศรษฐศาสตร์และนโยบายสาธารณะ*, 12(24), 66-85.
- พลพฤทธิ์ พนาสธิย์. (2555). หนังสือปริทัศน์: พื้นที่ในความหมายของเดวิด Harvey. *วารสารศิลปศาสตร์*, 12(1), 199-214.
- พิกุล สุพนาม, เนติมา ไคร้มุกข์, และ ยุทธศาสตร์ หน่อแก้ว. (มกราคม - มิถุนายน 2563). สัญญาเชิงนโยบายภายใต้แนวความคิดสู่การปฏิบัติในการสืบทอดอำนาจของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.): การบูรณาการรัฐธรรมนูญใหม่ ยุทธศาสตร์ชาติ พรรคพลังประชารัฐและนโยบายเชิงประชานิยม. *วารสารนิติ รัฐกิจ และสังคมศาสตร์*, 4(1), 109-129.
- พิชญา สุรพล. (มกราคม-มิถุนายน 2559). ปริทัศน์หนังสือ Joseph E. Stiglitz. The Great Divide: Unequal Societies and What We Can Do About Them. New York: Norton, 2015. *วารสารวิจัยสังคม*, 39(1), 219-229.
- รุ่งตะวัน อ่อมอินทร์. (มกราคม-มีนาคม 2556). มองเสรีนิยมใหม่ในมุมมองมานุษยวิทยา. *วารสารจดหมายข่าวศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)*, 17(4), 4-7.
- วีระวัฒน์ ภัทรศักดิ์กำจร. (2564). ปัญหากระบวนการกำหนดนโยบายบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ. *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองบูรพา*, 9(2), 18-38.
- ศิวาพร มหาทำนุโชค และ นิพนธ์ คำพา. (2564). แม่ฮ่องสอนเมืองชายแดนภาคเหนือด้านตะวันตก: ความท้าทายต่อการพัฒนาเป็นพิเศษ. *พืชนเศรษฐกิจ*, 17(3), 29-42
- สมชัย ศรีนอก และ ขวาล ศิริวัฒน์. คนจน 4.0 นวัตกรรมสร้างความจนและแก้ไขปัญหาความยากจน. *วารสารมหาจุฬาริชาการ*, 5 (ฉบับพิเศษ).
- สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี. (เมษายน - มิถุนายน 2561). มาตรการสวัสดิการแห่งรัฐ นวัตกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน. *วารสารสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี*.
- อดิพันธ์ พรหมพันธุ์ใจ. (กรกฎาคม-ธันวาคม 2557). ประเทศโลกที่สี่กับปรากฏการณ์การประท้วงในเอเชีย. *วารสารสังคมศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, 44(2), 145-146.

วิทยานิพนธ์

- ขวัญทิพย์ แวสง่า. (2563). การศึกษาการรับรู้ประสิทธิผลของนโยบายบัตรสวัสดิการแห่งรัฐของประชาชนในเขตพื้นที่เทศบาลนครยะลา จังหวัดยะลา [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- บุษยมาส นวนงาม. (2565). วิเคราะห์การประกอบสร้างอัตลักษณ์ของมนุษย์ในป่าหิมพานต์จากนวนิยายชุดหิมวันต์รัญจวน [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- ษัษฐรัมย์ ธรรมบุษดี. (2558). เศรษฐกิจการเมืองว่าด้วยสวัสดิการสำหรับแรงงานข้ามชาติ: กรณีศึกษาแรงงานพม่าในจังหวัดสมุทรปราการ [วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต]. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุกาญจนา กรคนที. (2562). ผลกระทบของนโยบายบัตรสวัสดิการแห่งรัฐต่อการอุปทานแรงงานของผู้ถือบัตร [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- โสภา ศรีสำราญ. (2556). ประติมากรรมกับการสร้างความหมายทางสังคมและการเมืองในยุครัฐบาลจอมพลแปลก พิบูลสงคราม พ.ศ. 2581-2587 [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยศิลปากร.

เอกสารอื่น ๆ

- คณะกรรมการประชารัฐสวัสดิการเพื่อเศรษฐกิจฐานรากและสังคม. (2563). รายงานประจำปีกองทุนประชารัฐสวัสดิการเพื่อเศรษฐกิจฐานรากปีงบประมาณ พ.ศ. 2562.
- ทศพล จันจ่อหอและวัชรพล พุทธรักษา (2562). บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ: เครือข่ายนโยบายและการเมืองนครในจังหวัดพิษณุโลก. การประชุมวิชาการระดับชาติด้านการบริหารกิจการสาธารณะยุคดิจิทัล ครั้งที่ 5
- ธนาคารโลก สำนักงานประเทศไทย. (2562). รายงานกรอบความร่วมมือการพัฒนาประเทศสำหรับประเทศไทย ปีงบประมาณ พ.ศ. 2562-2565.
- ประภาส ปิ่นตบแต่ง และคณะ. (2546). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาส: กลุ่มเกษตรกร. สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ษัษฐรัมย์ ธรรมบุษดี. (2558). สำนวณกายวิภาคไทยในกระแสเสรีนิยมใหม่: กรณีศึกษาการแปรสภาพโครงสร้างชนชั้นทางเศรษฐกิจและความสัมพันธ์ในสังคม. ได้รับทุนสนับสนุนจากกองทุนวิจัยวิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. (2556). รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการศึกษาประเด็นเชิงนโยบายด้านความยากจนและการกระจายได้. เสนอต่อ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
- สถาบันวิจัยและให้คำปรึกษาแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (2562). การลดความเหลื่อมล้ำและสร้างความเป็นธรรม: นัยของการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีกับความเหลื่อมล้ำ-บทเรียนจากเศรษฐกิจแพลตฟอร์ม. วิทยาลัยการเมืองการปกครอง สถาบันพระปกเกล้า.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2560). รายงานการวิเคราะห์สถานการณ์ความยากจนและความเหลื่อมล้ำในประเทศไทยปี 2559.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2561). รายงานการวิเคราะห์สถานการณ์ความยากจนและความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ในประเทศไทยปี 2560.
- สำนักงานปลัดกระทรวงการคลัง. (2563). รายงานประจำปีกองทุนประชารัฐสวัสดิการเพื่อเศรษฐกิจฐานรากและสังคม ปีงบประมาณ พ.ศ. 2563.
- สำนักงานเลขาธิการสภา. (2564). รายงานการพิจารณาศึกษาแนวทางการแก้ไขปัญหาความยากจนและลดความเหลื่อมล้ำ: กรณีศึกษาการแก้ไขปัญหาในระดับจุลภาคประเทศไทยของคณะกรรมการการแก้ไขปัญหาความยากจนและลดความเหลื่อมล้ำ.
- สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง. (9 มกราคม 2561). ข่าวกระทรวงการคลัง (3/2561) มาตรการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้มีบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2562). 2019 รายงานความยากจนหลายมิติของเด็กไทย. สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำนักพัฒนาฐานข้อมูลและตัวชี้วัดภาวะสังคม. (2559). รายงานการวิเคราะห์สถานการณ์ความยากจนและความเหลื่อมล้ำในประเทศไทย ปี 2559. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำนักพัฒนาฐานข้อมูลและตัวชี้วัดภาวะสังคม. (2560). รายงานการวิเคราะห์สถานการณ์ความยากจนและความเหลื่อมล้ำในประเทศไทย ปี 2560. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำนักพัฒนาฐานข้อมูลและตัวชี้วัดภาวะสังคม. (2561). รายงานการติดตามความก้าวหน้าการสร้างความเป็นธรรมและลดความเหลื่อมล้ำในสังคมไทยในปีแรกของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

- สำนักพัฒนาฐานข้อมูลและตัวชี้วัดภาวะสังคม. (2561). รายงานการวิเคราะห์สถานการณ์ความยากจนและความเหลื่อมล้ำในประเทศไทย ปี 2561. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำนักพัฒนาฐานข้อมูลและตัวชี้วัดภาวะสังคม. (2561). รายงานสถานการณ์ความยากจนและความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ในระดับภาคของประเทศไทย. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำนักพัฒนาฐานข้อมูลและตัวชี้วัดภาวะสังคม. (2562). รายงานการวิเคราะห์สถานการณ์ความยากจนและความเหลื่อมล้ำในประเทศไทย ปี 2562. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

- กรมบัญชีกลาง. (2562). กรมบัญชีกลาง รายงานผลการใช้จ่ายเงินโครงการบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ. http://cgd.go.th/cs/internet/internet/_locale=th_TH&keyword=
- กรมบัญชีกลาง. (28 มีนาคม 2562). กรมบัญชีกลางรายงานผลการใช้จ่ายเงินโครงการบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ. http://cgd.go.th/cs/internet/internet/_locale=th_TH&keyword=
- กรมบัญชีกลาง. (8 กุมภาพันธ์ 2562). กรมบัญชีกลางสรุปการใช้จ่ายบัตรสวัสดิการแห่งรัฐของผู้มีสิทธิ 14.5 ล้านราย. <http://cgd.go.th/cs/internet/internet =& %2F2999>
- กระปุกดอทคอม. (2561). เจาะโครงการช่วยเหลือผู้มีรายได้น้อยบัตรคนจนเฟส 2 ทำยังไงถึงได้เงินช่วยเหลือเพิ่ม ?. <https://money.kapook.com/view186386.html>
- ข่าวสดออนไลน์. (2561). เปิดลงทะเบียนบัตรคนจนเฟส 2 ไม่คึก รัฐอ่อนประชาสัมพันธ์ชาวบ้านไม่รู้ไม่ถ่วงลงทะเบียน. https://www.khaosod.co.th/economics/news_734061
- จักรพล ผลระอ. (2560). เสรีนิยมใหม่: อุดมการณ์อันเป็นต้นตอของปัญหา. <https://www.landactionthai.org/2012-05-18-03-24-45/article/item/2044-2018-01-09-06-55-25.html>
- ฐานเศรษฐกิจ. (2561). รื้อเกณฑ์ "บัตรคนจน" เตรียมรับลงทะเบียนรอบ 2 ตอบโจทย์ 100%. <http://www.thansettakij.com/content/357401>
- ณัฐภากรณ์ เลี่ยมจรสกุล. (2562). ต้องจนแค่ไหน ถึงจนเรียกว่าคนจน. <https://www.bangkokbiznews.com/blog/detail/643548>.

- ทีนิวส์. (2561). เตรียมเฮอีกครั้ง!! ลงทะเบียนคนจน รอบพิเศษ 2561 มาแล้ว! ใครมีสิทธิเข้าร่วม
โครงการคุณสมบัติเป็นอย่างไร รีบเช็คสิทธิ์ด่วน!!! <https://www.tnews.co.th/contents/459600>
- ไทยรัฐออนไลน์. (2560). แจกบัตรคนจนเพิ่ม 3 ล้านกว่าราย เริ่มปลาย ธ.ค.นี้ ใช้สิทธิ 1 ม.ค. 62.
<https://www.thairath.co.th/content/1424610>
- ไทยรัฐออนไลน์. (2561). บัตรสวัสดิการรัฐเฟส 2 ช่วยเหลือผู้มีรายได้น้อย. <https://www.thairath.co.th/content/1209872>
- ไทยรัฐออนไลน์. (2561). วิธียื่นคำร้องขอ "บัตรคนจน" อีกรอบ เพื่อรับเงินพร้อมสิทธิประโยชน์ ก่อน
หมดเขต 30 พ.ย. 2561. <https://www.tnews.co.th/contents/484553>.
- ไทยเอ็นจีโอ. (2562). ระบบสารสนเทศสนับสนุนด้านการส่งเสริมสุขภาพ และอนามัยสิ่งแวดล้อม.
ธนาคารกรุงเทพ. (2559). รู้จักกับ Thailand 4.0 แบบเข้าใจง่าย อ่านรอบเดียว เล่าได้เป็นช่องเป็น
ฉาก!!!!. <https://www.bangkokbanksme.com/article/10053>.
- ธร ปีติดล. (2565). ทำไมคนไทยยังต้องพิสูจน์ความจน คุณเรื่องเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ กับธร ปีติดล.
<https://thematter.co/social/thorn-pitidol-interview-with-elderly-welfare/210822>
- นณริฏ พิศลยบุตร. (2559). นโยบายประชารัฐ แตกต่างจากนโยบายประชานิยมอย่างไร? และ
ประชาชนจะได้อะไร?. <https://tdri.or.th/2016/01/nonarit20160107/>
- พิมุข ชาภูธนะวัฒน์. (2546). การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมของชาวไทยใหญ่:
กรณีศึกษาชาวไทยใหญ่หมู่บ้านถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน. สถาบันราชภัฏ
เชียงใหม่ https://www.sac.or.th/databases/ethnicedb/research_detail.php?id=1015
- มีชัย ออสุวรรณ และคณะ.(2564).การจัดสรรงบประมาณลงพื้นที่จังหวัดและความเหลื่อมล้ำด้าน
การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์. สถาบันพระปกเกล้า. <https://so06.tci>
- ระบบบริหารจัดการข้อมูลการพัฒนาคนแบบชี้เป้า. (2561). ภาพรวมคนจนในปี 2561-2562 ต.ปาง
มะผ้า อ.ปางมะผ้า แม่ฮ่องสอน. ศูนย์เทคโนโลยีอิเล็กทรอนิกส์และคอมพิวเตอร์แห่งชาติ
<https://www.tpmap.in.th/2561/580702>
- รัชดา ธนาดิเรก. (2566). ผลดำเนินการโครงการบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ พบผู้ใช้และวงเงินสูงสุดกว่า
99% พบพอใจในสวัสดิการทุกรายการในระดับมาก และต้องการให้มีการดำเนินการต่อเนื่อง.
<https://nbt2hd.prd.go.th/th/content/category/detail/id/2153/iid/208373>

- ศูนย์อนามัยกลุ่มชาติพันธุ์ ชายขอบ และแรงงานข้ามชาติ กรมอนามัย. (2566). ข้อมูลประชากรกลุ่มชาติพันธุ์ พื้นที่ 20 จังหวัด. <https://hhdcclampang.anamai.moph.go.th:8080/hhdcdashboard/frontend/web/ethnics/default/tambon?ap=5807>
- สถาบันพระปกเกล้า. (2560). ยุทธศาสตร์ชาติตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560. <http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title>
- สถาบันพระปกเกล้า. (ม.ป.ป.). ไทยแลนด์ 4.0 (Thailand 4.0). [http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=ไทยแลนด์_4.0_\(Thailand_4.0\)](http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=ไทยแลนด์_4.0_(Thailand_4.0))
- สมชัย จิตสุชน. (2560). ใช้เทคโนโลยี ตามหาคนจน กับสมชัย จิตสุชน, บทสัมภาษณ์, ระบบสวัสดิการสังคม. สัมมนาสาธารณะที่ดิอาร์ไอประจำปี 2017 “พื้นที่เศรษฐกิจ-ปฏิรูปรัฐด้วยปฎิวัติข้อมูล”. <https://tdri.or.th/2017/05/technology-find-the-poor/>.
- สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน. (2559). ประวัติอำเภอปางมะผ้า. กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย. <https://district.cdd.go.th/pangmapha/about-us/ประวัติความเป็นมา/>
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ.(2552). ตัวชี้วัดในแผนที่ความยากจน นอกเขตเทศบาล พ.ศ. 2552. สำนักงานสถิติแห่งชาติ. <http://service.nso.go.th/nso/nsopublish/poverty/files/52/north/58/13.pdf>
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2561). การพัฒนาและแก้ไขปัญหาความยากจน ในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน ภายใต้แนวคิด แม่ฮ่องสอน: มนต์เสน่ห์แห่งขุนเขา (Mae Hong Son: The Valley of Charm) https://www.nesdc.go.th/ewt_dl_link.php?nid=7784
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2561). แม่ฮ่องสอนโมเดล “แม่ฮ่องสอน: มนต์เสน่ห์แห่งขุนเขา. https://www.nesdc.go.th/ewt_news.php?nid=7679&filename=index
- สุนันท์ ศรีจันทร์. (2561). บัตรคนจน...ประชานิยมเสพติด. <https://mgronline.com/daily/detail/9610000094015>
- สุรศักดิ์ เรียงเครือ.(2561). รายงานผลการตรวจติดตามโครงการพระราชดำริสวัสดิการ การให้ความช่วยเหลือผ่านบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ (ครั้งที่ 2) ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2561. https://pmi.opm.go.th/inspect_main/uploadfiles/Report.pdf
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ (2562). ความเปลี่ยนแปลง ในการรับรู้ “ความเหลื่อมล้ำ”. <https://prachatai.com/journal/2018/02/75386>.

The Standard. (2563). นฤมลชี้ บัตรประชาชนแก้ปัญหาค่าเช่าได้จริง พลังประชารัฐไม่ทำนโยบายประชานิยมที่เน้นแจกเงิน เพราะไม่ยั่งยืน <https://thestandard.co/pracharat-card-can-solve-inequality/>

กฎหมาย และราชกิจจานุเบกษา

กระทรวงการคลัง. (2562). คำอธิบายสรุปสาระสำคัญของพระราชบัญญัติการจัดพระราชพิธีวันสวดมนต์เพื่อเศรษฐกิจและสังคมฐานรากและสังคม พ.ศ. 2562.

ประกาศ เรื่อง ยุทธศาสตร์ชาติ (พ.ศ. 2561-2580). (13 ตุลาคม 2561). ราชกิจจานุเบกษา. เล่มที่ 135 ตอนที่ 82 ก. หน้า 9.

พระราชบัญญัติการจัดพระราชพิธีวันสวดมนต์เพื่อเศรษฐกิจฐานรากและสังคม พ.ศ. 2462. (มีนาคม 2562). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 136 ตอนที่ 25 ก.

Books

Brown, W. (2015). *Undoing the Demos: Neoliberalism's Stealth Revolution*. MIT Press.

Cahyat, A., Gönner, C., & Haug, M. (2007). *Assessing Household Poverty and Wellbeing-A Manual with Examples from Kutai Barat, Indonesia*/by Ade Cahyat, Christian Gönner, Michaela Haug. Bogor, Indonesia: Center for International Forestry Research (CIFOR).

Harvey, D. (2005). *A brief history of neoliberalism*. Oxford University Press.

Harvey, D. (2014). *Seventeen Contradictions and the End of Capitalism*. Oxford University Press.

John, L. (2008). Actor-network theory and material semiotics. In: Turner. In Bryan S. (Ed.), *The New Blackwell Companion to Social Theory* (3rd ed., pp. 141-158). Oxford: Blackwell, pp. 141-158.

Larsson, O. L. (2015). *BOOK REVIEW Wendy Brown, Undoing the Demos: Neoliberalism's Stealth Revolution*. Zone Books

McGuigan. J. (2016). *Neoliberal Culture*. Palgrave Macmillan

- McKernan, S.M., & Ratcliffe, C. (2006). *The Effect of Specific Welfare Policies on Poverty*. The Urban Institute.
- Murphy, L. (1998). *Employment Intensive Infrastructure Programmes: Socio-Economic Technical Paper* (SETP no 2) Geneva, International Labour Office.
- Murphy, L. (1998). *Rapid Assessment of Poverty Impacts (RAPI)*. Development Policies Department, International Labour office Geneva.
- Piketty, T. (2014). *Capital in the twenty-first century*. The Belknap Press of Harvard University Press,
- Stiglitz, J. E. (2015). *The Great Divide: Unequal Society and what we can do about them*. W.W.Norton.
- The United Nations Development Programme and Oxford Poverty and Human Development Initiative. (2023). *Global Multidimensional Poverty Index*.

Articles

- Kakwani, N., & H. Son, H. H. (Winter 2003). Pro-poor Growth: Concepts and Measurement with Country Case Studies. *The Pakistan Development Review*, 42(4), 417–444.
- McGuigan. J. (2014). The Neoliberal Self. *Culture Unbound*, 6(1), 223–240.
doi: 10.3384/cu.2000.1525.146223.
- Strandberg, G. (2023). *The paradigm of the creative industries: cultural policy in the neoliberalism welfare state: The Nordic Journal of Aesthetics*, 65, 50–73.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
ภาพการลงสนามในชุมชนที่ศึกษา

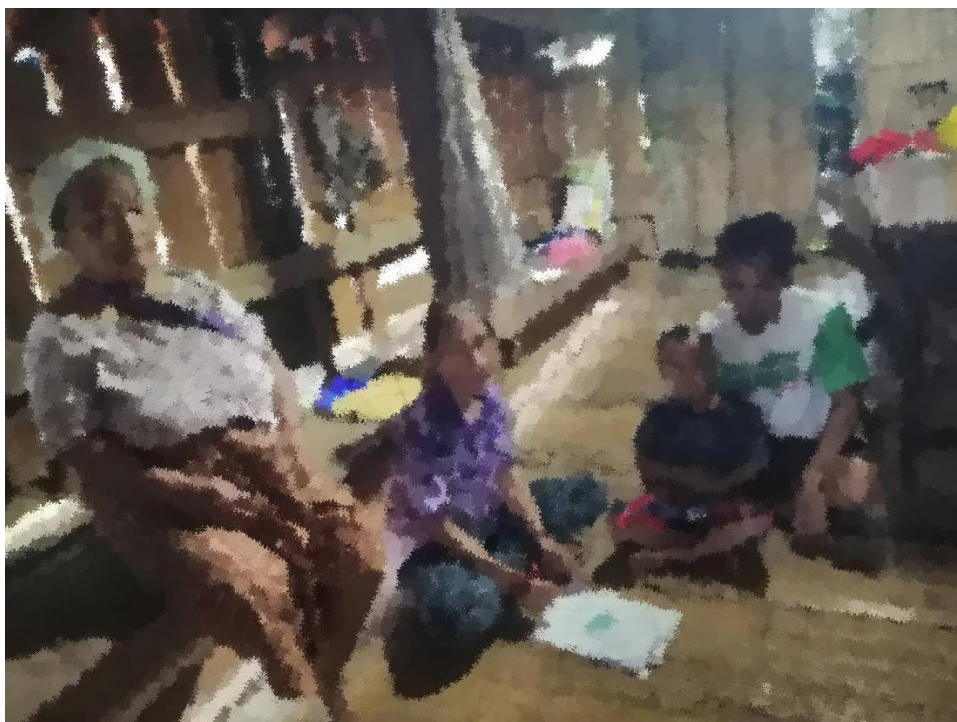

ภาคผนวก ข
แบบฟอร์มสวัสดิการแห่งรัฐ

ส่วนที่ 1 สถานที่ วันเดือนปีที่จะไปลงทะเบียน โดยจะต้องทำการเลือกเพียง 1 ตัวเลือกเท่านั้น

แบบฟอร์มโครงการลงทะเบียนเพื่อสวัสดิการแห่งรัฐปี 2560 ระหว่างวันที่ 3 เมษายน 2560 – 15 พฤษภาคม 2560

โปรดทำเครื่องหมาย ✓
ในวงกลมของหน่วยงาน
ที่ท่านไปลงทะเบียน

วันเดือนปีที่จะไปลงทะเบียน/...../.....

ส่วนที่ 2 ข้อมูลส่วนตัว (ข้อ 1-10)

--- ข้อมูลส่วนตัว ---

1. เลขประจำตัวประชาชน - - - -

2. คำนามหน้าชื่อ ชื่อ ชื่อสกุล.....

3. วันเดือนปีเกิด - -

4. สถานภาพทางร่างกาย : 4.1 ☐ ปกติ

4.2 ☐ พิการ

☐ มีบัตรประจำตัวคนพิการ (ออกโดย กรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ)

☐ ไม่มีบัตรประจำตัวคนพิการ

- ผู้ดูแล ☐ มี ☐ ไม่มี (ผู้ดูแลช่วยเหลือ เช่น บิดา มารดา บุตร พี่ น้อง แต่ไม่สามารถทำธุรกรรมทางกฎหมายแทนผู้พิการได้)

- ผู้ดูแล ☐ มี ☐ ไม่มี (ผู้ดูแลตามกฎหมาย/ศาลสั่ง สามารถทำธุรกรรมตามกฎหมายแทนผู้พิการได้)

5. ที่อยู่

5.1 ที่อยู่ตามทะเบียนบ้าน เลขรหัสประจำบ้าน - - (ตามสมุดทะเบียนบ้าน)

เลขที่..... หมู่บ้าน/อาคาร..... ชั้นที่..... หมู่ที่..... ตรอก/ซอย..... แยก.....
ถนน..... ตำบล/แขวง..... อำเภอ/เขต..... จังหวัด..... รหัสไปรษณีย์.....

5.2 ที่อยู่ปัจจุบัน : ☐ ตามทะเบียนบ้าน ☐ แตกต่างจากทะเบียนบ้าน (โปรดระบุ)

เลขที่..... หมู่บ้าน/อาคาร..... ชั้นที่..... หมู่ที่..... ตรอก/ซอย..... แยก.....
ถนน..... ตำบล/แขวง..... อำเภอ/เขต..... จังหวัด..... รหัสไปรษณีย์.....

6. ช่องทางที่ต้องการให้ติดต่อ : ☐ โทรศัพท์บ้าน ☐ โทรศัพท์ที่ทำงาน.....
☐ โทรศัพท์มือถือ..... ☐ อีเมล.....

7. สถานภาพการอยู่อาศัย : ☐ อยู่คนเดียว ☐ อยู่กับครอบครัว (ระบุจำนวนสมาชิกในครอบครัว (ไม่รวมตัวเอง).....คน)

8. สถานภาพในครอบครัว :

8.1 ☐ ไม่มีภาระเลี้ยงดูคนในครอบครัว หรืออยู่คนเดียว

8.2 ☐ มีภาระต้องอุปการะเลี้ยงดูคนในครอบครัว (โปรดระบุคนในครอบครัวที่ท่านอุปการะอยู่ในปัจจุบัน เฉพาะที่ยังมีชีวิตอยู่)

☐ บิดา เลขประจำตัวประชาชน - - - -

☐ มารดา เลขประจำตัวประชาชน - - - -

☐ บุตร* จำนวน คน (บุตร หมายถึง บุตรโดยสายเลือดและบุตรบุญธรรมโดยกฎหมาย)

☐ บุตรคนที่ 1 ☐ อายุต่ำกว่า 18 ปี ☐ อายุ 18 ปีบริบูรณ์ขึ้นไป เลขประจำตัวประชาชน - - - -

☐ บุตรคนที่ 2 ☐ อายุต่ำกว่า 18 ปี ☐ อายุ 18 ปีบริบูรณ์ขึ้นไป เลขประจำตัวประชาชน - - - -

☐ บุตรคนที่ 3 ☐ อายุต่ำกว่า 18 ปี ☐ อายุ 18 ปีบริบูรณ์ขึ้นไป เลขประจำตัวประชาชน - - - -

☐ บุตรคนที่ 4 ☐ อายุต่ำกว่า 18 ปี ☐ อายุ 18 ปีบริบูรณ์ขึ้นไป เลขประจำตัวประชาชน - - - -

ส่วนที่ 4 ข้อมูลการเงิน (ข้อ 12-13)

—ข้อมูลทางการเงิน—

12. เงินได้ทั้งสิ้นในปี 2559* : ☐ ไม่มีรายได้ ☐ 1 - 5,000 บาท ☐ 5,001 - 10,000 บาท ☐ 10,001 - 20,000 บาท
☐ 20,001 - 30,000 บาท ☐ 30,001 - 40,000 บาท ☐ 40,001 - 50,000 บาท ☐ 50,001 - 60,000 บาท ☐ 60,001 - 70,000 บาท
☐ 70,001 - 80,000 บาท ☐ 80,001 - 90,000 บาท ☐ 90,001 - 100,000 บาท

หมายเหตุ** “เงินได้” หมายถึง เงินที่ผู้ลงทะเบียนได้รับจากการประกอบอาชีพตามข้อ 11 และหมายรวมถึง เงินอื่น ๆ ที่ผู้ลงทะเบียนได้รับ เช่น ค่าตอบแทนจากการทำงานอื่น ๆ ค่าเลี้ยงดูที่ได้จากบิดามารดา หรือบุตรหลาน เงินรางวัลจากสลากกินแบ่งรัฐบาล เงินที่ได้รับจากสวัสดิการต่าง ๆ จากรัฐบาล เป็นต้น ในกรณีของครัวเรือนที่ประกอบอาชีพร่วมกัน ครัวเรือน (เช่น ทำการเกษตรร่วมกัน เป็นต้น) และไม่สามารถแยกรายได้ออกมาเป็นรายบุคคลได้ ให้ถือว่า รายได้ของครัวเรือนเป็นรายได้ของหัวหน้าครอบครัวแต่เพียงคนเดียว

13. หนี้สิน : ณ วันที่ลงทะเบียน (ให้กรอก ตัวเลขจำนวนเงิน ตามช่วงที่ระบุ หาก “ไม่มี” ให้ใส่เครื่องหมาย / ในช่อง ไม่มี)

ประเภทของหนี้สินทางการเงิน	หนี้สิน ณ วันที่ลงทะเบียน (บาท)						
	ไม่มี	1 - 30,000	30,001 - 100,000	100,001 - 500,000	500,001 - 1,000,000	1,000,001 - 3,000,000	มากกว่า 3,000,000
1) เงินกู้ยืมในระบบ							
2) เงินกู้ในระบบ*							
2.1 หนี้บัตรเครดิต							
2.2 หนี้เพื่อการศึกษา							
2.3 หนี้เพื่อการเกษตร							
2.4 หนี้เพื่อประกอบธุรกิจ							
2.5 หนี้เพื่ออุปโภค/บริโภค							
2.6 หนี้เพื่อซื้อบ้าน/ที่ดิน							
2.7 หนี้เพื่อซื้อรถยนต์/รถจักรยานยนต์							

เงินกู้ยืมในระบบ : ท่านได้ใช้ที่ดินหรือสินทรัพย์อื่นเป็นหลักประกันหรือไม่: ☐ ใช่ ☐ ไม่ใช่

หมายเหตุ* “เงินกู้ในระบบ” หมายถึง เงินกู้จากสถาบันการเงิน หรือสถาบันการเงินในระบบชุมชน หรือสหกรณ์ออมทรัพย์ หรือผู้ประกอบการธุรกิจที่มีโซ่สถาบันการเงินซึ่งอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของกระทรวงการคลังหรือธนาคารแห่งประเทศไทย

ส่วนที่ 5 ข้อมูลทรัพย์สิน (ข้อ 14-18)

— ข้อมูลสินทรัพย์ —

14. ที่ดินที่อยู่อาศัย ☐ ไม่มี ☐ มี

14.1 ที่ดินที่อยู่อาศัยเพียงอย่างเดียว (ไม่รวมที่ดินทำกิน) ☐ ไม่มี ☐ มี

☐ บ้านเดี่ยว/ทาวน์เฮ้าส์/ทาวน์โฮม ☐ ไม่เกิน 25 ตร.ว. ☐ 25 ตร.ว. ขึ้นไป
☐ ห้องชุด ☐ ไม่เกิน 35 ตร.ม. ☐ 35 ตร.ม. ขึ้นไป

14.2 ที่ดินทำกิน (ที่ดินที่ใช้ประโยชน์อื่น ๆ เช่น ทำเกษตร ทำการค้า โกดังเก็บของ เป็นต้น ไม่รวมที่ดินที่อยู่อาศัย) ☐ มี ☐ ไม่มี

- ทำการเกษตร (ทำนา ทำสวน) ☐ ไม่มี ☐ มี (โปรดระบุ) --> ☐ ไม่เกิน 1 ไร่ ☐ 1 ไร่ขึ้นไป แต่ไม่เกิน 10 ไร่
- ทำประโยชน์อื่น ๆ (ทำการค้า โกดัง ฝูงนาง) ☐ ไม่มี ☐ มี (โปรดระบุ) --> ☐ ไม่เกิน 1 ไร่ ☐ 1 ไร่ขึ้นไป
- ไม่ได้ทำประโยชน์/รกร้างว่างเปล่า ☐ ไม่มี ☐ มี (โปรดระบุ) --> ☐ ไม่เกิน 1 ไร่ ☐ 1 ไร่ขึ้นไป

14.3 หากไม่สามารถแยกที่ดินที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินจากกันได้ โปรดระบุขนาดของพื้นที่รวม ☐ ไม่เกิน 1 ไร่ ☐ 1 ไร่ขึ้นไป แต่ไม่เกิน 10 ไร่

15 รถยนต์ : ☐ ไม่มี ☐ มี จำนวน.....คัน

16 จักรยานยนต์ : ☐ ไม่มี ☐ มี จำนวน.....คัน

17 ทรัพย์สินทางการเงิน : (ให้กรอก ตัวเลขจำนวนเงิน ตามช่วงที่ระบุ หาก “ไม่มี” ให้ใส่เครื่องหมาย / ในช่อง ไม่มี)

ประเภทของทรัพย์สินทางการเงิน	ไม่มี	1 - 50,000	50,001 - 100,000	มากกว่า 100,000
1) เงินฝากธนาคาร**/สลากออมสิน/สลาก อ.ก.ส.				
2) พันธบัตร/ตราสารหนี้				

หมายเหตุ** เงินฝากธนาคาร หมายถึง เงินฝากที่อยู่ในบัญชีทุกบัญชีของผู้ลงทะเบียน (ในกรณีที่มีมากกว่า 1 บัญชี ให้รวมยอดของทุกบัญชีเข้าด้วยกัน)

18 บัญชีธนาคารที่ประสงค์จะใช้เพื่อรับสวัสดิการจากรัฐ

บัญชีธนาคาร..... เลขที่บัญชี.....

หมายเหตุ** บัญชีธนาคาร ในข้อ 18 ต้องเป็นบัญชีธนาคารที่ใช้โอนเงินเข้าบัญชีได้ เช่น บัญชีเงินฝากเผื่อเรียก บัญชีออมทรัพย์ บัญชีกระแสรายวัน เป็นต้น

ส่วนที่ 6 ส่วนที่เป็นการให้รับรองข้อมูล และยินยอมให้ตรวจสอบข้อมูล

การรับรอง

ข้าพเจ้าขอรับรองว่าข้อมูลข้างต้นถูกต้องตามความเป็นจริงทุกประการ หากข้อมูลข้างต้นไม่ถูกต้องตรงความเป็นจริง ข้าพเจ้าตกลงยินยอมให้ระงับสวัสดิการและประโยชน์อื่น ๆ รวมทั้งคืนเงินที่ได้รับพร้อมดอกเบี้ยและดัดสิทธิของข้าพเจ้าในการรับสวัสดิการในอนาคต

ข้าพเจ้าจึงได้ลงลายมือชื่อไว้เป็นสำคัญ

ผู้ให้การรับรอง.....
()

การยินยอมให้เปิดเผยและตรวจสอบข้อมูล

ข้าพเจ้าตกลงยินยอมให้เปิดเผยข้อมูลส่วนบุคคลของข้าพเจ้าแก่หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง และยินยอมให้หน่วยงานของรัฐร้องขอสอบถาม และใช้ข้อมูลส่วนบุคคลของข้าพเจ้า จากสถาบันการเงิน สถาบันคุ้มครองเงินฝาก บริษัทข้อมูลเครดิต หรือหน่วยงานของรัฐอื่นที่เกี่ยวข้อง อีกทั้งยินยอมให้นำข้อมูลในบัตรประชาชนพร้อมภาพใบหน้าของข้าพเจ้าไปใช้ เพื่อประโยชน์ในการพิจารณาจัดสรรสวัสดิการตามโครงการฯ โดยให้ถือว่าคู่มือฉบับและบรรดาสำเนา ภาพถ่าย ข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ หรือโทรสารที่สร้างขึ้นจากหนังสือให้ความยินยอมฉบับนี้ เป็นหลักฐานในการให้ความยินยอมของข้าพเจ้าเช่นเดียวกัน

ข้าพเจ้าจึงได้ลงลายมือชื่อไว้เป็นสำคัญ

ผู้ให้ความยินยอม.....
()

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ

ยุวดี วงศ์วีระประเสริฐ

วุฒิการศึกษา

ปีการศึกษา 2550: ศิลปศาสตรบัณฑิต

(สหวิทยาการสังคมศาสตร์) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ปีการศึกษา 2555: สังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต

(สังคมวิทยา) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

